SANCTI

AURELII AUGUSTINI

EPISCOPI HIPPONENSIS

CONFESSIONUM

LIBRI XIII.

ET DE

SERMONE DOMINI IN MONTE,

LIBRI II.

EX EDITIONE

PATRUM CONGREGATIONIS S. MAURI.

VINDOBONAE,

EXCUDEBAT GEORGIUS LUDOVICUS SCHULZIUS,

UNIVERSITATIS TYPOGRAPHUS. MDCCLXII.

D. Sisto Ab. Benigni

Hunc (AVGVSTINVM) legat omnis qui ſalutem æternam adipiſci deſiderat, humiliter orans miſericordem Deum, ut eundem Spiritum intelligentiæ legens accipiat, quem ille accepit ut ſcriberet ; & eandem illuminationis gratiam adipiſcatur ut diſcat, quam ille adeptus eſt ut doceret. S. FVLGENTIVS *Ruſpen. Epiſc. de verit. Prædeſt. & grat. Lib. II. Cap. XVIII.*

16 –

REVERENDISSIMO PATRI

PATRI MAGISTRO

FRANCISCO XAVER. VAZQVEZ,

PERVNTINO.

VNIVERSI ORDINIS EREMITARVM

SANCTI PATRIS AVGVSTINI

PRIORI GENERALI,

AC

ANTISTITI VIGILANTISSIMO.

REVERENDISSIME PATER.

POsitionum mearum specimen Orbi exhibiturus, Religioni mihi duxi, si alteri, atque Tibi censendas, æstimandasque offerrem. Primum, quod summus administras provinciam, tuaque maxime interest nosse, quæ tuorum doctrina sit in remotis longius regionibus, quibus principiis nitantur, quam dogmati Catholico asserendo adlaborent, quantum paternis vestigiis inhæreant. Deinde quod multis documentis compertum habemus, non placere tibi modo tuorum studia, sed tantum etiam cordi esse, ut nullam operam credas nimiam, nullas impensas graves, quæ ad illa promovenda facere possunt. Hortaris præsentes, absentibus succurris, Amicos foves, Patronos colis, totusque incumbis, ut Augustini doctrina pluribus cognoscatur. Habet enim hæc præ reliquis proprium,

ut solum timeatur ignota, aut cum ab æmulis larva quadam afficta ostenditur. Quantum vero temporis abiit, ut ipsa suspicionem moverit? Decurrerunt sæcula, quibus Concilia sanctiones factas ejus scriptis sustinere, Pontifices summi asserta confirmare, Doctores ingenia submittere, omnium ora victorias acclamare contenderunt, jamque æternitati litabatur, cum nonnulli eadem in invidiam adducere, & aliquorum præpostera judicia in argumentum trahere sunt conati. Quod quidem repentina adeo vi actum est, ut pene obrueretur prius, quam adverteretur periculum, & Augustinum propugnasse jam prope inter placita poneretur, quæ assertorem juberent a sana doctrina secerni, primosque a scientia, & pietate Viros in discrimen vocarent. Nihilo tamen minus id fuit animadversum, doctissimos quosque ab Augustino semper stetisse, partesque istas ita defendisse, ut elucerent magis, donec sedi suæ restituerentur. Tu Tibi primum locum vendicas, neque ab alio Te vis superari; pulchrum enim, ut est, existimas tantæ causæ Patronum agere, quin in ea, veluti uni Tibi totum pondus delatum esset, verfaris, secutura certe, quamvis ipsam non quæras, nominis immortalitate. Equidem non ibo inficias, plurimos, qui apud nos summum

obti-

obtinuerunt Magiſtratum, ſtrenue multa geſſiſſe; alius reparatæ diſciplinæ, alius promotorum limitum, auctarum coloniarum alius gloriam ſibi fecit ſingularem; Te Paternæ Doctrinæ ſtabilitæ decus manet perenne, & poſteritas Conatus Tuos admirata, cum annos a reſtitutione illius numeraverit, a tuis incipere gratam habebit neceſſitatem, quantisque ſæculis illa perſtitura eſt, tantis nomen Tuum perdurabit. Poterant jam aliorum opera aliquantum fatiſcere; Tua ætatem ferent; ſiquidem non in Tuorum tantum Animis, ſed in ſtudiis plurimorum, qui a te nulla præcepta accipiunt vivent. Non erit igitur amplius Tuorum hæc Doctrina propria, ſed iterum, quod ſolum aliquamdiu interceptum fuerat, Academiarum omnium voce Auguſtinus docebitur, & loquetur. Nemo jam accuſabit partium ſtudia, & ore maliguo iis veritati fucum fieri affirmabit. Securus quisque Patrum Veſtigiis inſiſtet, atque etiam in laude erit, ſi preſſo greſſu illos conſequatur. Quotusquisque vero eſt, qui non jam hæc pridem optaverit, perficienda propemodum deſperaverit, dum bonam hanc mentem tuis dederunt ſuperi, ut te dudum Reipublicæ cauſa ex adverſo nobis orbe evocatum, Patrem poſtularent, & decernerent. Quis autem exprimat gau-

dium

dium nostrum, cum etiam spes nostras superas? Imo desideria excedis, qui, ne nomine tuo solo hæ positiones niterent, Mecænatis amplissimi officia assumpsisti. Tibi Ordinis Præsidi, Tibi studiorum cultori, Tibi Mecænati hæc debentur. Accipe igitur, & dum adjunctas Patris Nostri Confessiones, Sermonemque Domini in monte explicatum vides, istud quidem munere tuo, ea tamen mente factum existimes, ut in illis initium, progressusque Gratiæ in Augustino operantis, in hoc quidquid de sanctiore morum disciplina ille docuerat, compendio proponatur. Utrumque æqui bonique consule, dum alia fortassis aliquando, quæ favoribus tuis respondeant daturus sum

Clientum infimus
FR. ANSELMVS ANNACKER.

S. AVRELII AVGVSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONFESSIONVM

LIBRI TREDECIM.

IN SEQVENTES CONFESSIONVM LIBROS
ADMONITIO.

Quæ caussa fecit ut Scriptoris cujusque vita emittendis in publicum ejus libris solemni more præfigeretur, eadem etiam primos S. Augustini operum Editores haud dubie movit ut Confessiones ipsius statim post Retractationum libros, qui recto ordine debent præcedere, in tomo primo collocarent. Nempe interest plurimum ut Auctoris genium, studia, mores, probitatem, fidem, aliasque dotes perspectas habeat qui ejus scripta cum voluptate, cum profectu perlegere in animum inducit. Atqui in Confessionibus suis Augustinus totum se ipse expressit perquam accurate: quippe qui in iis non ea solum facta quæ hominum oculis subjecta esse potuissent, sed etiam ea quæ Deo tantum conscio in intimis agitaverat, cum bona, tum mala, singillatim exposuit. In his enim sicuti anteactæ vitæ vel levissima errata, sic etiam accepta a Deo beneficia fuse commemorat, æternum posteris relicturus sive pœnitentis, sive grati animi monumentum, præclarum etiam illius quam constanter erga nos exhibet Deus, & justitiæ & bonitatis exemplum. Atque hoc in primis studebat, scilicet (ipsius verbis rem ut explicemus) & de malis & de bonis suis Deum laudare justum & bonum, atque in eum excitare humanum intellectum & effectum. *Id vero hac ratione exsequitur.*

In primo libro, præmissa Dei invocatione, recolit vitæ suæ primordia ad annum quintum-decimum. Infantiæ peccata agnoscit & pueritiæ; atque hac ætate in lusum & puerilia quæque oblectamenta & vitia, quam in litterarum studia procliviorem se fuisse confitetur.

In secundo ad ætatem aliam progreditur, primumque adolescentiæ suæ, id est, sextum-decimum vitæ annum, quem in paterna domo studiis intermissis consumpserat genio ac libidinibus indulgens, ad mentem revocat cum gravi dolore, severus admodum in dijudicando furto a se tunc temporis cum sodalibus perpetrato.

Tertius liber de annis est ætatis illius decimo-septimo, decimo-octavo & decimo-nono transactis Carthagine, ubi dum litterarii studii curriculum absolveret, se libidinosi amoris laqueo irretitum, nec non in Manichæorum hæ-

resim prolapsum fuisse meminit. Adversus horum errores & ineptias disserit luculenter. Matris lacrymas & responsum de filii resipiscentia divinitus acceptum refert.

In quarto libro pudet se illi sectæ addictum fuisse per novennium, atque alios secum in eumdem errorem pertraxisse; deinde amicum carissimum sibi interea morte præreptum, acerbiori quam æquum esset animi dolore fuisse prosecutum. Cujus occasione de vana & de solida amicitia non pauca dicit. Mentionem facit librorum de pulchro & apto *a se anno ætatis vigesimo-sexto aut vigesimo-septimo conscriptorum, nec non quam facili negotio liberalium artium libros atque Aristotelis Categorias anno ætatis ferme vigesimo per sese intellexerit.*

In libro quinto annum ætatis suæ exhibet vigesimum nonum, quo scilicet comperta Fausti Manichæi imperitia, propositum in illa secta proficiendi abjecit; quo etiam Roma, ubi tunc rhetoricam profitebatur, missus Mediolanum ut eamdem artem doceret, cœpit audito Ambrosio resipiscere, & de Manichæismo abdicando nec non de repetendo cathecumenatu decernere.

In libro sexto, cum jam Monica ipsius mater Mediolanum advenisset, ipseque annum ætatis ageret tricesimum, Ambrosii concionibus admonitus catholicæ doctrinæ veritatem, quam Manichæi falso insimulabant, magis magisque intelligebat. Alypii amici sui mores prosequitur. In diversa rapiebatur, dum de vita melius instituenda deliberaret; mortis quoque ac judicii metu perculsus, ad vitæ conversionem in dies accendebatur.

In septimo libro exordium suæ juventutis, id est annum ætatis trigesimum-primum, ob mentis oculos reducit. Narrat se illa ætate densioribus adhuc ignorantiæ tenebris involutum atque errantem circa Dei naturam, nec non circa originem mali, in cujus inquisitione se mirum in modum angebat, pervenisse tandem ad cognitionem Dei sinceram; quamvis nondum digne de Domino Christo sentiret.

Liber octavus vitæ ipsius partem attingit celeberrimam, annum videlicet ætatis trigesimum-secundum, quo nempe cum Simplicianum consuluisset, ab eoque didicisset Victorini conversionem, cum Antonii Ægyptii monachi vitam ex Pontitiani relatione cognovisset, post vehementem luctam carnem inter & animum, codicem Apostoli cœlesti admonitus oraculo inspexit; moxque ex illius lectione ad meliorem frugem toto animo immutatus fuit, pleneque ad Deum conversus.

In

In libro nono dicit de capto a se consilio Rhetoricæ professionem abjiciendi, non tamen ante quam vindemialium feriarum, quod proxime instabat, tempus advenisset. Tum de suo in Verecundi amici vilam secessu, de suo baptismate, ac de Monicæ matris virtutibus atque obitu, qui baptizato ipso incidit in eumdem huncce annum, ætatis videlicet Augustini tricesimumtertium.

In libro decimo scrutatur deinceps, ac palam contestatur, non qualis antea, sed qualis tunc esset. Deum quem amat studet indicare, dumque per singula ducit rerum genera, multis explicat memoriæ vim plane stupendam, & quod sua in memoria locum Deus habeat gratulalur. Inquirit in actus, in sensus & affectus suos omnes ex triplici tentatione voluptatis, curiositatis ac superbiæ, Dominum Christum unum mediatorem Dei & hominum confitetur, ejusque ope animi sui languores omnes sanandos esse confidit.

In libro undecimo & sequentibus tractat de scripturis sanctis. Totum caput primum Geneseos, quo mundi creatio describitur, dissertationibus illustrat, difficultates incurrentes dissolvens, & ab adversariorum cavillationibus vindicans. Sed in undecimo disputat paulo fusius de tempore. In duodecimo de materia informi, deque multiplici Scripturæ sensu. In tertio decimo Dei bonitatem ex rerum productione commendat; prædicat Deum, Trinitatem & Spiritus sancti propriam quamdam notionem. Denique creati mundi historiam allegorice exponit.

Hosce libros observamus scriptos circiter annum Christi quadringentesimum, propterea quod ab Augustino recensentur proxime ante illos quos Episcopus adversus Faustum Manichæum non multo ante vel post hunc annum elaboravit, uti suo dicetur loco. Certe si qua opera indubiam & distinctam temporis notam præ se non ferunt, si aliis demum argumentis id investigari non potest, decernendum videtur ex Retractationum serie, quandoquidem, * quantum potuit, curavit *Augustinus, ut nos ex ipsa* ordinem, quo quæque scripta sunt, nossemus. *Neque diffitebimur tamen quin interdum chronologiæ minus, magis autem pertractati argumenti rationem habuerit.*

* *Prolog. Retract. num. 3.*

S. AVGUSTINVS EPIST. 231. DARIO COMITI.

Sume libros quos desiderasti Confessionum mearum. Ibi me inspice; ne me laudes ultra quam sum; ibi non aliis de me crede, sed mihi; ibi me adtende, & vide quid fuerim in me ipso, per me

ipſum; & ſi quid in me tibi placuerit, lauda ibi mecum, quem laudari volui de me: neque enim me. Quoniam ipſe fecit nos & non ipſi nos, nos autem perdideramus nos; ſed qui fecit, refecit. Cum autem ibi me inveneris, ora pro me ne deficiam, ſed perficiar.

EX LIBRO DE DONO PERSEVERANTIAE CAP. XX.

Qvid autem meorum opuſculorum frequentius & delectabilius innoteſcere potuit quam libri Confeſſionum mearum? Cum & ipſos ediderim ante quam Pelagiana hæreſis exſtitiſſet, in eis certe dixi Deo noſtro, & ſæpe dixi: *Da quod jubes, & jube quod vis.* Quæ mea verba Pelagius Romæ cum a quodam fratre Coepiſcopo meo fuiſſent eo præſente commemorata, ferre non potuit; & contradicens aliquanto commotius, pene cum eo qui illa commemoraverat litigavit.

LIB. II. RETRACTATIONVM CAPVT VI.

Confessionvm mearum libri XIII. & de malis & bonis meis Deum laudant juſtum & bonum, atque in eum excitant humanum intellectum & affectum; interim quod ad me adtinet, hoc in me egerunt cum ſcriberentur, & agunt cum leguntur. Quid de illis alii ſentiant ipſi viderint: multis tamen fratribus eos multum placuiſſe & placere ſcio. A primo uſque ad decimum de me ſcripti ſunt.
Gen. 1. 1. In tribus ceteris de ſcripturis ſanctis, ab eo quod ſcriptum eſt, *In principio fecit Deus cœlum & terram*, uſque ad ſabbati requiem.

Cap. 6. In quarto libro, cum de amici morte animi mei miſeriam confiterer, dicens quod anima noſtra una quodam modo facta fuerat ex duabus, *& ideo*, inquam, *forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaveram:* quæ mihi quaſi declamatio levis quam gravis confeſſio videtur, quamvis utcumque temperata ſit hæc ineptia in eo quod additum eſt, *forte.* Et in libro tertio-decimo quod
Cap. 32. dixi, *firmamentum factum inter ſpiritales aquas ſuperiores, & corporales inferiores*, non ſatis conſiderate dictum eſt; res autem in abdito eſt valde. Hoc opus ſic incipit: *Magnus es Domine.*

S. AV-

S. AVRELII AVGVSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
CONFESSIONVM
LIBRI TREDECIM.*

* *Scripti circiter an. Chr. 400.*

LIBER PRIMVS.

Præmissa Dei invocatione recolit vitæ suæ primordia ad annum decimumquintum. Infantiæ peccata agnoscit & pueritiæ. Atque hac ætate in lusum & puerilia quæque oblectamenta quam in litterarum studia procliviorem se fuisse confitetur.

MAGNVS es, Domine, & laudabilis valde, magna virtus tua & sapientiæ tuæ non est numerus. Et laudare te vult homo, aliqua portio creaturæ tuæ; & homo circumferens mortalitatem suam, circumferens testimonium peccati sui, & testimonium quia superbis resistis, & tamen laudare te vult homo aliqua portio creaturæ tuæ. Tu excitas ut laudare te delectet, QVIA FECISTI nos ad te, & inquietum est cor nostrum donec requiescat in te. Da mihi, Domine, scire & intelligere, utrum sit prius invocare te, an laudare te; & scire te prius sit, an invocare te. Sed quis te invocat, nesciens te? Aliud enim pro alio potest invocare nesciens te. An potius invocaris ut sciaris? Quomodo autem invocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent sine prædicante? Et laudabunt Dominum qui requirunt eum. Quærentes enim invenient eum, & invenientes laudabunt eum. Quæram te, Domine, invocans te, & invocem te credens in te, prædicatus enim es nobis. Invocat te, Domine, fides mea quam dedisti mihi, quam inspirasti mihi per humanitatem Filii tui, per ministerium prædicatoris tui.

CAPVT I. *Deum vult laudare ab ipso excitatus.*

Rom. 10. 14.

2. ET quomodo invocabo Deum meum, Deum & Dominum meum? Quoniam utique in me ipsum eum vocabo cum invocabo eum. Et quis locus est in me, quo veniat in me Deus meus? quo Deus veniat in me, Deus qui fecit cœlum & terram?

CAPVT II. *Deum quem invocat in ipso esse,*

Ita-

ipsumque in Deo. Itane, Domine Deus meus, est quidquam in me quod capiat te? An vero cœlum & terra quæ fecisti, & in quibus me fecisti, capiunt te? An quia sine te non esset quidquid est, fit ut quidquid est capiat te? Quoniam itaque & ego sum, quid peto ut venias in me, qui non essem, nisi esses in me? Non enim ego *a*) jam in inferis, & tamen etiam ibi es. Nam & si descendero in infernum, ades. Non ergo essem, Deus meus, non omnino essem, nisi esses in me. An potius non essem, nisi essem in te, ex quo omnia, per quem omnia in quo omnia? Etiam sic Domine, etiam sic. Quo te invoco, cum in te sim? Aut unde venias in me? Quo enim recedam extra cœlum & terram, ut inde in me veniat Deus meus, qui dixit, *Cœlum & terram ego impleo.*

Psal. 138. 8.

Jerem. 23. 24.

CAPVT III. *Deus sic ubique totus, ut res nulla ipsum totum capiat.*

3. CAPIVNT ergo-ne te cœlum & terra, quoniam tu imples ea? An imples, & restat, quoniam non te capiunt? Et quo refundis quidquid impleto cœlo & terra restat ex te? An non opus habes, ut quoquam continearis, qui contines omnia; quoniam quæ imples, continendo imples? Non enim vasa quæ te plena sunt, stabilem te faciunt; quia etsi frangantur, non effunderis. Et cum effunderis super nos, non tu jaces, sed erigis nos; nec tu *b*) dissiparis, sed colligis nos. Sed quæ imples omnia, te toto imples omnia? An quia non possunt te totum capere omnia, partem tui capiunt? & eamdem partem simul omnia capiunt? An singulas singula, & majores majora, minores minora capiunt? Ergo est aliqua pars tui major, aliqua minor. An ubique totus es, & res nulla te totum capit?

CAPVT IV. *Dei Majestas & perfectiones inexplicabiles.*

4. QVID es ergo, Deus meus? quid rogo, nisi Dominus Deus? Quis enim Dominus præter Dominum? Aut quis Deus præter Deum nostrum? Summe, optime, potentissime, omnipotentissime, misericordissime & justissime, secretissime & præsentissime, pulcherrime & fortissime, stabilis & incomprehensibilis, immutabilis mutans omnia, numquam novus, numquam vetus, innovans omnia & in vetustatem perducens superbos & nesciunt; semper agens, semper quietus, colligens & non egens, portans & implens & protegens, creans & nutriens & perficiens, quærens cum nihil desit tibi. Amas, nec æstuas; zelas, & securus es; pœnitet

a) MS. Theodericensis habet, *ego sum inferi*, non intoleranter. Alii plerique, *ego jam inferi:* librariorum lapsu, ut videtur.

b) Antiquiores editi, scilicet a Jodoco Badio Ascensio, a Johanne Amerbachio & a Desiderio Erasmo; cum tribus MSS. *dispergeris.*

nitet te, & non doles; irafceris & tranquillus es; opera mutas, nec mutas confilium; recipis quod invenis & numquam amififti; numquam inops, & gaudes lucris; numquam avarus, & ufuras exigis. Supererogatur tibi ut debeas, & quis habet quidquam non tuum? Reddis debita nulli debens, donas debita nihil perdens. Et quid diximus, Deus meus, vita mea, dulcedo mea fancta? Aut quid dicit aliquis cum de te dicit? Et væ tacentibus de te; quoniam loquaces muti funt.

CAPVT V. *Petit amorem Dei & delictorum veniam.*

5. QVIS mihi dabit acquiefcere in te? Quis mihi dabit ut venias in cor meum, & inebries illud, ut oblivifcar mala mea, & unum bonum meum amplectar te? QVID mihi es? Miferere ut loquar. QVID tibi fum ipfe ut amari de jubeas a me, & nifi faciam irafcaris mihi, & mineris ingentes miferias? Parva ne ipfa eft *a*), fi non amem te? Hei mihi. Dic mihi per miferationes tuas, Domine Deus meus, quid fis mihi. Dic animæ meæ: Salus tua ego fum. Sic dic ut audiam. Ecce aures cordis mei ante te Domine: aperi eas, & dic animæ meæ, Salus tua ego fum. Curram poft vocem hanc, & apprehendam te. Noli abfcondere a me faciem tuam: moriar, ne moriar, ut eam videam.

6. Augufta eft domus animæ meæ quo venias ad eam: dilatetur abs te. Ruinofa eft: refice eam. Habet quæ offendant oculos tuos, fateor & fcio: fed quis mundabit eam? aut cui alteri præter te clamabo? Ab occultis meis munda me, Domine, & ab alienis parce fervo tuo. Credo, propter quod & loquor, Domine tu fcis. Nonne tibi prolocutus fum adverfum me delicta mea, Deus meus; & tu dimififti impietatem cordis mei? Non judicio contendo tecum; qui veritas es; & ego nolo falere me ipfum, ne mentiatur iniquitas mea fibi. Non ergo judicio contendo tecum; quia fi iniquitates obfervaveris, Domine, Domine, quis fuftinebit? *Pfal. 18. 13. & 14.* *Pfal. 129. 3.*

CAPVT VI. *Infantiam fuam defcribit, laudat Dei providentiam & æternitatem.*

7. SED tamen fine me loqui apud mifericordiam tuam, me terram & cinerem. Sine tamen loqui; quoniam ecce mifericordia tua eft, non homo irrifor meus cui loquor. Et tu fortaffe irrides me: fed converfus mifereberis mei. Quid enim eft, quod volo dicere, Domine Deus meus? nifi quia nefcio unde venerim huc, in iftam, *b*) dico vitam mortalem, an mortem vitalem, ne-

B fcio.

a) In antiquis editis Bad. Am. & Er. nec non in uno e MSS. additur, *miferia.*

b) Ita MSS. ferme omnes & editio per Antonium Arnaldum Doctorem Sorbonicum adornata, ubi verbum, *nefcio*, refertur ad fuperiorem fententiam, *unde venerim huc*, qua fe Auguftinus fignificat circa animæ originem fluctua-

ſcio. Et ſuſceperunt me conſolationes miſerationum tuarum, ſicut audivi a parentibus carnis meæ, ex *a*) quo & in qua formaſti me in tempore, non enim ego memini. Exceperunt ergo me conſolationes lactis humani. Nec mater mea, vel nutrices meæ ſibi ubera implebant: ſed tu mihi per eas dabas alimentum infantiæ, ſecundum inſtitutionem tuam & divitias uſque ad fundum rerum diſpoſitas. Tu etiam mihi dabas nolle amplius quam dabas; & nutrientibus me dare mihi velle quod eis dabas. Dare enim mihi per ordinatum affectum volebant quo ex te abundabant. Nam bonum erat eis bonum meum ex eis, quod ex eis non, ſed per eas erat: ex te quippe bona omnia Deus; & ex Deo meo, ſalus mihi univerſa. Quod animadverti poſtmodum, clamante te mihi per hæc ipſa quæ tribuis intus & foris. Nam tunc ſugere noram, & adquieſcere delectationibus, flere autem offenſiones carnis meæ, nihil amplius.

8. Poſt & ridere cœpi, dormiens Primo, deinde vigilans. Hoc enim de me mihi indicatum eſt, & credidi, quoniam ſic videmus & alios infantes nam iſta mea non memini. Et ecce paulatim ſentiebam ubi eſſem, & voluntates meas volebam oſtendere eis per quos implerentur, & non poteram; quia illæ intus erant, foris autem illi, nec ullo ſuo ſenſu valebant introire in animam meam. Itaque jactabam membra & voces, ſigna ſimilia voluntatibus meis, pauca quæ poteram, qualia poteram, non enim erant veri ſimilia. Et cum mihi non obtemperabatur, vel non intellecto, vel ne obeſſet, indignabar non ſubditis majoribus, & liberis non ſervientibus, & me de illis flendo vindicabam. Tales eſſe infantes didici quos diſcere potui, & me talem fuiſſe magis mihi ipſi indicaverunt neſcientes, quam ſcientes nutritores mei.

9. Et ecce infantia mea olim mortua eſt, & ego vivo. Tu autem Domine qui & ſemper vivis, & nihil moritur in te, quoniam ante primordia ſæculorum, & ante omne quod vel ante dici poteſt, tu es, & Deus es Dominuſque omnium quæ creaſti: ET APVD te rerum omnium inſtabilium ſtant cauſſæ; & rerum omnium mutabilium immutabiles manent origines; & omnium irrationabilium & temporalium ſempiternæ vivunt rationes. Dic mihi ſupplici tuo Deus,

re. At Bad. Am. & Er. habent: *in iſtam dico mortalem vitam, mortalem dicam vitam, an mortem vitalem neſcio*, quam lectionem Lovanidnſes ad trium MSS. fidem ſic mutarunt, *in iſtam dicam mortalem vitam, an mortem vitalem, neſcio.*

a) Apud Bad. Am. Er. & Lov. *ex qua & in qua.* Verius porro in MSS. & in editione Antonii Arn. pro deſignando utroque parente, *ex quo & in qua.*

Deus, & misericors misero tuo; dic mihi utrum jam alicui ætati meæ mortuæ successerit infantia mea: an illa est quam egi intra viscera matris meæ? Nam & de illa mihi nonnihil indicatum est, & prægnantes ipse vidi feminas. Quid ante hanc etiam, dulcedo mea Deus meus, fui-ne alicubi, aut aliquis? Nam quis mihi dicat ista, non habeo, nec pater nec mater potuerunt, nec aliorum experimentum, nec memoria mea. An irrides me ista quærentem, teque de hoc quod novi, laudari a me jubes, & confiteri me tibi.

10. Confiteor tibi, Domine cœli & terræ, laudem dicens tibi de primordiis & infantia mea quæ non memini; & dedisti ea homini ex aliis de se conjicere, & auctoritatibus etiam muliercularum multa de se credere. Eram enim & vivebam etiam tunc, & signa, quibus sensa mea nota aliis facerem, jam in fine infantiæ quærebam. Unde hoc tale animal nisi abs te Domine? An quisquam se faciendi erit artifex? aut nulla vena trahitur aliunde, qua esse & vivere currat in nos, præter quam quod tu facis nos, Domine cui esse & vivere non aliud atque aliud est; quia summe esse, atque summe vivere, idipsum es? Summus enim es, & non mutaris; neque peragitur in te hodiernus dies, & tamen in te peragitur, quia in te sunt & ista omnia. Non enim haberent vias transeundi, nisi contineres ea. Et quoniam anni tui non deficiunt, a) anni tui hodiernus dies? Et quam multi jam dies nostri & patrum nostrorum per hodiernum tuum transierunt, & ex illo acceperunt modos, & utcumque exstiterunt, & transibunt adhuc alii, & accipient, & utcunque existent? Tu autem idem ipse es; & omnia crastina atque ultra, omniaque hesterna & retro hodie facies, hodie fecisti. Quid ad me si quis non intelligat? Gaudeat & ipse dicens: Quid est hoc? gaudeat etiam sic; & amet non inveniendo invenire potius, quam inveniendo non invenire te.

11. EXAVDI Deus. Væ peccatis hominum. Et homo dicit hæc, & misereris ejus, quoniam tu fecisti eum, & peccatum non fecisti in eo. Quis b) me commemorat peccatum infantiæ meæ? Quoniam nemo mundus a peccato coram te, nec infans cujus est unius diei vita super terram. Quis me commemorat? An quilibet tantillus nunc par-

CAPUT VII. *Infantia quoque peccatis obnoxia.*

a) Lov. *an anni tui.* Abest tamen, *an*, a nostris MSS. & ab aliis plerisque editis.

b) Lov. & Arn. *Quis mihi commemorat?* Bad. Am. & Er. *Quis mecum commemorat.* Sed vera lectio est quam MSS. ope restituimus, juxta quem loquendi modum in lib. de Magistro cap. 1. dicit Augustinus: *Duas jam loquendi caussas constituo, aut ut doceamus, aut ut commemoremus vel alios vel nosmetipsos.*

parvulus in quo video, quod non memini de me? Quid ergo tunc peccabam? An quia uberibus inhiabam plorans? Nam si nunc faciam, non quidem uberius, sed escæ congruenti annis meis ita inhians, deridebor atque reprehendar justissime. Tunc ergo reprehendenda faciebam; sed quia reprehendentem intelligere non poteram, nec mos reprehendi me, nec ratio sinebat. Nec exstirpamus & ejicimus ista crescentes. Nec vidi quemquam scientem, cum aliquid purgat, bona projicere. An pro tempore etiam illa bona erant, flendo petere etiam quod noxie daretur, indignari acriter non subjectis hominibus, liberis & majoribus, hisque a quibus genitus est, multisque præterea prudentioribus non ad nutum voluntatis obtemperantibus; feriendo nocere niti quantum potest, quia non obeditur imperiis quibus perniciose obediretur? Ita imbecillitas membrorum infantilium innocens est, non animus infantium. Vidi ego & expertus sum zelantem parvulum: nondum loquebatur, & intuebatur pallidus amaro adspectu collactaneum suum. Quis hoc ignorat? Expiare se dicunt ista matres atque nutrices nescio quibus remediis. Nisi vero & ista innocentia est, in fonte lactis ubertim manante atque abundante, opis egentissimum, & illo adhuc uno alimento vitam ducentem, consortem non pati. Sed blande tolerantur hæc, non quia nulla vel parva, sed quia ætatis accessu peritura sunt. Quod licet probes, *a*) cum ferri æquo animo eadem ipsa non possunt, quando in aliquo annosiore deprehenduntur.

12. Tu itaque Domine Deus meus, qui dedisti vitam infanti, & corpus, quod ita ut videmus instruxisti sensibus, compegisti membris, figura decorasti, proque ejus universitate atque incolumitate omnes conatus animantis insinuasti, jubes me laudare te in istis & confiteri tibi, & psallere nomini tuo Altissime: quia Deus es omnipotens & bonus, etiam si sola ista fecisses, quæ nemo alius potest facere, nisi tu une, a quo est omnis modus, formosissime qui formas omnia, & lege tua ordinas omnia. Hanc ergo ætatem, Domine, quam me vixisse non memini, de qua aliis credidi, & quam me egisse ex aliis infantibus conjeci, quamquam ista multum fida conjectura sit, piget me annumerare huic vitæ meæ,

a) Ita in MSS. & recte. Vult nimirum Augustinus posse vel ex eo probari, quod illa, quæ in infantibus benigne tolerantur, mala sint, quia in ætate provectioribus tolerari æquo animo non possunt. Mendose ergo in editis legitur. *Quod licet probet, tamen ferri*, &c.

meæ, quam vivo in hoc ſæculo. Quantum enim adtinet ad oblivionis meæ tenebras, par illi eſt quam vixi in matris utero. Quod *a*) ſi & in iniquitate conceptus ſum, & in peccatis me mater mea in utero aluit; ubi oro te, Deus meus, ubi, Domine, ego ſervus tuus, ubi aut quando innocens fui? Sed ecce omitto illud tempus. Et quid mihi jam cum eo eſt, cujus nulla veſtigia recolo?

CAPVT VIII. *Unde puer loqui didicerit.*

13. NONNE ab infantia huc pergens veni in pueritiam; vel potius ipſa in me venit, & ſucceſſit infantiæ? Nec diſceſſit illa, quo enim abiit, & tamen jam non erat. Non enim eram infans, qui non farer, ſed jam puer loquens eram. Et memini hoc; & unde loqui didicerim poſt adverti. Non enim docebant me majores homines præbentes mihi verba certo aliquo ordine doctrinæ, ſicut paulo poſt litteras: ſed ego ipſe mente quam dediſti mihi, Deus meus, cum gemitibus & vocibus variis, & variis membrorum motibus edere vellem ſenſa cordis mei, ut voluntati pareretur; nec valerem quæ volebam omnia, nec quibus volebam omnibus, *b*) præſonabam memoria; cum ipſi appellabant rem aliquam, & cum ſecundum eam vocem corpus ad aliquid movebant, videbam & tenebam hoc ab eis vocari rem illam, quod ſonabant: cum eam vellent oſtendere. Hoc autem eos velle ex motu corporis aperiebatur, tamquam verbis naturalibus omnium gentium, quæ fiunt vultu & nutu oculorum, ceterorumque membrorum actu, & ſonitu vocis indicante affectionem animi, in petendis, habendis, rejiciendis, fugiendiſve rebus. Ita verba in variis ſententiis, locis ſuis poſita, & crebro audita, quarum rerum ſigna eſſent, paulatim colligebam, meaſque jam voluntates edomito in eis ſignis ore, per hæc enuntiabam. Sic cum his inter quos eram voluntatum enuntiandarum ſigna communicavi, & vitæ humanæ procelloſam ſocietatem altius ingreſſus ſum, pendens ex parentum auctoritate, nutuque majorum hominum.

CAPUT IX. *Odium litterarum, amor luſus, & vapulandi timor in pueris.*

14. DEVS Deus meus, quas ibi miſerias expertus ſum & ludificationes, quando quidem recte mihi vivere puero id proponebatur, obtemperare monentibus, ut in hoc ſæculo florerem & excellerem linguoſis artibus ad honorem hominum, & falſas divitias famulantibus. Inde in ſcholam datus ſum ut diſcerem litteras, in quibus quid utilitatis eſſet ignorabam miſer, & tamen ſi ſe-

a) Omittitur, *ſi &*, in editione Lov.
b) Lov. *prenſabam* Bad. Am. Er. & Arn. cum nonnullis MSS. *penſabam* Melior viſa eſt lectio MSS. Corbejenſis, Foſſatenſis, & aliorum optimæ notæ, qui habent, *præſonabam*.

gnis in discendo essem, vapulabam. Laudabatur enim hoc a majoribus, & multi ante nos vitam istam agentes, præstruxerant ærumnosas vias, per quas transire cogebamur, multiplicato labore & dolore filiis Adam. Invenimus autem, Domine, homines rogantes te; & didicimus ab eis sentientes te ut poteramus esse magnum aliquem; qui posses, etiam non apparens sensibus nostris, exaudire nos & subvenire nobis. Nam puer cœpi rogare te auxilium & refugium meum; & in tuam evocationem rumpebam nodos linguæ meæ; & rogabam te parvus, non parvo affectu, ne in schola vapularem. Et cum me non exaudiebas, quod non erat ad insipientiam mihi, ridebantur a majoribus hominibus usque ad ipsis parentibus, qui mihi accidere mali nihil volebant, plagæ meæ, magnum tunc & grave malum meum.

15. Est ne quisquam, Domine, tam magnus animus prægrandi affectu tibi cohærens; est ne inquam quisquam. (facit enim hoc quædam etiam stoliditas) Est ergo, qui tibi pie cohærendo ita sit affectus granditer, ut eculeos & ungulas, atque hujuscemodi varia tormenta, pro quibus effugiendis tibi per universas terras cum timore magno supplicatur, ita parvi æstimet *a)* deridens eos qui hæc acerbissime formidant, quemadmodum parentes nostri ridebant tormenta, quibus pueri a magistris affligebamur? Non enim aut minus ea metuebamus, aut minus te de his evadendis deprecabamur: & peccabamus tamen minus scribendo, aut legendo, aut cogitando de litteris quam exigebatur a nobis. Non enim deerat, Domine, memoria vel ingenium, quæ nos habere voluisti pro illa ætate satis; sed delectabat ludere: & vindicabatur in nos ab eis qui talia utique agebant. SED MAJORVM nugæ negotia vocantur: puerorum autem talia cum sint, puniuntur a majoribus; & nemo miseratur pueros, vel illos, vel utrosque. Nisi vero approbat quisquam bonus rerum arbiter vapulasse me, quia ludebam pila puer, & eo ludo impediebar, quo minus celeriter discerem litteras, quibus major deformius luderem: *b)* aut aliud faciebat idem ipse a quo vapulabam, qui si in aliqua quæstiuncula a condoctore suo victus esset, magis bile atque invidia torqueretur quam ego cum in certamine pilæ a conlusore meo superabar.

16. ET

a) Nonnulli e MSS. *diligens eos.* Paulo post vero Bad. Am. & Er. *acerbissime infligunt.*

b) Apud Bad. Am. Er. & Lov. *Haud.*

16. ET tamen peccabam, Domine Deus ordinator & creator omnium rerum naturalium, peccatorum autem tantum *a*) ordinator. Domine Deus meus, peccabam faciendo contra præcepta parentum, & magiſtrorum illorum. Poteram enim poſtea bene uti litteris, quas volebant ut diſcerem quocumque animo illi mei. Non enim meliora eligens, inobediens eram, ſed amore ludendi, amans in certaminibus ſuperbas victorias, & ſcalpi aures meas falſis fabellis, quo prurirent ardentius, eadem curioſitate magis magiſque per oculos emicante in ſpectacula ludoſque majorum, quos tamen qui edunt, ea dignitate præditi excellunt, ut hoc pene omnes optent parvulis ſuis: quos tamen cædi libenter patiuntur, ſi ſpectaculis talibus impediantur a ſtudio, quo eos ad talia edenda cupiunt pervenire. Vide iſta, Domine, miſericorditer, & libera nos jam invocantes te; libera etiam eos qui nondum te invocant, ut invocent te, & liberes eos.

CAPUT X. *A more luſus & ſpectaculorum avocatur a litterarum ſtudio.*

17. AVDIERAM enim ego adhuc puer de vita æterna nobis promiſſa per humilitatem Domini Dei noſtri deſcendentis ad ſuperbiam noſtram, & ſignabar jam ſigno crucis ejus, & *b*) condiebar ejus ſale, jam inde ab utero matris meæ, quæ multum ſperavit in te. Vidiſti, Domine, cum adhuc puer eſſem: & quodam die preſſu *c*) ſtomachi repente æſtuarem pene moriturus. Vidiſti, Deus meus, quoniam cuſtos meus jam eras, quo motu animi

CAPUT XI. *Morbo preſſus baptiſmum flagitat, quem mater certo conſilio differt.*

a) In editionibus Am. Er. & Lov. legebatur, *tantum non ordinator.* Erratum: quod emendant editiones Bad. & Arn. & MSS. plures ac potiores, a quibus abeſt negatio. Enimvero notum vulgo eſt id ab Aug. paſſim confirmari, Deum juſtiſſimum eſſe peccatorum ordinatorem. Sic lib. 11. de civit. Dei c. 17. *Deus*, inquit, *ſicut naturarum bonarum optimus creator eſt, ita malarum voluntatum juſtiſſimus ordinator.* Item in Pſal. 7. *Aliud fecit & ordinavit: aliud autem non fecit, ſed tamen etiam hoc ordinavit.* Quam doctrinam illuſtrabit nonnihil alius locus lib. de Prædeſt. ſanctorum c. 16. ubi legitur: *Eſt in malorum poteſtate peccare. Ut autem peccando hoc vel hoc illa malitia faciant, non eſt in eorum poteſtate, ſed Dei dividentis tenebras & ordinantis eas.*

b) Significat ſe Catechumenorum ſacramento jam a primis annis initiatum: id quod rurſum hoc in opere clarius prodit lib. 6. cap. 11. *Figam*, inquit, *pedes in eo gradu, in quo puer a parentibus poſitus eram, donec inveniatur perſpicua veritas.* De ſacramento ſalis per paſchales dies Cotechumenis concedendo exſtat Concilii 1. Carthaginenſis can. 5. Ejuſque ritus mentionem facit non ſemel Aug. diſertiſſime vero in lib. de Catechiz. rudib. c. 26. ubi mendum in editiones non leve irrepſit ad hæc verba, *quid in illo condatur*, pro, *quid in illo condiat.*

c) Sic reperimus in melioribus MSS. Apud Arn. vero & nonnullos MSS. *preſſus ſtomacho.* Denique Bad. Am. Er. & Lov. *preſſus ſtomachi dolore.*

mi & qua fide baptiſmum Chriſti tui Dei & Domini mei flagitavi a pietate matris meæ, & matris omnium noſtrum Eccleſiæ tuæ. Et conturbata mater carnis meæ, quoniam & ſempiternam ſalutem meam carius parturiebat corde caſto in fide tua, jam curaret feſtinabunda ut ſacramentis ſalutaribus initiarer & abluerer, te Domine Jeſu confitens in remiſſionem peccatorum, niſi ſtatim recreatus eſſem. Dilata eſt itaque mundatio mea, quaſi neceſſe eſſet ut adhuc ſordidarer, ſi viverem; quia videlicet poſt lavacrum illud major & periculoſior in ſordibus delictorum reatus foret. Ita jam credebam, & illa & omnis domus, niſi pater ſolus, qui tamen non evicit in me jus maternæ pietatis, quo minus in Chriſtum crederem, ſicut ille nondum crediderat. Nam illa ſatagebat ut tu mihi pater eſſes, Deus meus, potius quam ille: & in hoc adjuvabas eam ut ſuperaret virum, cui melior ſerviebat; quia & in hoc tibi utique id jubenti ſerviebat.

18. Rogo te, Deus meus, vellem ſcire, ſi tu etiam velles, quo conſilio dilatus ſum ne tunc baptizarer: utrum bono meo mihi quaſi laxata ſunt lora peccandi, an non laxata ſunt? Unde ergo etiam nunc de aliis atque aliis ſonat undique in auribus noſtris; Sine illum, faciat *a*) quod vult, nondum enim baptizatus eſt: & tamen in ſalute corporis non dicimus; Sine vulneretur amplius, nondum enim ſanatus eſt. Quanto ergo melius & cito ſanarer, & id ageretur mecum meorum meaque diligentia, ut recepta ſalus animæ meæ tuta eſſet tutela tua, qui dediſſes eam? Melius vero. Sed quot & quanti fluctus impendere tentationum poſt pueritiam videbantur, noverat eos jam illa mater; & *b*) terram per eos unde poſtea formarer, quam ipſam jam effigiem committere volebat.

CAPUT XII. *Ad litteras cogebitur, quo tamen Deus utebatur bene.*

19. IN ipſa tamen pueritia, de qua mihi minus quam de adoleſcentia metuebatur, non amabam litteras, & me in eas urgeri oderam: & urgebar tamen, & bene mihi fiebat, nec faciebam ego bene: non enim diſcerem, niſi cogerer. NEMO autem invitus bene facit, etiam ſi bonum eſt quod facit. Nec qui me urgebant, bene faciebant: ſed bene mihi fiebat abs te, Deus meus. Illi enim non intuebantur quo *c*) referrem quod me diſcere

a) Abeſt, *quod vult*, a MSS. optimis.
b) Ita legit Arn. nec aliter ferunt plerique MSS. ſed varia labes huic loco illata eſt in editis, e quibus Am. Er. & Lov. ſic habent: *& tibi tam eos.* Bad. porro, *& territa per eos.* Alii particula interpoſita, *& terram magis per eos.* quam tamen particulam non ineleganter interdum ſubintelligendam relinquit Auguſtinus.
c) In MS. Lyrenſi, *referretur.*

re cogebant, præterquam ad ſatiandas inſatiabiles cupiditates copioſæ inopiæ. & ignominioſæ gloriæ. Tu vero cui numerati ſunt capilli capitis noſtri, errore omnium, qui mihi inſtabant ut diſcerem, utebaris ad utilitatem meam: meo autem, qui diſcere nolebam, utebaris ad pœnam meam, qua plecti non eram indignus tantillus puer & tantus peccator. Ita de non bene facientibus tu bene faciebas mihi; & de peccante meipſo juſte retribuebas mihi. JVSSISTI enim, & ſic eſt, ut pœna ſua ſibi ſit omnis inordinatus animus.

CAPVT XIII. *Quibus ſtudiis potiſſimum ſit delectatus.*

20. QVID autem erat cauſæ cur Græcas litteras oderam, quibus puerulus imbuebar, ne nunc quidem mihi ſatis exploratum eſt. Adamaveram enim Latinas, non quas primi magiſtri, ſed quas docent qui Grammatici vocantur. Nam illas primas ubi legere & ſcribere & numerare diſcitur, non minus oneroſas pœnaleſque habebam quam omnes Græcas. Unde tamen & hoc niſi de peccato & vanitate vitæ, *a*) quia caro eram & ſpiritus ambulans & non revertens? Nam utique meliores, quia certiores erant primæ illæ litteræ, quibus fiebat in me, & factum eſt, & habeo illud ut & legam ſi quid ſcriptum invenio, & ſcribam ipſe ſi quid volo, quam illæ quibus tenere cogebar Æneæ neſcio cujus errores, oblitus errorum meorum; & plorare Didonem mortuam, quia ſe occidit ob amorem, cum interea meipſum in his a te morientem, Deus vita mea, ſiccis oculis ferrem miſerrimus.

21. Quid enim miſerius miſero non miſerante ſeipſum, & flente Didonis mortem, quæ fiebat amando Æneam, non flente autem mortem ſuam, quæ fiebat non amando te, Deus lumen cordis mei, & panis oris intus animæ meæ, & virtus maritans mentem meam & ſinum cogitationis meæ? Non te amabam, & fornicabar abs te, & fornicanti ſonabat undique Euge, euge. AMICITIA enim mundi hujus, fornicatio eſt abs te: & euge, euge dicitur, ut pudeat ſi non ita homo ſit. Et hæc non flebam, ſed flebam Didonem exſtinctam, ferroque extrema condita tua, relicto te, *b*) & terra iens in terram: & ſi prohiberer ea legere, dolerem, quia non legerem quod dolerem. Talis dementia honeſtiores & uberiores litteræ putantur, quam illæ quibus legere & ſcribere didici. *Æneid. 6.*

22. Sed

a) MSS. frequentes, *quæ caro eram.*

b) Am. Er. & Lov. *e terra iens in terram.*

22. Sed nunc in anima mea clamet Deus meus, & veritas tua dicat mihi: Non eſt ita, non eſt ita. Melior eſt prorſus doctrina illa prior. Nam ecce paratior ſum obliviſci errores Æneæ, atque omnia ejuſmodi, quam ſcribere & legere. At enim vela pendent liminibus grammaticarum ſcholarum: ſed non illa magis honorem ſecreti, quam tegumentum erroris ſignificant. Non clament adverſus me, quos jam non timeo, dum confiteor tibi quæ vult anima mea, Deus meus, & adquieſco in reprehenſione malarum viarum mearum, ut diligam bonas vias tuas. Non clament adverſum me venditores grammaticæ vel emtores: quia ſi proponam eis, interrogans utrum verum ſit quod Æneam aliquando Carthaginem veniſſe Poeta dicit: indoctiores ſe neſcire reſpondebunt, doctiores autem etiam negabunt verum eſſe. At ſi quæram quibus litteris ſcribatur Æneæ nomen, omnes mihi, qui hæc didicerunt, verum reſpondebunt, ſecundum id pactum & placitum, quo inter ſe homines iſta ſigna firmarunt. Item ſi quæram, quid horum majore vitæ hujus incommodo quiſque obliviſcar, legere & ſcribere, an poetica illa figmenta: quis non videat quid reſponſurus ſit, qui non eſt penitus oblitus ſui? Peccabam ergo puer, cum illa inania iſtis utilioribus amore præponebam; vel potius iſta oderam, illa amabam. Jam vero unum & unum duo, duo & duo quatuor, odioſa cantio mihi erat; & dulciſſimum ſpectaculum vanitatis equus ligneus plenus armatis, & Trojæ incendium, atque ipſius umbra Creuſæ. *Æneid. 2.*

CAPUT XIV. *Litteras Græcas oderat.*

23. CUR ergo Græcam etiam Grammaticam oderam talia cantantem? Nam & Homerus peritus texere tales fabellas, & dulciſſime vanus eſt, & mihi tamen amarus erat puero. Credo etiam Græcis pueris Virgilius ita ſit, cum eum ſic diſcere coguntur, ut ego illum. Videlicet *a*) difficultas omnino ediſcendæ peregrinæ linguæ, quaſi felle aſpergebat omnes ſuavitates Græcas fabuloſarum narrationum. Nulla enim verba illa noveram, & ſævis terroribus ac pœnis ut noſſem inſtabatur mihi vehementer. Nam & Latina aliquando infans utique nulla noveram; & tamen advertendo didici ſine ullo metu atque cruciatu, inter etiam blandimenta nutricum, & joca arridentium, & lætitias alludentium. Didici vero illa ſine pœnali onere urgentium, cum me urgeret cor meum ad parien-

a) Ita MSS. præſtantiores. At Lov. & Arn. *difficulter*, *difficultas*.

parienda concepta sua, *a*) quæ non possem, nisi aliqua verba didicissem, non a docentibus, sed a loquentibus, in quorum & ego auribus parturiebam quidquid sentiebam. Hinc satis elucet majorem habere vim ad discenda ista liberam curiositatem, quam meticulosam necessitatem. Sed illius fluxum hæc restringit legibus tuis, Deus, legibus tuis a magistrorum ferulis usque ad tentationes Martyrum valentibus legibus tuis miscere salubres amaritudines, revocantes nos ad te a jocunditate pestifera, qua recessimus a te.

CAPVT XV. *Precatio ad Deum.*

24. EXAVDI, Domine, deprecationem meam, ne deficiat anima mea sub disciplina tua; neque deficiam in confitendo tibi miserationes tuas, quibus eruisti me ab omnibus viis meis pessimis; ut dulcescas mihi super omnes seductiones quas sequebar; & amem te validissime & amplexer manum tuam totis præcordiis meis, & eruas me ab omni tentatione usque in finem. Ecce enim tu, Domine rex meus & Deus meus, tibi serviat quidquid utile puer didici: tibi serviat quod loquor, & scribo, & lego, & numero: quoniam cum vana discerem, tu disciplinam dabas mihi; & in eis vanis peccata delectationum mearum dimisisti mihi. Didici enim in eis multa verba utilia; sed & quæ in rebus non vanis disci possunt; & ea via tuta est, in qua pueri ambularent.

CAPVT XVI. *Improbat modum juventutis erudiendæ.*

25. SED væ tibi flumen moris humani? Quis resistet tibi? Quamdiu non siccaberis? Quousque volves Evæ filios in mare magnum & formidolosum, quod vix transeunt qui lignum conscenderint? Nonne ego in te legi & tonantem Jovem & adulterantem? Et utique non posset hæc duo, sed actum est ut haberet auctoritatem ad imitandum verum adulterium, lenocinante falso tonitruo. Quis autem penulatorum magistrorum audit aure sobria, ex eodem pulvere hominem clamantem & dicentem: Fingebat hæc Homerus & humana ad deos transferebat; divina mallem ad nos? Sed verius dicitur quod fingebat hæc quidem ille: sed hominibus flagitiosis divina tribuendo, ne flagitia *b*) flagitia putarentur, & ut quisquis ea fecisset, non homines perditos, sed cælestes deos videretur imitatus.

„ *Cicero* „ *Tuscul.* „ *l. 1.*

26. Et tamen o flumen tartareum, jactantur in te filii hominum cum mercedibus ut hæc discant; & magna res agitur, cum hoc

C 2 agi-

a) MSS. aliquot cum Arn. & *quia non esset nisi*, &c. Alii nonnulli. & *qua non nosset nisi*, &c.

b) Apud Lov. *ne flagitia putarentur* non integre.

agitur publice in foro, in conſpectu legum ſupra mercedem ſalaria decernentium; & ſaxa tua percutis & ſonas dicens: Hinc verba diſcuntur, hinc adquiritur eloquentia rebus perſuadendis ſententiiſque explicandis maxime neceſſaria. Ita vero non cognoſceremus verba hæc, imbrem aureum, & gremium, & fucum, & templa cœli, & alia verba quæ in eo loco ſcripta ſunt, niſi Terentius induceret nequam adoleſcentem proponentem ſibi Jovem ad exemplum ſtupri, dum ſpectat tabulam quamdam pictam in pariete; ubi inerat pictura hæc, Jovem quo pacto Danaæ miſiſſe ajunt in gremium quondam imbrem aureum, fucum factum mulieri. Et vide quemadmodum ſe concitat ad libidinem, quaſi cæleſti magiſterio. At quem Deum, inquit? Qui templa cæli ſumma ſonitu concutit. Ego homuncio id non facerem? Ego vero illud feci, ac lubens. Non omnino per hanc turpitudinem verba iſta commodius diſcuntur: ſed per hæc verba turpitudo iſta confidentius perpetratur. Non accuſo verbo quaſi vaſa electa atque pretioſa, ſed vinum erroris quod in eis nobis propinabatur ab ebriis doctoribus: & niſi biberemus, cædebamur, nec appellare aliquem judicem ſobrium licebat. Et tamen ego, Deus meus, in cujus conſpectu jam ſecura eſt recordatio mea, libenter hæc didici, & eis delectabar miſer, & ob hoc bonæ ſpei puer appellabar.

In Eunucho act. 3. ſcen. 5.

CAPUT XVII. *Proſequitur contra modum exercendæ juventutis in re litteraria.*

27. SINE me Deus meus dicere aliquid & de ingenio meo munere tuo, in quibus a me deliramentis atterebatur. Proponebatur enim mihi negotium animæ meæ ſatis inquietum præmio laudis & dedecoris, vel plagarum metu, ut dicerem verba Junonis iraſcentis & dolentis, quod non poſſet Italia Teucrorum avertere regem; quæ numquam Junonem dixiſſe audieram: ſed figmentorum poeticorum veſtigia errantes ſequi cogebamur, & tale aliquid dicere ſolutis verbis, quale poeta dixiſſet verſibus, & ille dicebat laudabilius, in quo pro dignitate adumbratæ perſonæ iræ ac doloris ſimilior affectus eminebat, verbis ſententias congruenter veſtientibus. Ut quid mihi illud, o vera vita mea Deus meus, quod mihi recitanti adclamabatur præ multis coætaneis & conlectoribus meis? Nonne ecce illa omnia fumus & ventus? Itane aliud non erat ubi exerceretur ingenium & lingua mea? Laudes tuæ, Domine, laudes tuæ per Scripturas tuas ſuſpenderent palmitem cordis mei, & non raperetur per inania nugarum turpis præda * volatilibus. Non enim uno modo ſacrificatur transgreſſoribus angelis.

Æneid. 1.

* *Id eſt, aereis poteſtatibus.*

28.

28. QVID autem mirum quod in vanitates ita ferebar, & a te, Deus meus, ibam foras, quando mihi imitandi proponebantur homines, qui aliqua facta sua non mala, si cum barbarismo aut solœcismo enuntiarent, reprehensi confundebantur; si autem libidines suas integris & rite consequentibus verbis copiose ornateque narrarent, laudati gloriabantur? Vides hæc Domine & taces, longanimis, & multum misericors, & verax. Numquid semper tacebis? *a)* Et nunc eruis de hoc immanissimo profundo quærentem te animam, & sitientem delectationes tuas, & cujus cor dicit tibi: Quæsivi vultum tuum, vultum tuum Domine, requiram? Nam longe a vulto tuo, in affectu *b)* tenebroso. Non enim pedibus aut spatiis locorum itur abs te, aut reditur ad te. Aut vero filius ille tuus minor equos, aut currus, vel naves quæsivit, aut avolavit penna visibili, aut moto poplite iter egit, ut in longinqua regione vivens prodige dissiparet quod dederas proficiscenti? Dulcis pater quia dederas, & egeno redeunti dulcior. In affectu ergo libidinoso, id enim est tenebroso, atque id est longe a vultu tuo.

CAPUT XVIII. *Quod homines curant servare leges grammaticorum, & non divinorum præceptorum.*

Psal. 26. 8.

Luc. 15. 13.

29. Vide Domine Deus, & patienter ut vides vide, quomodo diligenter observent filii hominum pacta litterarum, & syllabarum accepta a prioribus locutoribus, & a te accepta æterna pacta perpetuæ salutis negligant; ut qui illa sonorum vetera placita teneat aut doceat, si contra disciplinam grammaticam, sine aspiratione primæ syllabæ, ominem dixerit, displiceat magis hominibus, quam si contra tua præcepta hominem oderit, cum sit homo. QVASI VERO quemlibet inimicum hominem perniciosius sentiat quam ipsum odium, quo in eum irritatur, aut vastet quisquam persequendo alium gravius quam cor suum vastat inimicando. Et certe non est interior litterarum scientia, quam scripta conscientia, id se alteri facere quod nolit pati. Quam tu secretus es, habitans in excelsis in silentio, Deus solus magnus, lege infatigabili SPARGENS pœnales cæcitates super illicitas cupiditates. Cum homo eloquentiæ famam quærit, adstans ante hominem judicem, circumstante hominum multitudine, inimicum suum odio immanissimo in-

a) Am. Er. & Lov. & *non eruis*, sed melius longe Bad. Arn. & MSS. præcipui, & *nunc eruis*.

b) Apud Lov. additur, *cesseram*, Am. & Er. *recesseram*. In MS. Albinensi habetur, *in affectu eram tenebroso*. Apud Bad. vero, Arn. & ceteros fere omnes MSS. generalior effertur sententia absque addito, ut intelligamus longe a Deo esse illos qui sunt in affectu tenebroso.

insectans, vigilantissime cavet, ne per linguæ errorem dicat, inter a) hominibus, & ne per mentis furorem hominem auferat ex hominibus, non cavet.

CAPVT XIX. *Pueritiæ vitia quæ in majores ætates transeunt.*

30. HORVM ego puer morum in limine jacebam miser, & hujus arenæ palæstra erat illa, ubi magis timebam barbarismum facere, quam cavebam si facerem, non facientibus invidere. Dico hæc & confiteor tibi, Deus meus, in quibus laudabar ab eis, quibus placere tunc mihi erat honeste vivere. Non enim videbam voraginem turpitudinis in quam projectus eram ab oculis tuis. Nam in illis jam quid me fœdius fuit, ubi etiam talibus displicebam, fallendo innummerabilibus mendaciis & pædagogum, & magistros, & parentes amore ludendi, studio spectandi nugatoria & imitandi, ludicra inquietudine? Furta etiam faciebam de cellario parentum & de mensa, vel gula imperitante, vel ut haberem quod darem pueris, ludum suum mihi, quo pariter utique delectabantur, tamen vendentibus. In quo etiam ludo fraudulentas victorias, ipse vana excellentiæ cupiditate victus, sæpe aucupabar. Quid autem tam nolebam pati, atque atrociter, si deprehenderem, arguebam, quam id quod aliis faciebam, & si deprehensus arguerer, sævire magis quam cedere libebat? Istane est innocentia puerilis? Non est, Domine, non est, oro te, Deus meus. Nam hæc ipsa sunt. quæ a pædagogis & magistris, a nucibus & pilulis & passeribus, ad præfectos & reges, aurum, prædia, mancipia; hæc ipsa omnino quæ succedentibus majoribus ætatibus transeunt, sicuti ferulis majora supplicia succedunt. Humilitatis ergo signum in statura pueritiæ, Rex noster, probasti, cum aisti: *Talium est regnum cœlorum.* *Mat. 19. 14.*

CAPVT XX. *Pro bonis sibi in pueritia collatis Deo gratias agit.*

31. SED tamen, Domine, tibi excellentissimo atque optimo conditori & rectori universitatis, Deo nostro gratias, etiam si me puerum tantum esse voluisses. Eram enim etiam tunc, b) vivebam, atque sentiebam, meamque incolumitatem, vestigium secretissimæ unitatis ex qua eram, curæ habebam; custodiebam interiore sensu integritatem sensuum meorum, inque ipsis parvis, parvarumque rerum cogitationibus veritate delectabar. Falli nolebam, memoria vigebam, locutione instruebar, amicitia mulcebar, fugiebam dolorem, abjectionem, ignorantiam. Quid in tali ani-

a) Lov. *inter homines.* Pater legendum esse cum MSS. *inter hominibus*, vel sine aspiratione, *inter omines*, quod Augustinus in exemplum affert locutionis incongruæ & cavendæ.

b) Sic MSS. cum editis plerisque, ubi Lov. habet, *& jam tunc videbam.*

animante non mirabile atque laudabile? At ista omnia Dei mei dona sunt; non mihi ego dedi hæc; & bona sunt, & hæc omnia ego. Bonus ergo est qui fecit me, & ipse est bonum meum, & illi exsulto bonis omnibus quibus etiam puer eram. Hoc ENIM PECCABAM, quod non in ipso, sed in creaturis ejus me atque a) ceteris, voluptates, sublimitates, veritates quærebam; atque ita irruebam in dolores, confusiones, errores. Gratias tibi dulcedo mea, & honor meus, & fiducia mea, Deus meus. Gratias tibi de donis tuis, sed tu mihi ea serva. Ita enim servabis me; & augebuntur, & perficientur quæ dedisti mihi, & ero ipse tecum; quia & ut sim tu dedisti mihi.

a) Bad. Am. Er. & Lov. *atque ceteras*. Castigatum est ex Am. & MSS. *atque ceteris*. Quippe hoc loco fatetur Augustinus se in eo peccasse, quod voluptates. sublimitates, veritates non in Deo, sed in se ipso & creaturis aliis quæreret.

LIBER SECUNDUS.

Ad ætatem aliam progreditur, primumque adolescentiæ suæ, id est, sextumdecimum vitæ annum, quem in paterna domo studiis intermissis consumserat genio ac libidinibus indulgens, ad mentem revocat cum gravi dolore, severus admodum in dijudicando furto a se tunc temporis cum sodalibus perpetrato.

CAPUT I. *Adolescentiæ ætatem & vitia recolit.*

1. RECORDARI volo transactas fœditates meas, & carnales corruptiones animæ meæ; non quod eas amem; sed ut amem te, Deus meus. Amore amoris tui facio istud, recolens vias meas nequissimas in amaritudine recogitationis meæ, ut tu dulcescas mihi, dulcedo non fallax, dulcedo felix & secura, & colligens me a dispersione in qua frustatim discissus sum, dum ab uno te aversus in multa evanui. Exarsi enim aliquando satiari a) inferis in adolescentia, & silvescere ausus sum variis & umbrosis amoribus: & contabuit species mea; & computrui coram oculis tuis placens mihi, & placere cupiens oculis hominum.

CAPUT II. *Annum ætatis suæ decimum-sex-*

2. ET quid erat quod me delectabat, nisi amare & amari? Sed non tenebatur modus ab animo usque ad animum quatenus est b) luminosus limes amicitiæ; sed exhalabantur nebulæ de limosa

a) Lov. cum antiquioribus editis, *satiari in inferis*. Expunximus, *in* juxta MSS. & Am.

b) In editis ab Henrico Sommalio Societatis Jesu & a Thoma Blasio legitur, *limosus limes*. In Corbejensi cod.

tum in ardore libidinoso consumtum. mosa concupiscentia carnis & scatebra pubertatis, & obnubilabant atque obfuscabant cor meum, ut non discerneretur serenitas dilectionis a caligine libidinis. Utrumque in confuso æstuabat, & rapiebat imbecillam ætatem per abrupta cupiditatum, atque mersabat gurgite flagitiorum. Invaluerat super me ira tua; & nesciebam. *a*) Obsurdueram stridore catenæ mortalitatis meæ, pœna superbiæ animæ meæ; & ibam longius a te, & sinebas, & jactabar, & effundebar, & diffluebam, & ebulliebam per fornicationes meas, & tacebas. O tardum gaudium meum! Tacebas tunc, & ego ibam porro longe a te in plura & plura sterilia semina dolorum, superba dejectione, & inquieta lassitudine.

3. Quis mihi *b*) moderaretur ærumnam meam, & novissimarum rerum fugaces pulcritudines in usum verteret, earumque suavitatibus metas præfigeret, ut usque ad conjugale littus exæstuarent fluctus ætatis meæ, si tranquillitas in eis non poterat esse, sine procreandorum liberorum contenta, sicut præscribit lex tua, Domine, qui formas etiam propaginem mortalitatis *c*) nostræ, potens imponere lenem manum ad temperamentum spinarum a paradiso tuo seclusarum? Non enim longe est a nobis omnipotentia tua, etiam cum longe sumus a te. Aut certe sonitum nubium tuarum vigilantius adverterem: *Tribulationem autem carnis habebunt hujusmodi. Ego autem vobis parco*, &, *Bonum est homini mulierem non tangere.* &, *Qui sine uxore est, cogitat ea quæ suos Dei, quomodo placeat Deo: qui autem matrimonio junctus est, cogitat ea quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori.* Has ergo voces exaudirem vigilantior, & abscisus propter regnum cœlorum, felicior exspectarem amplexus tuos.

1. Cor. 7. 28. *Ibid. 1.* *Ibid. 32.*

4. Sed efferbui miser sequens impetum fluxus mei relicto te; & excessi omnia legitima tua, nec evasi flagella tua. quis enim hoc mortalium? Nam tu semper aderas misericorditer sæviens, & amarissimis adspergens offensionibus omnes illicitas jucunditates meas, ut ita quærerem sine offensione jocundari; & ubi hoc possem, non invenirem quidquam, præter te, Domine, præter te qui fingis dolorem

Psal. 93. 20.

liminosus utrobique corrupte. Illic enim deflet Augustinus quod sese intra honestæ amicitiæ limites haud continuerit; adeoque legendum cum MSS. & aliis editis, *luminosus limes*.

a) In Lov Som. & Blas. *obsorduerant stridore*. Substituimus *obsurdueram* aliorum codicum auctoritate, nec non exigente vocabulo, *stridore*, quod ad aures refertur.

b) MSS. primæ notæ & prope omnes habent, *modularetur ærumnam meam*; quam lectionem parum abfuit ut præeligeremus.

c) In MSS. optimis, *propaginem mortis nostræ*.

lorem in præcepto, & percutis ut sanes, & occidis nos ne moriamur abs te. Ubi eram; & quam longe exsulabam a deliciis domus tuæ, anno illo sextodecimo ætatis carnis meæ, cum accepit in me (a) sceptrum, & totas manus ei dedi, vesania libidinis, licentiosæ per dedecus humanum, illicitæ autem per leges tuas? Non fuit cura meorum ruentem excipere me matrimonio: sed cura fuit tantum ut discerem sermonem facere quam optimum, & persuadere dictione.

CAPUT III. *De peregrinatione studiorum caussa & de parentum proposito.*

5. Et anno quidem illo intermissa erant studia mea, dum mihi reducto a Madauris, in qua vicina urbe jam cœperam litteraturæ atquæ oratoriæ percipiendæ gratia peregrinari, longinquioris apud Carthaginem peregrinationis sumptus præparabantur, animositate magis quam opibus patris municipis Thagastensis admodum tenuis. Cui narro hæc? neque enim tibi, Deus meus: sed apud te narro hæc generi meo, generi humano, quantulacumque ex particula incidere potest in istas meas litteras. Et ut quid hoc? ut videlicet ego & quisquis hæc legit, cogitemus de quam profundo clamandum sit ad te. ET QUID propius auribus tuis, si cor confitens & vita ex fide est? Quis enim non extollebat laudibus tunc hominem patrem meum quod ultra vires rei familiaris suæ impenderet filio quidquid etiam longe peregrinanti studiorum caussa opus esset? multorum enim civium longe opulentiorum nullum tale negotium pro libris erat, cum interea non satageret idem pater qualis crescerem tibi, aut quam castus essem; dummodo essem disertus, vel desertus potius a cultura tua, Deus, qui es unus, verus & bonus Dominus agri tui cordis mei.

6. Sed ubi sexto illo & decimo anno, interposito otio ex necessitate domestica feriatus ab omni schola, cum parentibus esse cœpi, excesserunt caput meum vepres libidinum; & nulla erat eradicans manus. Quinimmo ubi me ille pater in balneis vidit pubescentem, & inquieta indutum adolescentia, quasi jam ex hoc in nepotes gestiret, gaudens matri indicavit; gaudens vinolentia in qua te iste mundus oblitus est creatorem suum, & creaturam tuam pro te amavit, de vino invisibili (b) perversæ atque inclinatæ in ima voluntatis suæ. Sed matris in pectore jam inchoaveras templum

(a) Lov. Som. & Bla. *accepit in me luxuria sceptrum, & totas manus ei dedi vesania libidinis.* In aliis plerisque codicibus habetur in recto, *vesania*; & abest vox, *luxuria*.

(b) MS. Lyrensis, *perversus atque inclinatus*.

plum tuum, & exordium ſanctæ habitationis tuæ: nam ille adhuc catechumenus, & hoc recens erat. Itaque illa exſilivit pia trepidatione ac tremore; & quamvis mihi nondum fideli, timuit tamen vias diſtortas, in quibus ambulant qui ponunt ad te tergum & non faciem.

7. Hei mihi, & audeo dicere tacuiſſe te, Deus meus, cum irem abs te longius. Itane tu tacebas tunc mihi? Et cujus erant niſi tua verba illa per matrem meam, fidelem tuam, quæ cantaſti in aures meas? Nec inde quidquam deſcendit in cor, ut facerem illud. Volebat enim illa, & ſecreto, memini, ut monuerit cum ſolicitudine ingenti ne fornicarer; maximeque ne adulterarem cujuſquam uxorem. Qui mihi monitus muliebres videbantur, quibus obtemperare erubeſcerem. Illi autem tui erant, & neſciebam; & te tacere putabam, atque illam loqui, per quam mihi tu non tacebas, & in illa contemnebaris a me filio ejus, filio ancillæ tuæ ſervo tuo. Sed neſciebam, & præceps ibam tanta cæcitate, ut inter coætaneos meos puderet me minoris dedecoris, quoniam audiebam eos jactantes flagitia ſua, & tanto gloriantes magis, quanto magis turpes eſſent, & libebat malum facere non ſolum libidine facti, verum etiam laudis. Quid dignum eſt vituperatione niſi vitium? Ego ne vituperarer vitioſior fiebam; & ubi non ſuberat quo admiſſo æquarer perditis, fingebam me feciſſe quod non feceram, ne viderer abjectior quo eram innocentior, & ne vilior haberer quo eram caſtior.

8. Ecce cum quibus comitibus iter agebam platearum Babyloniæ, & volutabar in cæno ejus, tamquam in cinnamis & unguentis pretioſis. Et in umbilico ejus, quo tenacius hærerem, calcabat me inimicus inviſibilis, & ſeducebat me, quia ego ſeductilis eram. Non enim & illa, quæ jam de medio Babylonis fugerat, ſed ibat in ceteris ejus tardior mater carnis meæ, ſicut monuit me pudicitiam, ita curavit quod de me a viro ſuo audierat, jamque peſtilentioſum & in poſterum periculoſum ſentiebat, coercere termino conjugalis affectus, ſi reſecari ad vivum non poterat. Non curavit hoc, quia metus erat ne impediretur ſpes mea compede uxoria; non ſpes illa, quam in te futuri ſæculi habebat mater; ſed ſpes litterarum, quas ut noſſem nimis volebat parens uterque: ille quia de te prope nihil cogitabat, de me autem inania; illa autem quia non ſolum nullo detrimento, ſed etiam nonnullo adjumento ad te adipiſcendum futura exiſtimabat uſitata illa ſtudia doctrinæ.

Ita

Ita enim conjicio; recolens ut possum mores parentum meorum. Relaxabantur etiam mihi ad ludendum habenæ ultra temperamentum severitatis in dissolutionem affectionum variarum, & in omnibus erat caligo intercludens mihi, Deus meus, serenitatem veritatis tuæ; & prodiebat tamquam ex adipe iniquitas mea.

CAPUT IV. *Furtum cum sodalibus perpetratum.*

9. FURTUM certe punit lex tua, Domine, & lex scripta in cordibus hominum, quam ne ipsa quidem delet iniquitas. Quis enim fur æquo animo furem patitur? nec copiosus adactum inopia. Et ego furtum facere volui & feci, nulla compulsas egestate (a) nec penuria, sed fastidio justitiæ, & sagina iniquitatis. Nam id furatus sum quod mihi abundabat, & multo melius. Nec ea re volebam frui quam furto appetebam; sed ipso furto & peccato. Arbor erat pirus in vicinia vineæ nostræ pomis onusta, nec forma, nec sapore illecebrosis. Ad hanc excutiendam atque adsportandam, nequissimi adolescentuli perreximus nocte intempesta, quo usque ludum de pestilentiæ more in areis produxeramus; & abstulimus inde onera ingentia, non ad nostras epulas, sed vel projicienda porcis, etiam si aliquid inde comedimus; dum tamen fieret a nobis quod eo liberet quo non liceret. Ecce cor meum, Deus, ecce cor meum quod miseratus es in imo abyssi. Dicat tibi nunc ecce cor meum quid ibi quærebat; ut essem gratis malus, & malitiæ meæ caussa nulla esset nisi malitia. Fœda erat, & amavi eam: amavi perire; amavi defectum meum; non illud ad quod deficiebam, sed defectum meum ipsum amavi: turpis anima & dissiliens a firmamento tuo in exterminium, non dedecore aliquid, sed dedecus appetens.

CAPUT V. *Neminem peccare sine caussa.*

10. ETENIM species est pulcris corporibus, & auro, & argento, & omnibus; & in contactu carnis congruentia valet plurimum, ceterisque sensibus est sua cuique accommodata modificatio corporum, habet etiam honor temporalis, & imperitandi atque superandi potentia suum decus, unde etiam vindictæ aviditas oritur: & tamen in cuncta hæc adipiscenda non est egrediendum abs te, Domine, neque deviandum a lege tua. Et vita quam hic vivimus habet illecebram suam propter quemdam modum decoris sui & convenientiam, cum his omnibus infimis pulcris. Amicitia quoque hominum caro nodo dulcis est propter unitatem de multis animis. Propter universa hæc atque hujusmodi peccatum admittitur, dum immoderata in ista inclinatione, cum extrema bona sint,

(a) MSS. frequentiores, *nisi penuria & fastidio justitiæ*, &c.

meliora & ſumma deſeruntur, tu Domine Deus noſter, & veritas tua, & lex tua. Habent enim,& hæc ima delectationes, ſed non ſicut Deus meus qui fecit omnia, quia in ipſo delectatur juſtus, & ipſe eſt deliciæ rectorum corde.

11. Cum itaque de facinore quæritur qua cauſſa factum ſit, credi non ſolet, niſi cum appetitus adipiſcendi alicujus illorum bonorum, quæ infima diximus, eſſe potuiſſe apparuerit, aut metus amittendi. Pulcra ſunt enim & decora, quamquam præ bonis ſuperioribus & beatificis abjecta & jacentia. Homicidium fecit. Cur fecit? Adamavit ejus conjugem aut prædium, aut voluit deprædari unde viveret, aut timuit ab illo tale aliquid amittere, aut læſus ulciſci ſe exarſit. Num homicidium ſine cauſſa faceret, ipſo homicidio delectatus? Quis crediderit? Nam & de quo dictum eſt vecordi & nimis crudeli homine, quod gratuito potius malus atque crudelis erat, prædicta eſt tamen cauſſa, „Ne per otium, inquit, „torpeſceret manus aut animus. Quare id quoque? Cur ita? Ut „ſcilicet illa exercitatione ſcelerum, capta urbe, honores, imperia, divitias adſequeretur, & careret metu legum, & difficultate rerum, propter inopiam rei familiaris, & conſcientiam ſcelerum. Nec ipſe igitur Catilina amavit facinora ſua; ſed utique aliud cujus cauſſa illa faciebat.

Salluſtius de bell. Catil.

CAPUT VI.

Omnia quæ boni ſpecie ad vitia invitant, in ſolo Deo eſſe vera & perfecta.

12. QUID ego miſer in te amavi, o furtum meum, o facinus illud meum nocturnum ſexti-decimi anni ætatis meæ? Non enim pulcrum eras, cum furtum eſſes, aut vero aliquid es ut loquar ad te? Pulcra erant poma illa quæ furati ſumus, quoniam creatura tua erat, pulcherrime omnium, creator omnium, Deus bone, Deus ſummum bonum, & bonum verum meum. Pulcra erant illa poma: ſed non ipſa concupivit anima mea miſerabilis. Erat enim mihi meliorum copia, illa autem decerpſi tantum ut furarer. Nam decerpta projeci, epulatus inde ſolam iniquitatem, qua lætabar fruens. Nam & ſi quid illorum pomorum intravit in os meum, condimentum (*a*) ibi facinus erat. Et nunc, Domine Deus meus, quæro quid me in furto delectaverit, & ecce ſpecies nulla eſt. Non dico ſicut in æquitate atque prudentia; ſed neque ſicut in mente hominis atque memoria & ſenſibus & vegetante vita; neque ſicut ſpecioſa ſunt ſidera & decora locis ſuis & terra & mare plena fetibus, qui ſuccedunt naſcendo decedentibus; non ſaltem ut eſt quædam defectiva ſpecies & umbratica vitiis fallentibus.

13.

(*a*) Ita MSS. quatuor & Arn. *condimentum mihi.*

13. Nam & ſuperbia celſitudinem imitatur; cum tu ſis unus ſuper omnia Deus excelſus. Et ambitio quid niſi honores quærit & gloriam; cum tu ſis præ cunctis honorandus unus & glorioſus in æternum? Et ſævitia poteſtatum timeri vult: quis autem timendus niſi unus Deus, cujus poteſtati eripi aut ſubtrahi quid poteſt? quando, aut ubi aut quo, vel a quo poteſt? Et blanditiæ laſcivientium amari volunt: ſed neque blandius eſt aliquid tua caritate, nec amatur quidquam ſalubrius quam illa præ cunctis formoſa & luminoſa veritas tua. Et curioſitas affectare videtur ſtudium ſcientiæ; cum tu omnia ſumme noveris. Ignorantia quoque ipſa atque ſtultitia, ſimplicitatis & innocentiæ nomine tegitur: quia te ſimplicius quidquam non reperitur. QUID te autem innocentius, quandoquidem (b) opera ſua malis inimica ſunt? Et ignavia quaſi quietem appetit: quæ vero quies certa præter Dominum? Luxuria ſatietatem atque abundantiam ſe cupit vocari; tu autem es plenitudo & indeficiens copia incorruptibilis ſuavitatis. Effuſio liberalitatis obtendit umbram: ſed bonorum omnium largitor affluentiſſimus tu es. Avaritia multa poſſidere vult; & tu poſſides omnia. Invidentia de excellentia litigat: quid te excellentius? Ira vindictam quærit; te juſtius quis vindicat? Timor inſolita & repentina exhorreſcit, rebus quæ amantur adverſantia, dum præcavet ſecuritati: tibi enim quid inſolitum, quid repentinum? aut quis a te ſeparat quod diligis? aut ubi niſi apud te firma ſecuritas? Triſtitia rebus amiſſis contabeſcit, quibus ſe oblectabat cupiditas; quia ita ſibi nollet, ſicut tibi auferri nihil poteſt.

14. Ita fornicatur anima cum avertitur abs te, & quærit extra te ea, quæ pura & liquida non invenit, niſi cum redit ad te. PERVERSE te imitantur omnes, qui longe ſe a te faciunt, & extollunt ſe adverſum te. Sed etiam ſic te imitando indicant creatorem ſe eſſe omnis creaturæ; & ideo non eſſe quo a te omni modo recedatur. Quid ergo in illo furto ego dilexi: & in quo Dominum meum vel vitioſe atque perverſe imitatus ſum? An libuit facere contra legem ſaltem fallacia, quia potentatu non poteram, ut mancam libertatem captivus imitarer faciendo impune quod non liceret, tenebroſa omnipotentiæ ſimilitudine? * Ecce eſt ille ſer-

(a) Ita in MSS. & antiquioribus editis, cum in Lov. & Arn. legatur, *opera tua malis inimica ſunt*, contra mentem Auguſtini, qui, niſi fallimur, probare intendit nihil Dei innocentiæ derogari pæna malis irrogata; quia ſi quid patiuntur nocumenti, totum in ipſa eorum opera refundi debet.

vus fugiens Dominum ſuum, & conſecutus umbram. O putredo, o monſtrum vitæ, & mortis profunditas. Potuitne libere quod non licebat, non ob aliud, niſi quia non licebat?

* CAPUT VII. *Gratias agit Deo pro remiſſione peccatorum, quodque a multis ſervatus ſit.*

15. QUID retribuam Domino, quod recolit hæc memoria mea, & anima mea non metuit inde? Diligam te, Domine, & gratias agam, & confitear nomini tuo, quoniam tanta dimiſiſti mihi male & nefaria opera mea. GRATIÆ tuæ deputo & miſericordiæ tuæ, quod peccata mea tamquam glaciem ſolviſti. GRATIÆ tuæ deputo, & quæcumque non feci mala. Quid enim non facere potui, qui etiam gratuitum facinus amavi? ET OMNIA mihi dimiſſa eſſe fateor; & quæ mea ſponte feci mala & quæ te duce non feci. Quis eſt hominum qui ſuam cogitans infirmitatem, audet viribus ſuis tribuere caſtitatem atque innocentiam ſuam; ut minus amet te, quaſi minus ei neceſſaria fuerit miſericordia tua, qua donas peccata converſis ad te? Qui enim vocatus a te ſecutus eſt vocem tuam, & vitavit ea quæ me de me ipſo recordantem & fatentem legit, non me derideat ab eo medico ægrum ſanari, a quo ſibi præſtitum eſt ut non ægrotaret, vel potius ut minus ægrotaret: & ideo te tantumdem, immo vero amplius diligat; quia per quem me videt tantis peccatorum meorum longuoribus exui, per eum ſe videt tantis peccatorum languoribus non implicari.

CAPUT VIII. *Amavit in furto conſortium ſimul peccantium.*

16. QUEM fructum habui miſer aliquando in iis quæ nunc recolens erubeſco: maxime in illo furto in quo ipſum furtum amavi? Nihil aliud; cum & ipſum eſſet nihil, & eo ipſo ego miſerior. Et tamen ſolus id non feciſſem, ſic recordor animum tunc meum; ſolus omnino id non feciſſem. Ergo amavi ibi etiam conſortium (*a*) reorum cum quibus id feci? Non ergo nihil aliud quam furtum amavi; immo vero nihil aliud, quia & illud nihil eſt. Quid eſt revera? Quis eſt qui doceat me, niſi qui illuminat cor meum & diſcernit umbras ejus, quid eſt quod mihi venit in mentem quærere, & diſcutere, & conſiderare? Quia ſi tunc amarem poma illa quæ furatus ſum, & eis frui cuperem, poſſem etiam ſolus, ſi ſatis eſſet committere illam iniquitatem, qua pervenirem ad voluptatem meam; nec confricatione conſciorum animorum accenderem pruritum cupiditatis meæ. Sed quoniam in illis pomis voluptas

(*a*) Codices plerique, *conſortium eorum.* Maluimus, uti pauciores habent *conſortium reorum.* Hoc enim verbo S. Auguſtinus peccati illius ſui gravitatem amplificat, ſicuti deinceps facit, ſe & *conſciorum animorum confricatione* accenſum, & *conſortio ſimul peccantium* delectatum fuiſſe accuſans.

luptas mihi non erat, ea erat in ipso facinore, quam faciebat consortium simul peccantium.

17. QUID erat ille affectus animi? Certe enim plane turpis erat nimis; & væ mihi erat qui habebam illum. Sed tamen quid erat? Delicta quis intelligit? Risus erat, quasi titillato corde, quod fallebamus eos qui hæc a nobis fieri non putabant, & vehementer nolebant. Cur ergo eo me delectabat, quod id non faciebam solus? An quia etiam nemo facile solus ridet? Nemo quidem facile; sed tamen etiam solos & singulos homines, cum alius nemo præsens est, vincit risus aliquando, si aliquid nimie ridiculum, vel sensibus occurrit, vel animo. At ego illud solus non facerem, non facerem omnino solus. Ecce est coram te, Deus meus, viva recordatio animæ meæ. Solus non facerem furtum illud, in quo me non libebat id quod furabar, sed quia furabar: quod me solum facere prorsus non liberet, nec facerem. O nimis inimica amicitia, seductio mentis investigabilis, ex ludo & joco nocendi aviditas, & alieni damni appetitus: nulla lucri mei, nulla ulciscendi libidine: sed cum dicitur: Eamus, faciamus; & pudet non esse impudentem. CAPUT IX. *Contagiosa res sodalas mali.*

18. QUIS exaperit istam tortuosissimam & implicatissimam nodositatem? Fœda est; nolo in eam intendere: nolo eam videre. Te volo, justitia & innocentia, pulcra & decora honestis luminibus, & insatiabili satietate. Quies est apud te valde, & vita imperturbabilis. Qui intrat in te, intrat in gaudium Domini sui; & non timebit, & habebit se optime in optimo. Defluxi abs te ego, & erravi, Deus meus, nimis devius a stabilitate tua in adolescentia, & factus sum mihi regio egestatis. CAPUT X. *In Deo omne bonum.*

LIBER TERTIUS.

De annis ætatis illius decimo-septimo decimo-octavo & decimo-nono transactis Carthagine, ubi dum litterarii studii curriculum absolveret, se libidinosi amoris laqueo irretitum, nec non in Manichæorum hæresim prolapsum fuisse meminit. Adversus horum errores & ineptias disserit luculenter. Maternas pro se lacrymas & responsum de sua resipiscentia divinitus acceptum refert.

1. VENI Carthaginem; & circumstrepebat me undique sartago flagitiosorum amorum. Nondum amabam & (*a*) amare ama- CAPUT I. *Amore quem venabatur capitur.*

(*a*) Lov. & *amari amabam*, moxque cum MSS. pro *amari*, habent, *amare*, *amans amari*. At Bad. Am. Er. & Arn. utroque loco, & melius.

amabam, & ſecretiore indigentia oderam me minus indigentem. Quærebam quod amarem, amans amare, & oderem ſecuritatem, & viam ſine muſcipulis. Quoniam fames mihi erat intus ab interiore cibo te ipſo, Deus meus, & ea fama non eſuriebam; ſed eram ſine deſiderio alimentorum incorruptibilium: non quia plenus eis eram, ſed quo inanior, eo faſtidioſior. Et ideo non bene valebat anima mea; & ulceroſa projiciebat ſe foras miſerabiliter ſcalpi avida contactu ſenſibilium. Sed ſi non haberent animam, non utique amarentur. Amare & amari dulce mihi erat, magis ſi & amantis corpore fruerer. Venam igitur amicitiæ coinquinabam ſordibus concupiſcentiæ, candoremque ejus obnubilabam de tartaro libidinis; & tamen fœdus atque inhoneſtus, elegans & urbanus eſſe geſtiebam abundanti vanitate. Rui etiam in amorem quo cupiebam capi. Deus meus, miſericordia mea, quanto felle mihi ſuavitatem illam, & quam bonus aſperſiſti; quia & amatus ſum, & perveni occulte ad vinculum fruendi, & colligabar lætus ærumnoſis nexibus, ut cederer virgis ferreis ardentibus zeli, & ſuſpicionum, & timorum, & irarum, atque rixarum.

CAPUT II. *Amavit ſpectacula tragica.*

2. RAPIEBANT me ſpectacula theatrica, plena imaginibus miſeriarum mearum, & fomitibus ignis mei. * Quid eſt quod ibi homo vult dolere, cum ſpectat luctuoſa atque tragica; quæ tamen pati ipſe nollet? Et tamen pati vult ex eis dolorem ſpectator, & dolor ipſe eſt voluptas ejus. Quid eſt, niſi (*a*) miſerabilis inſania? nam eo magis eis movetur quiſque, quo minus a talibus affectibus ſanus eſt, quamquam cum ipſe patitur, miſeria; cum aliis compatitur, miſericordia dici ſolet. Sed qualis tandem miſericordia in rebus fictis & ſcenicis? Non enim ad ſubveniendum provocatur auditor; ſed tantum ad dolendum invitatur: & (*b*) actori earum imaginum amplius favet, cum amplius dolet: & ſi calamitates illæ hominum vel antiquæ vel falſæ ſic agantur, ut qui ſpectat non doleat; abſcedit inde faſtidiens & reprehendens: ſi autem doleat, manet intentus, & gaudens lacrymatur.

3. (*c*) Ergo amantur & dolores? Certe omnis homo gaudere vult. An cum miſerum neminem eſſe libeat, libet tamen eſſe miſericordem? quod quia non ſine dolore eſt, hac una cauſſa amantur dolores: & hoc de illa vena amicitiæ eſt. Sed quo vadit? quo fluit?

(*a*) MSS. ſeptem, *mirabilis inſania.*

(*b*) Am. Er. & Lov. *auctori.*

(*c*) Lovanienſes legunt, *lacrymæ ergo amantur & dolores.* Abeſt vox, *lacrymæ*, a MSS. & editis pleriſque.

fluit? Ut quid decurrit in torrentem picis bullientis æstus immanes tetrarum libidinum, in quos ipsa mutatur & vertitur per nutum proprium de cælesti serenitate detorta atque dejecta? Repudietur ergo misericordia? Nequaquam. Ergo amentur dolores aliquando. Sed cave immunditiam anima mea sub tutore Deo meo, Deo patrum nostrorum, & laudabili & superexaltato in omnia sæcula: cave immunditiam. Neque enim nunc non misereor: sed tunc in theatris congaudebam amantibus, cum sese fruebantur per flagitia, quamvis hæc imaginarie gererent in ludo spectaculi. Cum autem sese amittebant, quasi misericors contristabar: & utrumque delectabat tamen. Nunc vero magis misereor gaudentem in flagitio, quam velut dura perpessum detrimento perniciosæ voluptatis, & amissione miseræ felicitatis. Hæc certe verior misericordia; sed non in ea delectat (*a*) dolor. Nam etsi approbatur officio caritatis, qui dolet miserum; mallet tamen utique non esse quod doleret, qui germanitus misericors est. Si enim est malevola benevolentia, quod fieri non potest; potest & ille qui veraciter sinceriterque miseretur, cupere esse miseros ut misereatur. Nonnullus itaque dolor approbandus, nullus amandus est. Hoc enim tu, Domine Deus, qui animas amas, longe lateque purius quam nos, & incorruptibilius misereris, quod nullo dolore sauciaris. Et ad hæc quis idoneus?

4. At ego tunc miser dolere amabam, & quærebam ut esset quod dolerem, quando mihi in ærumna aliena, & falsa, & saltatoria, ea magis placebat actio histrionis, meque alliciebat vehementius, qua mihi lacrymæ excutiebantur. Quid autem mirum cum infelix pecus aberrans a grege tuo, & impatiens custodiæ tuæ turpi scabie fœdarer? Et inde erant dolorum amores, non quibus altius penetrarer; non enim amabam talia perpeti, qualia spectare; sed quibus auditis & fictis, tamquam in superficie raderer: quos tamen quasi ungues scalpentium fervidus tumor, & tabes, & sanies horrida consequebatur. Talis vita mea, numquid vita erat, Deus meus?

CAPVT III. *In schola rhetoris ab Eversorum factis abhorrebat.*

5. ET circumvolabat super me fidelis a longe misericordia tua. In quantas iniquitates distabui, & sacrilegam curiositatem secutus sum, ut deserentem te, deduceret me ad ima infida & circumventoria obsequia dæmoniorum, quibus immolabam facta mea mala:

(*a*) Bad. Am. Er. & Lov. *delectatur cor.* Nostram vero lectionem præferunt MSS. & Arn.

mala: & in omnibus flagellabas me? Ausus sum etiam in celebritate solemnitatum tuarum, intra parietes Ecclesiæ tuæ concupiscere & agere negotium procurandi fructus mortis: unde me verberasti gravibus pœnis; sed nihil ad culpam meam, o tu prægrandis misericordia mea, Deus meus, refugium meum a terribilibus nocentibus in quibus vagatus sum præfidenti collo, ad longe recedendum a te, amans vias meas & non tuas, amans fugitivam libertatem.

6. Habebant & illa studia quæ honesta vocabantur, ductum suum intuentem fora litigiosa, ut excellerem in eis, hoc laudabilior, quo fraudulentior. Tanta est cæcitas hominum de cæcitate etiam gloriantium. Et major jam eram in schola rhetoris; & gaudebam superbe, & tumebam typho; quamquam longe sedatior, Domine tu scis, & remotus omnino ab eversionibus quas faciebant eversores, (hoc enim nomen (*a*) scævum & diabolicum, velut insigne urbanitatis est,) inter quos vivebam pudore impudenti, quia talis non eram: & cum eis eram: & amicitiis eorum delectabar aliquando, a quorum semper factis abhorrebam, hoc est, ab eversionibus, quibus proterve insectabantur ignotorum verecundiam, quam perturbarent gratis illudendo atque inde pascendo malevolas lætitias suas. Nihil est illo actu similius actibus dæmoninorum. Quid itaque verius quam eversores vocarentur? Eversi plane prius ipsi atque perversi, deridentibus eos & seducentibus fallacibus occulte spiritibus, in eo ipso quo alios irridere amant & fallere.

CAPUT IV. *Hortensius Ciceronis excitavit illum ad ardorem philosophiæ.*

7. INTER hos ego, imbecilla tunc ætate discebam libros eloquentiæ, in qua eminere cupiebam fine damnabili & ventoso per gaudia vanitatis humanæ, & usitato jam discendi ordine perveneram in librum quemdam cujusdam Ciceronis, cujus linguam fere omnes mirantur, pectus non ita. Sed liber ille ipsius exhortationem continet ad philosophiam, & vocatur Hortensius. Ille vero liber mutavit affectum meum, & ad teipsum Domine mutavit preces meas, & vota ac desideria mea fecit alia. Viluit mihi repente omnis vana spes, & immortalitatem sapientiæ concupiscebam æstu cordis incredibili; & surgere cœperam ut ad te redirem. Non enim ad acuendam linguam, quod videbar emere maternis mercedibus, cum agerem annum ætatis unde-vigesimum, jam defuncto patre ante biennium: non ergo ad acuendam linguam referebam illum librum; neque mihi locutionem, sed quod loquebatur persuaserat.

8. Quo-

(*a*) Sic juxta vetustos cod. scribendum hic *scævum*, id est, sinistrum.

8. Quomodo ardebam, Deus meus, quomodo ardebam revolare a terrenis ad te; & nesciebam quid ageres mecum. Apud te est enim sapientia. Amor autem sapientiæ nomen græcum habet φιλοσοφίαν, quo me accendebant illæ litteræ. Sunt qui seducant per philosophiam, magno & blando & honesto nomine colorantes & fucantes errores suos: prope omnes, qui ex illis & supra temporibus tales erant, notantur in eo libro & demonstrantur, & manifestatur ibi salutifera illa admonitio spiritus tui per servum tuum bonum & pium; *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam & inanem seductionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa hujus mundi, & non secundum Christum; quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Et ego illo tempore, scis tu lumen cordis mei, quoniam nondum mihi hæc apostolica nota erant; hoc tamen solo delectabar in illa exhortatione, quod non illam aut illam sectam, sed ipsam quæcumque esset sapientiam, ut diligerem, & quærerem, & adsequerer, & tenerem atque amplexarer fortiter, excitabar sermone illo: & accendebar, & ardebam; & hoc (a) solum me in tanta flagrantia refrangebat, quod nomen Christi non erat ibi. Quoniam hoc nomem secundum misericordiam tuam Domine, hoc nomen Salvatoris mei filii tui, in ipso adhuc lacte matris, tenerum cor meum præbiberat, & alte retinebat, & quidquid sine hoc nomine fuisset, quamvis litteratum & expolitum & veridicum, non me totum rapiebat. *Coloss. 2. 8.*

CAPVT V. *Fastidiit sacras litteras propter simplicitatem stili.*

9. ITAQUE institui animum intendere in Scripturas sanctas, ut viderem quales essent. Et ecce video rem non compertam superbis, neque nudatam pueris; sed incessu humilem, successu excelsam & velatam mysteriis: & non eram ego talis ut intrare in eam possem, aut inclinare cervicem ad ejus gressus. Non enim sicut modo loquor, ita sensi cum adtendi ad illam Scripturam: sed visa est mihi indigna quam Tullianæ dignitati compararem. Tumor enim meus refugiebat modum ejus; & acies mea non penetrabat interiora ejus. Verumtamen illa erat quæ cresceret cum parvulis: sed ego dedignabar esse parvulus, & turgidus fastu mihi grandis videbar.

CAPUT VI. *A Manichæis quomodo captus.*

10. INCIDI itaque in homines superbe delirantes, & carnales nimis & loquaces, in quorum ore laquei diaboli, & viscum confectum commixtione syllabarum nominis tui, & Domini Jesu Chri-

(a) Sic MSS. prope omnes cum Bad. neque secus Am. & Er. nisi quod scribunt, *refringebat*. At Lov. & Arn. habent, *& hoc solo in me tanta flagrantia refrigebat,*

V. lib. de utilitate credendi cap. 1.

Chriſti, & Paracleti conſolatoris noſtri Spiritus ſancti. Hæc (*a*) nomina non recedebant de ore eorum, ſed tenus ſono & ſtrepitu linguæ, ceterum cor inane veri. Et dicebant, Veritas & veritas; & multum eam dicebant mihi, & nuſquam erat in eis; ſed falſa loquebantur, non de te tantum, qui vere veritas es, ſed etiam de iſtis elementis hujus mundi creatura tua, de quibus etiam vera dicentes philoſophos tranſgredi debui præ amore tuo, mi Pater ſumme bone, pulcritudo pulcrorum omnium. O Veritas, veritas, quam intime etiam tum medullæ animi mei ſuſpirabant tibi, cum te illi ſonarent mihi frequenter & multipliciter voce ſola, & libris multis & ingentibus. Et illa erant fercula in quibus mihi eſurienti te, inferebantur pro te ſol & luna, pulcra opera tua; ſed tamen opera tua, non tu, nec ipſa prima. Priora enim ſpiritualia opera tua quam iſta corporea, quamvis lucida & cæleſtia. At ego nec priora illa, ſed te ipſum, te Veritas, in qua non eſt commutatio nec momenti obumbratio eſuriebam & ſitiebam, & apponebantur adhuc mihi in illis ferculis phantaſmata ſplendida, quibus jam melius erat amare iſtum ſolem, ſaltem iſtis oculis verum, quam illa falſa animo decepto per oculos. Et tamen, quia te putabam, manducabam; non avide quidem, quia nec ſapiebas in ore meo ſicuti es; neque enim tu eras figmenta illa inania, nec nutriebar eis, ſed exhauriebar magis. Cibus in ſomnis ſimillimus eſt cibis vigilantium, quo tamen dormientes non aluntur, dormiunt enim: at illa nec ſimilia erant ullo modo tibi, ſicut nunc mihi locuta es; quia illa erant corporalia phantaſmata, falſa corpora, quibus certiora ſunt vera corpora iſta quæ videmus viſu carneo, ſive cæleſtia ſive terreſtria; cum pecudibus & volatilibus videmus hæc: & certiora ſunt quam cum imaginamur ea. Et rurſus certius imaginamur ea quam ex eis ſuſpicamur alia grandiora, & infinita, quæ omnino nulla ſunt, qualibus ego tunc paſcebar inanibus; & non paſcebar. At tu amor meus in quem deficio ut fortis ſim, nec iſta corpora es quæ videmus, quamquam in cælo, nec ea es quæ non videmus ibi, quia tu iſta condidiſti, nec in ſummis tuis conditionibus habes. Quanto ergo longe es a phantaſmatibus illis meis, phantaſmatibus corporum quæ omnino non ſunt; quibus certiores ſunt phantaſiæ corporum eorum quæ ſunt; & eis certiora corpora, quæ tamen non es; ſed nec anima es quæ vita eſt corporum. Ideo melior vita corporum certiorque quam corpora. Sed tu vita

es

(*a*) Lov. *Hæc enim omnia non*, &c.

es animarum, vita vitarum, vivens te ipsa, & non mutaris vita animæ meæ.

11. Ubi ergò mihi tunc eras, & quam longe? & longe peregrinabat abs te, exclusus & a siliquis porcorum, quos de siliquis pascebam. Quanto enim meliores grammaticorum & poëtarum fabellæ, quam illa decipula! Nam versus & carmen & Medea volans utiliores certe quam quinque elementa varie fucata, propter quinque antra tenebrarum quæ omnino nulla sunt, & occidunt credentem. Nam versum & carmen etiam ad vera (a) pulmenta transfero: volantem autem Medeam & si cantabam, non asserebam, & si cantari audiebam, non credebam: illa autem credidi. Væ, væ, quibus gradibus deductus sum in profunda inferi? quippe laborans & æstuans inopia veri, cum te Deus meus (tibi enim confiteor qui me miseratus es & nondum confitentem) cum te non secundum intellectum mentis quo me præstare voluisti belluis, sed secundum sensum carnis quærerem. Tu autem eras interior intimo meo, & superior summo meo. Offendi illam mulierem audacem, inopem prudentiæ, ænigma Salomonis, sedentem super cellam in foribus, *Prov. 9. 17* & dicentem: *Panes occultos libenter edite, & aquam dulcem furtivam bibite.* Quæ me seduxit, quia invenit foris habitantem in oculo carnis meæ, & talia ruminantem apud me, qualia per illum vorassem.

CAPUT VII. *Doctrina Manichæorum absurda cui suffragabatur.*

12. NESCIEBAM enim aliud vere quod est; & quasi acutule movebar ut suffragarer stultis deceptoribus, cum a me quærerent unde malum; & utrum forma corporea Deus finiretur & haberet capillos & ungues; & utrum justi existimandi essent qui haberent uxores multas simul, & occiderent homines, & sacrificarent de animalibus. Quibus rerum ignarus perturbabar; & recedens a veritate ire in eam mihi videbar; quia non noveram malum non esse nisi privationem boni, usque ad quod omnino non est. Quod unde viderem, cujus videre usque ad corpus erat oculis, & animo usque ad phantasma? Et non noveram Deum esse spiritum, non cui membra essent per longum & latum, nec cui esse moles esset; quia moles in parte minor est quam in toto suo; & si infinita sit, minor est in aliqua parte certo spatio definita, quam per infinitum; & non est tota ubique, sicut spiritus, sicut Deus. Et quid in nobis esset, secundum quod essemus similes Deo, *Gen. 1. 27.* & recte in Scriptura diceremur ad imaginem Dei, prorsus ignorabam.

(a) Sic MSS. cum Bad. Am. Arn. ubi Er. & Lov. reddunt, *elementa.*

13. Et non noveram justitiam veram interiorem, non ex consuetudine judicantem, sed ex lege rectissima Dei omnipotentis, qua formarentur mores regionum & dierum pro regionibus & diebus; cum ipsa ubique ac semper esset, non alibi alia, nec alias, aliter; secundum quam justi essent Abraham & Isaac & Jacob & Moyses & David, & illi omnes laudati ore Dei; sed eos ab imperitis judicari iniquos, judicantibus ex humano die, & universos mores humani generis ex parte moris sui metientibus: tamquam si quis nescius in armamentis quid cui membro accomodatum sit; ocrea velit caput contegi, & galea calceari; & murmuret quod non apte conveniat: aut in uno die indicto a pomeridianis horis justitio, quisquam stomachetur non sibi concedi quid venale proponere, quia mane concessum est: aut in una domo videat aliquid tractari manibus a quoquam servo, quod facere non sinatur qui pocula ministrat: aut aliquid post præsepia fieri, quod ante mensam prohibeatur; & indignetur, cum sit unum habitaculum & una familia, non ubique atque omnibus idem tribui. Sic sunt isti qui indignantur, cum audierint illo sæculo licuisse justis aliquid, quod isto non licet justis; & quia illis aliud præcepit Deus, istis aliud pro temporalibus caussis, cum eidem justitiæ utrique servierint: cum in uno homine, & in uno die, & in unius ædibus videant aliud alii membro congruere, & aliud jamdudum licuisse, post horam non licere: quiddam in illo angulo permitti aut juberi, quod in isto juste vetetur & vindicetur. Numquid justitia varia est & mutabilis? Sed tempora quibus præsidet, non pariter eunt; tempora enim sunt. Homines autem quorum vita super terram brevis est, quia sensu non valent caussas contexere sæculorum priorum, aliarumque gentium quas experti non sunt, cum his quas experti sunt: in uno autem corpore, vel die, vel domo, facile possunt videre quid cui membro, quibus momentis, quibus partibus personisve congruat, in illis offenduntur, his serviunt.

Leges pro ratione temporum mutari posse.

14. Hæc ego tunc nesciebam, & non advertebam, & feriebant undique ista oculos meos, & non videbam. Et cantabam carmina, & non mihi licebat ponere pedem quemlibet ubilibet, sed in alio atque alio metro aliter atque aliter, & in uno aliquo versu, non omnibus locis eumdem pedem. Et ars ipsa qua canebam, non habebat aliud alibi, sed omnia simul. Et non intuebar justitiam cui servirent boni & sancti homines, longe excellentius

atque

atque sublimius habere simul omnia quæ præcepit (a) & nulla ex parte variari, & tamen variis temporibus non omnia simul, sed propria distribuentem ac præcipientem. Et reprehendebam cæcus pios patres, non solum sicut Deus juberet atque inspiraret utentes præsentibus, verum quoque sicut Deus revelaret futura prænuntiantes.

CAPUT VIII. *Contra Manichæos dicit quæ flagitia semper detestanda, quæ facinora.*

15. NUMQUID aliquando aut alicubi injustum est diligere Deum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente, & diligere proximum tamquam se ipsum? Itaque FLAGITIA quæ sunt contra naturam, ubique ac semper detestanda atque punienda sunt, qualia Sodomitarum fuerunt. Quæ si omnes gentes facerent, eodem criminis reatu divina lege tenerentur, quæ non sic fecit homines ut se illo uterentur modo. VIOLATUR quippe ipsa societas quæ cum Deo nobis esse debet, cum eadem natura, cujus auctor est, libidinis perversitate polluitur. QUÆ autem contra mores hominum sunt flagitia, pro morum diversitate vitanda sunt, ut pactum inter se civitatis aut gentis consuetudine vel lege firmatum nulla civis aut peregrini libidine violetur. TURPIS enim omnis pars est suo universo non congruens: CUM autem Deus aliquid contra morem aut pactum quorumlibet jubet, & si numquam ibi factum est, faciendum est: & si omissum, instaurandum: & si institutum non erat, instituendum est. Si enim regi licet in civitate cui regnat jubere aliquid, quod neque ante illum quisquam, nec ipse umquam jusserat; & non contra societatem civitatis ei obtemperatur; immo contra societatem non obtemperatur: GENERALE quippe pactum est societatis humanæ obedire regibus suis: quanto magis Deo regnatori universæ creaturæ suæ, ad ea quæ jusserit, sine dubitatione serviendum est? SICUT enim in potestatibus societatis humanæ major potestas minori ad obediendum præponitur: ita Deus omnibus.

16. Item in facinoribus, ubi libido est nocendi, sive per contumeliam, sive per injuriam; & utrumque vel ulciscendi caussa, sicut inimico inimicus; vel adipiscendi alicujus extra commodi sicut latro viatori; vel evitandi mali, sicut ei qui timetur; vel invidendo, sicut feliciori miserior; aut in aliquo prosperatus, ei quem sibi æquari timet aut æqualem dolet; vel sola voluptate alieni mali, sicut spectatores gladiatorum, aut irrisores, aut illusores, quorumlibet: hæc sunt capita iniquitatis, quæ pullulant prin-

(a) Apud Lov. additur *Deus*. Sed ea vox abest a MSS. & plerisque editis; quia quæ hic laudatur Justitia non est alia ab ipso Deo, qui præcepit.

Libido triplex. principandi & ſpectandi & ſentiendi libidine, aut una, aut duabus earum, aut ſimul omnibus; & vivitur male adverſus tria & ſeptem, pſalterium decem chordarum decalogum tuum, Deus altiſſime & dulciſſime. Sed quæ flagitia in te, qui non corrumperis? Aut quæ adverſus te facinora, cui noceri non poteſt? Sed hoc vindicas quod in ſe homines perpetrant; quia etiam cum in te peccant, impie faciunt in animas ſuas, & mentitur iniquitas ſibi, ſive corrumpendo ac pervertendo naturam ſuam quam tu feciſti & ordinaſti, vel immoderate utendo conceſſis rebus, vel in non conceſſa flagrando in eum uſum qui eſt contra naturam; aut rei tenentur, animo & verbis ſævientes adverſus te, & adverſus ſtimulum calcitrantes; aut cum diſruptis limitibus humanæ ſocietatis, lætantur audaces privatis conciliationibus aut diremtionibus, prout quidque delectaverit aut offenderit. Et ea fiunt cum tu derelinqueris fons vitæ, qui es unus & verus creator & rector univerſitatis, & privata ſuperbia diligitur in parte unum falſum. Itaque pietate humili reditur in te, & purgas nos a conſuetudine mala, & propitius es peccatis confitentium, & exaudis gemitus compeditorum, & ſolvis a vinculis quæ nobis fecimus, ſi jam non erigamus adverſus te cornua falſæ libertatis, avaritia plus habendi, & damno totum amittendi; amplius amando proprium noſtrum quam te omnium bonum.

CAPUT IX.

Diſcrimen inter peccata, & inter Dei judicium & hominum.

17. SED inter flagitia & facinora & tam multas iniquitates, ſunt peccata proficientium, quæ a bene judicantibus & vituperantur ex regula perfectionis, & laudantur ſpe frugis, ſicut herba ſegedis. Et ſunt quædam ſimilia vel flagitio vel facinori, & non ſunt peccata; quia nec te offendunt Dominum Deum noſtrum, nec ſociale conſortium; cum conciliantur aliqua in uſum vitæ congrua tempori, & incertum eſt an libidine habendi; aut puniuntur corrigendi ſtudio poteſtate ordinata, & incertum eſt an libidine nocendi. Multa itaque facta quæ hominibus improbanda viderentur, teſtimonio tuo approbata ſunt: & multa laudata ab hominibus, te teſte damnantur: cum ſæpe ſe aliter habet ſpecies facti, & aliter facientis animus, atque articulus occulti temporis. Cum vero aliquid tu repente inuſitatum & improviſum imperas, etiam ſi hoc aliquando vetuiſti, quamvis cauſſam imperii tui pro tempore occultes; & quamvis contra pactum ſit aliquorum hominum ſocietatis, quis dubitet eſſe faciendum; quando ea juſta eſt ſocietas hominum quæ ſervit tibi? Sed beati qui te imperaſſe ſciunt. Fiunt enim

enim omnia a servientibus tibi, vel ad exhibendum quod ad præsens opus est, vel ad futura prænuntianda.

CAPUT X. *Nugæ Manichæorum de terræ fructibus.*

18. HÆC ego nesciens, irridebam illos sanctos servos & Prophetas tuos. Et quid agebam cum irridebam eos, nisi ut irriderer abs te, sensim atque paulatim perductus ad eas nugas ut crederem ficum plorare cum decerpitur, & matrem ejus arborem lacrymis lacteis? Quam tamen ficum si commedisset aliquis sanctus, alieno sane non suo scelere decerptam, misceret visceribus, & anhelaret de illa angelos, immo vero particulas Dei gemendo in oratione atque ructando: quæ particulæ summi & veri Dei ligatæ fuissent in illo pomo, nisi electi sancti dente ac ventre solverentur. Et credidi miser magis esse misericordiam præstandam fructibus terræ, quam hominibus, propter quos nascerentur. Si quis enim esuriens peteret qui Manichæus non esset, quasi capitali supplicio damnanda buccella videretur, si ei daretur.

CAPUT XI. *Planctus & somnium matris de filio.*

19. ET misisti manum tuam ex alto, & de hac profunda caligine eruisti animam meam, cum pro me fleret ad te mater mea fidelis tua, amplius, quam flent matres corporea funera. Videbat enim illa mortem meam ex fide & spiritu, quem habebat ex te, & exaudisti eam Domine. Exaudisti eam, nec despexisti lacrymas ejus, cum profluentes rigarent terram sub oculis ejus, in omni loco orationis ejus exaudisti eam. Nam unde illud somnium, quo eam consolatus es, ut vivere me (a) concederet, & habere secum eamdem mensam in domo, quod nolle cœperat aversans & detestans blasphemias erroris mei? Vidit enim stantem se in quadam regula lignea, & advenientem ad se juvenem splendidum, hilarem atque arridentem sibi, cum illa esset mœrens & mœrore confecta; qui cum caussas quæsisset ab ea mœstitiæ suæ quotidianarumque lacrymarum, docendi ut assolet, non discendi gratia, atque illa respondisset perditionem meam se plangere; jussisse illum, quo secura esset, atque admonuisse út adtenderet & videret, ubi esset illa, ibi esse & me. Quod illa, ubi adtendit, vidit me juxta se in eadem regula stantem. Unde hoc, nisi quia erant aures tuæ ad cor ejus? O tu bone omnipotens, QUI SIC CURAS unumquemque nostrum tamquam solum cures, & sic omnes tamquam singulos.

F 20.

(a) In editis Bat. Am. Er. & Lov. *me secum crederet*. Sed legendum cum MSS. potioribus, *me concederet*, vel cum Arn. *me secum concederet*.

20. Unde illud etiam, quod cum mihi narrasset ipsum visum. & ego ad id trahere conarer, ut illa se potius non desperaret futuram esse quod eram? continuo sine aliqua hæsitatione: Non: in„quit, non enim mihi dictum est, Ubi ille, ibi & tu: sed, Ubi „tu, ibi & ille. Confiteor tibi Domine recordationem meam quantum recolo, quod sæpe non tacui, amplius me isto per matrem vigilantem responso tuo, quod tam vicina interpretationis falsitate turbata non est, & tam cito vidit quod videndum fuit; quod ego certe ante quam dixisset non videram, etiam tum commotum fuisse quam ipso somnio, quo feminæ piæ gaudium tanto post futurum, ad consolationem tunc præsentis solicitudinis, tanto ante prædictum est. Nam novem ferme anni secuti sunt, quibus ego in illo limo profundi ac tenebris falsitatis, cum sæpe surgere conarer, & gravius allidererer, volutatus sum: cum tamen illa vidua casta, pia & sobria, quales amas, jam quidem spe alacrior, sed fletu ac gemitu non segnior, non desineret horis omnibus orationum suarum de me plangere ad te, & intrabant in conspectum tuum preces ejus, & me tamen dimittebas adhuc volvi & involvi illa caligine.

CAPUT XII.

Quale responsum mater Augustini accepit a quodam episcopo de ipsius conversione.

21. ET dedisti alterum responsum interim quod recolo. Nam & multa prætereo, propter quod propero ad ea quæ me magis urgent confiteri tibi, & multa non memini. Dedisti ergo alterum per sacerdotem tuum quemdam episcopum nutritum in Ecclesia, & exercitatum in libris tuis. Quem cum illa femina rogasset ut dignaretur mecum colloqui, & refellere errores meos, & dedocere me mala, ac docere bona (faciebat enim hoc, si quos forte idoneos invenisset) noluit ille, prudenter sane, quantum sensi postea. Respondit enim me adhuc esse indocilem, eo quod inflatus essem novitate hæresis illius, & nonnullis quæstiunculis jam multos imperitos exagitassem, sicut illa indicaverat ei. Sed sine, inquit, illum ibi, & tantum roga pro eo Dominum: ipse legendo reperiet, quis ille sit error, & quanta impietas. Simul etiam narravit se quoque parvulum a seducta matre sua datum fuisse Manichæis, & omnes pene non legisse tantum, verum etiam scriptitasse libros eorum, sibique apparuisse nullo contra disputante, & convincente, quam esset illa secta fugienda; itaque fugisse. Quæ cum ille dixisset, atque illa nollet adquiescere, sed instaret magis deprecando, & ubertim flendo, ut me videret, & mecum dissereret: ille jam substomachans tædio, Vade, inquit, a me, ita vivas: fieri non potest, ut filius istarum lacrymarum pereat. Quod illa ita se accepisse inter

ter colloquia ſua mecum ſæpe recordabatur, ac ſic te cælo ſonuiſſet.

Viſum eſt hic adſcribere Auguſtini locum ex lib. 3. contra litteras Petiliani Donatiſtæ cap. 17. *Me etiam presbyterum fuiſſe Manichæorum, vel falſus vel fallens mirabili temeritate contendat. Verba tertii libri Confeſſionum mearum, quæ per ſe ipſa, & de multis ante & poſtea dictis manifeſtiſſima ſunt legentibus, ſub quo ei videtur intellectu proponat atque arguat*, &c. Quænam vero ſint verba illa, quæ ſuo avulſo loco proterve interpretabatur Petilianus, nobis incompertum eſt; forte an iſta capitis ſexti: *Nam verſum & carmen etiam ad vera pulmenta transfero.* Quippe amatoria maleficia mulieri data exprobrabat Auguſtino, ut videre eſt in ejuſdem libri contra Petiliani litteras capite 16.

LIBER QUARTUS.

Pudet ſe Manichæorum ſectæ addictum fuiſſe per novennium, atque alios ſecum in eumdem errorem pertraxiſſe: tum etiam conſuluiſſe mathematicos; & amicum ſibi interea morte præceptum, acerbiori quam æquum eſſet animi dolore fuiſſe proſecutum: cujus occaſione de vana & de ſolida amicitia non pauca dicit. Mentionem facit librorum de pulcro & apto *a ſe anno ætatis vigeſimo-ſexto aut vigeſimo-ſeptimo conſcriptorum, necnon quam facili negotio liberalium artium libros atque Ariſtotelis Categorias anno ætatis ferme vigeſimo per ſeſe intellexerit.*

CAPUT I. *Quamdiu & quomodo alios ſeduxerit.*

1. PER idem tempus annorum novem, ab undevigeſimo anno ætatis meæ, uſque ad duodetriceſimum, ſeducebamur & ſeducebamus, falſi atque fallentes in variis cupiditatibus; & palam per doctrinas quas liberales vocant, occulte autem falſo nomine religionis. Hic ſuperbi, ibi ſuperſtitioſi, ubique vani. Hac popularis gloriæ ſectantes inanitatem, uſque ad theatricos plauſus, & contentioſa (*a*) carmina, & agonem coronarum fænearum & ſpectaculorum nugas, & intemperantiam libidinum: illac autem purgari nos ab iſtis ſordibus expetentes cum eis qui appellarentur electi & ſancti, afferremus eſcas, de quibus nobis in officina aqualiculi ſui fabricarent Angelos & Deos per quos liberaremur, & ſectabar iſta atque faciebam cum amicis meis, per me ac mecum deceptis. Irrideant me arrogantes, & nondum ſalubriter proſtrati & eliſi a te, Deus meus: ego tamen confitear tibi dedecora mea in laude tua. Sine me obſecro, & da mihi circumire præſenti memoria præteritos circuitus erroris mei, & immolare tibi hoſtiam jubilationis. QUID enim ſum ego mihi ſine te, niſi dux in præceps?

(*a*) Bat. Am. Er. & Lov. *certamina.*

ceps? Aut quid ſum cum mihi bene eſt, niſi ſugens lac tuum; aut fruens te cibo qui non corrumpitur? & quis homo eſt quilibet homo; cum ſit homo? Sed irrideant nos fortes & potentes, nos autem infirmi & inopes confiteamur tibi.

CAPUT II. *Rhetoricam docet, concubinam fovet, & haruſpicem qui victoriam promittebat, contemnit.*

2. DOCEBAM in illis annis artem rhetoricam, & victorioſam loquacitatem victus cupiditate vendebam. Malebam tamen, Domine, tu ſcis bonos habere diſcipulos, ſicut appellantur boni: & eos ſine dolo docebam dolos; non quibus contra caput innocentis agerent, ſed aliquando pro capite nocentis. Et Deus vidiſti de longinquo lapſantem in lubrico, & in multo fumo ſcintillantem fidem meam, quam exhibebam in illo magiſterio diligentibus vanitatem & quærentibus mendacium, ſocius eorum. In illis annis unam habebam, non eo, quod legitimum vocatur, conjugio cognitam, ſed quam indagaverat vagus ardor inops prudentiæ: ſed unam tamen, ei quoque ſervans thori fidem: in qua ſane experirer exemplo meo, qui diſtaret inter conjugalis placiti modum quod fœderatum eſſet generandi gratia, & pactum libidinoſi amoris, ubi proles etiam contra votum naſcitur, quamvis jam nata cogat ſe diligi.

3. Recolo etiam cum mihi theatrici carminis certamen inire placuiſſet, mandaſſe mihi neſcio quem haruſpicem, quid ei dare mercedis vellem ut vincerem: me autem fœda illa ſacramenta deteſtatum & abominatum reſpondiſſe, nec ſi corona illa eſſet immortaliter aurea, muſcam pro victoria mea necari me ſinere. Necaturus enim erat ille in ſacrificiis ſuis animantia, & illis honoribus invitaturus mihi ſuffragatura dæmonia videbatur. Sed hoc quoque malum non ex tua (*a*) caſtitate repudiavi, Deus cordis mei. Non enim amare te noveram, qui niſi fulgores corporeos cogitare non noveram. Talibus enim figmentis ſuſpirans anima, nonne fornicatur abs te, & fidit in falſis, & paſcit ventos? Sed videlicet ſacrificari pro me nollem dæmonibus, quibus me illa ſuperſtitione ipſe ſacrificabam. Quid eſt enim aliud *ventos paſcere*, quam ipſos paſcere, hoc eſt errando eis eſſe voluptati atque deriſui. *Oſee 12. 1.*

CAPUT III. *Ab Aſtrolo-*

4. IDEOQUE illos (*b*) planos, quos mathematicos vocant, plane conſulere non deſiſtebam, quod quaſi nullum eis eſſet ſacriſi-

(*a*) Bad. Am. & Er. ſubſtituunt, *caritate.*

(*b*) In quibuſdam editionibus *Planetarios.* Ita in ipſa editione Lovanienſium per typographorum oſcitantiam; quandoquidem in ſuis Caſtigationibus ajunt rectius videri ſibi legendum, *planos*, id eſt impoſtores, quo nomine

crificium, & nullæ preces ad aliquem spiritum ob divinationem dirigerentur: quod tamen Christiana & vera pietas consequenter repellit & damnat. Bonum est enim confiteri tibi Domine, & dicere; *Miserere mei, cura animam meam, quoniam peccavi tibi;* neque ad licentiam peccandi abuti indulgentia tua, sed meminisse dominicæ vocis; *Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne quid tibi deterius contingat.* Quam totam illi salubritatem interficere conantur, cum dicunt: De cœlo tibi est inevitabilis caussa peccandi. Et, Venus hoc fecit, aut Saturnus, aut Mars. Scilicet ut homo sine culpa sit, caro & sanguis & superba putredo: culpandus sit autem cæli ac siderum creator & ordinator. Et quis est hic nisi Deus noster, suavitas & origo justitiæ, qui reddis unicuique secundum opera ejus, & cor contritum & humilitatum non spernis?

gia, cui deditus erat, per senem medicinæ & rerum peritum revocatur.

Ps. 40. 5.

Joan. 5. 14.

5. Erat eo tempore vir sagax, (*a*) medicæ artis peritissimus, atque in ea nobilissimus, qui proconsule manu sua coronam illam agonisticam imposuerat non sano capiti meo, sed non ut medicus. Nam illius morbi tu sanator, qui resistis superbis, humilibus autem das gratiam. Numquid tamen etiam per illum senem defuisti mihi, aut destitisti mederi animæ meæ? Quia enim factus ei eram familiarior, & ejus sermonibus (erant enim sine verborum cultu vivacitate sententiarum jocundi & graves) assiduus & fixus inhærebam, ubi cognovit ex colloquio meo libris genethliacorum esse me deditum, benigne ac paterne monuit, ut eos abjicerem, neque curam & operam rebus utilibus necessariam illi vanitati frustra impenderem: dicens ita se illam didicisse, ut ejus professionem primis annis ætatis suæ deferre voluisset, qua vitam degeret; & si Hippocratem intellexisset, & illas utique litteras potuisse intelligere: & tamen non ob aliam caussam se postea illis relictis medicinam assecutum, nisi quod eas falsissimas comperisset, & nollet vir gravis decipiendis hominibus victum quærere. „ At tu, inquit, quo te in hominibus „sustentas rhetoricam tenes; hanc autem fallaciam libero studio, „non necessitate rei familiaris sectaris quo magis mihi te oportet „de illa credere, qui eam tam perfecte discere elaboravi, quam „ex ea sola vivere volui. A quo ego cum quæsissem quæ caussa ergo faceret ut multa inde vera pronuntiarentur: respondit ille ut

appellatos olim fuisse Mathematicos palam est. Hoc porro nomen alias adhibet Augustinus, ut lib. 3. cont. Academ. c. 15.

(*a*) Scilicet, vindicianus ex nomine postea designatus lib. 7. cap. 6. & ab Augustino laudatus in epist. 138. ad Marcellinum, n. 3.

potuit, vim ſortis hoc facere in rerum natura uſquequaque diffuſam. Si enim de (*a*) paginis poetæ cujuſpiam longe aliud canentis atque intendentis, cum forte quis conſulit, mirabiliter conſonus negotio ſæpe verſus exiret: mirandum non eſſe dicebat, ſi ex anima humana, ſuperiore aliquo inſtinctu neſciente quid in ſe fieret, non arte ſed ſorte ſonaret aliquid quod interrogantis rebus factiſque concineret.

6. Et hoc quidem ab illo vel per illum procuraſti mihi. Et quid ipſe poſtea per meipſum quærerem in memoria mea delineaſti. Tunc autem nec ipſe, nec cariſſimus meus Nebridius, adoleſcens valde bonus & valde cautus, irridens totum illud divinationis genus, perſuadere mihi potuerunt ut hæc abjicerem, quoniam me amplius ipſorum auctorum movebat auctoritas; & nullum certum quale quærebam documentum adhuc inveneram, quo mihi ſine ambiguitate appareret, quæ ab eis conſultis vera dicerentur, forte, non arte inſpectorum ſiderum dici.

CAPUT IV.

Morbum & baptiſmum amici narrat, quem etiam ſuis erroribus involverat eoque morte ſublato, dolet graviſſime.

7. IN illis annis, quo primum tempore in municipio quo natus ſum docere cœperam, comparaveram amicum ſocietate ſtudiorum nimis carum, coævum mihi & conflorentem flore adoleſcentiæ. Mecum puer creverat, & pariter in ſcholam ieramus, pariterque luſeramus. Sed nondum erat ſic amicus, quamquam ne tunc quidem ſicuti eſt vera amicitia; quia non eſt vera, niſi cum eam tu adglutinas inter inhærentes tibi caritate diffuſa in cordibus noſtris per Spiritum-ſanctum qui datus eſt nobis. Sed tamen dulcis erat nimis, (*b*) coacta fervore parilium ſtudiorum. Nam & a fide vera, quam non germanitus & penitus adoleſcens tenebat, deflexeram ego eum in ſuperſtitioſas fabellas & pernicioſas, propter quas plangebat me mater. Mecum jam errabat in animo homo ille, & non poterat anima mea ſine illo. Et ecce tu imminens dorſo fugitivorum tuorum, Deus ultionum & fons miſericordiarum (*c*) ſimul, qui convertis nos ad te miris modis, ecce abſtuliſti hominem de hac vita, cum vix expleviſſet annum in amicitia mea, ſuavi mihi ſuper omnes ſuavitates illius vitæ meæ.

8. Quis

(*a*) Apud Am. Er. & Lov. *de Paganis*, quibus perperam ſuffragantur aliquot MSS.

(*b*) Sic MSS. plures, & melius noſtra opinione dicitur *coacta*, id eſt coagmentata amicitia, quam *cocta*, licet hanc vocem Lovanienſes prætulerint.

(*c*) In Editis Am. Er. & Lov. *ſimulque convertens*. Paulo poſt apud Lov. legere eſt, *ſuper omnes civitates*, pro *ſuavitates*.

8. Quis laudes tuas enumerat unus in ſe uno quas expertus eſt? Quid tunc feciſti, Deus meus, & quam inveſtigabilis abyſſus judiciorum tuorum? Cum enim laboraret ille febribus, jacuit diu ſine ſenſu in ſudore letali. Et cum deſperaretur, baptizatus eſt neſciens, me non curante, & præſumente id retinere potius animam ejus quod a me acceperat, non quod in neſcientis corpore fiebat. Longe autem aliter erat; nam recreatus eſt & ſalvus factus. Statimque ut primum cum eo loqui potui, (potui autem mox ut ille potuit; quando non diſcedebam, & nimis pendebamus ex invicem) tentavi apud illum irridere, tamquam & illo irriſuro mecum baptiſmum quem acceperat mente atque ſenſu abſentiſſimus, ſed tamen jam ſe accepiſſe didicerat. At ille ita me exhorruit ut inimicum, admonuitque mirabili & repentina libertate, ut ſi amicus eſſe vellem, talia ſibi dicere deſinerem. Ego autem ſtupefactus atque turbatus, diſtuli omnes motus meos, ut convaleſceret prius, eſſetque idoneus viribus valetudinis cum quo agere poſſem quod vellem. Sed ille abreptus dementiæ meæ, ut apud te ſervaretur conſolationi meæ, poſt paucos dies me abſente repetitur febribus & defungitur.

Mirabilis efficacia ſacramenti baptiſmi.

9. Quo dolore contenebratum eſt cor meum; & quidquid aſpiciebam, mors erat. Et erat mihi patria ſupplicium, & paterna domus mira infelicitas; & quidquid cum illo communicaveram, ſine illo in cruciatum immanem verterat. Expetebant eum undique oculi mei, & non dabatur mihi; & oderam omnia, quia non haberent eum, nec mihi jam dicere poterant: Ecce veniet, ſicut cum viveret quando abſens erat. Factus eram ipſe mihi magna quæſtio, & interrogabam animam meam quare triſtis eſſet, & quare conturbaret me valde; & nihil noverat reſpondere mihi. Et ſi dicebam: Spera in Deum, juſte non obtemperabat; quia verior erat & melior homo quem cariſſimum amiſerat, quam phantaſma in quod ſperare jubebatur. Solus fletus erat dulcis mihi & ſucceſſerat amico meo in deliciis animi mei.

CAPUT V. *Cur fletus dulcis miſeris.*

10. ET nunc, Domine, jam illa tranſierunt, & tempore lenitum eſt vulnus meum. Poſſumne audire abs te qui veritas es, & admovere aurem cordis mei ori tuo, ut dicas mihi cur fletus dulcis ſit miſeris? An tu, quamvis ubique adſis, longe abjeciſti a te miſeriam noſtram? Et tu in te manes: nos autem in experimentis volvimur. Et tamen niſi ad aures tuas ploraremus, nihil reſidui de ſpe noſtra fieret. Unde igitur ſuavis fructus de amaritu-

ritudine vitæ carpitur, gemere & flere & suspirare & conqueri? An hoc (a) ibi dulce est quod speramus exaudire te? Recte istud in precibus, quia desiderium perveniendi habent. Numquid in dolore amissæ rei & luctu quo tunc operiebar? Neque enim sperabam reviviscere illum, aut hoc petebam lacrymis, sed tantum dolebam & flebam. Miser enim eram, & amiseram gaudium meum. An & fletus res amara est, & præ fastidio rerum quibus prius fruebamur, & tunc dum ab eis abhorremus, delectat?

CAPUT VI. *Quantus ex amici morte dolor.*

11. QUID autem ista loquor? Non enim tempus quærendi nunc est, sed confitendi tibi. Miser eram, & MISER EST omnis animus vinctus amicitia rerum mortalium, & dilaniatur cum eas amittit, & tunc sentit miseriam qua miser est & antequam amittat eas. Sic ego eram illo tempore, & flebam amarissime, & requiescebam in amaritudine. Ita miser eram, & habebam cariorem illo amico meo vitam ipsam miseram. Nam quamvis eam mutare vellem, nollem tamen amittere magis quam illum. Et nescio an vellem vel pro illo sicut de Oreste & Pylade traditur, si non fingitur, qui vellent pro invicem vel simul mori, quia morte pejus eis erat non simul vivere. Sed in me nescio quis affectus nimis huic contrarius ortus erat: & tædium vivendi erat in me gravissimum, & moriendi metus. Credo quo magis illum amabam eo magis mortem, quæ mihi eum abstulerat, tamquam atrocissimam inimicam oderam & timebam; & eam repente consumturam omnes homines putabam, quia illum potuit. Sic eram omnino, memini. Ecce cor meum, Deus meus: ecce intus vide quia memini, spes mea qui me mundas a talium affectionum immunditia dirigens oculos meos ad te, & evellens de laqueo pedes meos. Mirabar enim ceteros mortales vivere; quia ille quem quasi non moriturum dilexeram mortuus erat, & me magis quia illi alter eram, vivere illo mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico suo: dimidium animæ meæ. Nam ego sensi animam meam & animam illius unam fuisse animam in duobus corporibus; & ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius vivere, * & ideo forte mori metuebam, ne totus ille moreretur quem multum amaveram.

** Hoc ineptiæ arguit ipse Aug. & expunctum vellet, Retract. 2. cap. 6.*

CAPUT VII.

12. O DEMENTIAM nescientem diligere homines humaniter! o stultum hominem moderate humana patientem, quod ego tunc eram! Itaque æstuabam, suspirabam, flebam, turbabar; nec requies erat, nec consilium. Portabam enim consciſſam & cruen-

(a) Am. Er. & Lov. *An hoc tibi.*

cruentam animam meam impatientem a me portari, & ubi eam ponerem non inveniebam. Non in amœnis nemoribus: non in ludis atque cantibus: nec in suaveolentibus locis: nec in conviviis apparatis: neque in voluptate cubilis & lecti: non denique in libris atque carminibus adquiescebat. Horrebant omnia, & ipsa lux; & quidquid non erat quod ille erat, improbum & odiosum erat, præter gemitum & lacrymas. Nam in eis solis aliquantula requies. Ubi autem inde auferebatur anima mea, onerabat me grandis sarcina miseriæ. (*a*) Ad te, Domine, levanda erat & curanda, sciebam; sed nec volebam, nec valebam, eo magis quia non mihi eras aliquid solidum & firmum, cum de te cogitabam. Non enim tu eras, sed vanum phantasma & error meus, erat Deus meus. Si conabar eam ibi ponere ut requiesceret, per inane labebatur, & iterum ruebat super me, & ego mihi remanseram infelix locus ubi nec esse possem, nec inde recedere. Quo enim cor meum fugeret a corde meo? quo a me ipso fugerem? quo me non sequerer? Et tamen fugi de patria. Minus enim eum quærebant oculi mei, ubi videre non solebant; atque a Thagastensi oppido veni Carthaginem.

Impatientia doloris mutat locum.

CAPVT VIII. Tempus & amicorum colloquia dolori medentur.

13. NON vacant tempora, nec otiose volvuntur per sensus nostros: faciunt in animo mira opera. Ecce veniebant & præteribant de die in diem, & veniendo & prætereundo inserebant mihi species alias & alias memorias, & paulatim resarciebant me pristinis generibus delectationum, quibus cedebat dolor meus ille; sed succedebant non quidem dolores alii, caussæ tamen aliorum dolorum. Nam unde me facillime & in intima dolor ille penetraverat, nisi quia fuderam in arenam animam meam, diligendo moriturum? ac si non moriturum? Maxime quippe me reparabant atque recreabant aliorum amicorum solatia, cum quibus amabam quod pro te amabam: & hoc erat ingens fabula & longum mendacium, cujus, adulterina confricatione corumpebatur mens nostra pruriens in auribus. Sed illa mihi fabula non moriebatur, si quis amicorum meorum moreretur. Alia erant quæ in eis amplius capiebant animum, colloqui & corridere, & vicissim benevole obsequi, simul legere libros dulciloquos, simul nugari, & simul honestari, dissentire interdum sine odio, tamquam ipse homo secum atque ipsa rarissima dissensione condire consensiones plurimas; docere aliquid invicem, aut discere ab invicem: desiderare absentes cum molestia, suscipere venien-

G tes

(*a*) Ita magno consensu MSS. Editi vero habent, *quæ a te.*

tes cum lætitia. His atque hujusmodi signis, a corde amantium & redamantium procedentibus per os, per linguam, per oculos & mille motus gratissimos quasi fomitibus conflare animos, & ex pluribus unum facere.

CAPUT IX. *De humana amicitia. Beatus qui amat in Deo.*

14. HOC est quod diligitur in amicis, & sic diligitur, ut rea sibi sit humana conscientia, si non amaverit redamantem, aut si amantem non redamaverit, nihil quærens ex ejus corpore præter indicia benevolentiæ. Hinc ille luctus si quis moriatur, & tenebræ dolorum, & versa dulcedine in amaritudinem cor madidum, & ex amissa vita morientium mors viventium. BEATUS qui amat te; & amicum in te; & inimicum propter te. SOLUS enim nullum carum amittit, cui omnes in illo cari sunt qui non amittitur. Et quis est iste nisi Deus noster, Deus qui fecit cælum & terram, & implet ea, quia implendo ea fecit ea? TE NEMO amittit, nisi qui dimittit: & qui dimittit quo it aut quo fugit, nisi a te placido ad te iratum? nam ubi non invenit legem tuam in pœna sua? Et lex tua veritas, & veritas tu.

CAPUT X. *Ps. 79. 4. Labiles creaturæ, nec in eis potest anima requiescere.*

15. DEUS virtutum converte nos, & ostende faciem tuam & salvi erimus. NAM QUOQUOVERSUM se verterit anima hominus, ad dolores figitur, alibi præterquam in te: tametsi figitur in pulcris extra te & extra se. Quæ tamen nulla essent nisi essent abs te, quæ oriuntur & occidunt, & oriendo quasi esse incipiunt, & crescunt ut perficiantur, & perfecta senescunt & intereunt: & (*a*) non omnia senescunt, & omnia intereunt. Ergo cum oriuntur & tendunt esse, quo magis celeriter crescunt ut sint, eo magis festinant ut non sint. Sic est modus eorum. Tantum dedisti eis, quia partes sunt rerum, quæ non sunt omnes simul; sed decedendo ac succedendo agunt omnes universum, cujus partes sunt. Ecce sic peragitur & sermo noster per signa sonantia. Non enim erit totus sermo, si unum verbum non decedat cum sonuerit partes suas, ut succedat aliud. Laudet te ex illis anima mea, Deus creator omnium, sed non in eis infigatur glutine amoris per sensus corporis. Eunt enim quo (*b*) ibant ut non sint, & conscindunt eam desideriis pestilentiosis; quoniam ipsa esse vult, & requiescere amat in eis quæ amat. In illis autem non est, ubi: quia non stant fugiunt, & quis ea sequitur sensu carnis, aut quis ea

(*a*) Sequimur MSS. In editis porro sublata negatione legitur, *etenim omnia senescunt.*

(*b*) MSS. tres, *eunt enim quo? ut non sint.*

ea comprehendit, vel cum præsto sunt? Tardus est enim sensus carnis, quoniam sensus carnis est, & ipse est modus ejus. Sufficit ad aliud ad quod factus est: ad illud autem non sufficit ut teneat transcurrentia ab initio debito usque ad finem debitum. In verbo enim tuo per quod creantur, ibi audiunt: Hinc & hucusque.

16. NOLI esse vana anima mea, & obsurdescere in aure cordis, tumultu vanitatis tuæ. Audi & tu: Verbum ipsum clamat ut redeas; ET IBI EST locus quietis imperturbabilis, ubi non deseritur amor, si ipse non deserat. Ecce illa discedunt ut alia succedant, & omnibus suis partibus constet infima universitas. Numquid ego aliquo discedo, ait verbum Dei? Ibi fige mansionem tuam: ibi commenda quidquid inde habes anima mea, saltem fatigata fallaciis. Veritati commenda quidquid tibi est a veritate, & non perdes aliquid, & reflorescent putria tua, & sanabuntur omnes languores tui, & fluxa tua reformabuntur, & renovabuntur, & constringentur ad te; & non te deponent quo descendunt: sed stabunt tecum; & permanebunt ad semper stantem ac permanentem Deum.

CAPUT XI. *Omnia creata sunt instabilia: solus Deus stabilis.*

17. Ut quid perversa sequeris carnem tuam? Ipsa te sequatur conversa. Quidquid per illam sentis in parte est; & ignoras totum cujus hæ partes sunt; & delectant te tamen. Sed si ad totum comprehendendum esset idoneus sensus carnis tuæ, ac non & ipse in parte universi accepisset pro pœna tua justum modum, velles ut transiret quidquid existit in præsentia, ut magis tibi omnia placerent. Nam & quod loquimur per eumdem sensum carnis audis, & non vis utique stare syllabas, sed transvolare ut aliæ veniant, & totum audias. Ita semper omnia quibus unum aliquid constat; & non simul sunt omnia ea quibus constat, plus delectant omnia quam singula, si possint sentiri omnia. Sed longe his melior qui fecit omnia, & ipse est Deus noster, & non discedit, quia nec succeditur ei.

18. SI placent corpora, Deum ex illis lauda, & in artificem eorum retorque amorem; ne in his quæ tibi placent, tu displiceas. * Si placent animæ in Deo amentur: quia & ipsæ mutabiles sunt & in illo fixæ stabiliuntur; alioquin irent & perirent. In illo ergo amentur: & rape ad eum tecum quas potes, & dic eis; Hunc amemus, hunc amemus: ipse fecit hæc, & non est longe.

CAPUT XII. * *Amor non improbatur, modo in his quæ placent, amemus Deum.*

Non enim fecit atque abiit, sed ex illo in illo sunt. Ecce (*a*) ubi est, ubi sapit veritas. Intimus cordi est: sed cor erravit ab eo. Redite prævaricatores ad cor, & inhærete, illi qui fecit vos. State cum eo, & stabitis. Requiescite in eo, & quieti eritis. Quo itis in aspera? quo itis? Bonum quod amatis ab illo est; sed quantum est ad illum, bonum est & suave; sed amarum erit juste, quia injuste amatur deserto illo, quidquid ab illo est. Quo vobis adhuc & adhuc ambulare vias difficiles & laboriosas? Non est requies ubi quæritis eam. Quærite quod quæritis: sed ibi non est ubi quæritis. Beatam vitam quæritis in regione mortis: non est illic. Quomodo enim beata vita, ubi nec vita?

19. Et descendit huc ipsa vita nostra, & tulit mortem nostram, & occidit eam de abundantia vitæ suæ, & tonuit clamans, ut redeamus hinc ad eum in illud secretum unde processit ad nos, in ipsum primum virginalem uterum, ubi ei nupsit humana creatura caro mortalis, ne esset semper mortalis; & inde velut sponsus procedens de thalamo suo, exultavit ut gigas ad currendam viam. Non enim tardavit; sed CUCURRIT, clamans dictis, factis, morte, vita, descensu, ascensu, clamans ut redeamus ad eum. Et discessit ab oculis, ut redeamus ad cor, & inveniamus eum. Abscessit enim, & ecce hic est. Noluit nobiscum diu esse, & non reliquit nos. Illuc enim abscessit, unde numquam recessit, quia mundus per eum factus est; & in hoc mundo erat, & venit in hunc mundum peccatores salvos facere, cui confitetur anima mea, & sanat eam, quia peccavit illi. Filii hominum usquequo graves corde? Numquid & post (*b*) descensum vitæ vultis ascendere & vivere? Sed quo ascenditis quando in alto estis, & posuistis in cælum os vestrum? Descendite ut ascendatis, & ascendatis ad Deum. Cecidistis enim ascendendo contra eum. Dic eis ista, ut plorent in convalle plorationis, & sic eos rape tecum ad Deum; quia de spiritu ejus hæc dicis eis, si dicis ardens igne caritatis.

CAPUT XIII. *Amor unde proveniat.*

20. HÆC tunc non noveram, & amabam pulcra inferiora, & ibam in profundum, & dicebam amicis meis: num amamus aliquid nisi pulcrum? Quid est ergo pulcrum? & quid est pulcritudo? Quid est quod nos allicit & conciliat rebus quas amamus? Nisi enim esset in eis decus & species, nullo modo nos ad se moverent.

(*a*) In codice Sorbonico, *Ecce ibi est.*
(*b*) Benignianensis codex optimæ notæ, *post discessum vitæ.*

verent. Et animadvertebam & videbam in ipsis corporibus aliud esse quasi totum, & ideo pulcrum: aliud autem quod ideo deceret, quoniam apte accommodaretur alicui, sicut pars corporis ad universum suum, aut calceamentum ad pedem & similia. Et ista consideratio scaturivit in animo meo ex intimo corde meo; & scripsi libros de pulcro & apto, puto duos aut tres. Tu scis Deus: nam excidit mihi. Non enim habemus eos, sed aberraverunt a nobis, nescio quomodo.

CAPUT XIV. *Libri de apto & pulcro Hierio nuncupati. Unde hunc amaverat.*

21. QUID est autem quod me movit, Domine Deus meus, ut ad (*a*) Hierium Romanæ urbis oratorem scriberem illos libros, quem non noveram facie, sed amaveram hominem ex doctrinæ fama quæ illi clara erat, & quædam verba ejus audieram, & placuerant mihi? Sed magis quia placebat aliis, & efferebant eum laudibus stupentes, quod ex homine Syro, docto prius græcæ facundiæ, postea in latina etiam (*b*) dictor mirabilis exstitisset, & esset scientissimus rerum ad studium sapientiæ pertinentium, mihi placebat. Laudatur homo & amatur absens. Utrumnam ab ore laudantis intrat in cor audientis amor ille? Absit: Sed ex amante alio accenditur alius. Hinc enim amatur qui laudatur, dum non fallaci corde laudatoris prædicari creditur, id est cum amans eum laudat.

22. Sic enim tunc amabam homines ex hominum judicio; non enim ex tuo, Deus meus, in quo nemo fallitur. Sed tamen cur non sicut auriga nobilis, sicut venator studiis popularibus diffamatus; sed longe aliter & graviter, & ita quemadmodum & me laudari vellem? Non autem vellem ita laudari & amari me ut histriones, quamquam eos & ipse laudarem & amarem; sed eligens latere quam ita notus esse; & vel haberi odio quam sic amari. Ubi distribuuntur ista pondera variorum & diversorum amorum in anima una? Quid est quod amo in alio, quod rursus nisi odissem, non a me detestarer & repellerem, cum sit uterque nostrum homo? Non enim sicut equus bonus amatur ab eo qui nollet hoc esse, etiam si posset, hoc & de histrione dicendum est, qui naturæ nostræ socius est. Ergone

(*a*) Sic scribitur in editione Lov. & in MSS. plerisque. Ad in Bad. Am. Er. Arn. & quatuor MSS. *Icherium.*

(*b*) In editis, *doctor.* In duobus MSS. Lovaniensium, *dictator:* corrupte scilicet pro, *dictor;* quam vocem nostrorum codicum auctoritate restituere visum est.

gone amo in homine quod odi esse, cum sim homo? Grande profundum est ipse homo, cujus etiam capillos tu Domine numeratos habes, & non minuuntur in te; & tamen capilli ejus magis numerabiles sunt quam affectus ejus, & motus cordis ejus.

23. At ille rhetor ex eo erat genere, quem sic amabam, ut vellem me esse talem, & errabam typho, & circumferebar omni vento, & nimis occulte gubernabar abs te. Et unde scio, & unde certus confiteor tibi, quod illum in amore laudantium magis amaveram, quam in rebus ipsis de quibus laudabatur. Quia si non laudatum vituperarent eum iidem ipsi, & vituperando atque spernendo ea ipsa narrarent, non accenderer in eum & non excitarer. Et certe res non aliæ forent, nec homo ipse alius; sed tantummodo alius affectus narrantium. Ecce ubi jacet anima infirma, nondum hærens soliditati veritatis. Sicut auræ linguarum flaverint a pectoribus opinantium, ita fertur & vertitur, torquetur ac retorquetur, & obnubilatur ei lumen, & non cernitur veritas. Et ecce est ante nos. Et magnum quiddam mihi erat, si sermo meus & studia mea illi viro innotescerent. Quæ si probaret, flagrarem magis; si autem improbaret, sauciaretur cor vanum & inane soliditatis tuæ. Et tamen pulcrum illud atque aptum, unde ad eum scripseram, libenter animo versabam, (*a*) ob os contemplationis meæ, & nullo collaudatore mirabar.

CAPUT XV.

Quod corporalibus imaginibus contenebratus, non potuit capere spiritalia.

24. SED tantæ rei cardinem in arte tua nondum videbam, Omnipotens, qui facis mirabilia solus; & ibat animus meus per formas corporeas; & pulcrum, quod per se ipsum; aptum autem, quod ad aliquid accommodatum deceret, definiebam & distinguebam, & exemplis corporeis adstruebam. Et converti me ad animi naturam; & non me sinebat falsa opinio, quam de spiritalibus habebam, verum cernere. Et irruebat in oculos ipsa vis veri, & avertebam palpitantem mentem ab incorporea re ad lineamenta & colores, & tumentes magnitudines. Et quia non poteram ea videre in animo, putabam me non posse videre animum meum. Et cum in virtute pacem amarem, in vitiositate autem odissem discordiam: in illa unitatem, in ista quamdam divisionem notabam. Inque illa unitate mens rationalis & natura veritatis ac sum-

(*a*) Arn. cum editione Moreti an. 1650. sic habet, *animo versabam & ostentationem contemplationis meæ*, MSS. sex, *modos contempl.*

ſummi boni mihi eſſe videbatur. In iſta vero diviſione (a) irrationalis vitæ, neſcio quam ſubſtantiam & naturam ſummi mali, quæ non ſolum eſſet ſubſtantia, ſed omnino vita eſſet, & tamen abs te non eſſet Deus meus, ex quo ſunt omnia, miſer opinabar. Et tamen illam Monadem appellabam, tamquam ſine ullo (b) ſexu mentem, hanc vero Dyadem, iram in facinoribus, libidinem in flagitiis, neſciens quid loquerer. Non enim noveram neque didiceram, nec ullam ſubſtantiam malum eſſe, nec ipſam mentem noſtram ſummum atque incommutabile bonum.

25. Sicut enim facinora ſunt, ſi vitioſus eſt ille animi motus, in quo eſt impetus, & ſe jactat inſolenter ac turbide; & flagitia, ſi eſt immoderata illa animæ affectio, qua carnales hauriuntur voluptates: ita errores & falſæ opiniones vitam contaminant, ſi rationalis mens ipſa vitioſa eſt: qualis in me tunc erat, neſciente alio lumine illam illuſtrandam eſſe ut ſit particeps veritatis, quia non eſt ipſa natura veritatis. Quoniam tu illuminabis lucernam meam, Domine Deus meus, illuminabis tenebras meas, & de plenitudine tua nos omnes accepimus. Es enim tu lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum; quia in te non eſt tranſmutatio, nec momenti obumbratio.

26. Sed ego conabar ad te, & repellebar abs te, ut ſaperem mortem, quoniam ſuperbis reſiſtis. Quid autem ſuperbius, quam ut aſſererem mira dementia me id eſſe naturaliter quod tu es? Cum enim ego eſſem mutabilis, & eo mihi manifeſtum eſſet, quod ideo utique ſapiens eſſe cupiebam, ut ex deteriore melior fierem, malebam tamen etiam te opinari mutabilem, quam me non hoc eſſe quod tu es. Itaque repellebar, & reſiſtebas ventoſæ cervici meæ, & imaginabar formas corporeas, & caro carnem accuſabam, & ſpiritus ambulans nondum revertebar ad te; & ambulando ambulabam in ea quæ non ſunt neque in te, neque in me, neque in corpore; neque mihi creabantur a veritate tua, ſed a mea vanitate fingebantur ex corpore: & dicebam parvulis fidelibus tuis civibus meis, a quibus neſciens exulabam; dicebam illis garrulus & ineptus: Cur ergo errat anima quam fecit Deus? Et mihi nolebam dici cur ergo errat Deus? Et contendebam magis incommutabilem tuam ſubſtantiam coactam errare, quam meam mutabilem ſponte deviaſſe, & (c) pœna errare confidebar. 27.

(a) Apud Lov. *rationalis*: mendoſe ut patet.

(b) In MSS. quinque non deterioris notæ habetur, *ſenſu*, pro, *ſexu*.

(c) Editi, *pene errare*: manifeſto lapſu.

27. Et eram ætate annorum fortasse viginti sex aut septem; cum illa volumina scripsi, volvens apud me corporalia figmenta, obstrepentia cordis mei auribus, quas intendebam, dulcis veritas, in interiorem melodiam tuam, cogitans de pulcro & apto, & stare cupiens, & audire te, & gaudio gaudere propter vocem sponsi, & non poteram: quia vocibus erroris mei rapiebar foras, & pondere superbiæ meæ in ima decidebam. Non enim dabas auditui meo gaudium & lætitiam, aut exsultabant ossa mea quæ humiliata non erant.

CAPUT XVI. *Categorias Aristotelis & liberalium artium libros per se intellexit.*

28. ET quid mihi proderat quod annos natus ferme viginti, cum in manus meas venissent Aristotelica quædam, quas appellant decem categorias, quarum nomine cum eas rhetor Carthaginensis magister meus buccis typho crepantibus commemoraret, & alii qui docti habebantur, tamquam in nescio quid magnum & divinum suspensus inhiabam; legi eas solus & intellexi? Quas cum contulissem cum eis qui se dicebant vix eas magistris eruditissimis, non loquentibus tantum, sed multa in pulvere depingentibus intellexisse: nihil inde aliud mihi dicere potuerunt quam ego solus apud meipsum legens cognoveram. Et satis aperte mihi videbantur loquentes de substantiis sicuti est homo; & quæ in illis essent, sicuti est figura hominis; qualis sit & statura, quot pedum sit, & cognatio, cujus frater sit, aut ubi sit constitutus, aut quando natus, aut stet, aut sedeat, aut calceatus vel armatus sit, aut aliquid faciat, aut patiatur aliquid: & quæcumque in his novem generibus, quorum exempli gratia quædam posui, vel in ipso substantiæ genere innumerabilia reperiuntur.

29. Quid hoc mihi proderat, quando & oberat; cum etiam te, Deus meus, mirabiliter simplicem atque incommutabilem, illis decem prædicamentis putans quidquid esset omnino comprehensum, sic intelligere conarer, quasi & tu subjectus esses magnitudini tuæ aut pulcritudini, ut illa essent in te quasi in subjecto, sicut in corpore; cum tua magnitudo & tua pulcritudo tu ipse sis; corpus autem non eo sit magnum & pulcrum quo corpus est, quia etsi minus magnum & minus pulcrum esset, nihilominus corpus esset. Falsitas enim erat quam de te cogitabam non veritas, & figmenta miseriæ meæ, non firmamenta beatitudinis tuæ. Jusseras enim & ita fiebat in me: ut terra spinas & tribulos pareret mihi, & cum labore pervenirem ad panem meum.

30.

30. Et quid mihi proderat quod omnes libros artium quas Liberales vocant, tunc nequissimus malarum cupiditatum servus per meipsum legi, & intellexi, quoscumque legere potui? & gaudebam in eis, & nesciebam unde esset quidquid ibi verum & certum esset. Dorsum enim habebam ad lumen, & ad ea quæ illuminant faciem: unde ipsa facies mea qua illuminata cernebam, non illuminabatur. Quidquid de arte loquendi & disserendi, quidquid de dimensionibus figurarum, & de musicis & de numeris sine magna difficultate, nullo hominum tradente intellexi, scis tu Domine Deus meus; quia & celeritas intelligendi, & (a) dispiciendi acumen, donum tuum est; sed non inde sacrificabam tibi. Itaque mihi non ad usum, sed ad perniciem magis valebat, quia tam bonam partem substantiæ meæ sategi habere in potestate: & fortitudinem meam non ad te custodiebam, sed profectus sum abs te in longinquam regionem, ut eam dissiparem in (b) meretrices cupiditates. Nam quid mihi proderat bona res, non utenti bene? Non enim sentiebam illas artes etiam ab studiosis & ingeniosis difficillime intelligi, nisi cum eis easdem conabar exponere; & erat ille excellentissimus in eis, qui me exponentem non tardius sequeretur.

31. Sed quid mihi hoc proderat, putanti quod tu, Domine Deus veritas, corpus esses lucidum & immensum, & ego frustum de illo corpore? Nimia perversitas. Sed sic eram. Nec erubesco, Deus meus, confiteri tibi in me misericordias tuas, & invocare te qui non erubui tunc profiteri hominibus blasphemias meas, & latrare adversum te. Quid ergo mihi tunc proderat ingenium per illas doctrinas agile, & nullo adminiculo humani magisterii tot nodosissimi libri enodati, cum deformiter & sacrilega turpitudine in doctrina pietatis errarem? Aut quid tandum oberat parvulis tuis longe tardius ingenium, cum a te longe non recederent, ut in nido Ecclesiæ tuæ tuti plumescerent, & alas caritatis alimento sanæ fidei nutrirent? O Domine Deus noster, in velamento alarum tuarum speremus, & protege nos, & porta nos, Tu portabis & parvulos, & usque ad canos tu portabis: QUONIAM FIRMI-

 TAS

(a) In antiquioribus editionibus, *discendi*. Lov. & Arn. *disputandi*. At in MSS. pluribus, *dispiciendi acumen*, quæ germana lectio visa est.

(b) Lov. cum antiquioribus editionibus, *meretricias*. MSS. vero cum Arn. *meretrices*. Quod vocabulum usurpavit Augustinus ab eo loco Evangelii ad quem alludit.

TAS nostra quando tu es, tunc est firmitas: cum autem nostra est, infirmitas est. VIVIT apud te semper bonum nostrum; & quia inde aversi sumus, perversi sumus. Revertamus jam Domine ut non evertamur; quia vivit apud te sine ullo defectu bonum nostrum quod tu ipse es; & non timemus ne non sit, quo redeamus; quia nos inde ruimus: nobis autem absentibus non ruit domus nostra æternitas tua.

LIBER QUINTUS.

Annum ætatis suæ exhibet vigesimum-nonum, quo scilicet comperta Fausti Manichæi imperitia, propositum in illa secta proficiendi abjecit; quo etiam Roma, ubi tunc rhetoricam profitebatur, missus Mediolanum ut eamdem artem doceret, cœpit audito Ambrosio resipiscere, & de Manichæismo abdicando nec non de repetendo catechumenatu decernere.

CAPUT I. *Excitat mentem ad Deum laudandum.*

1. ACCIPE sacrificium confessionum mearum de manu linguæ meæ, quam formasti & excitasti, ut confiteatur nomini tuo; & sana omnia ossa mea & dicant: Domine quis similis tibi? Neque enim docet te quid in se agatur qui tibi confitetur quia oculum tuum non excludit cor clausum; nec manum tuam repellit duritia hominum; sed solvis eam cum voles, aut miserans aut vindicans; & non est qui se abscondat a calore tuo. Sed te laudet anima mea ut amet te; & confiteatur tibi miserationes tuas ut laudet te. Non cessat nec tacet laudes tuas universa creatura tua; nec spiritus omnis hominis per os conversum ad te, nec animalia nec corporalia per os considerantium ea; ut exsurgat in te a lassitudine anima nostra, innitens eis quæ fecisti, & transiens ad te qui fecisti hæc mirabiliter; & ibi refectio & vera fortitudo.

CAPUT II. *Dei præsentiam iniquos non effugere. Itaque ad eum debere converti.*

2. EANT & fugiant a te inquieti & iniqui: & tu vides eos, & distinguis umbras; & ecce pulcra sunt cum eis omnia, & ipsi turpes sunt. Et quid nocuerunt tibi; aut in quo imperium tuum dehonestaverunt, a cælis usque in novissima justum & integrum? Quo enim fugerunt cum fugerent a facie tua? aut ubi tu non invenis eos? Sed fugerunt ut non viderent te videntem se, atque excæcati in te offenderent; quia non deseris aliquid eorum quæ fecisti: in te (a) offenderent injusti, & juste vexarentur, subtrahentes se lenitati tuæ, & offendentes in rectitudinem tuam, &

(a) Ita codices plerique, & elegantius videtur quam si rupto periodi nexu nova incipiat sententia hoc modo: *In te offenderunt injusti ut juste*, &c. uti habent nonnulli MSS. cum Arn.

& cadentes in asperitatem (b) suam. Videlicet nesciunt quod ubique sis, quem nullus circumscribit locus, & solus es præsens, etiam iis qui longe fiunt a te. Convertantur ergo & quærant te, quia non sicut ipsi deseruerunt creatorem suum, ita & tu deseruisti creaturam tuam. Ipsi convertantur & quærant te, & ecce ibi es in corde eorum, in corde confitentium tibi, & projicientium se in te & plorantium in sinu tuo post vias suas difficiles; & tu facilis tergens lacrymas eorum; & magis plorant & gaudent in fletibus, quoniam tu Domine, non aliquis homo caro & sanguis, sed tu Domine, qui fecisti, reficis & consolaris eos. Et ubi ego eram quando te quærebam? Et tu eras ante me, ego autem & a me discesseram; nec me inveniebam, quanto minus te.

CAPUT II. *De Fausto Manichæo, & de Philosophorum cæcitate qui per creaturas Creatorum non cognoverunt. Sap. 13. 9.*

3. PROLOQUAR in conspectu Dei mei annum illum undetricesimum ætatis meæ. Jam venerat Carthaginem quidam Manichæorum episcopus Faustus nomine, magnus laqueus diaboli, & multi implicabantur in eo per illecebram suaviloquentiæ; quam ego tametsi laudabam, discernebam tamen a veritate rerum, quarum discendarum avidus eram, nec quali vasculo sermonis, sed quid mihi scientiæ comedendum apponeret nominatus apud eos ille Faustus intuebar. Fama enim de illo prælocuta mihi erat, quod esset honestarum omnium doctrinarum peritissimus, & apprime disciplinis liberalibus eruditus. Et quoniam multa philosophorum legeram, memoriæque mandata retinebam, ex eis quædam comparabam illis Manichæorum longis fabulis: & mihi probabiliora ista videbantur, quæ dixerunt illi, qui tantum potuerunt valere, ut possent æstimare sæculum, quamquam ejus Dominum minime invenerint: quoniam magnus es, Domine, & humilia respicis, excelsa autem a longe cognoscis. Nec propinquas nisi obtritis corde, nec inveniris a superbis, nec si illi curiosa peritia numerent stellas & arenam, & dimetiantur sidereas plagas, & vestigent vias astrorum.

4. Mente enim sua quærunt ista, & ingenio quod tu dedisti eis: & multa invenerunt & prænuntiaverunt ante multos annos defectus luminarium solis & lunæ, quo die, qua hora, quanta ex parte futuri essent, & non eos fefellit numerus, & ita factum est ut prænuntiaverunt: & scripserunt: regulas indagatas, & leguntur hodie, atque ex eis prænunciatur quo anno & quo mense anni, & quo die mensis, & qua hora diei, & quota parte luminis sui defe-

(a) Substituimus, *suam*, ex MSS. melioris notæ, loco *tuam*, quod in codicibus vulgatis & in MSS. nonnullis reperitur.

ctura sit luna vel sol, & ita fiet ut prænuntiatur. Et mirantur hæc homines & stupent qui nesciunt ea, & exsultant atque extolluntur qui sciunt, & per impiam superbiam recedentes & deficientes a a lumine tuo, tanto ante solis defectum futurum prævident, & in præsentia suum non vident. Non enim religiose quærunt unde habeant ingenium quo ista quærunt. Et invenientes quia tu fecisti eos, non ipsi dant tibi se ut serves quod fecisti; & quales se ipsi fecerant, (*a*) occidunt se tibi, & trucidant exaltationes suas sicut volatilia; & curiositates suas sicut pisces maris, quibus perambulant secretas semitas abyssi, & luxurias suas sicut pecora campi, ut tu Deus ignis edax consumas mortuas curas eorum recreans eos immortaliter.

5. Sed non noverunt viam, Verbum tuum, per quod fecisti ea quæ numerant, & ipsos qui numerant, & sensum quo cernunt quæ numerant, & mentem de qua numerant, & sapientiæ tuæ non est numerus. Ipse autem Unigenitus factus est nobis sapientia, & justitia, & sanctificatio; & numeratus est inter nos, & solvit tributum Cæsari. Non noverunt hanc viam qua descendant ad illum a se, & per eum adscendant ad eum. Non noverunt hanc viam, & putant se excelsos esse cum sideribus & lucidos, & ecce ruerunt in terram, & obscuratum est insipiens cor eum. Et multa vera de creatura dicunt, & veritatem creaturæ artificem non pie quærunt, & ideo non inveniunt: aut si inveniunt, cognoscentes Deum non sicut Deum honorant, aut gratias agunt sed evanescunt in cogitationibus suis, & dicunt se esse sapientes, sibi tribuendo quæ tua sunt, ac per hoc student perversissima cæcitate etiam tibi tribuere quæ sua sunt, mendacia scilicet in te conferentes qui veritas es, & immutantes gloriam incorrupti Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentum & convertunt veritatem tuam in mendacium, & colunt & serviunt creaturæ potius quam Creatori.

6. Multa tamen ab eis ex ipsa creatura vera dicta retinebam; & occurebat mihi ratio per numeros & ordinem temporum, & visibiles adtestationes siderum, & conferebam cum dictis Manichæi, quæ de his rebus multa scripsit copiosissime delirans, & non mihi occurrebat ratio nec solstitiorum & æquinoctiorum, nec defectuum lu-

(*a*) Arn. & MSS. duo, *occidant*, mioxque, *trucident*. Alii plerique codices comprobant alteram lectionem, quæ paululum obscura est propter distantiam particulæ negantis referendæ etiam ad verba, *occidunt* & *trucidant*.

luminarium, nec quidquid tale in libris sæcularis sapientiæ didiceram. Ibi autem credere jubebar, & ad illas rationes numeris & oculis meis exploratas non occurrebat, & longe diversum erat.

Caput IV. *Sola Dei cognitio beat.*

7. NUMQUID Domine Deus veritatis quisquis novit ista, jam placet tibi? Infelix enim homo qui scit illa omnia, te autem nescit: BEATUS autem qui te scit, etiam si illa nesciat. Qui vero & te & illa novit, non propter illa beatior, sed propter te solum beatus est, si cognoscens te sicut Deum glorificet, & gratias agat, & non evanescat in cogitationibus suis. Sicut enim melior est qui novit possidere arborem, & de usu ejus tibi gratias agit, quamvis nesciat vel quot cubitis alta sit, vel quanta latitudine diffusa; quam ille qui eam metitur, & omnes ramos ejus numerat, & neque possidet eam, neque creatorem ejus novit aut diligit. SIC FIDELIS homo, cujus totus mundus divitiarum est, & quasi nihil habens, omnia possidet, inhærendo tibi cui serviunt omnia, quamvis nec saltem septemtrionum gyros noverit, dubitare stultum est quin utique melior sit quam mensor cæli, & numerator siderum, & pensor elementorum, & negligens tui, qui omnia in mensura & numero & pondere disposuisti. *Prov. 17.6. sec. LXX.*

Caput V. *Manichæi de astris imperitia indignum eum fide in ceteris faciebat.*

8. SED tamen quis quærebat Manichæum nescio quem etiam ista scribere, sine quorum peritia pietas disci poterat? Dixit enim homini: *Ecce pietas est sapientia*, quam ille ignorare posset, etiam si ista perfecte nosset: ista vero quia non noverat, impudentissime audens docere, prorsus illam nosse non posset. VANITAS est enim mundana ista etiam nota profiteri, pietas autem tibi confiteri. Unde ille devius ad hæc ista multum locutus est, ut convictus ab eis qui ista vere didicissent, quis esset ejus sensus in ceteris quæ abditiora sunt, manifeste cognosceretur. Non enim parvi existimari se voluit, sed Spiritum sanctum consolatorem & ditatorem fidelium tuorum, auctoritate plenaria personaliter in se esse persuadere conatus est. Itaque cum de cælo ac stellis, & de solis ac lunæ motibus falsa dixisse deprehenderetur, quamvis ad doctrinam religionis ista non pertineant, tamen ausus ejus sacrilegos fuisse satis emineret, cum ea non solum ignorata, sed etiam falsa tam vesana superbiæ vanitate diceret, ut ea tamquam divinæ personæ tribuere sibi niteretur. *Job. 28.28. sec. LXX.*

9. Cum enim audio Christianum aliquem fratrem, illum aut illum, ista nescientem, & aliud pro alio sentientem, patienter intueor opinantem hominem; nec illi obesse video, cum de te Domine creator omnium non credat indigna, si forte situs & habitus creaturæ corporalis ignoret. Obest autem si hoc ad ipsam doctrinæ pietatis formam pertinere arbitretur, & pertinacius affirmare audeat quod ignorat. Sed etiam talis infirmitas in fidei cunabulis a caritate matre sustinetur, donec assurgat novus homo in virum perfectum, & circumferri non possit omni vento doctrinæ. In illo autem qui doctor, qui auctor, qui dux & princeps eorum quibus illa suaderet ita fieri ausus est, ut qui eum sequerentur non quemlibet hominem, sed spiritum tuum sanctum se sequi arbitrarentur, quis tantam dementiam, sicubi falsa dixisse convinceretur, non detestandam longeque abjiciendam esse judicaret? Sed tamen nondum liquido compereram utrum etiam secundum ejus verba vicissitudines longiorum & breviorum dierum atque noctium, & ipsius noctis & diei, & deliquia luminum, & si quid ejusmodi in aliiis libris legeram, posset exponi, ut si forte posset, incertum quidem mihi fieret utrum ita se res haberet, an non ita: sed ad fidem meam illius auctoritatem propter creditam sanctitatem præponerem.

CAPUT VI. *Faustus eloquens sed liberalium disciplinarum expers.*

10. Et per annos ferme ipsos novem, quibus eos animo vagabundus audivi, nimis extento desiderio venturum exspectabam istum Faustum. Ceteri enim eorum, in quos forte incurrissem, qui talium rerum quæstionibus a me objectis deficiebant, illum mihi promittebant, cujus adventu collatoque colloquio facillime mihi hæc, & si qua forte majora quærerem, enodatissime expedirentur. Ergo ubi venit, expertus sum hominem gratum & jocundum verbis, & ea ipsa quæ illi solent dicere, multo suavius garrientem. Sed quid ad meam sitim preciosiorum poculorum decentissimus ministrator? Jam rebus talibus satiatæ erant aures meæ; nec ideo mihi meliora videbantur, quia melius dicebantur; nec ideo vera quia diserta; nec ideo sapiens anima, quia vultus congruus & decorum eloquium. Illi autem qui eum mihi promittebant, non boni rerum existimatores erant: & ideo illis videbatur prudens & sapiens, quia delectabat eos loquens. Sensi autem aliud genus hominum etiam veritatem habere suspectam, & ei nolle adquiescere si comto atque uberi sermone promeretur. Me autem jam docueras, Deus meus, miris & occultis modis; & propterea credo quod tu me docueris, quoniam verum est, nec quisquam

quam præter te alius eſt doctor veri, ubicumque & undecumque claruerit. Jam ergo abs te didiceram, nec eo debere videri aliquid verum dici, quia eloquenter dicitur; nec eo falſum, quia incompoſite ſonant ſigna labiorum. Rurſus nec ideo verum, quia impolite enunciatur, nec ideo falſum, quia ſplendidus ſermo eſt; ſed perinde eſſe ſapientiam & ſtultitiam, ſicut ſunt cibi utiles & inutiles; verbis autem ornatis & inornatis, ſicut vaſis urbanis & ruſticanis, utroſque cibos poſſe miniſtrari.

11. Igitur aviditas mea, qua illum tanto tempore exſpectaveram hominem, delectabatur quidem motu affectuque diſputantis, & verbis congruentibus, atque ad veſtiendas ſententias facile occurrentibus. Delectabar autem, & cum multis, vel etiam præ multis laudabam ac efferebam; ſed moleſte habebam, quod in cœtu audientium non ſinerer illi ingerere, & partiri cum eo curas quæſtionum mearum, conferendo familiariter, & accipiendo ac reddendo ſermonem. Quod ubi potui, & aures ejus cum familiaribus meis eoque tempore occupare cœpi, quo non dedeceret alternis diſſerere, & protuli quædam quæ me movebant, expertus ſum prius hominem expertem liberalium diſciplinarum niſi grammaticæ, atque ejus ipſius uſitato modo. Et quia legerat aliquas Tullianas orationes, & pauciſſimos Senecæ libros, & nonnulla poetarum, & ſuæ ſectæ ſi qua volumina latine atque compoſite conſcripta erant. Et quia aderat quotidiana ſermocinandi exercitatio, inde ſuppetebat eloquium, quod fiebat acceptius magiſque ſeductorium moderamine ingenii, & quodam lepore naturali. Itane eſt ut recolo, Domine Deus meus arbiter conſcientiæ meæ? Coram te cor meum & recordatio mea, qui me tunc agebas abdito ſecreto providentiæ tuæ, & inhoneſtos errores meos jam convertebas ante faciem meam, ut viderem & odiſſem.

CAPUT VII. *Alienatur a Secta Manichæorum.*

12. NAM poſtea quam ille mihi imperitus earum artium, quibus eum excellere putaveram, ſatis apparuit, deſperare cœpi poſſe eum mihi illa quæ me movebant aperire atque diſſolvere, quorum quidem ignarus poſſet veritatem tenere pietatis, ſed ſi Manichæus non eſſet. Libri quippe eorum pleni ſunt longiſſimis fabulis, de cælo & ſideribus & ſole & luna: quæ mihi eum, quod utique cupiebam, collatis numerorum rationibus, quas alibi ego legeram, utrum potius ita eſſent ut Manichæi libris continebantur, an certe vel par etiam inde ratio redderetur, ſubtiliter explicare

poſſe

posse jam non arbitrabar. Quæ tamen ubi consideranda & discutienda protuli, modeste sane ille nec ausus est subire ipsam sarcinam. Noverat enim se ista non nosse, nec eum putuit confiteri. Non erat de talibus quales multos loquaces passus eram, conantes ea me docere, & dicentes nihil. Iste vero cor habebat, & si non rectum ad te, nec tamen nimis incautum ad seipsum. Non usquequaque imperitus erat imperitiæ suæ, & noluit se temere disputando in ea coarctari, unde nec exitus ei ullus, nec facilis esset reditus: etiam hinc mihi amplius placuit. PULCRIOR est enim temperantia confitentis animi, quam illa quæ nosse cupiebam: & eum in omnibus difficilioribus & subtilioribus quæstionibus talem inveniebam.

13. Refracto itaque studio quod intenderam in Manichæi litteras, magisque desperans de ceteris eorum doctoribus, quando in multis quæ me movebant ita ille nominatus apparuit; cœpi cum eo pro studio ejus agere vitam, quo ipse flagrabat in eas litteras, quas tunc jam rhetor Carthagine adolescentes docebam, & legere cum eo, sive quæ ille audita desideraret, sive quæ ipse tali ingenio apta existimarem. Ceterum conatus omnis meus, quo proficere in illa secta statueram, illo homine cognito prorsus intercidit: non ut ab eis omnino separarer, sed quasi melius quidquam non inveniens eo, quo jam quoquo modo irrueram, contentus interim esse decreveram, nisi aliquid forte quod magis eligendum esset eluceret. Ita ille Faustus, qui multis laqueus mortis exstitit, meum quo captus eram relaxare jam cœperat, nec volens nec sciens. Manus enim tuæ, Deus meus, in abdito providentiæ tuæ, non deserebant animam meam; & de sanguine cordis matris meæ per lacrymas ejus diebus ac noctibus pro me sacrificabatur tibi; & egisti mecum miris negotii modis. Tu illud egisti, Deus meus.
Ps. 36. 23. Nam a Domino gressus hominis dirigentur; & viam ejus volet. Aut quæ procuratio salutis, præter manum tuam reficientem quæ fecisti?

CAPUT VIII.

Proficiscitur Romam contra matris voluntatem.

14. EGISTI ergo mecum ut mihi persuaderetur Romam pergere, & potius ibi docere quod docebam Carthagine. Et hoc unde mihi persuasum est non præteribo confiteri tibi: quoniam & in his altissimi tui recessus, & præsentissima in nos misericordia tua cogitanda & prædicanda est. Non ideo Romam pergere volui, quod majores quæstus, majorque mihi dignitas ab amicis, qui hoc suadebant, promittebatur, quamquam & ista ducebant animum tunc meum: sed illa erat caussa maxima & pene sola, quod audie-

audiebam quietius ibi ſtudere adoleſcentes, & ordinatiore diſciplinæ coercitione ſedari, ne in ejus ſcholam quo magiſtro non utuntur, paſſim & proterve irruant; nec eos admitti omnino niſi ille permiſerit. Contra apud Carthaginem fœda eſt & intemperans licentia ſcholaſticorum. Irrumpunt impudenter, & prope furioſa fronte perturbant ordinem, quem quiſque diſcipulis ad proficiendum inſtituerit. Multa injurioſa faciunt mira hebetudine, & punienda legibus, niſi conſuetudo patrona ſit; hoc miſeriores eos oſtendens, quo jam quaſi liceat faciunt quod per tuam æternam legem numquam licebit; & impune ſe facere arbitrantur, cum ipſa faciendi cæcitate puniantur, & incomparabiliter patiantur pejora, quam faciunt. Ergo quos mores cum ſtuderem meos eſſe (*a*) nolui, eos cum docerem cogebar perpeti alienos: & ideo placebat ire ubi talia non fieri omnes qui noverant indicabant. Verum autem tu ſpes mea & portio mea in terra viventium, ad mutandum terrarum locum pro ſalute animæ meæ, & Carthagini ſtimulos quibus inde avellerer, admovebas, & Romæ illecebras quibus attraherer, proponebas mihi per homines qui diligunt vitam mortuam, hinc inſana facientes, inde vana pollicentes; & ad corrigendos greſſus meos utebaris occulte & illorum & mea perverſitate. Nam & qui perturbabant otium meum, fœda rabie cæci erant; & qui invitabant ad aliud, terram ſapiebant. Ego autem qui deteſtabar hic veram miſeriam, illic falſam felicitatem appetebam.

15. Sed quare hinc abirem, & illuc irem, tu ſciebas Deus; nec indicabas mihi nec matri, quæ me profectum atrociter planxit, & uſque ad mare ſecuta eſt. Sed fefelli eam violenter me tenentem, ut aut revocaret, aut mecum pergeret; & finxi me amicum nolle deſerere, donec vento facto navigaret. Et mentitus ſum matri, & illi matri, & evaſi: quia & hoc tu dimiſiſti mihi miſericorditer, ſervans me ab aquis maris plenum exſecrandis ſordibus uſque ad aquam gratiæ tuæ, qua me abluto ſiccarentur flumina maternorum oculorum, quibus pro me quotidie tibi rigabat terram ſub vultu ſuo. Et tamen recuſanti ſine me redire vix perſuaſi ut in loco, qui proximus noſtræ navi erat memoria beati Cypriani, maneret ea nocte. Sed ea nocte clanculo ego profectus ſum: illa

(*a*) Codex Sorbonicus, *meos eſſe volui*. Conſentit gallica verſio Arn. ſed alii codices, etiam Arn. in latino textu, habent, *nolui*. Et re ipſa cum *in ſchola rhetoris* ſtuderet Auguſtinus fuit *longe ſedatior*, ut ait ſupra lib. 3. cap. 3.

autem (a) remansit orando & flendo, & quid a te petebat, Deus meus, tantis lacrymis, nisi ut navigare me non fineres? Sed tu alte consulens, & exaudiens cardinem desiderii ejus, non curasti quod tunc petebat, ut in me (b) faceres quod semper petebat. Flavit ventus, & implevit vela nostra, & littus subtraxit adspectibus nostris: in quo mane illa insaniebat dolore, & querelis, ac gemitu implebat aures tuas contemnentes ista: cum & me cupiditatibus meis raperes ad finiendas ipsas cupiditates, & illius carnale desiderium justo dolorum flagello vapularet. Amabat enim secum præsentiam meam more matrum, sed multis multo amplius: & nesciebat quid tu illi gaudiorum facturus esses de absentia mea. Nesciebat, ideo flebat & ejulabat, atque illis cruciatibus arguebatur (c) in ea reliquiarium Evæ, cum gemitu quærens quod cum gemitu pepererat. Et tamen post accusationem fallaciarum & crudelitatis meæ conversa rursus ad deprecandum te pro me, abiit ad solita, & ego Romam.

CAPUT IX. *Febri correptus periculose laborat.*

16. ET ecce excipior ibi flagello ægritudinis corporalis, & jam ibam ad inferos, portans omnia mala quæ commiseram & in te & in me & in alios multa & gravia super originalis peccati vinculum quo omnes in Adam morimur. Non enim quidquam eorum mihi donaveras in Christo: nec solverat ille (d) in cruce sua inimicitias, quas tecum contraxeram peccatis meis. Quomodo enim eas solveret in cruce phantasmatis, quod de illo credideram? Quam ergo falsa mihi videbatur mors carnis ejus, tam vera erat animæ meæ: & quam vera erat mors carnis ejus, tam falsa vita animæ meæ, quæ id non credebat. Et ingravescentibus febribus jam

(a) MSS. magno consensu ferunt, *non mansit*. Verior forsitan lectio est, qua filium mater significatur suis fletibus ac precibus prosecuta.

(b) In MSS. *ut me faceres*.

(c) Sic restituimus ex veterrimo Corbejensi codice; nam peccatum est in aliis plerisque MSS. qui habent, *arguebatur in ea reliquiarum Evæ* quos sequuntur Bad. Am. & Er. Alii vero dum locum emaculatum cupiunt, substituunt, *rea*, pro, *in ea*: MSS. certe refragantibus. Nihil dubii est quin primum vitiatus fuerit locus ab iis quibus insolens & ignota erat vox, *reliquiarium*. In qua librarii rursum peccarunt lib. 1. quæst. in Genes. q. 148. ubi codices veriores præferunt, *enutrire vestrum reliquiarium*, juxta LXX. *κατάλειψιν*, non, *reliquias*, aut, *reliquiarum*, *ut alii*.

(d) Sic legendum cum MSS. cum Bad. & Arn. non ut Am. Er. & Lov. habent, *in carne*, tametsi hoc etiam habeat locus Apostoli ad quem alludit Augustinus. Nam hic dicere maluit, *nec solverat ille in cruce*; quia sui recordabatur erroris, quo antea cum Manichæis non crucem, sed carnem Christi negaverat.

jam ibam & peribam. Quo enim irem, si tunc hinc abirem, nisi in ignem atque tormenta digna factis meis in veritate ordinis tui? Et illa hoc nesciebat, & tamen pro me orabat absens. Tu autem ubique præsens, ubi erat exaudiebas eam: & ubi eram miserebaris mei, ut recuperarem salutem corporis mei, adhuc insanus corde sacrilego. Neque enim desiderabam in illo tanto periculo baptismum tuum, & melior eram puer, quando illum de materna pietate flagitavi, sicut jam recordatus atque confessus sum. Sed jam *L. 1. c. 11.* in dedecus meum creveram, & consilia medicinæ tuæ demens irridebam, qui me non sivisti talem bis mori. Quo vulnere si feriretur cor matris, nunquam sanaretur. Non enim satis eloquor quid erga me habebat animi, & quanto majore solicitudine me parturiebat spiritu, quam carne pepererat.

17. Non itaque video quomodo sanaretur, si mea talis illa mors transverberasset viscera dilectionis ejus. Et ubi essent tantæ preces & tam crebræ sine intermissione? Nusquam nisi ad te. An vero tu Deus misericordiarum sperneres cor contritum & humiliatum viduæ castæ ac sobriæ, frequentantis eleemosynas, obsequentis atque servientis sanctis tuis, nullum diem prætermittentis oblationem ad altare tuum: bis in die, mane & vespere ad ecclesiam tuam sine ulla intermissione venientis, non ad vanas fabulas & aniles loquacitates, sed ut te audiret in tuis sermonibus, & tu illam in suis orationibus. Hujusne tu lacrymas, quibus non a te aurum & argentum petebat, nec aliquod mutabile aut volubile bonum, sed salutem animæ filii sui; tu cujus munere talis erat, contemneres & repelleres ab auxilio tuo? Nequaquam Domine. Immo vero aderas, & exaudiebas & faciebas ordine quo prædestinaveras esse faciendum. Absit ut tu falleres eam in illis visionibus & responsis tuis, quæ jam commemoravi, & quæ non commemoravi, quæ illa fideli pectore tenebat, & semper orans tamquam chirographa tua ingerebat tibi. DIGNARIS enim, quoniam in sæculum misericordia tua, eis quibus omnia debita dimittis, etiam promissionibus tuis debitor fieri.

CAPUT X.
Errores ante susceptam Evangelii doctrinam.

18. RECREASTI ergo me ab illa ægritudine, & salvum fecisti filium ancillæ tuæ, tunc interim corpore, ut esset cui salutem meliorem atque certiorem dares. Et jungebar etiam tunc Romæ falsis illis atque fallentibus sanctis. Non enim tantum auditoribus eorum, quorum e numero erat etiam is in cujus domo ægrotaveram & convalueram; sed eis etiam quos electos vocant. Adhuc enim mihi videbatur non esse nos qui peccamus, sed

nescio quam aliam in nobis peccare naturam; & delectabat superbiam meam extra culpam esse; & cum aliquid mali fecissem, non confiteri me fecisse, ut sanares animam meam, quoniam (*a*) peccabat tibi; sed excusare eam amabam, & accusare nescio quid aliud quod mecum esset & ego non essem. Verum autem totum ego eram, & adversum me impietas mea me diviserat: & id erat peccatum insanabilius, quo me peccatorem non esse arbitrabar; & exsecrabilis iniquitas te, Deus omnipotens, te (*b*) in me ad perniciem meam, quam me a te ad salutem malle superari. Nondum ergo posueras custodiam ori meo, & ostium continentiæ circum labia mea, ut non declinaret cor meum in verba maligna, ad excusandas excusationes in peccatis cum hominibus operantibus iniquitatem, & ideo adhuc (*c*) combinabam cum electis eorum.

19. Sed tamen jam desperans in ea falsa doctrina me posse proficere; eaque ipsa quibus si nihil melius reperirem, contentus esse decreveram, jam remissius negligentiusque retinebam. Etenim suborta est etiam mihi cogitatio, prudentiores ceteris fuisse illos philosophos, quos Academicos appellant, quod de omnibus dubitandum esse censuerant, nec aliquid veri ab homine comprehendi posse decreverant. Ita enim & mihi liquido sensisse videbantur, ut vulgo habentur, etiam illorum intentionem nondum intelligenti. Nec dissimulavi eumdem hospitem meum reprimere a nimia fiducia, quam sensi eum habere de rebus fabulósis, quibus Manichæi libri pleni sunt. Amicitia tamen eorum familiarius utebar, quam ceterorum hominum qui in illa hæresi non fuissent. Nec eam deferdebam pristina animositate; sed tamen familiaritas eorum, plures enim eos Roma occultat, pigrius me faciebat aliud quærere, præsertim desperantem in Ecclesia tua, Domine cæli & terræ, creator omnium visibilium & invisibilium, posse inveniri verum, unde me illi averterant, multumque mihi turpe videbatur, credere figuram te habere humanæ carnis, & membrorum nostrorum lineamentis corporalibus terminari. Et quoniam cum

(*a*) Ita vetusti codices, ubi Lov. habent, *peccavi tibi; sed excusare me.*

(*b*) Lov. & antiquæ editiones, *te à me.* Melius vero MSS. & Arn. *te in me*, juxta Manichæorum errorem, qui Dei portionem in homine cum natura mali depugnare credebant.

(*c*) Alludit ad versiculum 4. Psal. 140. & sequitur hic & alias lectionem quamdam LXX. quæ habet, *σωνδύνσω* combinabo: quapropter scribimus cum antiquioribus codicibus, *combinabam*, pro quo in aliis est, *convivebam*, aut, *combibebam convivebar*, *communicabam.*

cùm de Deo meo cogitare vellem, cogitare nisi moles corporum non noveram, neque enim videbatur mihi esse quidquam quod tale non esset, ea maxima & prope sola caussa erat inevitabilis erroris mei.

20. Hinc enim & mali substantiam quamdam esse talem, & habere suam molem tetram & deformem, sive crassam, quam terram dicebant, sive tenuem atque subtilem, sicut est aeris corpus, quam malignam mentem per illam terram repentem imaginantur. Et quia Deum bonum, nullam malam naturam creasse qualiscumque pietas me credere cogebat, constituebam ex adverso sibi duas moles, utramque infinitam, sed malam angustius, bonam grandius. Et ex hoc initio pestilentioso me cetera sacrilegia sequebantur. Cum enim conaretur animus meus recurrere in catholicam fidem, repercutiebar, quia non erat catholica fides quam esse arbitrabar. Et magis pius mihi videbar, si te, Deus meus, cui confitentur ex me miserationes tuæ, vel ex ceteris partibus infinitum crederem, quamvis ex una qua tibi moles mali opponebatur, cogerer finitum fateri, quam si ex omnibus partibus in corporis humani forma te opinarer finiri. Et melius mihi videbar credere nullum malum te creasse, quod mihi nescienti non solum aliqua substantia, sed etiam corporea videbatur, quia & mentem cogitare non noveram, nisi eam subtile corpus esse, quod tamen per loci spatia diffunderetur, (a) quam credere abs te esse qualem putabam naturam mali. Ipsum quoque Salvatorem nostrum unigenitum tuum, tamquam de massa lucidissimæ molis tuæ porrectum ad nostram salutem, ita putabam, ut aliud de illo non crederem, nisi quod possem vanitate imaginari. Talem itaque naturam ejus nasci non posse de Maria virgine arbitrabar, nisi carni concerneretur. Concerni autem & non inquinari non videbam, quod mihi tale figurabam. Metuebam itaque credere in carne natum, ne credere cogerer ex carne inquinatum. Nunc spiritales tui blande & amanter ridebunt me, si has confessiones meas legerint: sed tamen talis eram.

CAPUT XI. *Qualiter Augustinus contulerit cum Catholicis.*

21. DEINDE quæ illi in Scripturis tuis reprehenderant, defendi posse non existimabam: sed aliquando sane cupiebam cum aliquo illorum librorum doctissimo conferre singula, & experiri quid inde sentiret. Jam enim Helpidii cujusdam adversus eosdem Manichæos coram loquentis & disserentis sermones, etiam apud Carthaginem movere me cœperant, cum talia de Scripturis proferret, qui-

(a) Bad. Am. & Er. *diffunderetur abs te.* Has duas particulas expunxerunt Lovanienses, neque nos præter quam in Regiomontensi codice eas reperimus.

quibus resisti facile non posset, & imbecilla mihi responsio videbatur istorum. Quam quidem non facile palam promebant, sed nobis secretius, cum dicerent scripturas novi Testamenti falsatas fuisse a nescio quibus, qui judæorum legem inserere Christianæ fidei voluerunt, atque ipsi incorrupta exemplaria nulla proferrent. Sed me maxime captum & offocatum quodam modo deprimebant corporalia cogitantem moles illæ, sub quibus anhelans in auram tuæ veritatis liquidam & simplicem respirare non poteram.

CAPUT XII. *Fraus discipulorum Romæ in præceptores.*

22. SEDULO ergo agere cœperam, propter quod veneram, ut docerem Romæ artem rhetoricam, & prius domi congregare aliquos, quibus & per quos innotescere cœperam, & ecce cognosco alia Romæ fieri, quæ non patiebar in Africa. Nam revera illas eversiones a perditis adolescentibus ibi non fieri manifestatum est mihi. Sed subito, inquiunt, ne mercedem magistro reddant, conspirant multi adolescentes, & transferunt se ad alium, desertores fidei & quibus præ pecuniæ caritate justitia vilis est. Oderat etiam istos cor meum, quamvis non perfecto odio. Quod enim ab eis passurus eram, magis oderam fortasse, quam eo quod cuilibet illicita faciebant. Certe tamen turpes sunt tales, & fornicantur abs te, amando volatica ludibria temporum & lucrum luteum, quod cum apprehenditur, manum inquinat, & amplectendo mundum fugientem, contemnendo te manentem & revocantem, & ignoscentem redeunti ad te meretrici animæ humanæ. Et tunc tales odi pravos & distortos, quamvis eos corrigendos diligam, ut pecuniæ doctrinam ipsam quam discunt præferant, ei vero te Deum veritatem & ubertatem certi boni, & pacem castissimam. Sed tunc eos magis pati nolebam malos propter me, quam fieri propter te bonos volebam.

CAPUT XIII. *Docturus rhetoricam mittitur Mediolanum, ab Ambrosio suscipitur.*

23. ITAQUE postea quam missum est a Mediolano Romam ad præfectum urbis, ut illi civitati rhetoricæ magister provideretur, impertita etiam (a) evectione publica, ego ipse ambivi per eosdem ipsos Manichæis vanitatibus ebrios, quibus ut carerem ibam,

(a) Evectio, quod aliis diploma, facultas erat usurpandi cursus publici, quem privato cuilibet usurpare haud licuisset. Unde lex ab Honorio data ferebat: *Ne quis sibi deinceps cursum publicum privatus usurpet, nisi cum aut a nobis evocatur, aut a clementiæ nostræ veneratione discedit.* Narrat Julius Capit. in Pertinace quod is tunc *præfectus cohortis, in Syriam profectus, T. Aurelio Imperatore, a præside Syriæ, quia sine diplomatibus cursum usurpaverat, pedibus ab Antiochia ad legationem suam iter facere coactus est.*

ibam, sed utrique nesciebamus, ut dictione proposita me probatum præfectus tunc Symmachus mitteret. Et veni Mediolanum ad Ambrosium episcopum in optimis notum orbi terræ, pium cultorem tuum, cujus tunc eloquia strenue ministrabant adipem frumenti tui, & lætitiam olei, & sobriam vini ebrietatem populo tuo. Ad eum autem ducebar abs te nesciens, ut per eum ad te sciens ducerer. Suscepit me paterne ille homo Dei, & peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit. Et eum amare cœpi, primo quidem non tamquam doctorem veri, quod in Ecclesia tua prorsus desperabam, sed tamquam hominem benignum in me. Et studiose audiebam disputantem in populo, non intentione qua debui, sed quasi explorans ejus facundiam, utrum conveniret famæ suæ, an major minorve proflueret quam prædicabatur: & verbis ejus suspendebar intentus, rerum autem incuriosus & contemptor adstabam; & delectabar suavitate sermonis, quamquam eruditioris, minus tamen hilarescentis atque mulcentis quam Fausti erat, quod adtinet ad dicendi modum: ceterum rerum ipsarum nulla comparatio; nam ille per Manichæas fallacias aberrabat, iste autem saluberrime docebat salutem. Sed longe est a peccatoribus salus, qualis ego tunc aderam: & tamen propinquabam sensim & (*a*) nesciens.

CAPUT XIV.
Audito Ambrosio paulatim ab erroribus resipiscit.

24. CUM enim non satagerem discere quæ dicebat, sed tantum quemadmodum dicebat audire, (ea mihi quippe jam desperanti ad te viam patere homini inanis cura remanserat,) veniebant in animum meum simul cum verbis quæ diligebam, res etiam quas negligebam. Neque enim ea dirimere poteram. Et dum cor aperirem ad (*b*) excipiendum quam diserte disceret, pariter intrabat & quam vere diceret, gradatim quidem. Nam primo etiam ipsa defendi posse mihi jam cœperant videri; & fidem catholicam, pro qua nihil posse dici adversus oppugnantes Manichæos putaveram, jam non impudenter asseri existimabam, maxime audito uno atque altero, & sæpius ænigmate soluto de scriptis veteribus: ubi cum ad litteram acciperem occidebar. Spiritaliter itaque plerisque illorum librorum expositis locis, jam reprehendebam desperationem meam, illam dumtaxat qua credideram Legem & Prophetas detestantibus atque irridentibus resisti omnino non posse. Nec tamen jam ideo

(*a*) Apud Am. Er. Lov. & *nescivi* Som. & Blas. & *nesciebam.*

(*b*) Lov. *decipiendum.*

ideo mihi catholicam viam tenendam esse sentiebam, quia & ipsa poterat habere doctos assertores suos qui copiose & non absurde objecta refellerent: nec ideo jam damnandum illud quod tenebam, quia defensionis partes æquabantur. Ita enim Catholica non mihi victa videbatur, ut nondum etiam victrix appareret.

25. Tunc vero fortiter intendi animum, si quo modo possem certis aliquibus documentis Manichæos convincere falsitatis. Quod si possem spiritalem substantiam cogitare, statim machinamenta illa omnia solverentur & abjicerentur ex animo meo; sed non poteram. Verumtamen de ipso mundi hujus corpore omnique natura quam sensus carnis adtingeret, multa probabiliora plerosque sensisse philosophos, magis magisque considerans atque comparens judicabam. Itaque Academicorum more, sicut existimantur, dubitans de omnibus atque inter omnia fluctuans, Manichæos quidem relinquendos esse decrevi: non arbitrans eo ipso tempore dubitationis meæ in illa secta mihi permanendum esse, cui jam nonnullos philosophos præponebam; quibus tamen philosophis quod sine nomine salutari Christi essent, curationem languoris animæ meæ committere omnino recusabam. Statui ergo tamdiu esse catechumenus in catholica Ecclesia mihi a parentibus commendata, donec aliquid certi eluceret quo cursum dirigerem.

LIBER SEXTVS.

Cum jam Monica ipsius mater Mediolanum advenisset, ipseque annum ætatis ageret tricesimum, Ambrosii concionibus admonitus catholicæ doctrinæ veritatem, quam Manichæi falso insimulabant, magis magisque intelligebat. Alypii amici sui mores prosequitur. In diversa rapiebatur, dum de vita melius instituenda deliberaret; mortis quoque ac judicii metu perculsus ad vitæ conversionem in dies accendebatur.

CAPUT I. *Augustinus nec Manichæus nec catholicus.*

1. SPES mea a juventute mea ubi mihi eras & quo recesseras? An vero non tu feceras me, & discreveras me a quadrupedibus & volatilibus cæli? Sapientiorem me feceras, & ambulabam per tenebras & lubricum, & quærebam te foris a me, & non inveniebam Deum cordis mei; & veneram in profundum maris, & diffidebam & desperabam de inventione veri. Jam venerat ad me mater pietate fortis, terra marique me sequens, & in periculis omnibus de te secura. Nam & per marina discrimina ipsos nautas consolaba-

ſolabatur, a quibus rudes abyſſi viatores cum perturbantur conſolari ſolent: pollicens eis perventionem cum ſalute, quia hoc ei tu per viſum pollicitus eras. Et invenit me periclitantem quidem graviter deſperatione indagandæ veritatis. Sed tamen ei cum indicaſſem, non me quidem jam eſſe Manichæum, ſed neque catholicum Chriſtianum, non quaſi inopinatum aliquid audierit, exſilivit lætitia; cum jam ſecura fieret ex ea parte miſeriæ meæ, in qua me tamquam mortuum, ſed reſuſcitandum tibi flebat, & feretro cogitationis efferebat, ut diceres filio viduæ: juvenis, tibi dico, ſurge: & reviviſceret & inciperet loqui, & traderes illum matri ſuæ. *Luc. 7. 14.* Nulla ergo turbulenta exſultatione trepidavit cor ejus, cum audiſſet ex tanta parte jam factum, quod tibi quotidie plangebat ut fieret, veritatem me nondum adeptum; ſed falſitati jam ereptum, immo vero quia certa erat, & quod reſtabat te daturum, qui totum promiſeras; placidiſſime & pectore pleno fiduciæ reſpondit mihi, credere ſe in Chriſto, quod priuſquam de hac vita emigraret, me viſura eſſet fidelem catholicum. Et hoc quidem mihi. Tibi autem fons miſericordiarum preces & lacrymas denſiores (*a*) ut accelerares adjutorium tuum, & illuminares tenebras meas, & ſtudioſius ad Eccleſiam (*b*) currere, & in Ambroſium ora ſuſpendi ad fontem ſalientis aquæ in vitam æternam. Diligebat autem illum virum ſicut Angelum Dei, quod per illum cognoverat me interim ad illam ancipitem fluctuationem jam eſſe perductum, per quam tranſiturum me ab ægritudine ad ſanitatem, intercurrente artiore periculo quaſi per acceſſionem quam criticam medici vocant, certa præſumebat.

CAPUT II. *Epulæ & ſynaxis apud ſepulcra Martyrum.*

2. ITAQUE cum ad memorias ſanctorum, ſicut in Africa ſolebat, pultes & panem & merum adtuliſſet, atque ab oſtiario prohiberetur, ubi hoc Epiſcopum vetuiſſe cognovit, tam pie atque obedienter amplexa eſt, ut ipſe (*c*) mirarer quam facile accuſatrix potius conſuetudinis ſuæ, quam diſceptatrix illius prohibitionis effecta

K

(*a*) In cod. Albinenſi additur; *fundere.*

(*b*) Ita potiores MSS. Editi vero, *currerem, & in Ambroſii*, &c.

(*c*) Sic MSS. Am. Er. Arn. At Bad. & Lov. *miraretur*. Ceterum conſuetudinem qua de hic agitur, tota licet Africa pridem receptam, quoniam in comeſſationes & ebrietates deflexerat, reſcindere ſimiliter aggreditur Auguſtinus, & ea de re ſcribit epiſt. 22. ad Aurelium Cathaginenſem. Quin etiam Hipponenſem Eccleſiam ipſe nondum Epiſcopus ab hocce more penitus revocat, ſicuti fidem facit epiſtola 29. ad Alypium, quæ hic nunc primum in lucem prodit.

cta sit. Non enim obsidebat spiritum ejus vinolentia, eamque stimulabat in odium veri amor vini, sicut plerosque mares & feminas, qui ad canticum sobrietatis, sicut ad potionem aquatam madidi nauseant. Sed illa cum adtulisset canistrum cum solemnibus epulis prægustandis atque largiendis, plus etiam quam unum (a) pocillum pro suo palato satis sobrio temperatum, unde dignationem sumeret, non ponebat. Et si multæ essent quæ illo modo videbantur honorandæ memoriæ defunctorum, idem ipsum unum quod ubique poneret circumferebat, * quo jam non solum aquatissimo, sed etiam tepidissimo cum suis præsentibus per sorbitiones exiguas partiretur; quia pietatem ibi quærebat, non voluptatem. Itaque ubi comperit a præclaro prædicatore atque antistite pietatis præceptum esse, ista non fieri, nec ab eis qui sobrie facerent, ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis; & quia illa quasi parentalia superstitioni gentilium essent simillima, abstinuit se libentissime; & pro canistro pleno terrenis fructibus, plenum purgatioribus votis pectus ad memorias Martyrum afferre didicerat; ut & quod posset daret egentibus, & sic communicatio Dominici corporis illic celebraretur, cujus passionis imitatione immolati & coronati sunt Martyres. Sed tamen videtur mihi, Domine Deus meus, & ita est in conspectu tuo de hac re cor meum, non facile fortasse de hac amputanda consuetudine matrem meam fuisse cessuram, si ab alio prohiberetur, quem non sicut Ambrosium diligebat, quem propter salutem meam maxime diligebat; eam vero ille propter ejus religiosissimam conversationem, qua in bonis operibus tam fervens spiritu frequentabat Ecclesiam: ita ut sæpe erumperet, cum me videret, in ejus (b) prædicationem, gratulans mihi quod talem matrem haberem, nesciens qualem illa me filium qui dubitabam de illis omnibus, & inveniri posse viam vitæ minime putabam.

** f. Quod jam non solum aquatissimum, sed etiam tepidissimum.*

CAPUT III. *Occupationes & studia Ambrosii.*

3. NEC jam ingemiscebam orando ut subvenires mihi; sed ad quærendum intentus, & ad differendum inquietus erat animus meus. Ipsumque Ambrosium felicem quemdam hominem secundum sæculum opinabar, quem sic tantæ potestates honorarent; cælibatus tantum ejus mihi laboriosus videbatur. Quid autem ille spei gereret, & adversus ipsius excellentiæ tentamenta quid luctaminis haberet, quidve solaminis in adversis, & occultum os ejus quod erat

(a) Apud Am. & Er. *potillum.*
(b) Lov. Som. Blas. habent, *in ejus prædicatione.*

erat in corde ejus quam ſapida gaudia de pane tuo ruminaret, nec conjicere noveram, nec expertus eram: nec ille ſciebat æſtus meos, nec foveam periculi mei. Non enim quærere ab eo poteram quod volebam ſicut volebam, ſecludentibus me ab ejus aure atque ore catervis negotioſorum hominum, quorum infirmitatibus ſerviebat. Cum quibus quando non erat, quod per exiguum temporis erat, aut corpus reficiebat neceſſariis ſuſtentaculis, aut lectione animum. Sed cum legebat, oculi ducebantur per paginas, & cor intellectum rimabatur, vox autem & lingua quieſcebant. Sæpe cum adeſſemus, non enim vetabatur quiſquam ingredi, aut ei venientem nuntiari mos erat; ſic eum legentem vidimus tacite, & aliter numquam: ſedenteſque in diuturno ſilentio (quis enim tam intento eſſe oneri auderet?) diſcedebamus, & conjectabamus eum parvo ipſo tempore, quod reparandæ menti ſuæ nanciſcebatur, feriatum ab ſtrepitu cauſſarum alienarum, nolle in aliud avocari, & cavere fortaſſe ne auditore ſuſpenſo & intento, ſi qua obſcurius poſuiſſet ille quem legeret, etiam exponere neceſſe eſſet; aut de aliquibus difficilioribus diſceptare quæſtionibus, atque huic operi temporibus impenſis, minus quam vellet voluminum evolveret; quamquam & cauſſa ſervandæ vocis, quæ illi faciliſſime obtundebatur, poterat eſſe juſtior tacite legendi. Quolibet tamen animo id ageret, bono utique ille vir agebat.

4. Sed certe mihi nulla dabatur copia ſciſcitandi quæ cupiebam de tam ſancto oraculo tuo pectore illius, niſi cum aliquid breviter eſſet audiendum. Æſtus autem illi mei otioſum eum valde cui refunderentur requirebant, nec umquam inveniebant. Et eum quidem in populo verbum veritatis recte tractantem omni die dominico audiebam; & magis magiſque mihi confirmabatur omnes verſutarum caluminarum nodos, quos illi deceptores noſtri adverſus divinos libros innectebant, poſſe diſſolvi. Ubi vero etiam comperi ad imaginem tuam hominem a te factum, a ſpiritalibus filiis tuis quos de matre Catholica per gratiam regnerasti, non ſic intelligi ut humani corporis forma te terminatum crederent atque cogitarent; quamquam quomodo ſe haberet ſpiritalis ſubſtantia, ne quidem tenuiter atque in ænigmate ſuſpicabar; tamen gaudens erubui non me tot annos adverſus catholicam fidem, ſed contra carnalium cogitationum figmenta latraſſe. Eo quippe temerarius & impius fueram, quod ea quæ debebam quærendo (*a*) diſcere, accuſan-

(*a*) MSS. *quærendo, dicere.*

fando dixeram. Tu enim altissime & proxime, secretissime & præsentissime, cui membra non sunt alia majora & alia minora, sed ubique totus es, & nusquam locorum es, non es utique forma ista corporea; tamen fecisti hominem ad imaginem tuam; & ecce ipse a capite usque ad pedes in loco est.

CAPUT IV. *Doctrinam Ecclesiæ Ambrosio concionante intelligit.*

5. CUM ergo nescirem quomodo hæc subsisteret imago tua, pulsans (a) proponerem quomodo credendum esset, non insultans opponerem quasi ita creditum esset: tanto igitur acrior cura rodebat intima mea quid certi retinerem, quanto me magis pudebat tam diu illusum & deceptum promissione certorum puerili errore & animositate, tam multa incerta quasi certa garrisse. Quod enim falsa essent, postea mihi claruit. Certum tamen erat quod incerta essent, & a me aliquando pro certis habita fuissent, cum catholicam tuam cæcis contentionibus accusarem, etsi nondum compertam vera docentem, non tamen ea docentem quæ graviter accusabam. Itaque confundebar, & convertebar, & gaudebam, Deus meus, quod Ecclesia, (b) unica corpus Unici tui, in qua mihi nomen Christi infanti est inditum, non saperet infantiles nugas; neque hoc haberet in doctrina sua sana, quod te creatorem omnium in spatium loci, quamvis summum & amplum, tamen undique terminatum membrorum humanorum figura contruderet.

6. Gaudebam etiam quod vetera scripta Legis & Prophetarum jam non illo oculo mihi legenda proponerentur, quo antea videbantur absurda, cum arguebam tamquam ita sentientes sanctos tuos; verum autem non ita sentiebant: & tamquam regulam diligentissime commendaret, sæpe in popularibus Sermonibus suis dicentem Ambrosium lætus audiebam; *Littera occidit, spiritus autem vivificat*: cum ea quæ ad litteram perversitatem docere videbantur, remoto mystico velamento spiritaliter aperiret, non dicens quod me offenderet, quamvis ea diceret, quæ utrum vera essent adhuc ignorarem. Tenebam enim cor meum ab omni assensione, timens præcipitium, & suspendio magis necabar. Volebam enim eorum quæ non viderem ita me certum fieri, ut certus essem quod septem & tria decem sint. Neque enim tam insanus eram, ut ne hoc quidem putarem posse comprehendi, sed sicut hoc, ita cetera cupiebam, sive corporalia, quæ coram sensibus meis non adessent; sive spi-

2. Cor. 3.6.

(a) Post vocem *Ecclesia* in editis additur, *tua*, abest vero a MSS.
(b) Sic legendum cum MSS. & cum Som. Arn. non quemadmodum Lov. & editi ceteri habent, *pulsansque*.

ſpiritalia, de quibus cogitare niſi corporaliter neſciebam. Et ſanari credendo poteram, ut purgatior acies mentis meæ dirigeretur aliquo modo in veritatem tuam ſemper manentem, & ex nullo deficientem. Sed ſicut evenire aſſolet, ut malum medicum expertus etiam bono timeat ſe committere; ita erat valetudo animæ meæ, quæ utique niſi credendo ſanari non poterat; & ne falſa crederet, curari recuſabat; reſiſtens manibus tuis, qui medicamenta fidei confeciſti, & ſparſiſti ſuper morbos orbis terrarum, & tantam illis auctoritatem tribuiſti.

CAPUT VI. *De ſacrorum librorum auctoritate & neceſſario uſu.*

7. EX hoc tamen quoque jam præponens doctrinam catholicam, modeſtius ibi minimeque fallaciter ſentiebam juberi ut crederetur quod non demonſtrabatur, (ſive eſſet quid, ſed cui forte non eſſet; ſive ne quid eſſet) quam illic temeraria pollicitatione ſcientiæ credulitatem irrideri; & poſtea tam multa fabuloſiſſima & abſurdiſſima, quia demonſtrari non poterant, credenda imperari. Deinde paulatim tu Domine manu mitiſſima & miſericordiſſima pertractans & componens cor meum, conſideranti quam innumerabilia crederem quæ non viderem, neque cum gererentur adfuiſſem; ſicut tam multa in hiſtoria gentium, tam multa de locis atque urbibus quæ non videram, tam multa amicis, tam multa medicis, tam multa hominibus aliis atque aliis; quæ niſi crederentur omnino in hac vita nihil ageremus: poſtremo quam inconcuſſa fixum fide retinerem, de quibus parentibus ortus eſſem, quod ſcire non poſſem, niſi audiendo credidiſſem: perſuaſiſti mihi non qui crederent libris tuis, quos tanta in omnibus fere gentibus auctoritate fundaſti; ſed qui non crederent, eſſe culpandos; nec audiendos eſſe, ſi qui forte mihi dicerent, Unde ſcis illos libros unius veri & veraciſſimi Dei ſpiritu eſſe humano generi miniſtratos? Idipſum enim maxime credendum erat, quoniam nulla pugnacitas calumnioſarum quæſtionum per tam multa quæ legeram inter ſe confligentium philoſophorum extorquere mihi potuit, ut aliquando non crederem te eſſe quidquid eſſes quod ego neſcirem, aut adminiſtrationem rerum humanarum ad te pertinere.

8. Sed id credebam aliquando robuſtius, aliquando exilius; ſemper tamen credidi & eſſe te, & curam noſtri gerere; etiam ſi ignorabam vel quid ſentiendum eſſet de ſubſtantia tua, vel quæ via duceret aut reduceret ad te. Ideoque cum eſſemus infirmi ad inveniendam liquida ratione veritatem, & ob hoc nobis opus eſſet auctoritate ſanctarum litterarum, jam credere cœperam nullo mo-

do te fuiſſe tributurum tam excellentem illi ſcripturæ per omnes jam terras auctoritatem, niſi & per ipſam tibi credi & per ipſam te quæri voluiſſes. Jam enim abſurditatem quæ me in illis litteris ſolebat offendere, cum multa ex eis probabiliter expoſita audiſſem, ad ſacramentorum altitudinem referebam: eoque mihi illa venerabilior & ſacroſancta fide dignior apparebat auctoritas, quo & omnibus ad legendum eſſet in promptu, & ſecreti ſui dignitatem in intellectu profundiore ſervaret, verbis apertiſſimis & humillimo genere loquendi ſe cunctis præbens, & exercens intentionem eorum, qui non ſunt leves corde: ut exciperet omnes populari ſinu, & per anguſta foramina paucos ad te trajiceret, multo tamen plures, quam ſi nec tanto apice auctoritatis emineret, nec turbas gremio ſanctæ humilitatis hauriret. Cogitabam hæc, & aderas mihi; ſuſpirabam, & audiebas me; fluctuabam, & gubernabas me; ibam per viam ſæculi latam, nec deſerebas.

CAPUT VI.

De miſeria ambitioſorum adducto exemplo mendici lætantis.

9. INHIABAM honoribus, lucris, conjugio; & tu irridebas. Patiebar in eis cupiditatibus amariſſimas difficultates, te propitio tanto magis, quando minus ſinebas mihi dulceſcere quod non eras tu. Vide cor meum, Domine, qui voluiſti ut hoc recordarer & confiterer tibi. Nunc tibi inhæreat anima mea, quam de viſco tam tenaci mortis exuiſti. Quam miſera erat, & ſenſum vulneris tu pungebas, ut relictis omnibus converteretur ad te qui es ſuper omnia, & ſine quo nulla eſſent omnia, converteretur & ſanaretur. Quam ergo miſer eram, & quomodo egiſti ut ſentirem miſeriam meam, die illo quo cum pararem recitare (a) Imperatori laudes, quibus plura mentirer, & mentienti faveretur ab ſcientibus, eaſque curas anhelaret cor meum, & cogitationum tabificarum febribus æſtuaret, tranſiens per quemdam vicum Mediolanenſem, animadverti pauperem mendicum, jam credo ſaturum, jocantem atque lætantem: & ingemui, & locutus ſum cum amicis qui mecum erant, multos dolores inſaniarum noſtrarum, quia omnibus talibus conatibus noſtris, qualibus tunc laborabam, ſub ſtimulis cupiditatum trahens infelicitatis meæ ſarcinam, & trahendo exaggerans, nihil vellemus aliud niſi ad ſecuram lætitiam pervenire, quo nos mendicus ille jam præceſſiſſet, numquam for-

(a) Forte an Valentiniano minori, quia ejus *comitatus apud Mediolanum*, ex Poſſidio cap. 1. *tum erat conſtitutus*, cum ibi rhetoricam profitebatur Auguſtinus, qui præterea lib. 3. contra Petiliani litt. cap. 25. ſcribit ſe in eadem urbe *Bautoni Conſuli calendis Januarii laudem pro ſua tunc rhetorica profeſſione recitaſſe.*

fortaſſe illuc venturos. Quod enim jàm ille pauculis & emendicatis nummulis adeptus erat, ad hoc ego tam ærumnoſis amfractibus & circuitibus ambiebam, ad lætitiam ſcilicet temporalis felicitatis. Non enim verum gaudium habebat, ſed & ego illis ambitionibus multo falſius quærebam. Et certo ille lætabatur, ego anxius eram; ſecurus ille, ego trepidus. Et ſi quiſquam percontaretur me, utrum mallem exſultare an metuere; reſponderem, exultare. Rurſus ſi interrogaret, utrum me talem mallem qualis ille, an qualis ego tunc eſſem; meipſum curis timoribusque confectum eligerem, ſed perverſitate: numquid veritate? Neque enim eo me præponere illi debebam, quo doctior eram; quoniam non inde gaudebam ſed placere inde quærebam hominibus; non ut eos docerem, ſed tantum ut placerem. Propterea & tu baculo diſciplinæ tuæ confringebas oſſa mea.

10. Recedant ergo ab anima mea qui dicunt ei: Intereſt unde quis gaudeat. Gaudebat mendicus ille vinolentia, tu gaudere cupiebas gloria: Qua gloria, Domine, quæ non eſt in te? Nam ſicut illud verum gaudium non erat, ita nec illa vera gloria, & amplius vertebat mentem meam. Et ille ipſa nocte digeſturus erat ebrietatem ſuam, ego cum mea dormieram & ſurrexeram, & dormiturus & ſurrecturus eram, vide quot diebus. Intereſt vero unde quis gaudeat, ſcio, & gaudium ſpei fidelis incomparabiliter diſtat ab illa vanitate, ſed & tunc diſtabat inter nos. Nimirum quippe ille felicior erat, non tantum quod hilaritate perfundebatur, cum ego curis eviſcerarer, verum etiam quod ille bene optando adquiſverat vinum, ego mentiendo quærebam typhum. Dixi tunc multa in hac ſententia caris meis, & ſæpe advertebam in his quomodo mihi eſſet, & inveniebam male mihi eſſe, & dolebam & conduplicabam ipſum male. Et ſi quid arriſiſſet proſperum, tædebat apprehendere, quia pene priuſquam teneretur avolabat.

CAPUT VII. *Alypium a Circenſium inſania convertit.*

11. CONGEMISCEBAMVS in iis qui ſimul amice vivebamus, & maxime ac familiariſſime cum Alypio & Nebridio iſta colloquebar, quorum Alypius ex eodem quo ego ortus erat municipio, parentibus primatibus municipalibus, me minor natu. Nam & ſtuduerat apud me, cum in noſtro docere cœpi oppido, & poſtea Carthagini, & diligebat me multum, quod ei bonus & doctus viderer, & ego illum propter magnam virtutis indolem, quæ in non magna ætate ſatis eminebat. Gurges tamen morum Carthaginenſium, quibus nugatoria fervent ſpectacula, abſorbuerat eum

in

in insaniam Circensium : sed cum in eo miserabiliter volveretur, ego autem rhetoricam ibi professus publica schola uterer, nondum me audiebat ut magistrum, propter quamdam simultatem quæ inter me & patrem ejus erat exorta, & compereram quod circum exitialiter amaret & graviter angebar, quod tantam spem perditurus, vel etiam perdidisse mihi videbatur. Sed monendi eum & aliqua coercitione revocandi nulla erat copia, vel amicitiæ benevolentia, vel jure magisterii. Putabam enim eum de me cum patre sentire, ille vero non sic erat. Itaque postposita in hac re patris voluntate, salutare me cœperat, veniens in auditorium meum, & audire aliquid atque abire.

12. Sed enim de memoria mihi lapsum erat, agere cum illo ne vanorum ludorum cæco & præcipiti studio tam bonum interimeret ingenium. Verum autem, Domine tu, qui præsides gubernaculis omnium quæ creasti, non eum oblitus eras futurum inter filios tuos antistitem sacramenti tui, & ut aperte tibi tribueretur ejus correctio, per me quidem illam, sed nescientem operatus es. Nam quodam die cum sederem loco solito, & coram me adessent discipuli, venit, salutavit, sedit, atque in ea quæ agebantur animum intendit: & forte lectio in manibus erat, quam dum exponerem, & opportune mihi adhibenda videretur similitudo Circensium, quo illud quod insinuabam & jocundius & planius fieret, cum irrisione mordaci eorum quos illa captivasset insania, tu scis Deus noster, quod tunc de Alypio ab illa peste sanando non cogitaverim. At ille in se rapuit, meque illud non nisi propter se dixisse credidit. Et quod alius acciperet ad succensendum mihi, accepit honestus
Prov. 9. 8. adolescens ad succensendum sibi, & ad me ardentius diligendum. Dixeras enim tu jam olim, & innexueras litteris tuis: *Corripe sapientem, & amabit te.* At ego illum jam non corripueram, sed utens tu omnibus & scientibus & nescientibus ordine quo nosti, & ille ordo justus est, de corde & lingua mea carbones ardentes operatus es, quibus mentem spei bonæ adureres tabescentem, ac sanares. Taceat laudes tuas qui miserationes tuas non considerat, quæ tibi de medullis meis confitentur. Etenim ille post illa verba proripuit se ex fovea tam alta, qua libenter demergebatur, & cum miserabili voluptate cæcabatur; & excussit animum forti temperantia, & resiluerunt omnes Circensium sordes ab eo, ampliusque illuc non accessit. Deinde patrem reluctantem evicit, ut me magistro uteretur: cessit ille atque concessit. Et audire me rursus incipi-

cipiens, illa mecum superstitione involutus est, amans in Manichæis ostentationem continentiæ, quam veram & germanam putabat. Erat autem illa vecors & seductoria, pretiosas animas captans, nondum virtutis altitudinem scientes tangere, & superficie decipi faciles, sed tamen adumbratæ simulatæque virtutis.

CAPUT VIII.

Alypius capitur insania ludorum gladiatoriorum, a quibus antea abhorruerat.

13. NON sane relinquens incantatam sibi a parentibus terrenam viam, Romam præcesserat ut jus disceret, & ibi gladiatorii spectaculi hiatu incredibili & incredibiliter abreptus est. Cum enim aversaretur & detestaretur talia, quidam ejus amici, & condiscipuli, cum forte de prandio redeuntibus pervius esset, recusantem vehementer, & resistentem, familiari violentia duxerunt in amphitheatrum crudelium & funestorum ludorum diebus, hæc dicentem: Si corpus „meum in illum locum trahitis, & ibi constituitis, numquid & animum & „oculos meos in illa spectacula potestis intendere? Adero itaque „absens, ac sic & vos & illa superabo. Quibus auditis, illi nihilo secius eum adduxerunt secum, in ipsum forte explorare cupientes, utrum posset efficere. Quo ubi ventum est, & sedibus, quibus potuerunt locati sunt, fervebant omnia immanissimis voluptatibus. Ille clausis foribus oculorum, interdixit animo, ne in tanta mala procederet, atque utinam & aures obturavisset. Nam quodam puægnæ casu, cum clamor ingens totius populi vehementer eum pulsasset, curiositate victus, & quasi paratus quidquid illud esset, etiam visum contemnere & vincere, aperuit oculos, & percussus est graviore vulnere in anima quam ille in corpore, quem cernere concupivit, ceciditque miserabilius quam ille, quo cadente factus est clamor, qui per ejus aures intravit, & reseravit ejus lumina, ut esset qua feriretur & dejiceretur audax adhuc potius quam fortis animus, & eo infirmior quod de se præsumserat, qui debuit de te. Ut enim vidit illum sanguinem, immanitatem simul ebibit, & non se avertit, sed fixit adspectum, & hauriebat furias, & nesciebat & delectabatur scelere certaminis, & cruenta voluptate inebriebatur. Et non erat jam ille qui venerat, sed unus de turba ad quam venerat, & verus eorum socius, a quibus adductus erat. Quid plura? Spectavit, clamavit, exarsit, abstulit inde secum insaniam qua stimularetur redire, non tantum cum illis a quibus prius abstractus est, sed etiam præ illis & alios trahens. Et inde tamen manu validissima & misericordissima eruisti eum tu, & docuisti non sui habere, sed tui fiduciam, sed longe postea.

CAPUT IX. *Alypius ut fur apprehenditur.*

14. VERUMTAMEN jam hoc ad medicinam futuram in ejus memoria reponebatur. Nam & illud quod cum adhuc ſtuderet jam me audiens apud Carthaginem, & medio die cogitaret in foro quod recitaturus erat, ſicuti exerceri ſcholaſtici ſolent, ſiviſti eum comprehendi ab æditimis fori tamquam furem. Non arbitror aliam ob cauſam te permiſiſſe, Deus noſter, niſi ut ille vir tantus futurus jam inciperet diſcere, quam non facile in dignoſcendis cauſſis homo ab homine damnandus eſſet temeraria credulitate. Quippe ante tribunal deambulabat ſolus cum tabulis ac ſtilo, cum ecce adoleſcens quidam ex numero ſcholaſticorum fur verus, ſecurim clanculo adportans illo non ſentiente ingreſſus eſt ad cancellos plumbeos qui vico argentario deſuper præminent, & præcidere plumbum cœpit. Sono autem ſecuris audito ſubmurmuraverunt argentarii qui ſubter erant, & miſerunt qui apprehenderent quem forte inveniſſent. Quorum vocibus auditis, relicto inſtrumento ille diſceſſit, timens ne cum eo teneretur. Alypius autem qui non viderat intrantem, exeuntem ſenſit, & celeriter vidit abeuntem. Et cauſſam ſcire cupiens ingreſſus eſt locum, & inventam ſecurim ſtans atque admirans conſiderabat. Cum ecce illi qui miſſi fuerant, reperiunt eum ſolum ferentem ferrum cujus ſonitu exciti venerant. Tenent, attrahunt, congregatis inquilinis fori, tamquam furem manifeſtum ſe comprehendiſſe gloriantur, & inde offerendus judici ducebatur.

15. Sed hactenus docendus fuit. Statim enim, Domine, ſubveniſti innocentiæ cujus teſtis eras tu ſolus. Cum enim duceretur vel ad cuſtodiam, vel ad ſupplicium, fit eis obviam quidam architectus cujus maxima erat cura publicarum fabricarum. Gaudent illi eum potiſſimum occurriſſe, cui ſolebant in ſuſpicionem venire ablatarum rerum quæ periſſent de foro, ut quaſi tandem ille cognoſceret a quibus hæc fierent. Verum autem viderat homo ſæpe Alypium in domo cujuſdam ſenatoris ad quem ſalutandum ventitabat: ſtatimque cognitum manu apprehenſa ſemovit a turbis, & tanti mali cauſſam quærens, quid geſtum eſſet audivit: omneſque tumultuantes qui aderant & minaciter frementes juſſit venire ſecum. Et venerunt ad domum illius adoleſcentis qui rem commiſerat. Puer vero erat ante oſtium, & tam parvus erat ut nihil exinde domino ſuo metuens facile poſſet totum indicare: cum eo quippe in foro fuit pediſſequus. Quem poſtea quam recoluit Alypius, architecto intimavit. At ille ſecurim demonſtravit puero, quærens ab eo cujus eſſet.

Qui

Qui confeſtim: noſtra, inquit: deinde interrogatus aperuit cetera. Sic in illam domum translata cauſſa, confuſiſque turbis quæ de illo triumphare jam cœperant, futurus diſpenſator verbi tui, & multarum in Eccleſia tua cauſſarum examinator, experientior inſtructiorque diſceſſit.

CAPUT X. *De integritate Alypii & adventu Nebridii.*

16. HUNC ergo Romæ inveneram, & adhæſit mihi fortiſſimo vinculo, mecumque Mediolanum profectus eſt, ut nec me desereret, & de jure quod didicerat aliquid ageret ſecundum votum magis parentum quam ſuum. (*a*) Et ter jam aſſederat mirabili continentia ceteris, cum ille magis miraretur eos qui aurum innocentiæ præponerent. Tentata eſt quoque ejus indoles, non ſolum illecebra cupiditatis, ſed etiam ſtimulo timoris. Romæ aſſidebat Comiti largitionum (*b*) Italicianarum. Erat eo tempore quidam potentiſſimus ſenator, cujus & beneficiis obſtricti multi & terrori ſubditi erant. Voluit ſibi licere neſcioquid ex more potentiæ ſuæ, quod eſſet per leges illicitum: reſtitit Alypius: promiſſum eſt præmium; irriſit animo: prætentæ minæ; calcavit; mirantibus omnibus inuſitatam animam: quæ, hominem tantum, & innumerabilibus præſtandi nocendique modis ingenti fama celebratum, vel amicum non optaret, vel non formidaret inimicum. Ipſe autem judex, cui conſiliarius erat, quamvis & ipſe fieri nollet, non tamen aperte recuſabat: ſed in iſtum cauſſam tranſferens, ab eo ſe non permitti aſſerebat; quia & revera ſi ipſe faceret, iſte diſcederet. Hoc ſolo autem pene jam illectus erat ſtudio litterario, ut pretiis prætorianis codices ſibi conficiendos curaret: ſed conſulta juſtitia deliberationem in melius vertit, utiliorem judicans æquitatem qua prohibebatur, quam poteſtatem qua ſinebatur. Parvum eſt hoc, ſed qui in parvo fidelis eſt, & in magno fidelis eſt. Nec ullo modo erit inane, quod de tuæ veritatis ore proceſſit: *Si in injuſto mammona fideles non fuiſtis: quod verum eſt quis credet vobis?* Luc. 16. 11. *Et ſi in alieno fideles non fuiſti: quod veſtrum eſt quis dabit vobis?* Talis ille

(*a*) Bad. Am. Er. Blaſ. *Et ibi.* Lov. Som. *Et inter hæc.* At MSS. plures potioreſque cum Arn. habent, *Et ter jam aſſederat*, prætulimus. Nam Alypius tertium functus aſſeſſoris munere dicitur etiam poſtea lib. 8. cap. 6. *Mecum erat Alypius*, inquit Auguſtinus, *otioſus ab opere Juriſperitorum poſt aſſeſſionem tertiam expectans quibus iterum conſilia venderet.*

(*b*) Apud Lov. *Italicarum.* At in vetuſtis codicibus, *Italicianarum*, uti ſcribitur etiam in Notitia dignitatum imperii, & ab iis qui de Comite largitionibus in Italia faciendis præfecto agunt.

ille tunc inhærebat mihi, mecumque nutabat in consilio, quisnam esset tenendus vitæ modus.

17. Nebridius etiam qui relicta patria vicina Carthagini, atque ipsa Carthagine ubi frequentissimus erat, relicto rure paterno optimo, relicta domo & non secutura matre, nullam ob aliam caussam Mediolanum venerat, nisi ut mecum viveret in flagrantissimo studio veritatis atque sapientiæ: pariter suspirabat, pariterque fluctuabat, beatæ vitæ inquisitor ardens, & quæstionum difficillimarum scrutator acerrimus. Et erant ora trium egentium, & inopiam suam sibimet invicem anhelantium, & a te exspectantium, ut dares eis escam in tempore opportuno. Et in omni amaritudine quæ nostros sæculares actus de misericordia tua sequebatur, intuentibus nobis finem cur ea pateremur, occurebant tenebræ; & adversabamur gementes, & dicebamus: Quamdiu hæc? Et hoc crebro dicebamus; & dicentes non relinquebamus ea; quia non elucebat certum aliquid quod illis relictis apprehenderemus.

CAPUT XI.

Anxius Augustinus de instituenda vita deliberat.

18. ET ego maxime mirabar satagens & recolens quam longum tempus esset ab undevigesimo anno ætatis meæ, quo fervere cœperam studio sapientiæ, disponens ea inventa relinquere omnes vanarum cupiditatum spes inanes & insanias mendaces & ecce jam tricenariam ætatem gerebam, in eodem luto hæsitans aviditate fruendi præsentibus, fugientibus & dissipantibus me, dum dico, Cras inveniam: ecce manifestum apparebit, & tenebo: ecce Faustus veniet, & exponet omnia. O magni viri Academici, nihil ad agendam vitam certi comprehendi potest. Immo quæramus diligentius, & non desperemus. Ecce jam non sunt absurda in libris ecclesiasticis quæ absurda videbantur, & possunt aliter atque honeste intelligi. Figam pedes in eo gradu in quo puer a parentibus positus eram, donec inveniatur perspicua veritas. Sed ubi quæretur? quando quæretur? Non vacat Ambrosio, non vacat legere. Ubi ipsos codices quærimus? unde, aut quando comparamus? a quibus sumimus? Deputentur tempora, distribuantur horæ pro salute animæ. Magna spes oborta est: non docet catholica fides quod putabamus, & vani accusabamus: nefas habent docti ejus credere Deum figura humani corporis terminatum; & dubitamus pulsare quo aperiantur cetera? Ante-meridianis horis discipuli occupant: ceteris quid facimus? cur non id agimus? Sed quando salutamus amicos majores quorum suffragiis opus habemus? Quando præparamus quod emant scholastici?

ci? Quando reparamus nos ipsos, animum relaxando ab intentione curarum.

19. Pereant omnia, & dimittamus hæc vana & inania: conferamus nos ad solam inquisitionem veritatis. Vita hæc misera est, mors incerta. Si subito obrepat, quomodo hinc exibimus; & ubi nobis discenda sunt quæ hic neglexímus? An non potius hujus negligentiæ supplicia luenda sunt? Quid si mors ipso omnem curam cum sensu amputabit & finiet? Ergo & hoc quærendum. Sed absit ut ita sit. NON VACAT, non est inane quod tam eminens culmen auctoritatis Christianæ fidei toto orbe diffunditur. NUMQAM tanta & talia pro nobis divinitus agerentur, si morte corporis etiam vita animæ consumeretur. Quid cunctamur igitur relicta spe sæculi, conferre nos totos ad quærendum Deum & vitam beatam? Sed exspecta: jocunda sunt etiam ista: habent non parvam dulcedinem suam: non facile ab eis præcidenda est intentio, quia turpe est ad ea rursum redire. Ecce jam quantum est ut impetretur aliquis honor? Et quid amplius in his desiderandum? Suppetit amicorum majorum copia: ut nihil aliud, & multum festinemus, vel præsidatus dari potest; & ducenda uxor cum aliqua pecunia, ne sumtum nostrum gravet, & ille erit modus cupiditatis. Multi magni viri & imitatione dignissimi, sapientiæ studio cum conjugibus dediti fuerunt.

20. Cum hæc dicebam,& alternabant hi venti & impellebant huc atque cor illuc meum, transibant tempora,& tardabam converti ad Dominum,& differebam de die in diem vivere in te,& non differebam quotidie in memetipso mori. Amans beatam vitam, timebam illam in sede sua, & ab ea fugiens quærebam eam. Putabam enim me miserum fore nimis, si feminæ privarer amplexibus; & medicinam misericordiæ tuæ ad eamdem infirmitatem sanandam non cogitabam, quia expertus non eram; & propriarum virium credebam esse continentiam, quarum mihi non eram conscius, cum tam stultus essem ut nescirem, sicut scriptum est: *neminem posse esse continentem, nisi tu dederis.* Utique dares, si gemitu interno pulsarem aures tuas, & fide solida in te jactarem curam meam. *Sap. 8. 21.*

CAPUT XII.

Contentio inter Alypium & Augustinum de matrimonio & cælibatu.

21. PROHIBEBAT me sane Alypius ab uxore ducenda, caussans nullo modo nos posse securo otio simul in amore sapientiæ vivere, sicut jam diu desideraremus, si id fecissem. Erat enim ipse in ea re etiam tunc castissimus, ita ut mirum esset; quia vel experientiam concubitus cœperat in ingressu adolescentiæ suæ, sed

ſed non hæſerat; magiſque doluerat & ſpreverat, & deinde jam continentiſſime vivebat. Ego autem reſiſtebam illi, exemplis eorum qui conjugati coluiſſent ſapientiam, & promeruiſſent Deum, & habuiſſent fideliter ac dilexiſſent amicos. A quorum ego quidem granditate animi longe aberam: & (*a*) deligatus morbo carnis mortifera ſuavitate trahebam catenam meam; ſolvi timens, & quaſi concuſſo vulnere repellens verba bene ſuadentis tamquam manum ſolventis. Inſuper etiam per me ipſi quoque Alypio loquebatur ſerpens, & innectebat atque ſpargebat per linguam meam dulces laqueos in via ejus, quibus illi honeſti & expediti pedes implicarentur.

22. Cum enim me ille miraretur, quem non parvipenderet ita hærere viſco illius voluptatis, ut me affirmarem quotieſcumque inde inter nos quæreremus cælibem vitam nullo modo poſſe degere, atque ita me defenderem cum illum mirantem viderem, ut dicerem multum intereſſe inter illud quod ipſe raptim & furtim expertus eſſet, quod pene jam ne meminiſſet quidem, atque ideo nulla moleſtia facile contemneret, & delectationes conſuetudinis meæ, ad quas ſi acceſſiſſet honeſtum nomen matrimonii, non eum mirari oportere, cur ego illam vitam nequirem ſpernere: cœperat & ipſe deſiderare conjugium, nequaquam victus libidine talis voluptatis, ſed curioſitatis. Dicebat enim ſcire ſe cupere quidnam eſſet illud, ſine quo vita mea quæ illi ſic placebat, non mihi vita, ſed pœna videretur. Stupebat enim liber ab illo vinculo animus ſervitutem meam, & ſtupendo ibat in experiendi cupidinem, venturus in ipſam experientiam, atque inde fortaſſe lapſurus in eam quam ſtupebat ſervitutem; quoniam ſponſionem volebat facere cum morte; & qui amat periculum, incidet in illud. Neutrum enim noſtrum, ſi quod eſt conjugale decus in officio regendi matrimonii & ſuſcipiendorum liberorum, ducebat niſi tenuiter. Magna autem ex parte atque vehementer conſuetudo ſatiandæ inſatiabilis concupiſcentiæ me captum excruciabat: illum autem admiratio capiendum trahebat. Sic eramus, donec tu altiſſime non deſerens humum noſtram, miſeratus miſeros ſubvenires miris & occultis modis.

CAPUT XIII. *Uxor quæritur Auguſtino.*

23. ET inſtabatur impigre ut ducerem uxorem. Jam petebam, jam promittebatur, maxime matre dante operam, quo me conjugatum baptiſmus ſalutaris ablueret, quo me in dies gaudebat

(*a*) Lov. Blaſ. cum aliquot MSS. vero pro noſtra lectione MSS. melio- *delicatus*. Som. Arn. *delectatus*. Stant ris notæ.

bat aptari, & vota ſua ac promiſſa tua in mea fide compleri animadvertebat. Cum ſane & rogatu meo & deſiderio ſuo forti clamore cordis abs te deprecaretur quotidie, ut ei per viſum oſtenderes aliquid de futuro matrimonio meo, numquam voluiſti. Et videbat quædam vana & phantaſtica, quo cogebat impetus de hac re ſatagentis humani ſpiritus, & narrabat mihi, non cum fiducia qua ſolebat, cum tu demonſtrares ei, ſed contemnens ea. Dicebat enim diſcernere ſe neſcio quo ſapore quem verbis explicare non poterat, quid intereſſet inter revelantem te & animam ſuam ſomniantem. Inſtabatur tamen, & puella petebatur, cujus ætas ferme biennio minus quam nubilis erat, & quia ea placebat, exſpectabatur.

24. ET multi amici agitaveramus animo, & colloquentes ac deteſtantes turbulentas humanæ vitæ moleſtias, pene jam firmaveramus remoti a turbis otioſe vivere: id otium ſic moliti, ut ſi quid habere poſſemus, conferremus in medium, unamque rem familiarem conflaremus ex omnibus: ut per amicitiæ ſinceritatem non eſſet aliud hujus & aliud illius, ſed quod ex cunctis fieret unum, & univerſum ſingulorum eſſet, & omnia omnium: cum videremur nobis eſſe poſſe decem ferme homines in eadem ſocietate, eſſentque inter nos prædivites, Romanianus maxime communiceps noſter, quem tunc graves æſtus negotiorum ſuorum ad comitatum adtraxerant, ab ineunte ætate mihi familiariſſimus: qui maxime inſtabat huic rei, & magnam in ſuadendo habebat auctoritatem, quod ampla res ejus multum ceteris anteibat: & placuerat nobis ut bini annui tamquam magiſtratus omnia neceſſaria curarent, ceteris quietis. Sed poſtea quam cœpit cogitari, utrum hoc mulierculæ ſinerent, quas & alii noſtrum jam habebant, & nos habere volebamus, totum illud placitum quod bene (a) formabamus, diſſiluit in manibus, atque confractum & abjectum eſt. Inde ad ſuſpiria & gemitus, (b) & greſſus ad ſequendas latas & tritas vias ſæculi; quoniam multæ cogitationes erant in corde noſtro, conſilium autem tuum manet in æternum. Ex quo conſilio deridebas noſtra, & tua præparabas, nobis daturus eſcam in opportunitate, & aperturus manum tuam atque impleturus animas noſtras benedictione.

CAPUT XIV. *De vita communi agenda cum amicis deliberat.*

25.

(a) In antiquioribus editionibus & nonnullis MSS. *firmabamus.*

(b) Codex Albinenſis & antiquiores editi, *Inde ad ſuſpiria & gemitus convertebamur, & greſſus*, &c.

Caput XV. *In locum discedentis concubinae alia succedit.*

25. INTEREA peccata mea multiplicabantur, & avulsa a latere meo tamquam impedimento conjugii, cum qua cubare solitus eram, cor ubi adhærebat, concisum & vulneratum mihi erat, & trahebat sanguinem. Et illa in Africam redierat, vovens tibi alium se virum nescituram, relicto apud me naturali ex illa filio meo. At ego infelix nec feminæ imitator, dilationis impatiens, tamquam post biennium accepturus eam quam petebam, quia non amator conjugii, sed libidinis servus eram, procuravi aliam, non utique conjugem, quo tamquam sustentaretur & perduceretur vel integer vel auctior morbus animæ meæ satellitio perdurantis consuetudinis in regnum uxorium. Nec sanabatur vulnus illud meum quod prioris præcisione factum fuerat, sed post fervorem doloremque acerrimum putrescebat, & quasi frigidius, sed desperatius dolebat.

Caput XVI. *Mortis & judicii metum numquam deposuit.*

26. TIBI laus, tibi gloria, fons misericordiarum. Ego fiebam miserior, & tu propinquior. Aderat jam jamque dextera tua raptura me de cœno, & ablutura me, & ignorabam. Nec me revocabat a profundiore voluptatum carnalium gurgite, nisi metus mortis & futuri judicii tui, qui per varias quidem opiniones, numquam tamen recessit de pectore meo. Et disputabam cum amicis meis Alypio & Nebridio de finibus bonorum & malorum, Epicurum accepturum fuisse palmam in animo meo, nisi ego credidissem post mortem restare animæ vitam, & tractus meritorum, quod Epicurus credere noluit. Et quærebam, si essemus immortales & in perpetua corporis voluptate sine ullo amissionis terrore viveremus, cur non essemus beati, aut quid aliud quæreremus? nesciens idipsum ad magnam miseriam pertinere, quod ita demersus & cæcus cogitare non possem lumen honestatis & gratis amplectendæ pulcritudinis, quam non videt oculus carnis, & videtur ex intimo. Nec considerabam miser, ex qua vena mihi manaret, quod ista ipsa, fœda tamen, cum amicis dulciter conferebam; nec esse sine amicis poteram beatus, etiam secundum sensum quem tunc habebam in quantalibet affluentia carnalium voluptatum. Quos utique amicos gratis diligebam, vicissimque ab eis me diligi gratis sentiebam. O tortuosas vias! VÆ animæ audaci quæ speravit, si a te recessisset, se aliquid melius habituram. Versa & reversa in tergum, & in latera, & in ventrem, & dura sunt omnia. Et tu solus requies. Et ecce ades; & liberas a miserabilibus erroribus, & constituis nos

in

in via tua, & consolaris, & dicis: Currite, ego feram, & ego perducam, & ibi ego (*a*) feram.

(*a*) In Lyrinensi codice, *& ego ibi liberabo.*

LIBER SEPTIMUS.

Exordium suæ juventutis, id est, annum ætatis trigesimum-primum, ob mentis oculos reducit. Narrat se illa ætate densioribus adhuc ignorantiæ tenebris involutum, atque errantem circa Dei naturam, nec non circa originem mali, in cujus inquisitione se mirum in modum angebat, pervenisse tandem ad cognitionem Dei sinceram; quamvis nondum digne de Domino Christo sentiret.

CAPUT I. *Deum cogitat tamquam aliquid corporeum per infinita spatia diffusum.*

1. IAM mortua erat adolescentia mea mala & nefanda, & ibam in juventutem, quanto ætate major, tanto vanitate turpior. Qui cogitare aliquid substantiæ nisi tale non poteram quale per hos oculos videri solet, non te (*a*) cogitabam Deus in figura corporis humani; ex quo audire aliquid de sapientia cœpi, semper hoc fugi; & gaudebam me hoc reperisse in fide spiritalis Matris nostræ Catholicæ tuæ. Sed quid te aliud cogitarem non occurebat; & conabar cogitare te homo, & talis homo, summum & solum & verum Deum: & te incorruptibilem & inviolabilem & incommutabilem totis medullis credebam; quia nesciens unde & quomodo; plane tamen videbam & certus eram, id quod corrumpi potest deterius esse quam id quod non potest: & quod violari non potest incunctanter præponebam violabili: & quod nullam patitur mutationem melius esse quam id quod mutari potest. Clamabat violenter cor meum adversus omnia phantasmata mea: & hoc uno ictu conabarabigere circumvolantem turbam immunditiæ ab acie mentis meæ: & vix dimota in ictu oculi, ecce conglobata rursus aderat, & irruebat in adspectum meum, & obnubilabat eum, ut quamvis non forma humani corporis, corporeum tamen aliquid cogitare cogerer per spatia locorum, sive infusum mundo, sive etiam extra mundum per infinita diffusum, etiam ipsum incorruptibile & inviolabile & incommutabile, quod corruptibili & violabili & commutabili præponebam: quoniam quidquid privabam spatiis talibus, nihil mihi esse videbatur. Sed prorsus nihil, ne inane quidem,

M tam-

(*a*) Bad. Am. Er. *tamen te cogitabam.*

tamquam si corpus auferatur loco, & maneat locus omni corpore vacuatus, & terreno & humido & aereo & cælesti, sed tamen sit locus inanis tamquam spatiosum nihil.

2. Ego itaque incrassatus corde, nec mihimet ipsi vel ipse conspicuus, quidquid non per aliquanta spatia tenderetur, vel diffunderetur, vel conglobaretur, vel tumeret, vel tale aliquid caperet, aut capere posset, nihil prorsus esse arbitrabar. Per quales enim formas ire solent oculi mei, per tales imagines ibat cor meum, nec videbam hanc eamdem intentionem, qua illas ipsas imagines formabam, non esse tale aliquid, quæ tamen ipsas non formaret, nisi esset magnum aliquid. Ita etiam te vita vitæ meæ grandem per infinita spatia undique cogitabam penetrare totam mundi molem, & extra eam quaquaversum per immensa sine termino, ut haberet te terra, haberet cælum, haberent omnia, & illa finirentur in te, tu autem nusquam. Sicut autem luci solis non obsisteret corpus aeris hujus qui supra terram est, quominus per eum trajiceretur penetrans eum, non dirumpendo aut concidendo, sed implendo eum totum: sic tibi putabam non solum cæli & aeris & maris, sed etiam terræ corpus pervium, & ex omnibus maximis minimisque partibus penetrabile ad capiendam præsentiam tuam, occulta inspiratione intrinsecus & extrinsecus administrantem omnia quæ creasti. Ita suspicabar, quia cogitare aliud non poteram; nam falsum erat. Illo enim modo major pars terræ majorem tui partem haberet, & minorem minor, atque ita te plena essent omnia, ut amplius tui caperet elephanti corpus quam passeris, quo esset isto grandius, grandioremque occuparet locum, atque ita frustatim partibus mundi, magnis magnas, brevibus breves partes tuas præsentes faceres. Non es autem ita. Sed nondum illuminaveras tenebras meas.

CAPUT II. *Momentum quo Nebridius confutarat Manichæos.*

3. SAT erat mihi, Domine, adversus deceptos illos & deceptores & loquaces mutos, (*a*) quoniam non ex eis sonabat verbum tuum: sat erat ergo illud quod jam diu ab usque Carthagine a Nebridio proponi solebat, & omnes qui audieramus concussi sumus quid erat tibi factura nescio quæ gens tenebrarum, quam ex adversa mole solent opponere, si tu cum ea pugnare (*b*) noluisses? Si enim responderetur, aliquid fuisse nocituram, violabilis tu & cor-

(*a*) Am. Er. *loquaces mutos*, & *ob hoc mutos quoniam*, &c. Am. Er. Som. & Blas. Vide L. 2. de morib. manich. c. 12.

(*b*) Legitur, *voluisses*, upud Bat.

corruptibilis fores. Si autem nihil ea nocere potuisse diceretur, nulla afferretur caussa pugnandi, & ita pugnandi ut quædam portio tua & membrum tuum vel proles de ipsa substantia tua misceretur adversis potestatibus & non a te creatis naturis, atque in tantum ab eis corrumperetur & commutaretur in deterius, ut a beatitudine in miseriam verteretur, & indigeret auxilio quo erui purgarique posset: & hanc esse animam, cui tuus sermo servienti liber, & contaminatæ purus, & corruptæ integer subveniret: sed & ipse corruptibilis quia ex una eademque substantia. Itaque si te quidquid es, id est, substantiam tuam qua es, incorruptibilem dicerent: falsa esse illa omnia & exsecrabilia: si autem corruptibilem: idipsum jam falsum & prima voce abominandum. Sat ergo erat istud adversus eos omni modo evomendos a pressura pectoris, quia non habebant qua exirent sine horribili sacrilegio cordis & linguæ, sentiendo de te ista & loquendo.

4. SED & ego adhuc, quamvis incontaminabilem & inconvertibilem & nulla ex parte mutabilem dicerem, firmeque sentirem Dominum nostrum Deum verum, qui fecisti non solum animas nostras, sed etiam corpora, nec tantum animas nostras & corpora, sed omnes & omnia, non tenebam explicitam & enodatam caussam mali: quæcumque tamen esset sic eam quærendam videbam, ut non per illam constringerer Deum incommutabilem mutabilem credere, ne ipse fierem quod quærebam. Itaque securus eam quærebam, & certus non esse verum quod illi dicerent, quos toto animo fugiebam; quia videbam, quærendo unde malum, repletos malitia, qua opinarentur tuam potius substantiam male pati quam suam male facere.

CAPUT III. *Liberum arbitrium caussa peccati.*

5. Et intendebam ut cernerem quod audiebam, liberum voluntatis arbitrium caussam esse ut male faceremus, & rectum judicium tuum ut pateremur, & eam liquidam cernere non valebam. Itaque aciem mentis de profundo educere conatus, mergebar iterum, & sæpe conatus, mergebar iterum atque iterum. Sublevabat enim me in lucem tuam quod tam me sciebam habere voluntatem me vivere. Itaque cum aliquid vellem aut nollem, non alium quam me velle ac nolle certissimus eram, & ibi esse caussam peccati mei jam jamque animadvertebam. Quod autem invitus facerem, pati me potius quam facere videbam, & id non culpam, sed pœnam esse judicabam; qua me non injuste plecti te justum cogi-

tans cito fatebar. Sed rursus dicebam: Quis fecit me? nonne Deus meus? non tantum bonus, sed ipsum bonum? Unde igitur mihi male velle & bene nolle, ut esset cur juste pœnas luerem? Quis in me hoc posuit, & insevit mihi plantarium amaritudinis, cum totus fierem a dulcissimo Deo meo? Si diabolus auctor, unde ipse diabolus? Quod si & ipse perversa voluntate ex bono Angelo diabolus factus est, unde & in ipso voluntas mala qua diabolus fieret, quando totus Angelus a conditore optimo factus esset (*a*) bonus? His cogitationibus deprimebar iterum & suffocabar: sed non usque ad illum infernum subducebar erroris, ubi nemo confitetur tibi, dum tu potius mala pati, quam homo facere putatur.

CAPUT IV. *Deum incorruptibilem esse oportet.*

6. SIC enim nitebar cetera invenire, ut jam inveneram melius esse incorruptibile, quam corruptibile, & ideo te quidquid esses, esse incorruptibilem confitebar. Neque enim ulla anima umquam potuit, poteritve cogitare aliquid quod sit te melius, qui summum & optimum bonum es. Cum autem verissime atque certissime incorruptibile corruptibili præponatur, sicut jam ego præponebam, poteram jam cogitatione aliquid adtingere quod esset melius Deo meo, nisi tu esses incorruptibilis. Ubi igitur videbam incorruptibile corruptibili esse præferendum, ibi te quærere debebam, atque inde advertere unde sit malum, id est, unde sit ipsa corruptio, qua violari substantia tua nullo modo potest. Nullo enim prorsus modo violat corruptio Deum nostrum; nulla voluntate, nulla necessitate, nullo improviso casu; quoniam ipse est Deus, & quod sibi vult bonum est, & ipse est idem bonum. Corrumpi autem non est bonum. Nec cogeris invitus ad aliquid, quia voluntas tua non est major quam potentia tua. Esset autem major, si te ipso tu ipse major esses: voluntas enim & potentia Dei, Deus ipse est. Et quid improvisum tibi qui nosti omnia, & nulla natura est, nisi quia nosti eam? Et ut quid multa dicimus, cur non sit corruptibilis substantia quæ Deus est, quando si hoc esset, non esset Deus?

CAPUT V. *Quærit iterum unde malum, & quæ radix ejus.*

7. ET quærebam, unde malum: & male quærebam: & in ipsa inquisitione mea non videbam malum. Et constituebam in conspectu spiritus mei universam creaturam, quidquid in ea cernere possumus, sicuti est terra, & mare, & aer, & sidera, & arbores, & animalia mortalia; & quidquid in ea non videmus sicut firmamentum cœli, insuper & omnes Angelos & cuncta spiritalia ejus: sed etiam ipsa quasi corpora essent, locis & locis ordinavit ima-

(*a*) Omittitur *bonus*, in MSS. Benign, Theoder. & aliquot aliis.

imaginatio mea: & feci unam massam grandem distinctam generibus corporum (*a*) creaturam tuam, sive quæ vera corpora erant, sive quæ ipse pro spiritibus finxeram: & eam feci grandem, non quantum erat quod scire non poteram, sed quantum libuit undique versum sane finitam. Te autem, Domine, ex omni parte ambientem eam & penetrantem, sed usquequaque infinitum: tamquam si mare esset ubique & undique per immensa spàtia infinitum solum mare, & haberet intra se spongiam quamlibet magnam, sed finitam tamen, plena esset utique spongia illa ex omni sua parte ex immenso mari: sic creaturam tuam finitam te infinito plenam putabam & dicebam: Ecce Deus, & ecce quæ creavit Deus, & bonus est Deus, atque his validissime longissimeque præstantior, sed tamen bonus bona creavit, & ecce quomodo ambit atque implet ea. Ubi ergo malum, & unde, & qua huc irrepsit? Quæ radix ejus, & quod semen ejus? An omnino non est? Cur ergo timemus & cavemus quod non est? Aut si inaniter timemus, certe vel timor ipse malum est, quo incassum stimulatur, & excruciatur cor. Et tanto gravius malum, quanto non est quod timeamus, & timemus. Idcirco aut est malum quod timmeus, aut hoc malum est, quia timemus. Unde est igitur? quoniam Deus fecit hæc omnia, bonus bona. Majus quidem & summum bonum minora fecit bona, sed tamen & creans & creata bona sunt omnia. Unde est malum? (*b*) An unde fecit ea, materies aliqua mala erat, & formavit atque ordinavit eam, sed reliquit aliquit in illa, quod in bonum non converteret? Cur & hoc? An impotens erat totam vertere & commutare, ut nihil mali remaneret, cum sit omnia potens? Postremo cur inde aliquid facere voluit, ac non potius eadem omnipotentia fecit, ut nulla esset omnino? Aut vero existere poterat contra ejus voluntatem? Aut si æterna erat, cur tam diu per infinita retro spatia temporum sic eam scivit esse, ac tanto post placuit aliquid ex ea facere? Aut jam si aliquid subito voluit agere; hoc potius ageret omnipotens, ut illa non esset, atque ipse solus esset totum, verum & summum & infinitum bonum. Aut si non erat bene, ut non aliquid boni etiam fabricaretur, & conderet qui bonus erat, illa sublata & ad nihilum redacta materia quæ mala erat, bonum ipse institueret unde omnia crearet. Non enim esset omni-

M 3 po-

(*a*) Quatuor MSS. *creaturarum tuarum.*

(*b*) Ita MSS. cum Bad. & Arn. At Am. Er. Lov. mutata interpunctione habent. *Aut unde fecit ea? Materies*, &c.

potens, si condere non posset aliquid boni, nisi ea, quam ipse non condiderat, adjuvaretur materia. Talia volvebam pectore misero ingravidato curis mordacissimis de timore mortis, & non inventa veritate: stabiliter tamen hærebat in corde meo, in catholica Ecclesia fides Christi tui Domini & Salvatoris nostri, in multis quidem adhuc informis, & præter doctrinæ normam (a) fluitans, sed tamen eam non relinquebat animus, immo in dies magis magisque imbibebat.

CAPUT VI. *Mathematicorum divinationes rejicit.*

8. JAM etiam Mathematicorum fallaces divinationes, & impia deliramenta rejeceram. Confiteantur etiam hinc tibi de intimis visceribus animæ meæ miserationes tuæ Deus meus. Tu enim, tu omnino, nam quis alius a morte omnis erroris revocat nos, nisi vita quæ mori nescit, & sapientia mentes indigentes illuminans, nullo indigens lumine, qua mundus administratur usque ad arborum volatica folia? Tu procurasti pervicaciæ meæ qua obluctatus sum Vindiciano acuto seni, & Nebridio adolescenti mirabilis animæ: illi vehementer affirmanti, huic cum dubitatione quidem aliqua, sed tamen crebro dicenti, non esse (b) ullam artem futura prævidendi; conjecturas autem hominum habere sæpe vim sortis, & multa dicendo dici pleraque ventura, nescientibus eis qui dicerent, sed in ea non tacendo incurrentibus. Procurasti ergo tu hominem amicum, non quidem segnem consultorem Mathematicorum, nec eas litteras bene callentem, sed (ut dixi) consultorem curiosum, & tamen scientem aliquid quod a patre suo se audisse dicebat, quod quantum valeret ad illius artis opinionem evertendam ignorabat. Is ergo vir nomine Firminus liberaliter institutus & excultus eloquio, cum me tamquam carissimum de quibusdam suis rebus in quas sæcularis spes ejus intumuerat consuleret, quid mihi secundum suas quas constellationes appellant videretur: ego autem qui jam de hac re in Nebridii sententiam flecti cœperam, non quidem abnuerem conjicere ac dicere quod nutanti occurrebat: sed tamen subjicerem, prope jam esse mihi persuasum ridicula esse illa & inania. Tum ille mihi narravit patrem suum fuisse librorum talium curiosissimum, & habuisse amicum æque illa simulque sectantem, qui pari studio & collatione (c) flatabant in eas nugas

ignem

(a) Bad. Am. Er. Lov. *fluctuans.*

(b) In MSS. *non esse illam artem.*

(c) In editis plerisque, *& collatione flagrabant in eas nugas igne cordis sui.* Castigavit Arn. *flabant ignem.* Nos ex MSS. restituimus *flatabant*, quo in verbo, quia minime familiare erat, lapsi sunt Librarii & locum corruperunt. Id porro usurpat Arnobius adversus Gentes lib. 2. circa medium, *Quid mimulos, histriones, cantores tuba, tibia, calamoque flatantes.*

ignem cordis ſui, ita ut mutorum quoque animalium, ſi quæ domi parerent, obſervarent momenta naſcentium, atque ad ea poſitionem cœli notarent, unde illius quaſi artis experimenta colligerent. Itaque dicebat audiſſe ſe a patre ſuo, quod cum eumdem Firminum prægnans mater eſſet, etiam illius paterni amici famula quædam pariter utero grandeſcebat, quod latere non potuit dominum, qui etiam canum ſuarum partus examinatiſſima diligentia noſſe curabat. Atque ita factum eſſe, ut cum iſte conjugis, ille autem ancillæ dies & horas; minutioreſque horarum articulos cautiſſima obſervatione numerarent, enixæ eſſent ambæ ſimul, ita ut eaſdem conſtellationes uſque ad eaſdem minutias utrique naſcenti facere cogerentur, iſte filio, ille ſervulo. Nam cum mulieres parturire cœpiſſent, indicaverunt ſibi ambo quid in ſua cujuſque domo ageretur, & paraverunt quos ad ſe invicem mitterent, ſimul ut natum quod parturiebatur eſſet cuique nuntiatum, quod tamen ut continuo nuntiaretur, tanquam in regno ſuo facile effecerant. Atque ita qui ab alterutro miſſi ſunt, tam ex paribus domorum intervallis ſibi obviam factos eſſe dicebat, ut aliam poſitionem ſiderum, aliaſque particulas momentorum, neuter eorum notare ſineretur: & tamen Firminus amplo apud ſuos loco natus, dealbatiores vias ſæculi curſitabat, augebatur divitiis, ſublimabatur honoribus: ſervus autem ille conditionis jugo nullatenus relaxato dominis ſerviebat, ipſo indicante qui noverat eum.

9. His itaque auditis & creditis, talis quippe narraverat, omnis illa reluctatio mea reſoluta concidit: & primo Firminum ipſum conatus ſum ab illa curioſitate revocare, cum dicerem, conſtellationibus ejus inſpectis ut vera pronuntiarem, debuiſſe me utique videre ibi, parentes inter ſuos eſſe primarios, nobilem familiam propriæ civitatis, natales ingenuos, honeſtam educationem, liberaleſque doctrinas. At ſi me ille ſervus ex eiſdem conſtellationibus, quia & illius ipſæ eſſent conſuluiſſet, ut eidem quoque vera proferrem, debuiſſe me rurſum ibi videre abjectiſſimam familiam, conditionem ſervilem, & cetera longe a prioribus aliena, longeque diſtantia. Unde autem fieret ut eadem inſpiciens diverſa dicerem, ſi vera dicerem; ſi autem eadem dicerem, falſa dicerem: inde certiſſime colligi ea quæ vera conſideratis conſtellationibus dicerentur, non arte dici, ſed ſorte; quæ autem falſa, non artis imperitia, ſed ſortis mendacio.

10.

10. Hinc autem accepto (a) aditu, ipſe mecum talia ruminando, ne quis eorumdem delirorum qui talem quæſtum ſequerentur, quos jam jamque invadere, atque irriſos refellere cupiebam, mihi ita reſiſteret quaſi aut Firminus mihi aut illi pater falſa narraverit, intendi conſiderationem in eos qui gemini naſcuntur: quorum plerique ita poſt invicem funduntur ex utero, ut parvum ipſum temporis intervallum quantamlibet vim in rerum natura habere contendant, colligi tamen humano obſervatione non poſſit, litteriſque ſignari omnino non valeat, quas mathematicus inſpecturus eſt ut vera pronuntiet. Et non erunt vera, quia eaſdem litteras inſpiciens, eadem debuit dicere de Eſau & Jacob, ſed non eadem utrique acciderunt. Falſa ergo diceret: aut ſi vera diceret non eadem diceret, (b) etiam ſi eadem inſpiceret. Non ergo arte, ſed ſorte vera diceret. Tu enim Domine juſtiſſime Moderator univerſitatis, CONSULENTIBUS conſultiſque neſcientibus occulto inſtinctu agis, ut dum quiſque conſulit, hoc audiat quod eam oportet audire occultis meritis animarum ex abyſſo juſti judicii tui, cui non dicat homo: Quid eſt hoc? Ut quid hoc? Non dicat, non dicat: homo eſt enim.

CAPUT VII.

Miſere torquetur inquirens unde ſit malum.

11. JAM itaque me adjutor meus illis vinculis ſolveras, & quærebam unde malum, & non erat exitus. Sed me non ſinebas ullis fluctibus cogitationis auferri ab ea fide qua credebam & eſſe te, & eſſe incommutabilem ſubſtantiam tuam, & eſſe de hominibus curam & judicium tuum, & in Chriſto filio tuo Domino noſtro, atque in ſcripturis ſanctis quas Eccleſiæ tuæ catholicæ commendaret auctoritas, viam te poſuiſſe ſalutis humanæ, ad eam vitam quæ poſt hanc mortem futura eſt. His itaque ſalvis, atque inconcuſſe roboratis in animo meo, quærebam æſtuans unde ſit malum. Quæ illa tormenta parturientis cordis mei, qui gemitus Deus meus? Et ibi erant aures tuæ neſciente me. Et cum in ſilentio fortiter quærerem, MAGNÆ voces erant ad miſericordiam tuam tacitæ contritiones animi mei. Tu ſciebas quid patiebar, & nullus hominum. Quantum enim erat quod inde digerebatur per linguam meam in aures familiariſſimorum meorum? Numquid totus tumultus animæ meæ, cui nec tempora nec os meum ſufficiebat, ſonabat eis? Totum tamen ibat in auditum tuum, quod rugiebam a gemitu cordis mei, & ante te erat deſiderium meum, & lumen ocu-

(a) Bat. Am. Er. cum quinque MSS. *acceptu auditu.*

(b) Quidam codices: *at eadem inſpiceret: non ergo arte*, &c.

oculorum meorum non erat mecum. Intus enim erat, ego autem foris. Nec in loco illud: at ego intendebam in ea quæ locis continentur, & non ibi inveniebam locum ad requiescendum: nec (*a*) recipiebant me ista ut dicerem: Sat est, & bene est: nec dimittebant redire, ubi mihi satis esset bene. Superior enim eram istis, te vero inferior, & tu gaudium verum mihi subdito tibi, & tu mihi subjeceras quæ infra me creasti. ET HOC erat rectum temperamentum, & media regio salutis meæ, ut manerem ad imaginem tuam, & tibi serviens dominarer corpori. Sed cum superbe contra te surgerem, & currerem adversus Dominum in cervice crassa scuti mei, etiam ista infima supra me facta sunt, & premebant, & nusquam erat laxamentum & respiramentum. Ipsa occurebant undique acervatim & conglobatim cernenti, cogitanti autem imagines corporum, ipsæ opponebantur redeunti, quasi diceretur: quo is indigne & sordide? Et hæc de vulnere meo creverant, quia humiliasti tamquam vulneratum superbum, & tumore meo separabar abs te, & nimis inflata facies claudebat oculos meos.

Caput VIII. *Quomodo divina misericordia subvenerit Augustino.*

12. TU vero Domine in æternum manes, & non in æternum irasceris nobis, quoniam miseratus es terram & cinerem, & placuit in conspectu tuo reformare deformia mea; & stimulis internis agitabas me, ut impatiens essem, donec mihi per interiorem adspectum certus esses. Et residebat tumor meus ex occulta manu medicinæ tuæ, aciesque conturbata & contenebrata mentis meæ acri collyrio salubrium dolorum de die in diem sanabatur.

Caput IX. *In platonicorum libris Verbi æterni divinitatem, non incarnati humilitatem invenit.*

13. ET primo volens ostendere mihi, quam resistas superbis, humilibus autem des gratiam, & quanta misericordia tua demonstrata sit hominibus via humilitatis, quod verbum tuum caro factum est, & habitavit inter homines procurasti mihi per quemdam hominem immanissimo typho turgidum, quosdam Platonicorum libros ex græca lingua in latinam versos: & ibi legi, non quidem his verbis, sed hoc idem omnino multis & multiplicibus suaderi rationibus, quod in principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum; omnia per ipsum facta sunt. & sine ipso factum est nihil: quod factum est in eo, vita est, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.

N Et

(*a*) Benignianensis codex, *rapiebant*.

Et quia hominis anima quamvis teſtimonium perhibeat de lumine, non eſt tamen ipſa lumen; ſed Verbum Dei Deus eſt lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et quia in hoc mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt, & mundus eum non cognovit. Quia vero in ſua propria venit, & ſui eum non receperunt, quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, credentibus in nomine ejus, non ibi legi.

14. Item ibi legi, quia Deus Verbum, non ex carne, non ex ſanguine, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, ſed ex Deo natus eſt. Sed quia Verbum caro factum eſt; & habitavit in nobis, non ibi legi. Indagavi quippe in illis litteris varie dictum, & multis modis, quod ſit Filius in forma Patris, non rapinam arbitratus eſſe æqualis Deo, quia naturaliter idipſum eſt. Sed quia ſemetipſum exinanivit formam ſervi accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo, humiliavit ſe factus obediens uſque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod Deus eum exaltavit a mortuis, & donavit ei nomen quod eſt ſuper omne nomen, ut in nomine Jeſu omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jeſus Chriſtus in gloria eſt Dei patris, non habent illi libri. Quod enim ante omnia tempora, & ſupra omnia tempora, incommutabiliter manet unigenitus Filius tuus coæternus tibi, & quia de plenitudine ejus accipiunt animæ ut beatæ ſint, & quia participatione manentis in ſe ſapientiæ renovantur ut ſapientes ſint, eſt ibi. Quod autem ſecundum tempus pro impiis mortuus eſt; & Filio unico tuo non pepercisti, ſed pro nobis omnibus tradidiſti eum; non eſt ibi. Abſcondiſti enim hæc a ſapientibus, & revelaſti ea parvulis: ut venirent ad eum laborantes & onerati, & reficeret eos: quoniam mitis eſt & humilis corde, & dirigit mites in judicio, & docet manſuetos vias ſuas; videns humilitatem noſtram, & laborem noſtrum, & dimittens omnia peccata noſtra. Qui autem cothurno tamquam doctrinæ ſublimioris elati non audiunt dicentem, *Diſcite a me quia*
Mat. 11. 29. *mitis ſum & humilis corde, & invenietis requiem animabus veſtris*; etſi cognoſcunt Deum, non ſicut Deum glorificant aut gratias agunt, ſed evaneſcunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratur inſipiens cor eorum, dicentes ſe eſſe ſapientes ſtulti fiunt.

15. Et ideo legebam ibi etiam immutatam gloriam incorruptionis tuæ in idola & varia ſimulacra, in ſimilitudinem imaginis corru-

ru-

ruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & ſerpentum, videlicet (*a*) Ægyptium cibum quo Eſau perdidit primogenita ſua; quoniam caput quadrupedis pro te honoravit populus primogenitus, converſus corde in Ægyptum, & curvans imaginem tuam, animam ſuam ante imaginem vituli manducantis fœnum. Inveni hæc ibi, & non manducavi. Placuit enim tibi, Domine, auferre opprobrium diminutionis ab Jacob, ut major ſerviret minori, & vocaſti gentes in hæreditatem tuam. Et ego ad te veneram ex gentibus, & intendi in aurum quod ab Ægypto voluiſti ut auferret populus tuus, quoniam tuum erat ubicumque erat. Et dixiſti Athenienſibus per Apoſtolum tuum, *quod in te vivimus & movemur & ſumus: ſicut & quidam ſecundum eos dixerunt*, & utique inde erant illi libri. Et non adtendi in idola Ægyptiorum, quibus de auro *Act. 17. 28.*
tuo miniſtrabant, qui tranſmutaverunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt & ſervierunt creaturæ potius quam Creatori.

CAPUT X.

Clarius innoteſcunt jam Auguſtino divina.

16. ET inde admonitus redire ad memetipſum, intravi in intima mea duce te, & potui, quoniam factus es adjutor meus. Intravi & vidi qualicumque oculo animæ meæ, ſupra eumdem oculum animæ meæ, ſupra mentem meam lucem (*b*) incommutabilem, non hanc vulgarem & conſpicuam omni carni, nec quaſi ex eodem genere grandior erat, tamquam ſi iſta multo multoque clarius clareſceret, totumque occuparet magnitudine. Non hoc illa erat, ſed aliud, aliud valde ab iſtis omnibus. Nec ita erat ſupra mentem meam ſicut oleum ſuper aquam, nec ſicut cælum ſuper terram; ſed ſuperior, quia ipſa fecit me, & ego inferior, quia factus ſum ab ea. Qui novit veritatem, novit eam: & qui novit eam, novit æternitatem. Caritas novit eam. O ÆTERNA veritas, & vera caritas, & cara æternitas. Tu es Deus meus. Tibi ſuſpiro die ac nocte. Et cum te primum cognovi, tu aſſumſiſti me ut viderem eſſe quod viderem, & nondum me eſſe qui viderem. Et reverberaſti infirmitatem adſpectus mei, radians in me

(*a*) Juvat huncce locum ex alio illuſtrare, nempe enar. in Pſal. 46. ſic diſſerit Auguſtinus: *Lenticulam autem invenimus cibum eſſe Ægyptiorum, nam ibi abundat in Ægypto; unde magnificatur lenticula Alexandrina, & venit uſque ad terras noſtras, quaſi hic non naſcatur lenticula.* Ergo Eſau *deſiderando cibum Ægyptium, perdidit primatum. Sic & populus Judæorum de quo dictum eſt, Converſi ſunt corde in Ægyptum, lenticulam quodammodo deſideraverunt, & primatum perdiderunt.*

(*b*) Hic in editis additur *Domini*, qua voce carent MSS.

vehementer, & contremui amore & horrore, & inveni longe me esse a te in regione dissimilitudinis, tamquam audirem vocem tuam de excelso: CIBUS sum grandium, cresce & manducabis me. Nec tu me in te mutabis sicut cibum carnis tuæ, sed tu mutaberis in me. Et cognovi quoniam pro iniquitate erudisti hominem, & tabescere fecisti sicut araneam animam meam: & dixi, numquid nihil est veritas, quoniam neque per finita, neque per infinita locorum spatia diffusa est? Et clamasti de longinquo: Immo vero; Ego sum qui sum. Et audivi sicut auditur in corde, & non erat prorsus unde dubitarem; faciliusque dubitarem vivere me, quam non esse veritatem quæ per ea quæ facta sunt intellecta (a) conspicitur.

CAPUT XI. *Quomodo creaturæ sunt & non sunt.*

17. ET inspexi cetera infra te, & vidi nec omnino esse, nec omnino non esse. Esse quidem, quoniam abs te sunt: non esse autem, quoniam id quod es non sunt. Id enim vere est, quod incommutabiliter manet. Mihi autem inhærere Deo bonum est quia si non manebo in illo, nec in me potero. Ille autem in se manens innovat omnia. Et Dominus Deus meus es, quoniam bonorum meorum non eges.

CAPUT XII. *Omnia bona quæcumque sunt.*

18. ET manifestatum est mihi, quoniam bona sunt quæ corrumpuntur, quæ neque si summa bona essent, neque nisi bona essent, corrumpi possent: quia si summa bona essent, incorruptibilia essent: si autem nulla bona essent, quod in eis corrumperetur non esset. Nocet enim corruptio, & nisi bonum minueret, non noceret. Aut igitur nihil nocet corruptio, quod fieri non potest; aut, quod certissimum est omnia quæ corrumpuntur, privantur bono. Si autem omnia bono privabuntur, omnino non erunt. Si enim erunt, & corrumpi jam non poterunt, meliora erunt, quia incorruptibiliter permanebunt. Et quid monstrosius quam ea dicere omni bono amisso facta meliora? Ergo si omni bono privabuntur, omnino nulla erunt: ergo quamdiu sunt, bona sunt: ergo quæcumque sunt, bona sunt. Malumque illud quod quærebam unde esset, non est substantia: quia si substantia esset, bonum esset. Aut enim esset incorruptibilis substantia, magnum utique bonum: aut substantia corruptibilis esset, quæ nisi bona esset, corrumpi non posset. Itaque vidi & manifestatum est mihi, quia omnia bona tu fecisti & prorsus nullæ substantiæ sunt quas tu non fecisti. Et quoniam non æqualia omnia fecisti ideo, sunt omnia; quia singula bona sunt, & simul omnia valde bona: quoniam fecit Deus noster omnia bona valde.

19.

(a) MSS. magno consensu ferunt, *conspiciuntur.*

19. ET tibi omnino non est malum, non solum tibi, sed nec universæ creaturæ tuæ, quia extra (a) non est aliquidquod irrumpat & corrumpat ordinem quem posuisti ei. In partibus autem ejus quædam quibusdam quia non conveniunt mala putantur: & eadem ipsa aliis & bona sunt, & in semetipsis bona sunt. Et omnia hæc quæ sibimet invicem non conveniunt, conveniunt inferiori parti rerum, quam terram dicimus, habentem cælum suum nubilosum atque ventosum congruum sibi. Et absit jam ut dicerem, (b) Non essent ista: quia & si sola ista cernerem, desiderarem quidem meliora, sed jam etiam de solis istis laudare te deberem: quoniam laudandum te ostendunt de terra dracones & omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quæ faciunt verbum tuum: montes & omnes colles, ligna fructifera & omnes cedri: bestiæ & omnia pecora, reptilia & volatilia pennata: reges terræ & omnes populi, principes & omnes judices terræ: juvenes & virgines, seniores cum junioribus laudant nomen tuum. Cum vero etiam de cælis te laudent, laudent te Deus noster in excelsis omnes Angeli tui, omnes virtutes tuæ, sol & luna, omnes stellæ & lumen, cæli cælorum & aquæ quæ super cælos sunt, laudent nomen tuum: non jam desiderabam meliora, quia omnia cogitabam; & meliora quidem superiora quam inferiora; sed meliora omnia quam sola superiora judicio saniore pendebam.

CAPUT XIII. *Omnia condita laudant Deum.*

20. NON est sanitas eis quibus displicet aliquid creaturæ tuæ sicut mihi non erat cum displicerent multa quæ fecisti. Et quia non audebat anima mea ut ei displiceret Deus meus, nolebat esse tuum, quidquid ei displicebat. Et inde ierat in opinionem duarum substantiarum, & non requiescebat, & aliena loquebatur. Et inde rediens fecerat sibi Deum per infinita spatia locorum omnium, & eum putaverat esse te, & eum collocaverat in corde suo, & facta erat rursus templum idoli sui abominandum tibi. Sed postea quam fovisti caput nescientis, & clausisti oculos meos ne viderent vanitatem, cessavi de me paululum, & consopita est insania mea: & evigilavi in te, & vidi te infinitum aliter, & visus iste non a carne trahebatur.

CAPUT XIV. *Sanæ mentis homini nihil displicet inter creaturas Dei.*

(a) Legebatur in Lov. & antiquioribus editionibus, *quia extra te non est*. &c. At Arn. expunxit particulam, *te*, quæ abest a MSS. & abesse debet, cum sensus sit nihil esse extra universam creaturam, quod ad perturbandum ordinem a Deo constitutum irrumpat.

(b) Sic MSS. cum Arn. ubi Som. habet, *ut dicerem non esse nisi ista*, ceteri porro editi, *ut dicerem non esse ista*.

CAPUT XV. *Quomodo veritas & falsitas in creaturis.*

21. ET respexi alia,& vidi tibi debere quia sunt,& in te cuncta finita: sed aliter, non quasi in loco, sed quia tu es omnitenens manu veritate; & omnia vera sunt inquantum sunt: nec quidquam est falsitas nisi cum putatur esse quod non est. Et vidi quia non solum locis sua quæque suis conveniunt, sed etiam temporibus: & quia tu, qui solus æternus es, non post innumerabilia spatia temporum cœpisti operari; quia omnia spatia temporum, & quæ præterierunt & quæ præteribunt, nec abirent nec venirent nisi te operante & manente.

CAPUT XVI. *Omnia bona, licet quibusdam non apta.*

22. ET sensi & expertus sum non esse mirum, quod palato non sano pœna est panis, qui sano suavis est; & oculis ægris odiosa lux, quæ puris amabilis. Et justitia tua displicet iniquis: nedum vipera & vermiculus quæ bona creasti, apta inferioribus creaturæ tuæ partibus, quibus & ipsi iniqui apti sunt, quanto dissimiliores sunt tibi; apti autem superioribus, quanto similiores fiunt tibi. ET QUÆSIVI QUID esset iniquitas, & non inveni substantiam: sed a summa substantia te Deo (a) detortæ in infima voluntatis perversitatem, projicientis intima sua, & tumescentis foras.

CAPUT XVII. *Quæ retardent a cognitione divinorum.*

23. ET mirabar, quod jam te amabam, non pro te phantasma. Et non (b) stabam frui Deo meo, sed rapiebar ad te decore tuo; moxque deripiebar abs te pondere meo, & ruebam in ista cum gemitu: & pondus hoc, consuetudo carnalis. Sed mecum erat memoria tui, neque ullo modo dubitabam esse cui cohærerem, sed nondum esse me qui cohærerem: quoniam corpus quod corrumpitur aggravat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Eramque certissimus, quod invisibilia tua a constitutione mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus & divinitas tua. Quærens enim unde approbarem pulcritudinem corporum sive cælestium sive terrestrium; & quid mihi præsto esset integre de mutabilibus judicanti & dicenti, hoc ita esse debet, illud non ita. Hoc ergo quærens unde judicarem cum ita judicarem, inveneram incomutabilem & veram veritatis æternitatem supra mentem meam commutabilem. Atque ita gradatim a corporibus ad sentientem per corpus animam; atque inde ad ejus interiorem vim cui sensus corporis exteriora annunciaret, & quousque possunt bestiæ; atque inde rursus ad raciocinantem potentiam ad quam refertur judicandum, quod sumitur a sensibus cor-

(a) Lov. *detortam in infima.* Am. & Arn. *detortæ in infimam.*

(b) Am. Er. cum MSS. quatuor habent, *& non instabam.*

corporis. Quæ se quoque in me comperiens mutabilem, erexit se ad intelligentiam suam; & abduxit cogitationem a consuetudine, subtrahens se contradicentibus turbis phantasmatum, ut inveniret quo lumine adspergeretur cum sine ulla dubitatione clamaret incommutabile præferendum esse mutabili; unde nosset ipsum incommutabile, quod nisi aliquo modo nosset, nullo modo illud mutabili certo præponeret. Et (*a*) pervenit ad id quod est in ictu trepidantis adspectus. Tunc vero invisibilia tua per ea quæ facta sunt, intellecta conspexi, sed aciem figere non evalui; & repercussa infirmitate redditus solitis, non mecum ferebam nisi amantem memoriam, & quasi olfacta desiderantem quæ comedere nondum possem.

CAPUT XVIII. *Solus Christus via ad salutem.*

24. ET quærebam viam comparandi roboris quod esset idoneum ad fruendum te: nec inveniebam donec amplecterer mediatorem Dei & hominum hominem Christum Jesum, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, vocantem & dicentem: *Ego sum via, veritas & vita.* *Joan. 14.6* Et cibum, cui capiendo invalidus eram, miscentem carni; quoniam VERBUM caro factum est, ut infantiæ nostræ lactesceret sapientia tua per quam creasti omnia. Non enim tenebam Dominum meum Jesum, humilis humilem: nec cujus rei magistra esset ejus infirmitas noveram. Verbum enim tuum æterna veritas, superioribus creaturæ tuæ partibus supereminens, subditos erigit ad seipsam: in inferioribus autem ædificavit sibi humilem domum de limo nostro, per quam subdendos deprimeret a seipsis, & ad se trajiceret, sanans tumorem, & nutriens amorem, ne fiducia sui progrederentur longius, sed potius infirmarentur videntes ante pedes suos infirmam divinitatem ex participatione tunicæ pelliceæ nostræ, & lassi prosternerentur in eam, illa autem surgens levaret eos.

CAPUT XIX. *Quid senserit de Christi incarnatione.*

25. EGO vero aliud putabam, tantumque sentiebam de Domino Christo meo, quantum de excellentis sapientiæ viro, cui nullus posset æquari; præsertim quia mirabiliter natus ex virgine, ad exemplum contemnendorum temporalium pro adipiscenda immortalitate, divina pro nobis cura tantam auctoritatem magisterii meruisse videbatur. Quid autem sacramenti haberet, Verbum caro factum, ne suspicari quidem poteram. Tantum cognoveram ex iis, quæ de illo scripta traderentur, quia manducavit & bibit, dormivit,

(*a*) Egregium huncce locum reparant MSS. codices. Nam in vulgatis corrupte legebatur, *& perveniret.*

mivit, ambulavit, exhilaratus est, contristatus est, sermocinatus est, non hæsisse carnem illam Verbo tuo, nisi cum anima & mente humana. Novit hoc omnis qui novit incommutabilitatem Verbi tui, quam ego jam noveram quantum poteram, nec omnino quidquam inde dubitabam. Etenim nunc movere membra corporis per voluntatem, nunc non movere: nunc aliquo affectu affici, nunc non affici nunc proferre per signa sapientes sententias, nunc esse in silentio: propria sunt mutabilitatis animæ & mentis. Quæ si falsa de illo scripta essent, etiam omnia periclitarentur mendacio, neque in illis litteris ulla fidei salus generi humano remaneret. Quia itaque vera scripta sunt, totum hominem in Christo agnoscebam; non corpus tantum hominis aut cum corpore sine mente animum, sed ipsum hominem: non persona veritatis, sed magna quadam naturæ humanæ excellentia, & perfectiore participatione sapientiæ præferri ceteris arbitrabar. Alypius autem Deum carne indutum ita putabat credi a catholicis, ut præter Deum & carnem non esset in Christo anima, mentemque hominis non existimabat in eo prædicari. Et quoniam bene persuasum tenebat ea quæ de illo memoriæ mandata sunt, sine vitali & rationali creatura non fieri, ad ipsam Christianam fidem pigrius movebatur. Sed postea hæreticorum Apollinaristarum hunc errorem esse cognoscens, catholicæ fidei collætatus & contemperatus est. Ego autem aliquanto posterius didicisse me fateor, in eo quod Verbum caro factum est, quomodo catholica veritas a Photini falsitate dirimatur. IMPROBATIO quippe hæreticorum facit eminere quid Ecclesia tua sentiat, & quid habeat sana doctrina. Oportuit enim & hæreses esse, ut probati manifesti fierent inter infirmos.

CAPUT XX. *Ex Platonicis libris peritior, sed inflatior evaserat.*

26. SED tunc lectis Platonicorum illis libris, postea quam inde admonitus quærere incorpoream veritatem, invisibilia tua per ea quæ facta sunt intellecta conspexi; & repulsus sensi quid per tenebras animæ meæ contemplari non sinerer, certus esse te, & infinitum esse, nec tamen per locos finitos infinitosve diffundi; & vere te esse qui semper idem ipse esses, ex nulla parte nulloque motu aliter aut aliter, cetera vero ex te esse omnia, hoc solo firmissimo documento, quia sunt: certus quidem in istis eram, nimis tamen infirmus ad fruendum te. Garriebam plane quasi peritus, & nisi in Christo Salvatore nostro viam tuam quærerem, non peritus, sed periturus essem. Jam enim cœperam velle videri sapiens, plenus pœna mea; & non flebam; insuper & inflabar scientia.

tia. Ubi enim erat illa ædificans caritas a fundamento humilitatis, quod eſt Chriſtus Jeſus? Aut quando illi libri docerent me eam? In quos me propterea priuſquam Scripturas tuas conſiderarem, credo voluiſti incurrere, ut imprimeretur memoriæ meæ quomodo ex eis affectus eſſem: & cum poſtea in libris tuis manſuefactus eſſem & curantibus digitis tuis contrectarentur vulnera mea, diſcernerem atque diſtinguerem quid intereſſet inter præſumptionem & confeſſionem; inter videntes quo eundum ſit nec videntes qua, & viam ducentem ad beatificam patriam, non tantum cernendam, ſed & habitandam? Nam ſi primo ſanctis tuis litteris informatus eſſem, & in earum familiaritate obdulcuiſſes mihi, & poſtea in illa volumina incidiſſem, fortaſſe aut abripuiſſent me a ſolidamento pietatis; aut ſi in affectu quem ſalubrem imbiberam perſtitiſſem, putarem etiam ex illis libris eum poſſe concipi, ſi eos ſolos quiſquam didiciſſet.

CAPUT XXI. *Quid in ſacris libris invenerit, non inventum in Platonicis.*

27. ITAQUE avidiſſime arripui venerabilem ſtilum ſpiritus tui, & præ ceteris Apoſtolum Paulum: & perierunt illæ quæſtiones in quibus mihi aliquando viſus eſt adverſari ſibi, & non congruere teſtimoniis Legis & Prophetarum textus ſermonis ejus. Et apparuit mihi una facies eloquiorum caſtorum, & exſultare cum tremore didici. Et cœpi, & inveni quidquid illac verum legeram, hac cum commendatione gratiæ tuæ dici, ut qui videt non ſic glorietur quaſi non acceperit, non ſolum id quod videt ſed etiam ut videat. Quid enim habet quod non accepit? Et ut te qui es ſemper idem, non ſolum admoneatur ut videat, ſed etiam ſanetur ut teneat. Et qui de longinquo videre non poteſt, viam tamen ambulet qua veniat & videat & teneat; quia & ſi condelectetur homo legi Dei ſecundum interiorem hominem, quid faciet de alia lege in membris ſuis repugnante legi mentis ſuæ, & ſe captivum ducente in lege peccati, quæ eſt in membris ejus? Quoniam juſtus es Domine, nos autem peccavimus, inique fecimus: inique geſſimus, & gravata eſt ſuper nos manus tua, & juſte traditi ſumus antiquo peccatori præpoſito mortis; quia perſuaſit voluntati noſtræ ſimilitudinem voluntatis ſuæ, qua in veritate tua non ſtetit. Quid faciet miſer homo? Quis enim liberabit de corpore mortis hujus, niſi gratia tua per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum, quem genuiſti coæternum, & creaſti in principio viarum tuarum, in quo princeps hujus mundi non invenit quidquam morte dignum, & occidit eum; & evacuatum eſt chirographum quod erat contrarium nobis? Hoc illæ litteræ non habent. Non habent illæ paginæ vultum pietatis

hujus, Lacrymas confessionis, Sacrificium tuum, Spiritum contribulatum, Cor contritum & humiliatum, Populi salutem, Sponsam, Civitatem, Arrham Spiritus-sancti, Poculum pretii nostri. Nemo ibi cantat: *Nonne Deo subdita erit anima mea? Ab ipso enim salutare meum. Etenim ipse Deus meus & salutaris meus, susceptor meus, non movebor amplius.* Nemo ibi audit vocantem: *Venite ad me qui laboratis.* Dedignantur ab eo discere, quoniam mitis est & humilis corde. Abscondisti enim hæc a sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Et aliud est de silvestri cacumine videre patriam pacis, & iter ad eam non invenire, & frustra conari per invia, circum obsidentibus & insidiantibus fugitivis desertoribus cum principe suo leone & dracone: & aliud tenere viam illuc ducentem (a) cura cœlestis imperatoris munitam, ubi non latrocinantur qui cœlestem militiam deseruerunt: vitant enim eam sicut supplicium. Hæc mihi inviscerabantur miris modis, cum minimum Apostolorum tuorum legerem, & consideraveram opera tua & expaveram.

Ps. 61. 2. — *Mat. 11. 28.*

(a) In MSS. Benigniano, *curia cœlestis Imperatoris munitam.*

LIBER OCTAVUS.

Vitæ ipsius partem adtingit celeberrimam, annum ætatis trigesimumsecundum, quo nempe cum Simplicianum consuluisset, ab eoque didicisset Victorini conversionem, cum Antonii Ægyptii monachi vitam ex (a) Pontitiani relatione cognovisset, post vehementem luctam carnem inter & animum, codicem Apostoli cœlesti admonitus oraculo inspexit; moxque ex illius lectione ad meliorem frugem toto animo immutatus fuit, pleneque ad Deum conversus.

CAPUT I. *Studio vitæ melius instituendæ ad Simplicianum ire statuit.*

1. DEus meus recorder in gratiarum actione tibi, & confitear misericordias tuas super me. Perfundantur ossa mea (b) dilectione tua, & dicant, Domine quis similis tibi? Disrupisti vincula mea, sacrificem tibi sacrificium laudis. Quomodo disrupisti ea narrabo, & dicent omnes qui adorant te, cum audient hæc: Benedictus Dominus in cœlo & in terra: magnum & mirabile nomen ejus. Inhæserant præcordiis meis verba tua, & undique circumvallabar abs te. De vita tua æterna certus eram, quamvis eam

(a) Sic in MSS. At in editis scribitur, *Potitianus.*

(b) Bad. Am. Er. cum Albinensi codice, *delectatione.*

eam in ænigmate & quasi per speculum videram; dubitatio tamen omnis de incorruptibili substantia, quod ab illa esset omnis substantia, ablata mihi erat: nec certior de te, sed stabilior in te esse cupiebam. De mea vero temporali vita nutabant omnia, & mundandum erat cor a fermento veteri, & placebat via ipse Salvator; & ire per ejus angustias adhuc pigebat. Et immisisti in mentem meam, visumque est bonum in conspectu meo pergere ad Simplicianum qui mihi bonus apparebat servus tuus, & lucebat in eo gratia tua. Audieram etiam quod a juventute sua devotissime tibi viveret: jam vero tunc senuerat, & longa ætate in tam bono studio sectandæ viæ tuæ, multa expertus, multa edoctus mihi videbatur, & vere sic erat. Unde mihi ut proferret volebam conferenti secum æstus meos, quis esset aptus modus sic affecto, ut ego eram, ad ambulandum in via tua.

2. Videbam enim plenam ecclesiam, & alius sic ibat, alius autem sic. Mihi autem displicebat quod agebam in sæculo, & oneri mihi erat valde, non jam inflammantibus cupiditatibus, ut solebant, spe honoris & pecuniæ, ad tolerandam illam servitutem tam gravem. Jam enim me illa non delectabant præ dulcedine tua & decore domus tuæ quam dilexi, sed adhuc tenaciter colligabar ex femina: nec me prohibebat Apostolus conjugari, quamvis exhortaretur ad melius, maxime volens omnes homines sic esse ut ipse erat. Sed ego infirmior eligebam molliorem locum, & propter hoc unum volvebar in ceteris languidus, & tabescens curis marcidis, quod & in aliis rebus quas nolebam pati, congruere cogebar vitæ conjugali, cui deditus obstringebar. Audieram ex ore veritatis, esse spadones qui se ipsos absciderunt propter regnum cælorum, sed, *qui potest* (inquit) capere, *capiat*. Vani sunt certe omnes ho- *Mat. 19. 12.*
mines quibus non inest Dei scientia: nec de iis quæ videntur bona, potuerunt invenire eum qui est. At ego jam non eram in illa vanitate. Transcenderam eam, & contestante universa creatura tua inveneram te creatorem nostrum, & Verbum tuum apud te Deum, tecumque (*a*) cum Spiritu-sancto unum Deum per quod creasti omnia. Est & aliud genus impiorum, qui cognoscentes Deum non sicut Deum, glorificaverunt, aut gratias egerunt. In hoc quoque incideram, & dextera tua suscepit me, & inde ablatum posuisti ubi convalescerem, quia dixisti homini: *Ecce pietas est* *Job. 28. 28.*
sapien-

O 2

(*a*) Omitti poterant isthæc verba, *cum Spiritu-sancto*, quæ absunt a pluribus & potioribus MSS.

Prov. 3. 7. *sapientia*: & *Noli velle videri sapiens*; quoniam *dicentes se esse sapientes*
Rom. 1. 22. *stulti facti sunt*. Et inveneram jam bonam margaritam, & venditis
omnibus quæ haberem emenda erat, & dubitabam.

CAPUT II. *De victorino rhetore ad fidem converso.*

3. PERREXI ergo ad Simplicianum, patrem in accipienda gratia tua tunc Episcopi Ambrosii, & quem vere ut patrem diligebat. Narravi ei circuitus erroris mei. Ubi autem commemoravi legisse me quosdam libros Platonicorum, quos Victorinus quondam rhetor urbis Romæ, quem Christianum defunctum esse audieram, in latinam linguam transtulisset, gratulatus est mihi quod non in aliorum philosophorum scripta incidissem, plena fallaciarum & deceptionum secundum elementa hujus mundi: in istis autem omnibus modis insinuari Deum & ejus Verbum. Deinde ut me exhortaretur ad humilitatem Christi, sapientibus absconditam & revelatam parvulis, Victorinum ipsum recordatus est, quem Romæ cum esset, familiarissime noverat: deque illo mihi narravit quod non silebo. Habet enim magnam laudem gratiæ tuæ confitendam tibi, quemadmodum ille doctissimus senex, & omnium liberalium doctrinarum peritissimus, quippe philosophorum tam multa legerat & dijudicaverat & (a) dilucidaverat, doctor tot nobilium senatorum, qui etiam ob insigne præclari magisterii, quod cives hujus mundi eximium putant, statuam in Romano foro meruerat & acceperat, usque ad illam ætatem venerator idolorum, sacrorumque sacrilegorum particeps, quibus tunc tota fere Romana nobilitas inflata (b) inspirabat populo jam & omnigenum Deum monstra, & Anubem latratorem, quæ aliquando contra Neptunum & Venerem, contraque Minervam tela tenuerant, & a se victis jam Roma supplicabat, quæ iste senex Victorinus tot annos ore terricrepo defensitaverat, non erubuerit esse puer Christi tui, & infans fontis tui, subjecto collo ad humilitatis jugum, & edomita fronte ad crucis opprobrium.

4. O Domine, Domine qui inclinasti cælos, & descendisti: tetigisti montes, & fumigaverunt: quibus modis te insinuasti illi pectori? Legebat, sicut ait Simplicianus, sanctam scripturam, omnes-

(a) MSS. non addunt, *& dilucidaverat.*

(b) Mirum quantum hic varient codices. Ex vetustioribus & castigatioribus Fossatensis, Benignianensis, Corbeiensis, &c. habent, *spirabat popilios jam.* Alii quinque cum Bad. Am. Er. Som. Blas. *spirabat populi usiam.* Victorinus, Germanensis, &c. *spirabat populique jam*, nonnulli, *spirabat populi etiam.* Lov. *spirabat populusque etiam.* Hic nos vetustos codices tres Anglicanos sequuti sumus.

omnesque Christianas litteras investigabat studiosissime & perscrutabatur; & dicebat Simpliciano non palam, sed secretius & familia„rius: Noveris me jam esse Christianum. Et respondebat ille: Non „credam, nec deputabo te inter Christianos, nisi in ecclesia Chri„sti te videro. Ille autem irridebat dicens: Ergo parietes fa„ciunt Christianos? Et hoc sæpe dicebat, jam se esse Christianum; „& Simplicianus illud sæpe respondebat, & sæpe ab illo parietum „irrisio repetebatur. Amicos enim suos reverebatur offendere superbos dæmonicolas, quorum ex culmine Babylonicæ dignitatis, quasi ex cedris Libani quas nondum contriverat Dominus, graviter ruituras in se inimicitias arbitrabatur. Sed postea quam legendo & inhiando hausit firmitatem, timuitque negari a Christo coram Angelis sanctis, si eum timeret coram hominibus confiteri, reusque sibi magni criminis apparuit erubescendo de sacramentis humilitatis Verbi tui, & non erubescendo de sacris sacrilegis superborum dæmoniorum, quæ imitator superbus acceperat; depuduit vanitati & erubuit veritati, subitoque & inopinatus ait Simpli„ciano, ut ipse narrabat; Eamus in Ecclesiam, Christianus volo fieri. At ille non se capiens lætitia, perrexit cum eo. Ubi autem imbutus est primis instructionum sacramentis, non multo post etiam nomen dedit, ut per baptismum regeneraretur, mirante Roma, gaudente Ecclesia. Superbi videbant, & irascebantur; dentibus suis stridebant & tabescebant: servo autem tuo Dominus Deus erat spes ejus, & non respiciebat in vanitates & in insanias mendaces.

5. Denique ut ventum est ad horam profitendæ fidei, quæ verbis certis conceptis, retentisque memoriter, de loco eminentiore in conspectu populi fidelis Romæ reddi solet ab eis, qui accessuri sunt ad gratiam tuam, oblatum esse dicebat Victorino a presbyteris, ut secretius redderet, sicut nonnullis qui verecundia trepidaturi videbantur, offerri mos erat; illum autem maluisse salutem suam in conspectu sanctæ multitudinis profiteri. Non enim erat salus quam docebat in rhetorica, & tamen eam publice professus erat. Quanto minus ergo vereri debuit mansuetum gregem tuum pronuntians verbum tuum, qui non verebatur in verbis suis turbas insanorum? Itaque ubi adscendit ut redderet, omnes sibimet invicem, quisque ut eum noverat, instrepuerunt nomen ejus strepitu gratulationis. Quis autem ibi non eum noverat? Et sonuit presso sonitu per ora cunctorum collætantium: Vi-

ctorinus, Victorinus. Cito sonuerunt exsultatione, quia videbant eum; & cito siluerunt intentione, ut audirent eum. Pronuntiavit ille fidem veracem præclara fiducia, & volebant eum omnes rapere intro in cor suum; & rapiebant amando & gaudendo: hæ rapientium manus erant.

CAPUT III. *Quod Deus & Angeli magis gaudent in peccatorum conversione.*

6. DEUS bone, qui agitur in homine ut plus gaudeat de salute desperatæ animæ, & de majore periculo liberatæ, quam si spes ei semper adfuisset aut periculum minus fuisset? Etenim tu quoque misericors Pater plus gaudes de uno pænitente quam de nonaginta novem justis, quibus non est opus pænitentia. Et nos cum magna jocunditate audimus cum audimus, quam (a) exsultantibus Angelis pastoris humeris reportetur ovis quæ erraverat; & drachma referatur in thesauros tuos, collætantibus vicinis mulieri quæ invenit: & lacrymas excutit gaudium sollemnitatis domus tuæ, cum legitur in domo tua de minore filio tuo, *quoniam mortuus erat, & revixit; perierat & inventus est:* Gaudes quippe in nobis, & in Angelis tuis sancta caritate sanctis. Nam tu semper idem, qui ea quæ non semper nec eodem modo sunt, eodem modo semper nosti omnia.

Luc. 15. 32.

7. Quid ergo agitur in anima, cum amplius delectatur inventis aut redditis rebus quas diligit, quam si eas semper habuisset? Contestantur enim & cetera, & plena sunt omnia testimoniis clamantibus, Ita est. Triumphat Victor Imperator, & non vicisset nisi pugnavisset: & quanto majus periculum fuit in prælio, tanto est gaudium majus in triumpho. Jactat tempestas navigantes, minaturque naufragium, omnes futura morte pallescunt: tranquillatur cœlum & mare, & exsultant nimis, quoniam timuerunt nimis. Æger est carus, & vena ejus malum renuntiat; omnes qui eum salvum cupiunt, ægrotant simul animo: fit ei recte, & nondum ambulat pristinis viribus, & fit jam tale gaudium, quale non fuit cum antea salvus & fortis ambularet. Easque ipsas voluptates humanæ vitæ etiam non inopinatis & præter voluntatem irruentibus, sed institutis & voluntariis molestiis homines adquirunt. Edendi & bibendi voluptas nulla est, nisi præcedat esuriendi & sitiendi molestia. Et ebriosi quædam salsiuscula comedunt, quo fiat molestus ardor, quem dum exstinguit potatio, fit delectatio. Et institutum

(a) In pluribus editis, *quam exsultantis pastoris*, &c. In MSS. *quam exsultantibus pastoris*, &c. præter Valinensem qui habet, *quam exsultantibus Angelis pastoris*, &c. & melius.

tum est ut jam pactæ sponsæ non tradantur statim, ne vilem habeat maritus datam, quam non suspiraverit sponsus dilatam.

8. Hoc in turpi & exsecranda lætitia: hoc in ea, quæ concessa & licita est: hoc in ipsa sincerissima honestate amicitiæ: hoc in eo qui mortuus erat & revixit, perierat & inventus est. Ubique majus gaudium molestia majori præceditur. Quid est hoc, Domine Deus meus, cum tu æternum tibi tu ipse sis gaudium, & quædam de te circa te semper gaudeant? Quid est quod hæc rerum pars alternat defectu & profectu, offensionibus & conciliationibus? An is est modus earum, & tantum dedisti eis, cum a summis cœlorum usque ad ima terrarum, ab initio usque in finem sæculorum, ab angelo usque ad vermiculum, a motu primo usque ad extremum, omnia genera bonorum, & omnia justa opera tua, suis quæque sedibus locares, & suis quæque temporibus ageres? Heu mihi quam excelsus es in excelsis, & quam profundus in profundis; & nusquam recedis, & vix redimus ad te.

CAPUT IV.

Quare plus lætandum sit in conversione nobilium.

9. AGE, Domine, fac; excita, & revoca nos; accende, & rape; flagra, dulcesce: amemus, curramus. Nonne multi ex profundiore tartaro cæcitatis quam Victorinus redeunt ad te, & accedunt, & illuminantur recipientes lumen, quod si qui recipiunt, accipiunt a te potestatem ut filii tui fiant? Sed si minus noti sunt populis, minus de illis gaudent etiam qui noverunt eos. Quando enim cum multis gaudetur, & in singulis uberius est gaudium, quia fervefaciunt se & inflammantur ex alterutro. Deinde quod multis noti, multis sunt auctoritati ad salutem, & multis præeunt secuturis. Ideoque multum de illis, & qui eos præcesserunt lætantur, quia non de solis lætantur. Absit enim ut in tabernaculo tuo præ pauperibus accipiantur personæ divitum, aut præ ignobilibus nobiles: quando potius infirma mundi elegisti ut confunderes fortia; & ignobilia hujus mundi elegisti & contemtibilia, & ea quæ non sunt tamquam sint, ut ea quæ sunt evacuares. Et tamen idem ipse minimus Apostolorum tuorum, per cujus linguam tua ista verba sonuisti, cum Paulus proconsul per ejus militiam debellata superbia, sub lene jugum Christi tui missus esset, regis magni provincialis effectus, ipse quoque ex priore Saulo Paulus vocari amavit, ob tam magnæ insigne victoriæ. PLUS enim hostis vincitur in eo quem plus tenet, & de quo plures tenet. Plus autem superbos tenet nomine nobilitatis, & de his plures nomine auctoritatis. Quanto igitur gratius

tius (*a*) cogitabatur Victorini pectus, quod tamquam inexpugnabile receptaculum diabolus obtinuerat, & Victorini lingua, quo telo grandi & acuto multos peremerat; tanto abundantius exsultare oportuit filios tuos, quia Rex noster alligavit fortem, & videbant vasa ejus erepta mundari, & aptari in honorem tuum, & fieri utilia Domino ad omne opus bonum.

CAPUT V. *Quæ remorabantur eum a conversione.*

10. SED ubi mihi homo tuus Simplicianus de Victorino ista narravit, exarsi ad imitandum. Ad hoc enim & ille narraverat. Postea quam vero & illud addidit, quod Imperatoris Juliani temporibus lege data prohibiti sunt Christiani docere litteraturam & oratoriam, quam legem ille amplexus, loquacem scholam deserere maluit, quam verbum tuum quo linguas infantium facis disertas: non mihi fortior quam felicior visus est, quia invenit occasionem vacandi tibi. Cui rei EGO SUSPIRABAM ligatus, non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, & inde mihi catenam fecerat, & constrinxerat me. Quippe ex voluntate perversa, facta est libido. Et dum servitur libidini, facta est consuetudo. Et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Quibus quasi ansulis sibime innexis, unde catenam appellavi, tenebat me obstrictum dura servitus. Voluntas autem nova quæ mihi esse cœperat ut te gratis colerem, fruique te vellem, Deus sola certa jocunditas, nondum erat idonea ad superandam priorem vetustate roboratam. Ita duæ voluntates meæ, una vetus, alia nova; illa carnalis, illa spiritalis, confligebant inter se atque discordando dissipabant animam meam.

11. Sic intelligebam in meipso experimento, id quod legeram, quomodo *caro concupisceret adversus spiritum, & spiritus adversus carnem.* (Gal. 5. 17.) Ego quidem in utroque; sed magis ego in eo quod in me approbabam, quam in eo quod in me improbabam. Ibi enim magis jam non ego; quia ex magna parte id patiebar invitus, (*b*) quam faciebam volens. Sed tamen consuetudo adversus me pugnatior ex me facta erat, quoniam volens quo nollem perveneram. Et quis jure contradiceret, cum peccantem justa pœna sequeretur?

Et

(*a*) MSS. octo habent, *cogebatur*, non inepte ad significandam vim diabolo illatam. Sequimur vulgatorum lectionem in MSS. etiam bene multis repertam, & vero potest habere eumdem sensum.

(*b*) Lov. *quod faciebam volens.* Sed legendum, *quam* uti habent alii codices, & supplendum, *magis*, quam particulam reticere amat Augustinus.

Et non erat jam (*a*) illa excusatio, qua videri mihi solebam propterea nondum me contemto sæculo servire tibi, quia incerta mihi esset perceptio veritatis: jam enim & ipsa certa erat. Ego autem adhuc terra obligatus militare tibi recusabam, & impedimentis omnibus sic timebam expediri, quemadmodum impediri timendum est.

12. Ita sarcina sæculi, velut somno assolet, dulciter premebar; & cogitationes quibus meditabar in te, similes erant conatibus expergisci volentium, qui tamen superati soporis altitudine remerguntur. Et sicut nemo est qui dormire semper velit, omniumque sano judicio vigilare præstat: differt tamen plerumque homo somnum excutere cum gravis torpor in membris est, eumque jam displicentem carpit libentius, quamvis surgendi tempus advenerit. Ita certum habebam esse melius tuæ caritati me dedere, quam meæ cupiditati cedere. Sed illud placebat, & (*b*) vincebat; hoc libebat & vinciebat. Non enim erat quod tibi responderem dicenti mihi: *Surge qui dormis, & exsurge a mortuis & illuminabit te Christus:* & *Eph. 5. 14.* undique ostendenti vera te dicere, non erat omnino quod responderem veritate convictus, nisi tantum verba lenta & somnolenta: Modo; ecce modo: Sine paululum. Sed, modo & modo, non habebant modum: &, Sine paululum, in longum ibat. Frustra condelectabar legi tuæ secundum interiorem hominem, cum lex alia in membris meis repugnaret legi mentis meæ, & captivum me duceret in legem peccati, quæ in membris meis erat. LEX enim PECCATI est violentia consuetudinis, qua trahitur & tenetur etiam invitus animus, eo merito, quod in eam volens illabitur. Miserum ergo me quis liberaret de corpore mortis hujus nisi gratia tua per Jesum Christum Dominum nostrum?

CAPUT VI. *Pontitianus narrat Antonii vitam.*

13. ET vinculo quidem desiderii concubitus, quo artissimo tenebar, & sæcularium negotiorum servitute quemadmodum me exemeris narrabo, & confitebor nomini tuo, Domine adjutor meus & redemtor meus. Agebam solita crescente anxietudine, & quotidie suspirabam tibi; frequentabam ecclesiam tuam quantum vacabat ab eis negotiis sub quorum pondere (*c*) gemebam. Me-

P cum

(*a*) Bad. Am. Er. Lov. *ulla excusatio.*

(*b*) In MSS. quatuor, *& non vincebat.* Sed verior aliorum codicum lectio sine negatione. Id nempe *vincebat*, quod saniore judicio mentis præferebatur, tametsi infirmioris adhuc voluntatis affectu non eligeretur. Unde mox ait: *non erat omnino quod responderem veritate convictus.*

(*c*) Lov. *degebam.*

cum erat Alypius otiofus ab opere jurifperitorum poft affeffionem tertiam, exfpectans quibus iterum confilia venderet, ficut ego vendebam dicendi facultatem, fi qua docendo præftari poteft. Nebridius autem amicitiæ noftræ cefferat, ut omnium noftrum familiariffimo Verecundo Mediolanenfi civi & grammatico fubdoceret, vehementer defideranti & familiaritatis jure flagitanti de numero noftro fidele adjutorium, quo indigebat nimis. Non itaque Nebridium cupiditas commodorum eo traxit; majora enim poffet fi vellet de litteris agere, fed officio benevolentiæ petitionem noftram contemnere noluit amicus dulciffimus & mitiffimus Agebat autem illud prudentiffime, cavens innotefcere perfonis fecundum hoc fæculum majoribus, devitans in eis omnem inquietudinem animi, quem volebat habere liberum & quam multis poffet horis feriatum ad quærendum aliquid, vel legendum, vel audiendum de fapientia.

14. Quodam igitur die, non recolo cauffam qua erat abfens Nebridius, cum ecce ad nos domum venit ad me & Alypium Pontitianus quidam civis nofter in quantum Afer, præclare in palatio militans; nefcio quid a nobis volebat. Et confedimus ut colloqueremur, & forte fupra menfam luforiam quæ ante nos erat, adtendit codicem, tulit, aperuit, invenit apoftolum Paulum, inopinate fane: putaverat enim aliquid de libris quorum profeffio me conterebat. Tum vero arridens meque intuens, gratulatorie miratus eft, quod eas & folas præ oculis meis litteras repente comperiffet. Chriftianus quippe & fidelis erat, & fæpe tibi Deo noftro profternebatur in ecclefia crebris & diuturnis orationibus. Cui ego cum indicaffem illis me fcripturis curam maximam impendere, ortus eft fermo ipfo narrante de Antonio Ægyptio monacho, cujus nomen excellenter clarebat apud fervos tuos, nos autem ufque in illam horam latebat. Quod ille ubi comperit, immoratus eft in eo fermone, infinuans tantum virum ignorantibus, & admirans eamdem noftram ignorantiam. Stupebamus autem audientes tam recenti memoria, & prope noftris temporibus teftatiffima mirabilia tua in fide recta & catholica Ecclefia. Omnes mirabamur, & nos quia tam magna erant, & ille quia inaudita nobis erant.

15. Inde fermo ejus devolutus eft ad monafteriorum greges, & mores fuaveolentiæ tuæ, & ubera deferta eremi, quorum nos nihil fciebamus. Et erat monafterium Mediolani plenum bonis fratribus extra urbis mœnia fub Ambrofio nutritore, & non noveramus.

mus. Perdentebat ille & loquebatur adhuc, & nos intenti tacebamus. Unde incidit ut diceret nescio quando se & tres alios contubernales suos nimirum apud Treveros, cum Imperator pomeridiano Circensium spectaculo teneretur, exisse deambulatum in hortos muris contiguos, atque illic ut forte combinati spatiabantur, unum secum seorsum, & alios duos itidem seorsum pariterque digressos: sed illos vagabundos irruisse in quamdam casam, ubi habitabant quidam servi tui, spiritu pauperes, qualium est regnum cœlorum, & invenisse ibi codicem in quo scripta erat vita Antonii. Quam legere cœpit unus eorum, & mirari, & accendi, & inter legendum meditari arripere talem vitam, & relicta militia sæculari servire tibi. (*a*) Erant autem ex eis quos dicunt Agentes in rebus. Tunc subito repletus amore sancto & sobrio pudore, iratus sibi „conjicit oculos in amicum, & ait illi; Dic, quæso te, omnibus „istis laboribus nostris quo ambimus pervenire? quid quærimus? „cujus rei caussa militamus? Majorne esse poterit spes nostra in „palatio, quam ut amici Imperatoris simus? Et ibi quid non fra„gile, plenumque periculis? Et per quot pericula pervenitur ad „grandius periculum? (*b*) Et quando istuc erit? Amicus autem Dei „si voluero, ecce nunc fio. Dixit hoc, & turbidus parturitione „novæ vitæ, reddidit oculos paginis, & legebat & mutabatur intus ubi tu videbas, & exsuebatur mundo mens ejus, ut mox apparuit. Namque dum legit & volvit fluctus cordis sui, infremuit aliquando & discrevit, decrevitque meliora, jamque tuus ait ami„co suo; Ego jam abrupi me ab illa spe nostra, & Deo servire sta„tui, & hoc ex hora hac in hoc loco aggredior. Te si piget imi„tari, noli adversari. Respondit ille, adhærere se socium tantæ mercedis tantæque militiæ. Et ambo jam tui ædificabant turrim sumptu idoneo relinquendi omnia sua & sequendi te. Tum Pontitianus, & qui cum eo per alias horti partes deambulabant, quærentes eos devenerunt in eumdem locum, & invenientes admonuerunt ut redirent, quod declinasset dies. At illi narrato placito & proposito suo, quoque modo in eis talis voluntas orta esset atque firmata, petiverunt ne sibi molesti essent, si adjungi recusarent. Isti autem nihilo mutati a pristinis, fleverunt se tamen, ut dicebat, atque illis pie congratulati sunt, & commenda-

(*a*) Apud Am. Er. & Lov. *Erat.*

(*b*) In plerisque editis, *Et quamdiu.* At in melioribus MSS. & Arn. *Et quando.* Malumus ut antithesis servetur; quia in sequente membro dicitur, *ecce nunc fio.*

verunt se orationibus eorum, & trahentes cor in terra abierunt in palatium, illi autem affigentes cor cœlo, manserunt in casa. Et ambo habebant sponsas. Quæ postea quam hoc audierunt, dicaverunt etiam ipsæ virginitatem tibi.

CAPUT VII. *Rodebatur intus audito Pontitiano.*

16. NARRABAT hæc Pontitianus. Tu autem Domine inter verba ejus retorquebas me ad meipsum, auferens me a dorso meo ubi me posueram, dum nollem me adtendere, & constituebas me ante faciem meam, ut viderem quam turpis essem, quam distortus & sordidus, maculosus & ulcerosus. Et videbam & horrebam, & quo a me fugerem non erat. Et si conabar a me avertere adspectum, narrabat ille quod narrabat, & tu me rursus opponebas mihi, & impingebas me in oculos meos, ut invenirem iniquitatem meam & odissem. Noveram eam, sed dissimulabam & (a) connivebam & obliviscebar.

17. Tunc vero quanto ardentius amabam illos de quibus audiebam salubres affectus, quod se totos tibi sanandos dederant, tanto exsecrabilius me comparatum eis oderam. Quoniam multi mei anni mecum effluxerant, forte duodecim anni, ex quo ab undevicesimo anno ætatis meæ, lecto Ciceronis Hortensio, excitatus eram studio sapientiæ, & differebam contemta felicitate terrena ad eam investigandam vacare, cujus non inventio, sed vel sola inquisitio jam præponenda erat, etiam inventis thesauris regnisque gentium, & ad nutum circumfluentibus corporis voluptatibus. At ego adolescens miser, valde miser, in exordio ipsius adolescentiæ etiam petieram a te castitatem, & dixeram: Da mihi castitatem & continentiam, sed noli modo. Timebam enim ne me cito exaudires, & cito sanares a morbo concupiscentiæ, quam malebam expleri quam exstingui. Et ieram per vias pravas superstitione sacrilega, non quidem certus in ea, sed quasi præponens eam (b) ceteris, quæ non pie quærebam, sed inimice oppugnabam.

18. Et Putaveram me propterea differre de die in diem, contemta spe sæculi te solum sequi, quia non mihi apparebat certum aliquid quo dirigerem cursum meum. Et venerat dies quo nudarer mihi, & increparet in me conscientia mea: ubi est lingua? Nempe tu dicebas propter incertum verum nolle te abjicere sarcinam vanitatis. Ecce jam certum est, & illa te adhuc premit, humerisque

(a) Lovanienses in quatuor e suis MSS. legebant, *convivebam.* Nos in nostris reperimus *conbibebam.* Nempe suam iniquitatem secum habebat, convivebat, & tamen obliviscebatur.

(b) Er. cum uno MSS. *certis.*

que liberioribus pennas recipiunt, qui neque ita inquirendo attriti sunt, nec decennio & amplius ista meditati. Ita rodebar intus & confundebar pudore horribili vehementer, cum Pontitianus talia loqueretur. Terminato autem sermone & caussa qua venerat, abiit ille. Et ego ad me, quæ non in me dixi? Quibus sententiarum verberibus non flagellavi animam meam, ut sequeretur me conantem post te ire? Et renitebatur, recusabat, & non se excusabat. Consumpta erant & convicta argumenta omnia, remanserat muta trepidatio, & quasi mortem reformidabat restringi a fluxu consuetudinis quo tabescebat in mortem.

CAPUT VIII. *In hortum secedit, quid ibi egerit.*

19. TUM in illa grandi rixa interioris domus meæ, quam fortiter excitaveram cum anima mea in cubiculo nostro corde meo, tam vultu quam mente turbatus, invado Alypium, & exclamo. Quid patimur? quid est hoc? quid audisti? Surgunt indocti & cœlum rapiunt, & nos cum doctrinis nostris sine corde, ecce ubi volutamur in carne & sanguine? An quia præcesserunt pudet sequi, & non pudet nec saltem sequi? Dixi nescio quæ talia, & abripuit me ab illo æstus meus, cum taceret attonitus intuens me. Neque enim solita sonabam, plusque loquebantur animum meum frons, genæ, oculi, color, modus vocis, quam verba quæ promebam. Hortulus quidam erat hospitii nostri quo nos utebamur sicut tota domo: nam hospes ibi non habitabat dominus domus. Illuc me abstulerat tumultus pectoris, ubi nemo impediret ardentem litem quam mecum aggressus eram, donec exiret qua tu sciebas: ego autem non, sed tantum insaniebam salubriter, & moriebar vitaliter, gnarus quid mali essem, & ignarus quid boni post paululum futurus essem. Abscessi ergo in hortum, & Alypius (a) pede post pedem. Neque enim secretum meum non erat, ubi ille aderat. Aut quando me sic affectum desereret? Sedimus quantum potuimus remoti ab ædibus: ego fremebam spiritu indignans turbulentissima indignatione, quod non irem in placitum & pactum tecum, Deus meus, in quod eundem esse omnia ossa mea clamabant, & in cœlum tollebant laudibus, & non illuc ibatur navibus aut quadrigis aut pedibus quantum saltem de domo in eum locum ieram, ubi sedebamus. Nam non solum ire, verum etiam pervenire illuc, nihil erat aliud quam velle ire, sed velle fortiter & integre; non semisauciam hac atque hac versare & jactare volunta-

(a) Sic MSS. Editi vero, *pedem post pedem.*

luntatem, parte (a) assurgente cum alia parte cedente lactantem.

20. Denique tam multa faciebam corpore in ipsis cunctationis æstibus, quæ aliquando volunt homines, & non valent, si aut ipsa membra non habeant, aut ea vel colligata vinculis, vel resoluta languore, vel quoquo modo impedita sint. Si vulsi capillum, si percussi frontem, si consertis digitis amplexatus sum genu, quia volui feci. Potui autem velle & non facere, si mobilitas membrorum non obsequeretur. Tam multa ergo feci, ubi non hoc erat velle quod posse: & non faciebam, quod & incomparabili affectu amplius mihi placebat, & mox ut vellem possem, quia mox ut vellem utique vellem. Ibi enim facultas ea quæ voluntas, & ipsum velle jam facere erat, & tamen non fiebat: faciliusque obtemperabat corpus tenuissimæ voluntati animæ, ut ad nutum mentis membra moverentur, quam ipsa sibi anima ad (b) voluntatem suam magnam in sola voluntate perficiendam.

CAPUT IX. *Unde fit ut animus imperet sibi & resistatur.*

21. UNDE hoc monstrum, & quare istud? Luceat misericordia tua, & interrogem si forte mihi respondere possint latebræ pœnarum hominum, & tenebrosissimæ contritiones filiorum Adam. Unde hoc monstrum, & quare istud? Imperat animus corpori, & paretur statim; imperat animus sibi, & resistitur. Imperat animus ut moveatur manus, & tanta est facilitas ut vix a servitio discernatur imperium: & animus animus est, manus autem corpus est. Imperat animus ut velit animus, nec alter est, nec facit tamen. Unde hoc monstrum, & quare istud? Imperat, inquam, ut velit, qui non imperaret nisi vellet, & non fit quod imperat. Sed non ex toto vult; non ergo ex toto imperat. Nam intantum imperat, inquantum vult, & intantum non fit quod imperat, inquantum non vult. Quoniam voluntas imperat ut sit voluntas, nec alia, sed ipsa. Non utique plena imperat, ideo non est quod imperat. Nam si plena esset, nec imperaret ut esset, quia jam esset. Non igitur monstrum partim velle, partim nolle; se ægritudo animi est, quia non totus assurgit veritate sublevatus, consuetudine prægravatus. Et ideo sunt duæ voluntates,

(a) Corbeiensis vetus cod. *parte assurgentem; cum alia parte alibi jacente cadentem, luctantem.*

(b) Lov. Som. Blas. *ad voluptatem suam;* corrupte, nam de perficienda voluntate loquitur Augustinus. Et vero in MSS. nullo fere excepto, in antiquioribus editionibus & Arn. habetur, *ad voluntatem suam.*

tates, quia una earum tota non est, & hoc adest alteri quod deest alteri.

22. PEREANT a facie tua Deus, sicuti pereunt vaniloqui & mentis seductores, qui cum duas voluntates in deliberando animadverterint, duas naturas duarum mentium esse asseverant, unam bonam, alteram malam. Ipsi vere mali sunt, cum ista mala sentiunt, & iidem ipsi boni erunt si vera senserint verisque consenserint, ut dicat eis Apostolus tuus: *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* Isti enim dum volunt esse lux, non in Domino, sed in seipsis, putando animæ naturam hoc esse quod Deus est, ita facti sunt densiores tenebræ: quoniam longius a te recesserunt horrenda arrogantia, a te vero lumine illuminante omnem hominem venientem in hunc mundum. Adtendite quid dicatis, & erubescite, & accedite ad eum & illuminami, & vultus vestri non erubescent. Ego cum deliberabam ut jam servirem Domino Deo meo, sicut diu disposueram, ego eram qui volebam, ego qui nolebam, ego ego eram. Nec plene volebam, nec plene nolebam. Ideo mecum contendebam, & dissipabar a meipso. Et ipsa dissipatio me invito quidem fiebat, nec tamen ostendebat naturam mentis alienæ, sed pœnam meæ. Et ideo non jam ego operabar illam, sed quot habitabat in me peccatum de supplicio liberioris peccati, quia eram filius Adam.

CAPUT X. *Adversus Manichæos qui ex duabus contrariis voluntatibus duas contrarias naturas asseverant.*

Eph. 5. 8.

23. Nam si tot sunt contrariæ naturæ, quot voluntates sibi resistunt; non jam duæ sed plures erunt. Si deliberet quisquam utrum ad conventiculum eorum pergat, an ad theatrum: clamant isti, Ecce duæ naturæ, una bona hac ducit, altera mala illac reducit. Nam unde ista cunctatio sibimet adversantium voluntatum? Ego autem dico ambas malas, & quæ ad illos ducit, & quæ ad theatrum reducit. Sed non credunt nisi bonam esse qua itur ad eos. Quid si ergo quisquam nostrum deliberet, & secum altercantibus duabus voluntatibus fluctuet, utrum ad theatrum pergat, an ad ecclesiam nostram, nonne & isti quid respondeant fluctuabunt? Aut enim fatebuntur, quod nolunt, bona voluntate pergi in ecclesiam nostram, sicut in eam pergunt qui sacramentis ejus imbuti sunt atque detinentur: aut duas malas naturas, & duas malas mentes in uno homine confligere putabunt; & non erit verum quod solent dicere, unam bonam & alteram malam: aut convertentur ad verum, & non negabunt cum quisque deliberat animam unam diversis voluntatibus æstuare.

24. Jam ergo non dicant, cum duas voluntates in homine uno adverſari ſibi ſentiunt, duas contrarias mentes de duabus contrariis ſubſtantiis & de duobus contrariis principiis contendere, unam bonam, alteram malam. Nam tu Deus verax improbas eos, & redarguis atque convincis eos, ſicut in utraque mala voluntate, cum quiſque deliberat utrum hominem veneno interimat an ferro: utrum fundum alienum illum, an illum invadat, quando utrumque non poteſt: utrum emat voluptatem luxuria, an pecuniam ſervet avaritia: utrum ad circum pergat, an ad theatrum, ſi uno die utrumque exhibeatur: addo etiam tertium, an ad furtum de domo aliena ſi ſubeſt occaſio: addo & quartum, an ad committendum adulterium, ſi & inde ſimul facultas aperitur, ſi omnia concurrant in unum articulum temporis, pariterque cupiantur omnia quæ ſimul agi nequeunt. Diſcerpunt enim animum ſibimet adverſantibus quatuor voluntatibus, vel etiam pluribus in tanta copia rerum quæ appetuntur, nec tamen tantam multitudinem diverſarum ſubſtantiarum ſolent dicere: ita & in bonis voluntatibus. Nam quæro ab eis, utrum bonum ſit delectari lectione Apoſtoli, & utrum bonum ſit delectari pſalmo ſobrio, & utrum bonum ſit Evangelium diſſerere. Reſpondebunt ad ſingula: Bonum. Quid ſi ergo pariter delectent omnia ſimulque uno tempore? Nonne diverſæ voluntates diſtendunt cor hominis cum deliberatur quid potiſſimum arripiamus? Et omnes bonæ ſunt, & certant ſecum donec eligatur unum, quo feratur tota voluntas una, quæ in plures dividebatur. Ita etiam cum æternitas delectat ſuperius, & temporalis boni voluptas retentat inferius, eadem anima eſt non tota voluntate illud aut hoc volens, & ideo diſcerpitur gravi moleſtia dum illud veritate præponit, hoc familiaritate non (a) ponit.

CAPUT XI. *Lucta Spiritus & carnis in Aug.*

25. SIC ægrotabam, & excruciabar accuſans memetipſum ſolito acerbius nimis, ac volvens & verſans me in vinculo meo, donec abrumperetur totum quo jam exiguo tenebar, ſed tenebar tamen. Et inſtabas tu in occultis meis Domine, ſevera miſericordia, flagella ingeminans timoris & pudoris, rurſus ceſſeram, & non abrumperetur idipſum exiguum & tenue quod remanſerat; & revaleſceret iterum, & me robuſtius alligaret. Dicebam enim apud me intus: Ecce modo fiat, modo fiat. Et cum verbo jam ibam in placitum. Jam pene faciebam, & non faciebam: nec relabebar tamen in priſtina, ſed de proximo ſtabam, & reſpirabam. Et item

(a) MSS. Corbeienſis & aliquot alii, *non punit.*

conabar, & paulo minus ibi eram, & paulo minus jamjamque adtingebam & tenebam; & non ibi eram, nec adtingebam, nec tenebam, hæſitans mori morti, & vitæ vivere; pluſque in me valebat deterius inolitum quam melius inſolitum: punctumque ipſum temporis quo aliud futurus eram, quanto propius admovebatur, tanto ampliorem incutiebat horrorem: ſed non recutiebat retro, nec avertebat; ſed ſuſpendebat.

26. Retinebant nugæ nugarum, & vanitates vanitantium antiquæ amicæ meæ; & ſuccutiebant veſtem meam carneam, & ſubmurmurabant, Dimittiſne nos? & a momento iſto non erimus tecum ultra in æternum, & a momento iſto non tibi licebit, hoc & illud, ultra in æternum? Et quæ ſuggerebant in eo quod dixi, hoc & illud, quæ ſuggerebant, Deus meus? Avertat ab anima ſervi tui miſericordia tua: Quas ſortes ſuggerebant? quæ dedecora? Et audiebam eas jam longe minus quam dimidius, non tamquam libere contradicentes eundo in obviam, ſed veluti a dorſo muſſitantes, & diſcedentem quaſi furtim vellicantes, ut reſpicerem. Retardabant tamen cunctantem me abripere atque excutere ab eis & tranſilire quo vocabar, cum diceret mihi conſuetudo violenta: Putaſne ſine iſtis poteris?

27. Sed jam tepidiſſime hoc dicebat. Aperiebatur enim ab ea parte, qua intenderam faciem & quo tranſire trepidabam, caſta dignitas continentiæ, ſerena & non diſſolute hilaris, honeſte blandiens ut venirem neque dubitarem, & extendens ad me ſuſcipiendum & amplectendum pias manus plenas gregibus bonorum exemplorum. Ibi tot pueri & puellæ; ibi juventus multa & omnis ætas, & graves viduæ, & virgines anus; & in omnibus ipſa continentia nequaquam ſterilis; ſed fecunda mater filiorum gaudiorum de marito te Domine. Et irridebat me irriſione hortatoria, quaſi diceret; Tu non poteris quod iſti, quod iſtæ? An vero iſti & iſtæ in ſemetipſis poſſunt, ac non in Domino Deo ſuo? Dominus Deus eorum me dedit eis. Quid in te ſtas, & non ſtas? Projice te in eum; noli metuere, non ſe ſubtrahet ut cadas: projice te ſecurus, excipiet & ſanabit te. Et erubeſcebam nimis, quia illarum nugarum murmur adhuc audiebam, & cunctabundus pendebam. Et rurſus illa, quaſi diceret: Obſurdeſce adverſus immunda illa membra tua ſuper terram, ut mortificentur. Narrant tibi delectationes, ſed non ſicut lex Domini Dei tui. Iſta controverſia in corde meo, non niſi de meipſo adverſus meipſum. At Alypius affixus

lateri meo, inusitati motus mei exitum tacitus opperiebatur.

CAPUT XII. *Vocis admonitu quomodo totus conversus.*

28. UBI vero a fundo arcano alta consideratio contraxit, & congessit totam miseriam meam in conspectum cordis mei, oborta est procella ingens ferens ingentem imbrem lacrymarum. Et ut totum effunderem cum vocibus suis surrexi ab Alypio. Solitudo mihi ad negotium flendi aptior suggerebatur. Et secessi remotius quam ut posset mihi onerosa esse etiam ejus præsentia. Sic tunc eram, & ille sensit: (a) nescio quid enim puto dixeram in quo apparebat sonus vocis meæ jam fletu gravidus, & sic surrexeram. Mansit ergo ille ubi sedebamus nimie stupens. Ego sub quadam fici arbore stravi me nescio quomodo, & dimisi habenas lacrymis, & proruperunt flumina oculorum meorum, acceptabile sacrificium tuum. Et non quidem his verbis, sed in hac sententia multa dixi tibi: Et tu Domine usquequo? Usquequo Domine irasceris in finem? Ne memor fueris iniquitatum nostrarum antiquarum. Sentiebam enim eis me teneri: jactabam voces miserabiles. Quamdiu? quamdiu? Cras & cras? Quare non modo? quare non hac hora finis turpitudinis meæ?

29. Dicebam hæc & flebam amarissima contritione cordis mei. Et ecce audio vocem de vicina domo cum cantu dicentis & crebro repetentis, quasi pueri an puellæ, nescio: TOLLE LEGE, TOLLE LEGE. Statimque mutato vultu intentissimus cogitare cœpi, utrumnam solerent pueri in aliquo genere ludendi cantitare tale aliquid: nec occurebat omnino audivisse me uspiam. Repressoque impetu lacrymarum surrexi, nihil aliud interpretans, nisi divinitus mihi juberi, ut aperirem codicem & legerem quod primum caput invenissem. Audieram enim de Antonio, quod ex evangelica lectione, cui forte supervenerat, admonitus fuerit, tamquam sibi diceretur quod legabatur. *Vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis; & veni sequere me:* & tali oraculo confestim ad te esse conversum. Itaque concitus redii ad eum locum ubi sedebat Alypius: ibi enim posueram codicem Apostoli cum inde surrexeram. Arripui, aperui, & legi in silentio capitulum, quo primum conjecti sunt oculi mei: *Non in commessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in contentione & æmulatione: sed induite Dominum IEsum Christum, & carnis providentiam ne feceritis in concupiscentiis.* Nec ultra volui legere, nec opus erat. Sta-

Mat. 19. 21.

Rom. 13. 13.

(a) Lov. *& ille sensit nescio quid. Aliquid enim*, &c.

Statim quippe cum fine hujusce sententiæ quasi luce securitatis infusa cordi meo, omnes dubitationis tenebræ diffugerunt.

30. Tum interjecto aut digito aut nescio quo alio signo, codicem clausi, & tranquillo jam vultu indicavi Alypio. At ille quid in se ageretur, quod ego nesciebam, sic indicavit: petit videre quid legissem: ostendi; & adtendit etiam ultra quam ego legeram, & ignorabam quid sequeretur. Sequebatur vero: *infirmum autem in fide recipite.* Rom. 14. 1. Quod ille ad se retulit, mihique aperuit. Sed tali admonitione firmatus est, placitoque ac proposítio bono & congruentissimo suis moribus, quibus a me in melius jam olim valde longeque distabat, sine ulla turbulenta cunctatione conjunctus est. Inde ad matrem ingredimur; indicamus; gaudet: narramus quemadmodum gestum sit; exsultat & triumphat; & benedicebat tibi, qui potens es ultra quam petimus aut intelligimus facere, quia tanto amplius sibi a te concessum de me videbat quam petere solebat miserabilibus flebilibusque gemitibus. Convertisti enim me ad te, ut nec uxorem quærerem, nec aliquam spem sæculi hujus, stans in ea regula fidei in qua me ante tot annos ei revelaveras. Et convertisti luctum ejus in gaudium multo uberius quam voluerat, & multo carius atque castius quam de nepotibus carnis meæ requirebat.

LIBER NONUS.

Dicit de capto a se consilio rhetoricæ professionem abjiciendi, non tamen ante quam vindemialium feriarum, quod proxime instabat, tempus advenisset. Tum de suo in Verecundi amici villam secessu, de suo baptismate, ac de Monnicæ matris virtutibus atque obitu, qui baptizato ipso incidit in eumdem huncce annum ætatis, videlicet Augustini tricesimum-tertium

CAPUT I. *Laudat Dei bonitatem agnoscens suam miseriam.*

1. O DOMINE ego servus tuus, ego servus tuus, & filius ancillæ tuæ. Disrupisti vincula mea, tibi sacrificabo sacrificium laudis. Laudet te cor meum & lingua mea, & omnia ossa mea dicant: Domine quis similis tibi: Dicant, & responde mihi, & dic animæ meæ, salus tua ego sum. Quis ego, & qualis ego? Quid non mali (a) aut facta mea: aut si non facta dicta mea: aut si non dicta, voluntas mea fuit? Tu autem Domine bonus

(a) Sic MSS. & Arn. Ad. Lov. In aliis etiam editis habetur, *ego*, sed, *Quid non mali ego? An facta mea*, &c. *an*, mutatur in, *aut*.

nus & misericors, & dextera tua respiciens profunditatem mortis meæ, & a fundo cordis mei exhauriens abyssum corruptionis. Et hoc erat totum nolle quod (a) volebam, & velle quod volebas. Sed ubi erat tam annoso tempore, & de quo imo altoque secreto evocatum est in momento liberum arbitrium meum, quo subderem cervicem leni jugo tuo, & humeros levi sarcinæ tuæ, Christe Jesu, adjutor meus & redemtor meus? Quam suave mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum, & quas amittere metus fuerat, jam dimittere gaudium erat. Ejiciebas enim eas a me, vera tu & summa suavitas, ejiciebas & intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non carni & sanguini: omni luce clarior, sed omni secreto interior: omni honore sublimior, sed non sublimibus in se. Jam liber erat animus meus a curis mordacibus ambiendi, & adquirendi, & volutandi atque scalpendi scabiem libidinum, & garriebam tibi claritati meæ, & divitiis meis, & saluti meæ, Domino Deo meo.

CAPUT II. *Deserere rhetorices professionem differt usque ad vindemiales ferias.*

2. ET placuit mihi in conspectu tuo non tumultuose abripere, sed leniter subtrahere ministerium linguæ meæ (b) nundinis loquacitatis, ne ulterius pueri meditantes non legem tuam, non pacem tuam, sed insanias mendaces & bella forensia, mercarentur ex ore meo arma furori suo. Et oportune jam paucissimi dies supererant ad vindecimales ferias, & statui tolerare illos ut solemniter abscederem, & redemptus a te jam non redirem venalis. Consilium ergo nostrum erat coram te, coram hominibus autem nisi nostris non erat. Et convenerat inter nos ne passim cuiquam effunderetur; quamquam tu nobis a convalle plorationis adscendentibus & cantantibus canticum graduum, dederas sagittas acutas, & carbones vastatores adversus linguam subdolam, velut consulendo contradicentem, & sicut cibum assolet amando consumentem.

3. Sagittaveras tu cor nostrum caritate tua, & gestabamus verba tua transfixa visceribus; & exempla servorum tuorum, quos de nigris lucidos, & de mortuis vivos feceras, congesta in sinum cogitationis nostræ urebant & absumebant gravem torporem, ne in ima (c) vergeremus, & accendebant nos valide, ut omnis ex lingua subdola contradictionis flatus inflammare nos acrius posset, non exstinguere. Verumtamen quia propter nomen tuum quod sanctificasti

(a) Editiones pleræque, *Et hoc erat totum nolle quod volebas, & velle quod nolebas.* Sequi maluimus cum Arn. lectionem MSS.

(b) In Benigniano codice, *mundanis loquacitatibus.*

(c) MSS. duo, *ne in ima mergeremur.*

casti per terras, etiam laudatores utique haberet votum & propositum nostrum, jactantiæ simile videbatur, non operiri tam proximum feriarum tempus, sed de publica professione atque ante oculos omnium sita ante discedere, ut conversa in factum meum ora cunctorum intuentium, quam vicinum vindemialium diem prævenire voluerim, multa dicerent, quod quasi appetissem magnus videri. Et quo mihi erat istud, ut putaretur & disputaretur de animo meo, & blasphemaretur bonum nostrum?

4. Quin etiam quod ipsa æstate litterario labori nimio pulmo meus cedere cœperat, & difficulter trahere suspiria, doloribusque pectoris testari se saucium, vocemque clariorem productioremve recusare, primo perturbaverat me, quia magisterii illius sarcinam pene jam necessitate deponere cogebat, aut si curari & convalescere potuissem, certe intermittere. Sed ubi plena voluntas vacandi, & videndi quoniam tu es Dominus, oborta mihi est atque firmata, nosti Deus meus, etiam gaudere cœpi, quod hæc quoque suberat non mendax excusatio, quæ offensionem hominum temperaret, qui propter liberos suos me liberum esse numquam volebant. Plenus igitur tali gaudio tolerabam illud intervallum temporis, donec decurreret, nescio utrum vel viginti dies erant, sed tamen fortiter tolerabantur, quia recesserat cupiditas quæ mecum solebat ferre grave negotium, & ego premendus remanseram, nisi patientia succederet. Peccasse me in hoc quisquam servorum tuorum fratrum meorum dixerit, quod jam pleno corde militia tua, passus me fuerim vel una hora sedere in cathedra mendacii. At ego non contendo. Sed tu Domine misericordissime, nonne & hoc peccatum cum ceteris horrendis & funereis in aqua sancta ignovisti & remisisti mihi?

CAPUT III. *Verecundus concedit illi rus suum.*

5. MACERABATUR anxietudine Verecundus de isto nostro bono, quod propter vincula sua, quibus tenacissime tenebatur, deseri se nostro consortio videbat, nondum Christianus conjuge fideli, ea ipsa tamen artiore præ ceteris compede ab itinere quod aggressi eramus retardabatur. Nec Christianum esse alio modo se velle dicebat, quam illo quo non poterat. Benigne sane obtulit, ut quamdiu ibi essemus, in (*a*) rure ejus essemus. Retribues illi Domine in resurrectione justorum, quia jam ipsam sortem retribuisti ei. Quamvis enim absentibus nobis, cum Romæ jam essemus, corporali ægritudine correptus, & in ea Christianus & eva-

(*a*) MSS. nullo fere excepto habent, *in re ejus essemus.*

& fidelis factus, ex hac vita emigravit: ita miſertus es non ſolum ejus, ſed etiam noſtri, ne cogitantes egregiam erga nos amici humanitatem, nec eum in grege tuo numerantes, dolore intolerabili cruciaremur. Gratias tibi Deus noſter, tui ſumus, indicant hortationes & conſolationes tuæ, fidelis promiſſor, reddes Verecundo pro rure illo ejus Caſſiciaco, ubi ab æſtu ſæculi requievimus in te, amœnitatem ſempiterne virentis paradiſi tui, quoniam dimiſiſti ei peccata ſuper terram, in monte incaſeato, monte tuo, monte uberi.

6. Angebatur ergo tunc ipſe, Nebridius autem collætabatur. Quamvis enim & ipſe nondum Chriſtianus in illam foveam pernicioſiſſimi erroris inciderat, ut Veritatis Filii tui carnem phantaſma crederet, tamen inde emergens ſic ſibi erat, nondum ullis Eccleſiæ tuæ ſacramentis imbutus, ſed inquiſitor ardentiſſimus veritatis. Quem non multo poſt converſionem noſtram & regenerationem per baptiſmum tuum, ipſum etiam fidelem catholicum caſtitate perfecta atque continentia tibi ſervientem in Africa apud ſuos, cum tota domus ejus per eum Chriſtiana facta eſſet, carne ſolviſti, & nunc ille vivit in ſinu Abraham. Quidquid illud eſt quod illo ſignificatur (*a*) ſinu, ibi Nebridius meus vivit, dulcis amicus meus, tuus autem Domine adoptivus ex liberto filius, ibi vivit. Nam quis alius tali animæ locus? Ibi vivit, unde me multa interrogabat homuncionem inexpertum. Jam non ponit aurem ad os meum, ſed ſpiritale os ad fontem tuum, & bibit quantum poteſt ſapientiam pro aviditate ſua ſine fine felix. Nec ſic eum arbitror inebriari ex ea, ut obliviſcatur mei cum tu Domine (*b*) quem potat ille, noſtri ſis memor. Sic ergo eramus Verecundum conſolantes triſtem, ſalva amicitia, de tali (*c*) converſione noſtra, & exhortantes ad fidem gradus ſui, vitæ ſcilicet conjugalis: Nebridium autem opperientes quando ſequeretur, quod de tam proximo poterat, & erat jamjamque facturus: cum ecce evoluti ſunt dies illi tandem, nam longi & multi videbantur præ amore libertatis otioſæ, ad cantandum de medulis omnibus; tibi dixit cor meum, quæſivi vultum tuum, vultum tuum Domine requiram.

7. ET

(*a*) Quid ſinu Abrahæ ſignificari crediderit Auguſtinus, aperuit ipſe poſtea in lib. 4. de anima & ejus orig. cap. 16. *Sinum Abrahæ intellige remotam ſedem quietis atque ſecretam, ubi eſt Abraham; & ideo Abrahæ dictum non quod ipſius tantum ſit, ſed quod ipſe pater multarum gentium ſit poſitus, quibus eſt ad imitandum fidei principatum propoſitus.*

(*b*) In duobus MSS. *a quo potatur.*

(*c*) Lov. cum antiquioribus editis, *de tali converſatione noſtra.*

7. ET venit dies in quo etiam actu solverer a professione rethorica, unde jam cogitatu solutus eram. Et factum est, & eruisti linguam meam, unde jam erueras cor meum, & benedicebam tibi gaudens, profectus in villam cum meis omnibus. Ibi quid egerim in litteris, jam quidem servientibus tibi, sed adhuc (a) superbiæ scholam, tamquam in pausatione anhelantibus, testantur libri disputati cum præsentibus, & cum ipso me solo coram te: quæ autem cum absente Nebridio, testantur epistolæ. Et quando mihi sufficiat tempus commemorandi omnia magna erga nos beneficia tua in illo tempore, præsertim ad alia majora properanti? Revocat enim me recordatio mea, & dulce mihi fit, Domine, confiteri tibi quibus internis me stimulis perdomueris, & quemadmodum me complanaveris humilitatis montibus & collibus cogitationum mearum, & tortuosa mea direxeris, & aspera lenieris, quoque modo ipsum etiam Alypium fratrem cordis mei subegeris nomini unigeniti tui Domini & salvatoris nostri Jesu Christi, quod primo dedignabatur inseri litteris nostris. Magis enim eas volebat redolere gymnasiorum cedros, quas jam contrivit Dominus, quam salubres herbas ecclesiasticas adversas serpentibus.

Caput IV. Libri apud Cassiciacum scripti Epistolæ ad Nebridium. De Psalmis ac dolore dentium.

8. Quas tibi, Deus meus, voces dedi cum legerem psalmos David, cantica fidelia, & sonos pietatis excludentes turgidum spiritum, rudis in germano amore tuo, catechumenus in villa cum catechumeno Alypio feriatus, matre adhærente nobis muliebri habitu, virili fide, anili securitate, materna caritate, Christiana pietate? Quas tibi voces dabam in psalmis illis, & quomodo in te inflammabar ex eis, & accendebar eos recitare si possem toto orbe terrarum, adversus typhum generis humani? & tamen toto orbe cantantur, & non est qui se abscondat a calore tuo. Quam vehementi & acri dolore indignabar Manichæis; & miserabar eos rursus, quod illa sacramenta, illa medicamenta nescirent, & insani essent adversus antidotum quo sani esse potuissent. Vellem ut alicubi juxta essent tunc, & me nesciente quod ibi essent intuerentur faciem meam, & audirent voces meas, quando legi quartum psalmum, in illo tunc otio, quid de me fecerit ille psalmus * *cum in-* vo-

** Explicatio Psalmi*

(a) Som. *Sed adhuc in superbiæ scholam tamquam in pausationem anhelantibus.* Arn. & MSS. nostram præferunt lectionem. Nempe ad illud Augustinus alludit, quod accidit fugientibus, qui cum primum pausant, aliquamdiu anhelant. Libri porro quos hic dicit in villa scriptos, ii sunt qui recensentur in lib. 1. retract. cap. 1. 2. 3. 4.

quarti, Cum invocarem. *vocarem exaudivit me Deus justitiæ meæ, in tribulatione dilatasti mihi: miserere mei Domine, & exaudi orationem meam.* Audirent, ignorante me utrum audirent, ne me propter se illa dicere putarent, quæ inter hæc verba dixerim. Quia & revera nec ea dicerem, nec sic ea dicerem si me ab eis audiri viderique sentirem: nec si dicerem acciperent quomodo mecum & mihi coram te de familiari affectu animi mei.

9. Inhorrui timendo, ibidemque inferbui sperando & exsultando in tua misericordia Pater. Et hæc omnia exibant per oculos meos & vocem meam, cum conversus ad nos spiritus tuus bonus ait nobis: *Filii hominum quousque graves corde? Ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Dilexeram enim vanitatem, & quæsieram mendacium. Et tu, Domine, jam magnificaveras sanctum tuum, suscitans eum a mortuis, & collocans ad dexteram tuam, unde mitteret ex alto promissionem suam Paracletum Spiritum veritatis: & miserat eum jam, sed ego nesciebam. Miserat eum, quia jam magnificatus erat, resurgens a mortuis, & adscendens in cœlum. Ante autem Spiritus nondum erat datus, quia Jesus nondum erat clarificatus: & clamabat prophetia: *Quousque graves corde. Ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? & scitote quoniam Dominus magnificavit sanctum suum.* Clamat, *quousque:* clamat, *scitote.* Et ego tamdiu nesciens vanitatem dilexi, & mendacium quæsivi; & ideo audivi & contremui, quoniam talibus dicitur qualem me fuisse reminiscebar. In (*a*) phantasmatis enim quæ pro veritate tenueram vanitas erat & mendacium. Et insonui multa graviter & fortiter in dolore recordationis meæ. Quæ utinam audissent qui adhuc usque diligunt vanitatem & quærunt mendacium. Forte conturbarentur, & evomuissent illud; & exaudires eos cum clamarent ad te: quoniam vera morte carnis mortuus est pro nobis, qui te interpellat pro nobis.

10. Legebam: *Irascimini, & nolite peccare.* Et quomodo movebar. Deus meus, qui jam didiceram irasci mihi de præteritis, ut de cetero non peccarem? Et merito irasci, quia non alia natura gentis tenebrarum de me peccabat, sicut dicunt qui sibi non irascuntur, & thesaurizant sibi iram in die iræ & revelationis justi judicii tui. Nec jam bona mea foris erant, nec oculis carneis in isto sole quærebantur. Volentes enim gaudere forinsecus facile eva-

(*a*) Bad. cum duobus MSS. *Phantasis*, mendose. Nam Augustinus in hujus operis lib. 3. cap. 6. phantasias vocat eorum quæ sunt; phantasmata vero eorum quæ omnino non sunt corporum imagine; quas ipse Manichæis olim adhærens, pro veritate amplexabatur.

evanescunt; & effunduntur in ea quæ videntur & temporalia sunt; & imagines eorum famelica cogitatione lambunt. Et o si fatigentur inedia, & dicant: *Quis ostendet nobis bona?* Et dicamus, & audiant: *Signatum est in nobis lumen vultus tui, Domine.* Non enim lumen nos sumus, quod illuminat omnem hominem; sed illuminamur a te, ut qui fuimus aliquando tenebræ, simus lux in te. O si viderent internum (*a*) æternum, quod ego quia gustaveram, frendebam, quoniam non eis poteram ostendere, si afferrent ad me cor in oculis suis foris a te, & dicerent: *Quis ostendet nobis bona?* Ibi enim (*b*) ubi mihi iratus eram intus in cubili, ubi compunctus eram, ubi sacrificaveram mactans vetustatem meam, & inchoata meditatione renovationis meæ sperans in te, ibi mihi dulcescere cœperas, & dederas lætitiam in corde meo. Et exclamabam legens hæc foris, & agnoscens intus; nec volebam multiplicari terrenis bonis, devorans tempora, & devoratus (*c*) temporibus, cum haberem in æterna simplicitate aliud frumentum & vinum & oleum.

11. Et clamabam in consequenti versu clamore alto cordis mei: O *in pace!* o *in idipsum!* o quid dixit: *Obdormiam & somnum capiam!* Quoniam quis resistet nobis cum fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoriam? Et tu es idipsum valde qui non mutaris, & in te requies obliviscens laborum omnium, quoniam nullus alius tecum nec ad alia multa adipiscenda quæ non sunt quod tu; sed *tu Domine, singulariter in spe constituisti me.* Legebam & ardebam; nec inveniebam quid facerem surdis mortuis, ex quibus fueram pestis latrator amarus & cæcus adversus litteras de melle cœli melleas, & de lumine tuo luminosas: & super inimicis (*d*) Scripturæ hujus tabescebam.

12. Quando recordabor omnia dierum illorum feriatorum? Sed nec oblitus sum, nec silebo flagelli tui asperitatem, & misericordiæ tuæ mirabilem celeritatem. Dolore dentium tunc excruciabas me; & cum in tantum ingravesceret ut non valerem loqui, adscendit in cor meum admonere omnes meos qui aderant, ut depreca-

(*a*) In editis, *o si viderent internum lumen æternum.* In Corbeiensi codice: *o si viderent in te internum lumen æternum,* Visum est sequi alios optimæ notæ MSS. qui ceteris omissis verbis præferunt: *O si viderent internum æternum.*

(*b*) Lov. Som. *Ibi enim, ibi mihi.* MSS. vero cum Bad. Am. Er. Blas. Arn. *Ibi enim, ubi mihi.*

(*c*) Ità MSS. quo loco editi habent, *temporalibus.*

(*d*) Am. Er. & Lov. *& super inimicis scripturis Scripturæ hujus.* At MSS. Bad. & Arn. carent voce, *Scripturis.*

rentur te pro me, Deum salutis omnimodæ. Et scripsi hoc in cera, & dedi eis ut legeretur. Mox ut genua supplici affectu fiximus, fugit dolor ille. Sed quis dolor, aut quomodo fugit? Expavi, fateor, Domine meus, Deus meus, nihil enim tale ab ineunte ætate expertus fueram. Et insinuati sunt mihi in profundo nutus tui: & gaudens in fide laudavi nomen tuum. Et ea fides me securum esse non sinebat de præteritis peccatis meis, quæ mihi per baptismum tuum remissa nondum erant.

CAPUT V.
Ambrosium consulit quid legendum.

13. RENUNTIAVI peractis vindemialibus, ut scholasticis suis Mediolanenses venditorem verborum alium providerent, quod & tibi ego servire delegissem, & illi professioni præ difficultate spirandi ac dolore pectoris non sufficerem. Et insinuavi per litteras antistiti tuo, viro sancto Ambrosio pristinos errores meos, & præsens votum meum, ut moneret quid potissimum mihi de libris tuis legendum esset, quo percipiendæ tantæ gratiæ parat ior aptiorque fierem. At ille jussit Isaiam prophetam: credo quod præ ceteris Evangelii vocationisque gentium sit prænuntiator apertior. Verumtamen ego primam hujus lectionem non intelligens, totumque talem arbitrans, distuli repetendum exercitatior in dominico eloquio.

CAPUT VI.
Mediolani Baptizatur cum Alypio & Adeodato.

14. INDE ubi tempus advenit, quo me nomen dare oporteret, relicto rure, Mediolanum remeavimus. Placuit & Alypio renasci in te mecum, jam induto humilitate sacramentis tuis congrua, & fortissimo domitori corporis, usque ad Italicum solum glaciale nudo pede obterendum insolito ausu. Adjunximus etiam nobis puerum Adeodatum ex me natum carnaliter de peccato meo. Tu bene feceras eum. Annorum erat ferme quindecim, & ingenio præveniebat multos graves & doctos viros. Munera tua tibi confiteor, Domine Deus meus, Creator omnium, & multum potens (a) reformare nostra deformia; nam ego in illo puero præter delictum nihil habebam. Quod enim enutriebatur a nobis in disciplina tua, tu inspiraveras nobis, nullus alius: munera tua tibi confiteor. Est liber noster qui inscribitur de magistro: ipse ibi mecum loquitur. Tu scis illius esse sensa omnia quæ inseruntur ibi ex persona collocutoris mei, cum esset in annis sedecim. Multa ejus alia mirabiliora expertus sum. Horrori mihi erat illud ingenium, & quis præter te talium miraculorum opifex? Cito de terra abstulisti vitam

(a) In MSS. pluribus & potioribus, *multum potens formare*, & paulo post, *præter delictum non habebam*.

vitam ejus, & fecurior eum recordor, non timens quidquam pueritiæ, nec adolefcentiæ, nec omnino homini illi. Sociavimus eum coævum nobis in gratia tua, educandum in difciplina tua, & fugit a nobis folicitudo vitæ præteritæ. Nec fatiabar illis diebus dulcedine mirabili, confiderare altitudinem confilii tui fuper falutem generis humani. Quantum flevi in hymnis & canticis tuis, fuave fonantis Ecclefiæ tuæ vocibus commotus acriter. Voces illæ influebant auribus meis, & eliquabatur veritas in cor meum, & (a) exæftuabat inde affectus pietatis, & currebant lacrymæ, & bene mihi erat cum eis.

15. NON longe cœperat Mediolanenfis Ecclefia genus hoc confolationis & exhortationis celebrare, magno ftudio fratrum concinentium vocibus & cordibus. Nimirum annus erat, aut non multo amplius, cum Juftina Valentiniani regis pueri mater, hominem tuum Ambrofium perfequeretur hærefis fuæ cauffa, qua fuerat feducta ab Arianis. Excubabat pia plebs in Ecclefia, mori parata cum Epifcopo fuo, fervo tuo. Ibi mater mea, ancilla tua, folicitudinis & vigiliarum primas tenens, orationibus vivebat. Nos adhuc frigidi a calore fpiritus tui, excitabamur tamen civitate adtonita atque turbata. Tunc hymni & pfalmi ut canerentur fecundum morem Orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabefceret, inftitutum eft; & ex illo in hodiernum retentum, multis jam ac pene omnibus gregibus tuis, & per cetera orbis imitantibus.

CAPUT VII. *Ecclefiaftici cantus inftitutio Mediolani. Inventio corporum Ss. Protafii & Gervafii.*

16. Tunc memorato antiftiti tuo per vifum aperuifti, quo loco laterent Martyrum corpora Protafii & Gervafii, quæ per tot annos incorrupta in thefauro fecreti tui recondideras, unde opportune promeres ad coercendam rabiem femineam, fed regiam. Cum enim propalata & effoffa digno cum honore transferrentur ad Ambrofianam bafilicam, non folum quos immundi vexabant fpiritus, confeffis eifdem dæmonibus fanabantur, verum etiam quidam plures annos cæcus civis civitatique notiffimus, cum populi tumultuantis lætitiæ cauffam quæfiffet atque audiffet, exfilivit, eoque fe ut duceret, fuum ducem rogavit. Quo perductus impetravit admitti, ut fudario tangeret feretrum pretiofæ in confpectu tuo mortis fanctorum tuorum. Quod ubi fecit, atque admovit oculis, confeftim aperti funt. Inde fama difcurrens, inde laudes tuæ ferventes lucentes, inde illius * inimicæ animus etfi ad credendi fanitatem non

* *Juftinæ.*

(a) Lov. & *ex ea æftuabat affectus* &c.

non ampliatus, a persequendi tamen furore compressus est. Gratias tibi Deus meus. Unde & quo duxisti recordationem meam, ut hæc etiam confiterer tibi quæ magna oblitus præterieram? Et tamen tunc cum ita fragraret odor unguentorum tuorum, non currebamus post te, & ideo plus flebam inter cantica hymnorum tuorum, olim suspirans tibi, & (a) tandem respirans, quantum patet aura in domo fænea.

CAPUT VIII. *Evodii conversio. Matris obitus, ejusque a teneris educatio.*

17. QUI habitare facis unanimes in domo consociasti nobis & Evodium juvenem ex nostro municipio. Qui cum agens in rebus militaret, prior nobis ad te conversus est & baptizatus, & relicta militia sæculari, accinctus in tua. Simul eramus, simul (b) habitaturi placito sancto. Quærebamus quisnam locus nos utilius haberet servientes tibi: pariter remeabamus in Africam. Et cum apud ostia Tiberina essemus, mater defuncta est. Multa prætereo, quia multum festino. Accipe confessiones meas & gratiarum actiones Deus meus, de rebus innumerabilibus etiam in silentio. Sed non præteribo quidquid mihi anima parturit de illa famula tua, quæ me parturivit, & carne ut in hanc temporalem, & corde ut in æternam lucem nascerer. Non ejus, sed tua dicam dona in ea; neque enim seipsam fecerat aut educaverat seipsam. Tu creasti eam, nec pater nec mater sciebat qualis ex eis fieret. Et erudivit eam in timore tuo virga Christi tui regimen unici Filii tui in domo fideli, bono membro Ecclesiæ tuæ. Nec tantam erga suam disciplinam diligentiam matris prædicabat, quantam famulæ cujusdam decrepitæ, quæ patrem ejus infantem portaverat, sicut dorso grandiuscularum puellarum parvuli portari solent. Cujus rei gratia & propter senectam ac mores optimos in domo Christiana satis a dominis honorabatur. Unde etiam curam dominicarum filiarum commissam sibi diligenter gerebat, & erat in eis coercendis, cum opus esset, sancta severitate vehemens, atque in docendis sobria prudentia. Nam eas præter illas horas quibus ad mensam parentum moderatissime alebantur, etiamsi exardescerent siti, nec aquam bibere sinebat, præcavens consuetudinem malam, & addens verbum „sanum. Modo aquam bibitis, quia in potestate vinum non ha„betis; cum autem ad maritos veneritis, factæ dominæ apotheca„rum & cellariorum, aqua sordebit, sed mos potandi prævalebit. Hac ratione præcipiendi & auctoritate imperandi frenabat aviditatem

(a) In tribus MSS. & *tantum respirans.*

(b) Sic habent MSS. & Arn. Ad Bad. Am. Er. Lov. *simul habitabamus.*

tem tenerioris ætatis, & ipſam puellarum ſitim formabat ad honeſtum modum, ut jam nec liberet quod non deceret.

18. Et ſurrepſerat tamen ſicut mihi filio famula tua narrabat, ſurrepſerat ei vinolentia. Nam cum de more tamquam puella ſobria juberetur a parentibus de cuppa vinum depromere, ſubmiſſo poculo qua deſuper patet, prius quam in lagunculam funderet merum, primoribus labris ſorbebat exiguum, quia non poterat amplius ſenſu recuſante. Non enim ulla (*a*) temulenta cupidine faciebat hoc ſed quibuſdam ſuperfluentibus ætatis exceſſibus, qui ludicris motibus ebulliunt, & in puerilibus animis majorum pondere premi ſolent. Itaque ad illud modicum quotidiana modica addendo, quoniam qui modica ſpernit, paulatim decidit, in eam conſuetudinem lapſa erat, ut prope jam plenos mero caliculos inhianter hauriret. Ubi tunc ſagax anus, & vehemens illa prohibitio? Numquid valebat aliquid adverſus latentem morbum, niſi tua medicina, Domine, vigilaret ſuper nos? Abſente patre & matre & nutritoribus tu præſens qui creaſti, qui vocas, qui etiam per (*b*) præpoſitos homines boni aliquid agis ad animarum ſalutem, quid tunc egiſti Deus meus? unde curaſti? unde ſanaſti? Nonne protuliſti durum & acutum ex altera anima convicium tamquam medicinale ferrum ex occultis proviſionibus tuis, & uno ictu putredinem illam præcidiſti? Ancilla enim cum qua ſolebat accedere ad cuppam, litigans cum domina minore, ut fit, ſola cum ſola, objecit hoc crimen, amariſſima inſultatione vocans meribibulam. Quo illa ſtimulo percuſſa, reſpexit fœditatem ſuam, confeſtimque damnavit atque exſuit. Sicut amici adulantes pervertunt, ſic inimici litigantes plerumque corrigunt. Nec tu quod per eos agis, ſed quod ipſi voluerunt retribuis eis. Illa enim irata, exagitare appetivit minorem dominam, non ſanare, & ideo clanculo; aut quia ita eas invenerat locus & tempus litis; aut ne forte & ipſa periclitaretur quod tam ſero prodidiſſet. At tu Domine rector (*c*) cœlitum & terrenorum, ad uſus tuos contorquens profunda torrentis, fluxum ſæculorum (*d*) ordinans turbulentum, etiam de alterius animæ inſania ſanaſti alteram, ne quiſquam cum hoc advertit potentiæ ſuæ tribuat, ſi verbo ejus alius corrigatur quem vult corrigi.

 19.

(*a*) Lyrenſis codex, *temulentiæ cupidine.*

(*b*) Antonius Arn. ſuſpicatur legendum eſſe, *per perverſos*, vel *per præpoſteros homines.*

(*c*) In MSS. Benigniano, *cœli tui.*

(*d*) Potiores MSS. *ordinate turbulentum.*

CAPVT IX. *Laudabiles matris suæ mores prosequitur.*

19. EDUCATA itaque pudice ac sobrie, potiusque a te subdita parentibus, quam a parentibus tibi, ubi plenis annis nubilis facta est, tradita viro servivit veluti domino, & fategit eum lucrari tibi, loquens te illi moribus suis, quibus eam pulcram faciebas, & reverenter amabilem atque mirabilem viro. Ita autem toleravit cubilis injurias, ut nullam de hac re cum marito haberet umquam simultatem. Exspectabat enim misericordiam tuam super eum, ut in te credens castificaretur. Erat vero ille præterea sicut benevolentia præcipuus, ita ira fervidus. Sed noverat hæc non resistere irato viro, non tantum facto, sed ne verbo quidem. Jam vero refracto & quieto, cum opportunum videret, rationem facti sui reddebat, si forte ille inconsideratius commotus fuerat. Denique cum matronæ multæ quarum viri mansuetiores erant, plagarum vestigia, etiam dehonestata facie gererent, inter amica colloquia illæ arguebant maritorum vitam, hæc earum linguam, veluti per jocum graviter admonens, ex quo illas tabulas quæ matrimoniales vocantur, recitari audissent, tamquam instrumenta, quibus ancillæ factæ essent, deputare debuisse; proinde memores conditionis, superbire adversus dominos non oportere. Cumque mirarentur illæ, scientes quam ferocem conjugem sustineret, numquam fuisse auditum, aut aliquo indicio claruisse, quod Patricius ceciderit uxorem, aut quod a se invicem vel unum diem domestica lite dissenserint, & caussam familiariter quærerent, docebat illa institutum suum, quod supra memoravi. Quæ observabant, expertæ gratulabantur; quæ non observabant, subjectæ vexabantur.

20. Socrum etiam suam primo susurris malarum ancillarum adversus se irritatam, sic vicit obsequiis, perseverans tolerantia & mansuetudine, ut illa ultro filio suo medias linguas famularum proderet, quibus inter se & nurum pax domestica turbabatur, expeteretque vindictam. Itaque postea quam ille & matri obtemperans, & curans familiæ disciplinam, & concordiæ suorum consulens, proditas ad prodentis arbitrium verberibus coercuit, promisit illa talia de se præmia sperare debere, quæcumque de sua nuru sibi, quo placeret, mali aliquid loqueretur; nullaque jam audente, memorabili inter se benevolentiæ suavitate vixerunt.

21. Hoc quoque illi bono mancipio tuo, in cujus utero me creasti, Deus meus misericordia mea, munus grande donaveras, quod inter dissidentes atque discordes quaslibet animas, ubi poterat, tam se præbebat pacificam, ut cum ab utraque multa de in-

vicem

vicem audiret amariſſima, qualia ſolet eructare turgens atque indigeſta diſcordia, quando præſenti amicæ de abſente inimica per acida colloquia (a) cruditas exhalatur odiorum, nihil tamen alteri de altera proderet, niſi quod ad eas reconciliandas valeret. Parvum hoc bonum mihi videretur, niſi turbas innumerabiles triſtis experirer, neſcio qua horrenda peſtilentia peccatorum latiſſime pervagante, non ſolum iratorum inimicorum iratis inimicis dicta prodere ſed etiam quæ non dicta ſunt addere; cum contra (b) homini humano parum eſſe debeat inimicitias hominum nec excitare nec augere male loquendo, niſi eas etiam exſtinguere bene loquendo ſtuduerit, qualis illa erat docente te magiſtro intimo in ſchola pectoris.

22. Denique etiam virum ſuum jam in extrema vita temporali ejus lucrata eſt tibi, nec in eo jam fideli planxit, quod in nondum fideli toleraverat. Erat etiam ſerva ſervorum tuorum. Quiſquis eorum noverat eam, multum in ea laudabat & honorabat & diligebat te; quia ſentiebat præſentiam tuam in corde ejus ſanctæ converſationis fructibus teſtibus. Fuerat enim unius viri uxor, mutuam vicem parentibus reddiderat, domum ſuam pie tractaverat, in operibus bonis teſtimonium habebat. Nutrierat filios, toties eos parturiens quoties abs te deviare cernebat. Poſtremo nobis Domine omnibus, quia ex munere tuo ſinis loqui ſervis tuis, qui ante dormitionem ejus in te jam conſociati vivebamus percepta gratia baptiſmi tui, ita curam geſſit, quaſi omnes genuiſſet, ita ſervivit quaſi ab omnibus genita fuiſſet.

CAPVT X.
Colloquium cum matre de regno cælorum.

23. IMPENDENTE autem die, quo ex hac vita erat exitura, quem diem tu noveras ignorantibus nobis, provenerat (ut credo) procurante te occultis tuis modis, ut ego & ipſa ſoli ſtaremus incumbentes ad quamdam feneſtram, unde hortus intra domum quæ nos habebat proſpectabatur, illic apud oſtia Tiberina, ubi remoti a turbis poſt longi itineris laborem inſtaurabamus nos navigationi. Colloquebamur ergo ſoli valde dulciter, & præterita obliviſcentes, in ea quæ ante ſunt extenti, quærebamus inter nos apud præſentem veritatem quod tu es, qualis futura eſſet vita æterna ſanctorum, quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adſcendit. Sed inhiabamus ore cordis in ſuperna fluenta

(a) Apud Bad. Am. Er. & plures MSS. *crudelitas.*

(b) Sic legendum videtur juxta melioris notæ codices. In editis porro legebatur, *animo humano.*

ta fontis tui, fontis vitæ qui eſt apud te, ut inde pro captu noſtro adſperſi, quoquo modo rem tantam cogitaremus.

24. Cumque ad eum finem ſermo perduceretur, ut carnalium ſenſuum delectatio quantalibet, in quantalibet luce corporea, præ illius vitæ jocunditate non comparatione, ſed ne commemoratione quidem digna videretur; erigentes nos ardentiore affectu in idipſum perambulavimus gradatim cuncta corporalia, & ipſum cœlum, unde ſol & luna & ſtellæ lucent ſuper terram. Et adhuc adſcendebamus interius cogitando, & loquendo, (*a*) & mirando opera tua, & venimus in mentes noſtras, & tranſcendimus eas, ut adtingeremus regionem ubertatis indeficientis, ubi paſcis Iſrael in æternum veritatis pabulo, & ubi vita ſapientia eſt, per quam fiunt omnia iſta, & quæ fuerunt, & quæ futura ſunt; & ipſa non fit, ſed ſic eſt ut fuit, & ſic erit ſemper; quin potius fuiſſe, & futurum eſſe non eſt in ea, ſed eſſe ſolum, quoniam æterna eſt. Nam fuiſſe & futurum eſſe non eſt æternum. Et dum loquimur & inhiamus illi, adtigimus eam modice toto ictu cordis, & (*b*) ſuſpiravimus & reliquimus ibi religatas primitias ſpiritus, & remeavimus ad ſtrepitum oris noſtri, ubi verbum & incipitur & finitur. Et quid ſimile Verbo tuo Domino noſtro in ſe permanenti ſine vetuſtate, atque innovanti omnia?

25. Dicebamus ergo: Si cui ſileat tumultus carnis, ſileant phantaſiæ terræ & aquarum & aeris, ſileant & poli, & ipſa ſibi anima ſileat, & tranſeat ſe non ſe cogitando, ſileant ſomnia & imaginariæ revelationes, omnis lingua & omne ſignum, & quidquid tranſeundo fit, ſi cui ſileat omnino; quoniam ſi quis audiat, dicunt hæc omnia: Non ipſa nos fecimus, ſed fecit nos qui manet in æternum. His dictis ſi jam taceant, quoniam erexerunt aurem in eum qui fecit ea, & loquatur ipſe ſolus, non per ea, ſed per ſe ipſum, ut audiamus verbum ejus, non per linguam carnis, neque per vocem Angeli, nec per ſonitum nubis, nec per ænigma ſimilitudinis, ſed ipſum quem in his amamus, ipſum ſine his audiamus, ſicut nunc extendimus nos, & rapida cogitatione adtigimus æternam ſapientiam ſuper omnia manentem; ſi continuetur hoc, & ſubtrahantur aliæ viſiones longe imparis generis, & hæc una rapiat & abſorbeat & recondat in interiora gaudia ſpectatorem ſuum, ut talis ſit ſempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiæ, cui ſuſpiravimus;

vimus;

(*a*) Lov. *loquendo te*, abeſt particula, *te*, a MSS.
(*b*) MSS. Corbejenſis, *ſurſum ſpiravimus*.

vimus; nonne hoc eſt, *Intra in gaudium Domini tui?* Et iſtud quando? An cum omnes reſurgemus, ſed non omnes immutabimur? *Mat. 25. 21.*

26. Dicebam talia, & ſi non iſto modo & his verbis, tamen Domine tu ſcis quod illo die cum talia loqueremur, & mundus iſte nobis inter verba vileſceret cum omnibus delectationibus ſuis, tunc „ait illa: Fili, quantum ad me adtinet, nulla jam re delector in „hac vita. Quid hic faciam adhuc, & cur hic ſim neſcio, jam con„ſumta ſpe hujus ſæculi. Unum erat propter quod in hac vita aliquantum immorari cupiebam, ut te Chriſtianum catholicum viderem prius quam morerer. Cumulatius hoc mihi Deus meus præſtitit, ut te etiam contemta felicitate terrena, ſervum ejus videam; quid hic facio?

CAPVT XI. *De ecſtaſi & morte matris.*

27. AD hæc ei quid reſponderim, non ſatis recolo. Cum interea vix intra quinque dies, aut non multo amplius decubuit febribus. Et cum ægrotaret quodam die defectum animæ paſſa eſt, & paululum ſubtracta a præſentibus. Nos concurrimus; ſed citò reddita eſt ſenſui, & adſpexit adſtantes me, & fratrem meum, & ait nobis quaſi quærenti ſimilis; Ubi eram? Deinde nos intuens „mærore adtonitos: Ponetis hic, inquit, matrem veſtram? Ego ſilebam, & fletum frenabam. Frater autem meus quiddam locutus eſt, quo eam non peregre, ſed in patria defungi tamquam felicius optaret. Quo audito, illa vultu anxio reverberans eum ocu„lis quod talia ſaperet, atque inde me intuens: Vide, ait, quid „dicit. Et mox ambobus: Ponite, inquit, hoc corpus ubicum„que, nihil vos ejus cura conturbet; tantum illud vos rogo, ut „ad Domini altare memineritis mei ubi ubi fueritis. Cumque hanc ſententiam verbis quibus poterat explicaſſet, conticuit, & ingraveſcente morbo exercebatur.

28. Ego vero cogitans dona tua, Deus inviſibilis, quæ immittis in corda fidelium tuorum, & proveniunt inde fruges admirabiles; gaudebam & gratias agebam tibi recolens quod noveram quanta cura ſemper æſtuaſſet de ſepulcro, quod ſibi providerat & præparaverat juxta corpus viri ſui. Quia enim valde concorditer vixerant, id etiam volebat, ut eſt animus humanus minus capax divinorum, adjungi ad illam felicitatem, & commemorari ab hominibus, conceſſum ſibi eſſe poſt tranſmarinam peregrinationem, ut conjuncta terra amborum conjugum terra tegeretur. Quando autem iſta inanitas plenitudine bonitatis tuæ cœperat in ejus corde

S non

non esse, nesciebam, & lætabar admirans quod sic mihi (a) aperuisset; quamquam & in illo sermone nostro ad fenestram cum di-„xit, Jam quid hic facio? non apparuit desiderare in patria mori. Audivi etiam postea, quod jam cum ostiis essemus, cum quibusdam amicis meis materna fiducia colloquebatur quodam die de contemtu vitæ hujus & bono mortis, ubi ipse non aderam; illisque stupentibus virtutem feminæ, quam tu dederas ei, quærentibusque utrum non formidaret tam longe a sua civitate corpus relinquere; „NIHIL, inquit, longe est Deo, neque timendum est ne ille non „agnoscat in fine sæculi, unde me resuscitet. Ergo die nono ægritudinis suæ, quinquagesimo & sexto anno ætatis suæ, (b) trigesimo & tertio ætatis meæ, anima illa religiosa & pia corpore soluta est.

CAPUT XII. *Quomodo luxerit mortem matris.*

29. PREMEBAM oculos ejus, & confluebat in præcordia mea mæstitudo ingens, & transfluebat in lacrymas, ibidemque oculi mei violento animi imperio resorbebant fontem suum usque ad siccitatem, & in tali luctamine valde male mihi erat. Tum vero ubi efflavit extremum spiritum, (c) puer Adeodatus exclamavit in planctum, atque ab omnibus nobis coercitus tacuit. Hoc modo etiam meum quiddam puerile quod labebatur in fletus, juvenili voce cordis coercebatur & tacebat. Neque enim decere arbitrabamur funus illud quæstibus lacrymosis gemitibusque celebrare; quia his plerumque solet deplorari quædam miseria morientium, aut quasi omnimoda exstinctio. At illa nec misere moriebatur, nec omnino moriebatur. Hoc & documentis morum ejus, & fide non ficta, rationibusque certis tenebamus.

30. Quid ergo erat quod intus mihi graviter dolebat, nisi ex consuetudine simul vivendi dulcissima & carissima repente disrupta vulnus recens? Gratulabar quidem testimonio ejus, quod in ea ipsa ultima ægritudine obsequiis meis interblandiens appellabat me pium, & commemorabat grandi dilectionis affectu numquam se audisse ex ore meo jaculatum in se durum aut contumeliosum (d) sonum. (d) Sed tamen quid tale Deus meus qui fecisti nos, quid comparabile habebat honor a me delatus illi, & servitus ab

illa

(a) Ita MSS. aliquot ex præcipuis & Arn. At Bad. Am. Er. & Lov. habent, *apparuisset.*

(b) Hunc numerum omnes ad unum codices cum editi, tum scripti adsignant; unde intelligitur locum minime corruptum esse, quod suspicatus est Cæsar Baronius ad ann. 388. num. 71. & in Not. ad Mart. die 5. Maii.

(c) MSS. plerique omittunt *spiritum.*

(d) Lov. aliæque editiones, *sermonem.*

illa mihi? Quoniam itaque deserebar tam magno ejus solatio, sauciabatur anima mea, & quasi dilaniabatur vita, quæ una facta erat ex mea & illius.

31. Cohibito ergo a fletu illo puero, Psalterium arripuit Evodius, & cantare cœpit Psalmum. Cui respondebamus omnis domus: *Misericordiam & judicium cantabo tibi Domine.* Audito autem *Ps. 100. 1.* quid ageretur, convenerunt multi fratres ac religiosæ feminæ; & de more illis quorum officium erat funus curantibus, ego in parte ubi decenter poteram cum eis qui me non deserendum esse censebant, quod erat tempori congruum disputabam eoque fomento veritatis mitigabam cruciatum tibi notum, illis ignorantibus & intente audientibus, & sine sensu doloris me esse arbitrantibus At ego in auribus tuis, ubi eorum nullus audiebat, increpabam mollitiem affectus mei, & constringebam fluxum mæroris, cedebatque mihi paululum, rursusque impetu suo ferebatur, non usque ad eruptionem lacrymarum, nec usque ad vultus mutationem, sed ego sciebam quid corde premerem. Et quia mihi vehementer displicebat tantum in me posse hæc humana, quæ ordine debito & sorte conditionis nostræ accidere necesse est, alio dolore dolebam dolorem meum, & duplici tristitia macerabar.

32. Cum ecce corpus elatum est, imus, redimus sine lacrymis. *Sacrificium pro defunctis.* Namque in eis precibus quas tibi fudimus, cum offerretur pro ea sacrificium pretii nostri, jam juxta sepulcrum posito cadavere, prius quam deponeretur, sicut illic fieri solet, nec in eis precibus ego flevi, sed toto die graviter in occulto mæstus eram, & mente turbata rogabam te ut poteram, quo sanares dolorem meum, nec faciebas, credo commendans memoriæ meæ, vel hoc uno documento omnis consuetudinis vinculum, etiam adversus mentem, quæ jam non fallaci verbo pascitur. Visum etiam mihi est ut irem lavatum, quod audieram inde balneis nomen inditum, quia Græci βαλανεῖον dixerint; quod anxietatem pellat ex animo. Ecce & hoc confiteor misericordiæ tuæ Pater orphanorum, quoniam lavi, & talis eram qualis prius quam lavissem. Neque enim exsudavit de corde meo mœroris amaritudo. Deinde dormivi & evigilavi, & non parva ex parte mitigatum inveni dolorem meum: atque ut eram in lecto meo solus, recordatus sum veridicos versus Ambrosii tui: tu es enim

Deus Creator omnium,
Polique rector, vestiens
Diem decoro lumine;
Noctem (a) sopora gratia,

Artus solutos ut quies
Reddat laboris usui,
Mentesque fessas allevet,
Luctusque solvat anxios.

33. Atque inde paulatim reducebam in pristinum sensum ancillam tuam, conversationemque ejus piam in te, & (*b*) sancte in nos blandam atque morigeram, qua subito destitutus sum; & libuit flere in conspectu tuo de illa & pro illa, de me & pro me. Et dimisi lacrymas quas continebam, ut effluerent quantum vellent, substernens eas cordi meo; & requievit in eis, quoniam ibi erant aures tuæ, non cujusquam hominis superbe interpretantis ploratum meum. Et nunc Domine confiteor tibi in litteris. Legat qui volet, & interpretetur ut volet, & si peccatum invenerit flevisse me matrem exigua parte horæ, matrem oculis meis interim mortuam, quæ me multos annos fleverat ut oculis tuis viverem, non irrideat; sed potius si est grandi caritate, pro peccatis meis fleat ipse ad te Pater omnium fratrum Christi tui.

CAPUT XIII. *Orat pro matre defuncta.*

34. EGO autem jam sanato corde ab illo vulnere in quo poterat redargui carnalis affectus, fundo tibi Deus noster pro illa famula tua longe aliud lacrymarum genus, quod manat de concusso spiritu consideratione periculorum omnis animæ quæ in Adam moritur. Quamquam illa in Christo vivificata, etiam nondum a carne resoluta sic vixerit, ut laudetur nomen tuum in fide moribusque ejus, non tamen audeo dicere, ex quo eam per baptismum regenerasti, nullum verbum exisse ab ore ejus contra præceptum tuum.
Mat. 5. 22. Et dictum est a Veritate Filio tuo: *Si quis dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ ignis.* ET VÆ etiam laudabili vitæ hominum, si remota misericordia discutias eam. Quia vero non exquiris delicta vehementer, fiducialiter speramus aliquem apud te locum (*c*) invenire indulgentiæ. QUISQUIS autem tibi enumerat vera merita sua, quid tibi enumerat nisi munera tua? O si cognoscant (*d*) se homines; & qui gloriatur, in Domino glorietur.

35.

(*a*) In ante excusis, *soporis.* At in multis MSS. *sopora*: a verbo *soporo*; melius, si quidem hocce hymno somnus quietus ad recreandas corporis & animi vires postulatur.

(*b*) Bad. Am. Er. Lov. & *sanctam.*

(*c*) Absunt a MSS. prope omnibus isthæc verba, *invenire indulgentiæ.*

(*d*) Ita MSS. cum Arn. At Lov. cum antiquioribus edit, *o si cognoscant se omnes homines.*

35. Ego itaque laus mea & vita mea, Deus cordis mei, sepositis paulisper bonis ejus actibus, pro quibus tibi gaudens gratias ago, nunc pro peccatis matris meæ deprecor te, exaudi me per medicinam vulnerum nostrorum quæ pependit in ligno; & sedens ad dexteram tuam, te interpellat pro nobis. Scio misericorditer operatam, & ex corde dimisisse debita debitoribus suis; dimitte illi & tu debita sua, si qua etiam contraxit per tot annos post aquam salutis. Dimitte Domine, dimitte obsecro, ne intres cum ea in judicium. Superexaltet misericordia judicium, quoniam eloquia tua vera sunt, & promisisti misericordiam misericordibus. Quod ut essent, tu dedisti eis, qui misereberis cui misertus eris, & misericordiam præstabis cui misericors fueris.

36. Et credo jam feceris quod te rogo, sed voluntaria oris mei approba Domine. Namque illa imminente die resolutionis suæ *Rom. 9. 15.* non cogitavit suum corpus sumtuose contegi, aut condiri aromatibus, aut monumentum electum concupivit, aut curavit sepulcrum patrium. Non ista mandavit nobis, sed tantummodo memoriam sui ad altare tuum fieri desideravit, cui nullius diei prætermissione servierat, unde sciret dispensari victimam sanctam, qua deletum est chirographum quod erat contrarium nobis, qua triumphatus est hostis computans delicta nostra, & quærens quid objiciat, & nihil inveniens in illo in quo vincimus. Quis ei refundet innocentem sanguinem? Quis ei restituet pretium quo nos emit ut nos (*a*) auferat ei? Ad cujus pretii nostri sacramentum ligavit ancilla tua animam suam vinculo fidei. Nemo a protectione tua disrumpat eam. Non se interponat nec vi nec insidiis leo & draco; neque enim respondebit ille nihil se debere, ne convincatur & obtineatur ab accusatore callido; sed respondebit dimissa debita sua ab eo, cui nemo reddet quod pro nobis non debens reddidit.

37. Sit ergo in pace cum viro, ante quem nulli & post quem nulli nupta est, cui servivit fructum tibi afferens cum tolerantia, ut eum quoque lucraretur tibi. Et inspira Domine meus, Deus meus, inspira servis tuis fratribus meis, filiis tuis dominis meis, quibus & voce & corde & litteris servio, ut quotquot hæc legerint, meminerint ad altare tuum (*b*) Monnicæ famulæ tuæ, cum Patri-

(*a*) Arn. cum aliquot MSS. *offerat*, Sed melius Bad. Am. Er. Lov. cum pluribus MSS. *auferat ei*, scilicet Christo emtori, uti nobis quidem videtur.

(*b*) Imitari visum est vetustos codices, qui cum gemina littera *nn* præferunt, *Monnicæ:* quo pacto etiam scriptum reperitur in oratione, quam

Patricio quondam ejus conjuge, per quorum carnem introduxisti me in hanc vitam, quemadmodum nescio. Meminerint cum affectu pio parentum meorum in hac luce transitoria, & fratrum meorum sub te patre in matre Catholica, & civium meorum in æterna Jerusalem, cui suspirat peregrinatio populi tui ab exitu usque ad reditum, ut quod a me illa poposcit extremum, uberius illi præstetur in multorum orationibus (a) per confessiones, quam per orationes meas.

Vuillelmus Abbas piis Augustini votis obtemperandi studio composuit sub his verbis. *Memento Domine animæ famuli tui Patricii & famulæ tuæ Monnicæ; & si quid pro anima filii ipsorum domini mei Augustini, dilectissimi Confessoris tui; mihi misero peccatori licet vel intimo cordis affectu desiderare*, &c. quæ oratio integra habetur in veterum Analectorum tom. 1.

(a) In editis pluribus, *tam per confessiones*. Abest, *tam*, a MSS. quos magis probamus.

LIBER DECIMUS.

Scrutatur deinceps, ac palam contestatur, non qualis antea esset, sed qualis nunc. Deum quem diligit studet indicare; dumque per singula ducit rerum genera, multis explicat memoriæ vim plane stupendam, & quod sua in memoria locum Deus habeat gratulatur. Inquirit in actus, in sensus, & affectus suos ex triplici tentatione voluptatis, curiositatis, ac superbiæ. Dominum Christum unum Mediatorem Dei & hominum confitetur, ejusque ope animi sui languores omnes sanandos esse confidit.

CAPUT I. *In Deo Solo spes & gaudium.*

1. COGNOSCAM te genitor meus, cognoscam sicut & cognitus sum. Virtus animæ meæ, intra in eam, & coapta tibi ut habeas & possideas sine macula & ruga. Hæc est spes mea, ideo loquor, & in ea spe gaudeo, quando sanum gaudeo. Cetera vero vitæ hujus tanto minus flenda, quanto magis fletur; & tanto magis flenda, quanto minus fletur in eis. Ecce enim veritatem dilexisti, quoniam qui facit eam, venit ad lucem. Volo eam facere in corde meo coram te in confessione; in stilo autem meo coram multis testibus.

CAPUT II. *Cum Deo nota sint arcana, quid est confiteri illi.*

2. ET tibi quidem Domine, cujus oculis nuda est abyssus humanæ conscientiæ, quid occultum esset in me, etiam si nollem confiteri tibi? Te enim mihi absconderem, non me tibi. Nunc autem quod gemitus meus testis est displicere me mihi, tu refulges & places, & amaris, & desideraris, ut erubescam de me,

&

& abjiciam me atque eligam te, & nec tibi nec mihi placeam nisi de te. Tibi ergo Domine manifestus sum quicumque sim, & quo fructu tibi confitear dixi. Neque enim id ago verbis carnis & vocibus, sed verbis animæ & clamore cogitationis quem novit auris tua. Cum enim malus sum, nihil est aliud confiteri tibi, quam displicere mihi; cum vero pius, nihil est aliud confiteri tibi, quam hoc non tribuere mihi; quoniam tu Domine benedicis justum, sed prius eum justificas impium. Confessio itaque mea, Deus meus, in conspectu tuo tibi tacite fit, & non tacite. Tacet enim strepitu, clamat affectu. Neque dico recti aliquid hominibus, quod non a me tu prius audieris, aut etiam tu aliquid tale audis a me, quod non mihi tu prius dixeris.

CAPUT III. *Quo fructu confitebitur deinceps quis sit, non quis fuerit.*

3. QUID mihi ergo est cum hominibus ut audiant confessiones meas, quasi ipsi sanaturi sint omnes languores meos? Curiosum genus ad cognoscendam vitam alienam, desidiosum ad corrigendam suam. Quid a me quærunt audire qui sim, qui nolunt a te audire qui sint? Et unde sciunt cum a me ipso de me ipso audiunt, an verum dicam, quando quidem nemo scit hominum quid agatur in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Si autem a te audiant de seipsis, non poterunt dicere, mentitur Dominus. Quid est enim a te audire de se, nisi cognoscere se? Quis porro cognoscit & dicit, falsum est, nisi ipse mentiatur? Sed quia caritas omnia credit, inter eos utique quos connexos sibimet unum facit, ego quoque Domine etiam sic tibi confiteor, ut audiant homines, quibus demonstrare non possum an vera confitear, sed credunt mihi quorum mihi aures caritas aperit.

4. Verumtamen tu medice meus intime, quo fructu ista faciam, eliqua mihi: nam confessiones præteritorum malorum meorum, quæ remisisti & texisti ut beares me in te, mutans animam meam fide & sacramento tuo, cum leguntur & audiuntur, excitant cor ne dormiat in desperatione & dicat, non possum; sed evigilet in amore misericordiæ tuæ & dulcedine gratiæ tuæ, qua potens est omnis infirmus, qui sibi per ipsam fit conscius infirmitatis suæ. Et delectat bonos audire præterita mala eorum qui jam carent eis, nec ideo delectat quia mala sunt, sed quia fuerunt & non sunt. Quo itaque fructu, Domine Deus meus cui quotidie confitetur conscientia mea, spe misericordiæ tuæ securior quam innocentia sua; quo fructu quæso etiam hominibus coram te confiteor per has litteras adhuc quis ego sim, non quis fue-

fuerim? Nam illum fructum vidi & commemoravi. Sed quis adhuc sim, ecce in ipso tempore confessionum mearum, & multi hoc nosse cupiunt qui me noverunt, & non me noverunt, qui ex me vel de me aliqud audierunt; sed auris eorum non est ad cor meum; ubi ego sum quicumque sum. Volunt ergo audire confitentem me quid ipse intus sim, quo nec oculum nec aurem nec mentem possunt intendere; credituri tamen volunt, numquid cognituri? Dicit enim eis caritas qua boni sunt non mentiri me de me confitentem, & ipsa in eis credit mihi.

CAPUT IV.

Quod magni sint fructus hujuscemodi confessionis.

5. SED quo fructu id volunt? An congratulari mihi cupiunt cum audierint quantum ad te accedam munere tuo, & orare pro me cum audierint quantum retarder pondere meo? Indicabo me talibus. Non enim parvus est fructus, Domine Deus meus, ut a multis tibi gratiæ agantur de nobis, & a multis rogeris pro nobis. Amet in me fraternus animus quod amandum doces, & doleat in me quod dolendum doces. Animus ille hoc faciat fraternus, non extraneus, non filiorum alienorum, quorum os locutum est vanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis; sed fraternus ille qui cum approbat me, gaudet de me; cum autem improbat me contristatur pro me; quia sive approbet me sive improbet, diligit me. Indicabo me talibus, respirent in bonis meis, suspirent in malis meis. BONA MEA instituta tua sunt & dona tua; mala mea delicta mea sunt & judicia tua. Respirent in illis & suspirent in his, & hymnus & fletus adscendant in conspectum tuum de fraternis cordibus thuribulis tuis. Tu autem Domine delectatus odore sancti templi tui, miserere mei secundum magnam misericordiam tuam, propter nomen tuum, & nequaquam deserens cœpta tua, consumma imperfecta mea.

6. Hic est fructus confessionum mearum, non qualis fuerim, sed qualis sim; ut hoc confitear, non tantum coram te secreta exsultatione cum tremore & secreto mœrore cum spe, sed etiam in auribus credentium filiorum hominum sociorum gaudii mei & consortium mortalitatis meæ, civium meorum & mecum peregrinorum, præcedentium & consequentium, & comitum vitæ meæ. Hi sunt servi tui fratres mei quos filios tuos esse voluisti, dominos meos quibus jussisti ut serviam, si volo tecum de te vivere. Et hoc mihi verbum tuum parum erat, si loquendo præciperet, nisi & faciendo præiret. Et ego id ago factis & dictis, id ago sub alis tuis nimis cum ingenti periculo; nisi quia sub alis tuis tibi subdita est anima mea & infirmitas mea tibi nota est. Parvulus sum, sed vivit

vit ſemper Pater meus, & idoneus eſt mihi tutor meus. Idem ipſe eſt enim qui genuit me & tuetur me; & tu ipſe es omnia bona mea, tu omnipotens qui mecum es, & priusquam tecum ſim. Indicabo ergo talibus qualibus jubes ut ſerviam, non quis fuerim, ſed quis jam ſim, & quis adhuc ſim; ſed neque me ipſum dijudico: ſic itaque audiar.

CAPUT V. *Homo ſeſe totum non novit.*

7. TU enim Domine dijudicas me, quia etſi nemo ſcit hominum quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt; tamen eſt aliquid hominis quod nec ipſe ſcit ſpiritus hominis qui in ipſo eſt; tu autem Domine ſcis ejus omnia qui feciſti eum. Ego vero quamvis præ tuo conſpectu me deſpiciam, & æſtimem me terram & cinerem, tamen aliquid de te ſcio quod de me neſcio. Et certe nunc videmus per ſpeculum in ænigmate, nondum facie ad faciem; & ideo quamdiu peregrinor abs te, mihi ſum præſentior quam tibi, & tamen te novi nullo modo poſſe violari; ego vero quibus tentationibus reſiſtere valeam, quibuſve non valeam, neſcio. Et ſpes eſt, quia fidelis es, qui nos non ſinis tentari ſupra quam poſſumus ferre, ſed facis cum tentatione etiam exitum ut poſſimus ſuſtinere. Confitear ergo quid de me ſciam, confitear & quid de me neſciam. Quoniam & quod de me ſcio, te mihi lucente ſcio; & quod de me neſcio, tamdiu neſcio, donec fiant tenebræ meæ ſicut meridies in vultu tuo.

CAPUT VI. *Quid amat cum Deum amat, & quomodo ex creaturis Deus cognoſcitur.*

8. NON dubia, ſed certa conſcientia Domine amo te. Percuſſiſti cor meum verbo tuo, & amavi te. Sed & COELUM, & terra, & omnia quæ in eis ſunt, ecce undique mihi dicunt ut te amem, nec ceſſant dicere omnibus, ut ſint inexcuſabiles. Altius autem tu miſereberis cui miſertus eris, & miſericordiam præſtabis cui miſericors fueris: alioquin cœlum & terra ſurdis loquuntur laudes tuas. Quid autem amo cum te amo? Non ſpeciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis ecce iſtis amicum oculis, non dulces melodias cantilenarum omnimodarum, non florum & unguentorum & aromatum ſuaveolentiam, non manna & mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo cum amo Deum meum, & tamen amo quamdam lucem, & quamdam vocem, & quemdam odorem, & quemdam cibum, & quemdam amplexum cum amo Deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei; ubi fulget animæ meæ quod non capit locus, & ubi ſonat quod non rapit tempus, & ubi olet quod non ſpargit flatus, & ubi ſapit quod non minuit edacitas, &

ubi hæret quod non divellit satietas. Hoc est quod amo cum Deum meum amo.

9. Et quid est hoc? Interrogavi terram, & dixit: Non sum; & quæcumque in eadem sunt, idem confessa sunt. Interrogavi mare & abyssos, & reptilia animarum vivarum, & responderunt: Non sumus Deus tuus, quære super nos. Interrogavi auras flabiles, & inquit universus aer cum incolis suis: Fallitur Anaximenes, non sum Deus. Interrogavi cœlum, solem, lunam, stellas: Neque nos sumus Deus quem quæris, inquiunt. Et dixi omnibus iis quæ circumstant fores carnis meæ: Dixistis mihi de Deo meo quod vos non estis, dicite mihi de illo aliquid. Et exclamaverunt voce magna: Ipse fecit nos. Interrogatio mea, intentio mea, & responsio eorum, species eorum. Et direxi me ad me, & dixi mihi: Tu quis es? Et respondi, Homo. Et ecce corpus & anima in me mihi præsto sunt, unum exterius, & alterum interius. Quid horum est unde quærere debui Deum meum, quem jam quæsiveram per corpus a terra usque ad cœlum, quo usque potui mittere nuntios, radios oculorum meorum? Sed melius quod interius. Ei quippe renuntiabant omnes nuntii corporales præsidenti & judicanti de singulis responsionibus cœli & terræ & omnium quæ in eis sunt dicentium: Non sumus Deus, sed ipse fecit nos; homo interior cognovit hæc per exterioris ministerium, ego interior cognovi hæc, ego, ego animus per sensus corporis mei. Interrogavi mundi molem de Deo meo, & respondit mihi, non ego sum, sed ipse me fecit.

10. Nonne omnibus quibus integer sensus est, apparet hæc species? Cur non omnibus eadem loquitur? Animalia pusilla & magna vident eam, sed interrogare nequeunt: non enim præposita est in eis nuntiantibus sensibus judex ratio. Homines autem possunt interrogare ut invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciantur: sed amore subduntur eis, & subditi judicare non possunt. Nec respondent ista interrogantibus nisi judicantibus, nec vocem suam mutant, id est, speciem suam, si alius tantum videat, alius autem videns interroget, ut aliter illi appareat, aliter huic; sed eodem modo utrique apparens, illi muta est, huic loquitur; immo vero omnibus loquitur; sed illi intelligunt qui ejus vocem acceptam foris intus cum veritate conferunt. Veritas enim dicit mihi: Non est Deus tuus cœlum & terra, neque omne corpus.

Hoc

Hoc dicit eorum natura videnti: Moles eſt, moles minor eſt in parte quam in toto. Jam tu melior es, tibi dico anima, quoniam tu vegetas molem corporis tui, præbens ei vitam, quod nullum corpus præſtat corpori. Deus autem tuus etiam tibi vitæ vita eſt.

CAPUT VII. *Corporea aut ſenſitiva virtute Deus non invenitur.*

11. QUID ergo amo cum Deum meum amo? Quis eſt ille ſuper caput animæ meæ? Per ipſam animam meam adſcendam ad illum. Tranſibo vim meam qua hæreo corpori & vitaliter compagem ejus repleo. Non ea vi reperio Deum meum, nam reperiret & equus & mulus quibus non eſt intellectus, quia eſt eadem vis qua vivunt etiam eorum corpora. Eſt alia vis non ſolum qua vivifico, ſed etiam qua ſenſifico carnem meam quam mihi fabricavit Dominus, jubens oculo ut non audiat, & auri ut non videat; ſed illi per quem videam, huic per quam audiam: & propria ſingillatim ceteris ſenſibus ſedibus ſuis & officiis ſuis, quæ diverſa per eos ago, unus ego animus. Tranſibo & iſtam vim meam: nam & hanc habet equus & mulus, ſentiunt enim etiam ipſi per corpus.

CAPVT VIII. *Memoriæ vis.*

12. TRANSIBO ergo & iſtam vim naturæ meæ gradibus adſcendens ad eum qui fecit me; & venio in campos & lata prætoria memoriæ, ubi ſunt theſauri innumerabilium imaginum de cujuſcemodi rebus ſenſis invectarum. Ibi reconditum eſt quidquid etiam cogitamus, vel augendo vel minuendo, vel utcumque variando ea quæ ſenſus adtigerit: & ſi quid aliud commendatum & repoſitum eſt, quod nondum abſorbuit & ſepelivit oblivio. Ibi quando ſum poſco ut proferatur quidquid volo, & quædam ſtatim prodeunt; quædam requiruntur diutius & tamquam de abſtruſioribus quibuſdam receptaculis eruuntur; quædam catervatim ſe proruunt, & dum aliud petitur & quæritur, proſiliunt in medium quaſi dicentia: Ne forte nos ſumus? Et abigo ea manu cordis a facie recordationis meæ, donec enubiletur quod volo, atque in conſpectum prodeat ex abditis. Alia faciliter atque imperturbata ſerie, ſicut poſcuntur ſuggeruntur; & cedunt præcedentia conſequentibus; & cedendo conduntur, iterum cum voluero proceſſura. Quod totum fit, cum aliquid narro memoriter.

13. Ibi ſunt omnia diſtincte generatimque ſervata, quæ ſuo quæque aditu ingeſta ſunt, ſicut lux atque omnes colores formæque corporum per oculos; per aures autem omnia genera ſonorum; omneſque odores per aditum narium; omnes ſapores per

oris aditum ; a ſenſu autem totius corporis , quid durum , quid molle, quid calidum , frigidumve, lene aut aſperum, grave ſeu leve, ſive extrinſecus , ſive intrinſecus corpori : hæc omnia recipit recolenda cum opus eſt & retractanda grandis memoriæ receſſus, & neſcio qui ſecreti atque ineffabiles ſinus ejus, quæ omnia ſuis quæque foribus intrant ad eam ; & reponuntur in ea. Nec ipſa tamen intrant, ſed rerum ſenſarum imagines illic præſto ſunt cogitationi reminiſcenti eas. Quæ quomodo fabricatæ ſint quis dicit, cum appareat quibus ſenſibus raptæ ſint interiuſque reconditæ? Nam & in tenebris atque in ſilentio dum habito, in memoria mea profero ſi volo colores, & diſcerno inter album & nigrum, & inter quos alios volo : nec incurrunt ſoni atque perturbant, quod per oculos hauſtum conſidero, cum & ipſi ibi ſint, & quaſi ſeorſum repoſiti lateant. Nam & ipſos poſco ſi placet, atque adſunt illico. Et quieſcente lingua ac ſilente gutture canto quantum volo , imagineſque illæ colorum quæ nihilominus ibi ſunt non ſe interponunt, neque interrumpunt , cum theſaurus alius retractatur qui influxit ab auribus. Ita cetera quæ per ſenſus ceteros ingeſta atque congeſta ſunt recordor prout libet : & auram liliorum diſcerno violis nihil olfaciens; & mel defruto , lene aſpero nihil tunc guſtando neque contrectando, ſed reminiſcendo antepono.

14. Intus hæc ago in aula ingenti memoriæ meæ. Ibi enim mihi cœlum & terra & mare præſto ſunt, cum omnibus quæ in eis ſentire potui, præter illa quæ oblitus ſum. Ibi & ipſe mihi occurro , meque recolo , quid, quando, & ubi egerim, quoque modo cum agerem affectus fuerim. Ibi ſunt omnia quæ ſive experta a me ſive credita memini. Ex eadem copia etiam ſimilitudines rerum vel expertarum , vel ex eis quas expertus ſum creditarum alias atque alias , & ipſe contexo præteritis; atque ex his etiam futuras actiones & eventa & ſpes & hæc omnia rurſus quaſi præſentia meditor. Faciam hoc aut illud, dico apud me in ipſo ingenti ſinu animi mei pleno tot & tantarum rerum imaginibus, Et hoc aut illud ſequetur. O ſi eſſet hoc aut illud! Avertat Deus hoc aut illud. Dico apud me iſta: & cum dico, præſto ſunt imagines omnium quæ dico ex eodem theſauro memoriæ, nec omnino aliquid eorum dicerem , ſi defuiſſent.

15. Magna iſta vis eſt memoriæ, magna nimis, Deus meus , penetrale amplum & infinitum. Quis ad fundum ejus pervenit? Et vis eſt hæc animi mei, atque ad meam naturam pertinet, nec ego ipſe

ipse capio totum quod sum. Ergo animus ad habendum seipsum angustus est. (*a*) Et ubi sit, quod sui non capit? Numquid extra ipsum ac non in ipso? Quomodo ergo non capit? Multa mihi super hoc oboritur admiratio, stupor apprehendit me. Et eunt homines admirari alta montium, & ingentes fluctus maris, & latissimos lapsus fluminum, & oceani ambitum, & gyros syderum, & relinquunt seipsos, nec mirantur, quod hæc omnia cum dicerem non ea videbam oculis, nec tamen dicerem nisi montes & fluctus & flumina & sidera quæ vidi, & oceanum quem credidi, intus in memoria mea viderem spatiis tam ingentibus quasi foris viderem: nec ea tamen videndo absorbui quando vidi oculis; nec ipsa sunt apud me, sed imagines eorum. Et novi quid ex quo sensu corporis impressum sit mihi.

CAPUT IX. *Memoria disciplinarum.*

16. SED non ea sola gestat immensa ista capacitas memoriæ meæ. Hic sunt & illa omnia quæ de doctrinis liberalibus percepta nondum exciderunt: quasi remota interiore loco, (*b*) non loco, nec eorum imagines, sed res ipsas gero. Nam quid sit litteratura, quid peritia disputandi, quot genera quæstionum, quidquid horum scio sic est in memoria mea, ut non retenta imagine rem foris reliquerim, aut sonuerit & præterierit, sicut vox impressa per aures vestigio, quo recoleretur, quasi sonaret, cum jam sonaret: aut sicut odor dum transit & evanescit in ventos olfactum afficit, unde traiicit in memoriam imaginem sui quam reminiscendo repetamus: aut sicut cibus qui certe in ventre jam non sapit, & tamen in memoria quasi sapit: aut sicut aliquid, quod corpore tangendo sentitur, quod etiam separatum a nobis imaginatur memoria. Istæ quippe res non intromittuntur ad eam, sed earum solæ imagines mira celeritate capiuntur, & miris tamquam cellis reponuntur, & mirabiliter recordando proferuntur.

CAPUT X. *Disciplinæ in memoriam non introducuntur per sensus, sed ex ejus abditiore sinu eruuntur.*

17. AT vero cum audio tria genera esse quæstionum, an sit, quid sit, quale sit, sonorum quidem quibus hæc verba confecta sunt imagines teneo, & eos per (*c*) auras cum strepitu transisse ac jam non esse scio. Res vero ipsas quæ illis significantur sonis neque ullo sensu corporis adtigi, nec uspiam vidi præter animum meum, & in memoria recondidi non imagines earum, sed ipsas: quæ unde ad me intraverint, dicant si possunt. Nam percurro januas omnes carnis meæ, nec invenio qua earum ingressæ sint. Quippe oculi dicunt: Si coloratæ sunt, nos eas nuntiavimus.

(*a*) Lov. *ut ubi sit quid sit, non capiat.*
(*b*) Apud Lov. *non loca.*
(*c*) Ita MSS. & Arn. At Bat. Am. Er. Lov. *per aures.*

mus. Aures dicunt: Si ſonuerunt, a nobis indicatæ ſunt. Nares dicunt: Si oluerunt, per nos tranſierunt. Dicit etiam ſenſus guſtandi: Si ſapor non eſt, nihil me interroges. Tactus dicit: Si corpulentum non eſt, non contrectavi. Si non contrectavi, non indicavi. Unde & qua hæc intraverunt in memoriam meam? Neſcio quomodo; nam cum ea didici non credidi alieno cordi, ſed in meo recognovi, & vera eſſe approbavi, & commendavi ei. Tamquam reponens unde proferrem, cum vellem. Ibi ergo erant & antequam ea didiciſſem, ſed in memoria non erant. Ubi ergo? aut quare cum dicerentur agnovi, & dixi: Ita eſt; verum eſt; niſi quia jam erant in memoria, ſed tam remota & retruſa quaſi in caveis abditioribus, ut niſi admonente aliquo eruerentur, ea fortaſſe cogitare non poſſem.

CAPUT XI. *Quid ſit diſcere.*

18. QUO CIRCA invenimus nihil eſſe aliud diſcere iſta, quorum non per ſenſus haurimus imagines, ſed ſine imaginibus ſicuti ſunt per ſeipſa intus cernimus, niſi ea quæ paſſim atque indiſpoſite memoria continebat, cogitando quaſi colligere, atque animadvertendo curare, ut tamquam ad manum poſita in ipſa memoria, ubi ſparſa prius & neglecta latitabant, jam familiari intentioni facile occurrant. Et quam multa hujuſmodi geſtat memoria mea quæ jam inventa ſunt, & ſicut dixi, quaſi ad manum poſita, quæ didiciſſe & noſſe dicimur. Quæ ſi modeſtis temporum intervallis recolere deſivero, ita rurſus demerguntur, & quaſi in remotiora penetralia dilabuntur, ut denuo velut nova excogitanda ſunt (*a*) indidem iterum, (neque enim eſt alia regio eorum) & cogenda rurſus ut ſciri poſſint, id eſt velut ex quadam diſperſione colligenda, unde dictum eſt cogitare. Nam cogo & cogitare ſic eſt ut ago & agito, facio & factito. Verumtamen ſibi animus hoc verbum proprie vindicavit, ut non quod alibi, ſed quod in animo colligitur, id eſt cogitur, cogitari proprie jam dicatur.

CAPUT XII. *Rerum Mathematicarum memoria.*

19. ITEM continet memoria numerorum dimenſionumque rationes & leges innumerabiles, quarum nullam corporis ſenſus impreſſit; quia nec ipſæ coloratæ ſunt, aut ſonant, aut olent, aut guſtatæ, aut contrectatæ ſunt. Audivi ſonos verborum quibus ſignificantur, cum de his diſſeritur: ſed illi alii, iſtæ autem aliæ ſunt. Nam illi aliter græce, aliter latine ſonant; iſtæ vero nec

græcæ

(*a*) Ita meliores MSS. & ſic legendum eſſe probat quod ſequitur; *neque enim eſt alia regio eorum*, ex qua ſcilicet cogi poſſint. Quare emendandi editi qui habent, *& in idem*, vel, *& ibidem.*

græcæ nec latinæ ſunt, nec aliud eloquiorum genus. Vidi lineas fabrorum, vel etiam tenuiſſimas, ſicut filum araneæ, ſed illæ aliæ ſunt; non ſunt imagines earum quas mihi nuntiavit carnis oculus. Novit eas quiſquis ſine ulla cogitatione qualiſcumque corporis intus agnovit eas. Senſi etiam numeros omnibus corporis ſenſibus quos numeramus: ſed illi alii ſunt quibus numeramus, nec imagines iſtorum ſunt; & ideo valde ſunt. Rideat me iſta dicentem, qui eos non videt; & ego doleam ridentem me.

CAPUT XIII. *Memoria meminiſſe nos meminimus.*

20. HÆC omnia memoria teneo; & quomodo ea didicerim memoria teneo. Multa etiam quæ adverſus hæc falſiſſime diſputantur audivi, & memoria teneo, quæ tametſi falſa ſunt, tamen ea meminiſſe me non eſt falſum, & diſcreviſſe me inter illa vera hæc falſa quæ contradicuntur: & hoc memini. Aliterque nunc video diſcernere me iſta, aliter autem memini ſæpe me diſcreviſſe cum ea ſæpe cogitarem. Ergo & intellexiſſe me ſæpius iſta memini, & quod nunc diſcerno & intelligo, recondo in memoria, ut poſtea me nunc intellexiſſe meminerim. Ergo & meminiſſe me memini, ſicut poſtea quod hæc reminiſci nunc potui, ſi recordabor, utique per vim memoriæ recordabor.

Quomodo memoria continet affectus animi.

21. AFFECTIONES quoque animi mei eadem memoria continet, non illo modo quo eas habet ipſe animus, cum patitur eas; ſed alio multum diverſo; ſicut ſeſe habet vis memoriæ. Nam & lætatum me fuiſſe reminiſcor non lætus; & triſtitiam meam præteritam recordor non triſtis; & me aliquando timuiſſe recolo ſine timore; & priſtinæ cupiditatis ſine cupiditate ſum memor: aliquando e contrario triſtitiam meam tranſactam lætus reminiſcor, & triſtis lætitiam. * Quod mirandum non eſt de corpore: aliud enim animus, aliud corpus. Itaque ſi præteritum dolorem corporis gaudens memini, non ita mirum eſt. Hic vero cum animus ſit etiam ipſa memoria. Nam & cum mandamus aliquid ut memoriter habeatur, dicimus: Vide ut illud in animo habeas. Et cum obliviſcimur, dicimus: Non fuit in animo. Et, Elapſum eſt animo: ipſam memoriam vocantes animum. Cum ergo ita ſit, quid eſt hoc quod cum triſtitiam meam præteritam lætus memini, animus habet lætitiam, & memoria triſtitiam; lætuſque eſt animus ex eo quod ineſt ei lætitia, memoria vero ex eo quod ineſt ei triſtitia triſtis non eſt? Num forte non pertinet ad animum? Quis hoc dixerit? Nimirum ergo memoria quaſi venter eſt animi, lætitia vero atque triſtitia quaſi cibus dulcis & amarus: cum memoriæ

* CAPUT XIV. *Læta non læti quomodo recordamur.*

com-

commendantur quasi trajecta in ventrem recondi illic possunt, sapere non possunt. Ridiculum est hæc illis similia putare, nec tamen sunt omni modo dissimilia.

22. Sed ecce de memoria profero, cum dico quatuor esse perturbationes animi, cupiditatem, lætitiam, metum, tristitiam: & quidquid de his disputare potuero, dividendo singula per species sui cujusque generis & definiendo, ibi invenio quid dicam, atque inde profero: nec tamen ulla earum perturbatione perturbor, cum eas reminiscendo commemoro, & ante quam recolerentur a me & retractarentur ibi erant, propterea inde per recordationem potuere depromi. Forte ergo, sicut de ventre cibus ruminando, sic ista de memoria recordando proferuntur. Cur igitur in ore cogitationis non sentitur a disputante, hoc est a reminiscente, lætitiæ dulcedo vel amaritudo mæstitiæ? An in hoc dissimile est, quod non undique simile est? Quis enim talia volens loqueretur, si quoties tristitiam metumve nominamus, toties mærere vel timere cogeremur? Et tamen non ea loqueremur, nisi in memoria nostra non tantum sonos nominum secundum imagines impressas (a) a sensibus corporis, sed etiam rerum ipsarum notiones inveniremus, quas nulla janua carnis accepimus, sed eas ipse animus per experientiam passionum suarum sentiens memoriæ commendavit, aut ipsa sibi hæc etiam non commendata retinuit.

CAPUT XV. *Etiam quæ absunt meminimus.*

23. SED utrum per imagines, an non, quis facile dixerit? Nomino quippe lapidem, nomino solem, cum res ipsæ non adsunt sensibus meis, in memoria sane mea præsto sunt imagines earum. Nomino dolorem corporis, nec mihi adest dum nihil dolet; nisi tamen adesset imago ejus in memoria mea nescirem quid dicerem, nec eum in disputando a voluptate discernerem. Nomino salutem corporis, cum salvus sum corpore: adest mihi quidem res ipsa; verumtamen nisi & imago ejus inesset in memoria mea, nullo modo recordarer quid hujus nominis significaret sonus. Nec ægrotantes agnoscerent salute nominata quid esset dictum, nisi eadem imago vi memoriæ teneretur, quamvis ipsa res abesset a corpore. Nomino numeros quibus numeramus, & adsunt in memoria mea non imagines eorum, sed ipsi. Nomino imaginem solis, & hæc adest in memoria mea: neque enim imaginem imaginis ejus, sed ipsam recolo: ipsa mihi reminiscenti præsto est. Nomino memoriam, & agnosco quod nomino. Et ubi agnosco nisi in ipsa memoria?

&

(a) In prius editis, *impressa sensibus*, at in MSS. *a sensibus.*

Num & ipsa per imaginem suam sibi adest, ac non per se ipsam?

24. QUID cum oblivionem nomino, atque itidem agnosco quod nomino, unde agnoscerem nisi meminissem? Non eumdem sonum nominis dico, sed rem quam significat, quam si oblitus essem, quid ille valeret sonus agnoscere utique non valerem. Ergo cum memoriam memini, per se ipsam sibi præsto est ipsa memoria: cum vero memini oblivionem, & memoria præsto est & oblivio, memoria qua meminerim, oblivio quam meminerim. Sed quid est oblivio, nisi privatio memoriæ? Quomodo ergo adest ut eam meminerim, quando cum adest meminisse non possum? At si quod meminimus memoria retinemus; oblivionem autem nisi meminissemus, nequaquam possemus audito isto nomine, rem quæ illo significatur agnoscere, memoria retinetur oblivio. Adest ergo ne obliviscamur, quæ cum adest obliviscimur. An ex hoc intelligitur non per se ipsam inesse memoriæ cum eam meminimus, sed per imaginem suam? quia si per se ipsam præsto esset oblivio, non ut meminissemus, sed ut oblivisceremur efficeret. Et hoc quis tandem indagabit, quis comprehendet quomodo sit?

CAPUT XVI. *Et oblivionis memoria est.*

25. Ego certe, Domine, laboro hic, & laboro in me ipso; factus sum mihi terra difficultatis, & sudoris nimii. Neque enim nunc scrutamur plagas cœli, aut siderum intervalla demetimur, vel terræ libramenta quærimus, ego sum qui memini, ego animus. Non ita mirum, si a me longe est quidquid ego non sum. Quid autem propinquius meipso mihi? Et ecce memoriæ meæ vis non comprehenditur a me, cum ipsum me non dicam præter illam. Quid enim dicturus sum, quando mihi certum est meminisse me oblivionem? An dicturus sum non esse in memoria mea quod meminit? An dicturus sum ad hoc inesse oblivionem in memoria mea, ut non obliviscar? utrumque absurdissimum est. Quid illud tertium, quo pacto dicam imaginem oblivionis teneri memoria mea, non ipsam oblivionem cum eam memini? Quo pacto & hoc dicam, quando quidem cum imprimitur rei cujusque imago in memoria, prius necesse est ut adsit res ipsa unde illa imago possit imprimi? Sic enim Carthaginis memini, sic omnium locorum quibus interfui, sic facies hominum quas vidi, & ceterorum sensuum nuntiata, sic ipsius corporis salutem, sive dolorem. Cum præsto essent ista, cepit ab eis imagines memoria, quas intuerer præsentes, & retractarem animo cum illa & absentia reminiscerer. Si ergo per imaginem suam

non per ſeipſam in memoria tenetur oblivio, ipſa utique aderat ut ejus imago caperetur. Cum autem adeſſet, quomodo imaginem ſuam in memoria conſcribebat, quando id etiam quod jam notatum invenit, præſentia ſua delet oblivio? Et tamen quocumque modo, licet ſit modus iſte incomprehenſibilis & inexplicabilis, etiam ipſam oblivionem meminiſſe me certus ſum, qua id quod meminerimus obruitur.

CAPUT XVII. *Magna memoriæ vis, ſed ultra progrediendum ut adtingatur Deus.*

26. MAGNA vis eſt memoriæ, neſcio quid horrendum, Deus meus, profunda & infinita multiplicitas: & hoc animus eſt, & hoc ego ipſe ſum. Quid ergo ſum, Deus meus? Quæ natura ſum? Varia, multimoda vita, & immenſa vehementer. Ecce in memoriæ meæ campis & antris & cavernis innumerabilibus, atque innumerabiliter plenis innumerabilium rerum generibus, ſive per imagines, ſicut omnium corporum; ſive per præſentiam, ſicut artium; ſive per neſcio quas notiones vel notationes, ſicut affectionum animi, quas & cum animus non patitur, memoria tenet, cum in animo ſit quidquid eſt in memoria. Per hæc omnia diſcurro & volito; hac illac penetro etiam quantum poſſum, & finis nuſquam; tanta vis eſt memoriæ, tanta vitæ vis eſt in homine vivente mortaliter. Quid igitur agam, tu vera mea vita Deus meus? Tranſibo & hanc vim meam quæ memoria vocatur, tranſibo eam ut pertendam ad te dulce lumen. Quid dicis mihi? Ecce ego adſcendens per animum meum ad te qui deſuper mihi manes. Tranſibo & iſtam vim meam, quæ memoria vocatur, volens te adtingere unde adtingi potes, & inhærere tibi unde inhærere tibi poteſt. Habent enim memoriam & pecora & aves, alioquin non cubilia nidoſve repeterent, non alia multa quibus aſſueſcunt, neque enim & aſſueſcere valerent ullis rebus niſi per memoriam. Tranſibo ergo & memoriam, ut adtingam eum qui ſeparavit me a quadrupedibus, & volatilibus cœli ſapientiorem me fecit. Tranſibo & memoriam, & ubi te inveniam vere bona & ſecura ſuavitas? Et ubi te inveniam? * Si præter memoriam meam te invenio, immemor tui ſum. Et quomodo jam inveniam te, ſi memor non ſum tui?

* CAPUT XVIII. *Non inveniretur ea res quæ excidit, niſi memoria teneretur.*

27. PERDIDERAT enim mulier drachmam, & quæſivit eam cum lucerna, & niſi memor ejus eſſet, non inveniret eam. Cum enim eſſet inventa, unde ſciret utrum ipſa eſſet, ſi memor ejus non eſſet? Multa memini me perdita quæſiſſe atque inveniſſe. Inde iſtud ſcio, quia cum quærerem aliquid eorum, & diceretur mihi, num forte hoc eſt, num forte illud? tamdiu dicebam, Non eſt,

eſt, donec id offerretur quod quærebam. Cujus niſi memor eſſem, quidquid illud eſſet, etiam ſi mihi offerretur non invenirem, quia non agnoſcerem. Et ſemper ita fit, cum aliquid perditum quærimus & invenimus. Verumtamen ſi forte aliquid ab oculis perit, non a memoria, veluti corpus quodlibet viſibile, tenetur intus imago ejus, & quæritur donec reddatur adſpectui. Quod cum inventum fuerit, ex imagine quæ intus eſt recognoſcitur. Nec inveniſſe nos dicimus quod perierat, ſi non agnoſcimus; nec agnoſcere poſſumus, ſi non meminimus: ſed hoc perierat quidem oculis, memoria tenebatur.

28. QUID cum ipſa memoria perdit aliquid, ſicut fit cum obliviſcimur, & quærimus ut recordemur? Ubi tandem quærimus, niſi in ipſa memoria? Et ibi ſi aliud pro alio forte offeratur, reſpuimus, donec illud occurrat quod quærimus; & cum occurrit dicimus, Hoc eſt, quod non diceremus niſi agnoſceremus, nec agnoſceremus niſi meminiſſemus. Certe ergo obliti fueramus. An non totum exciderat, ſed ex parte qua tenebatur pars alia quærebatur, quia ſentiebat ſe memoria non ſimul volvere quod ſimul ſolebat, & quaſi detruncata conſuetudine claudicans, reddi quod deerat flagitabat? Tamquam ſi homo notus ſive conſpiciatur oculis, ſive cogitetur, & nomen ejus obliti requiramus, quidquid aliud occurrerit non connectitur: quia non cum illo cogitari conſuevit, ideoque reſpuitur, donec illud adſit, ubi ſimul aſſuefacta notitia non inæqualiter adquieſcat. Et unde adeſt, niſi ex ipſa memoria? Nam & cum ab alio commoniti recognoſcimus, inde adeſt. Non enim quaſi novum credimus, ſed recordantes approbamus hoc eſſe quod dictum eſt. Si autem penitus aboleatur ex animo, nec admoniti reminiſcimur. Neque enim omnimodo adhuc obliti ſumus, quod vel oblitos nos eſſe meminimus. Hoc ergo nec amiſſum quærere poterimus, quod omnino obliti fuerimus.

CAPUT XIX. *Quid ſit reminiſci.*

29. QUOMODO ergo te quæro, Domine? Cum enim te Deum meum quæro, vitam beatam quæro. Quæram te, ut vivat anima mea. Vivit enim corpus meum de anima mea, & vivit anima mea de te. Quomodo ergo quæro vitam beatam? quia non eſt mihi donec dicam: Sat eſt, illic ubi oportet ut dicam? Quomodo eam quæro? Utrum per recordationem tamquam eam oblitus ſim, oblitumque me eſſe adhuc teneam; an per appetitum diſcendi incognitam, ſive quam numquam ſcierim, ſive quam ſic obli-

CAPUT XX. *Ut beatitudinem omnes appetant, oportet eam noverint.*

oblitus fuerim ut me nec oblitum esse meminerim? Nonne ipsa est beata vita quam omnes volunt, & omnino qui nolit nemo est? Ubi noverunt eam, quod sic volunt eam? Ubi viderunt, ut amarent eam? Nimirum habemus eam nescio quomodo. Et est alius quidam modus, quo quisque cum habet eam, tunc beatus est: & sunt qui spe beati sunt. Inferiore modo isti habent eam quam illi qui jam re ipsa beati sunt, sed tamen meliores quam illi qui nec re nec spe beati sunt. Qui tamen etiam ipsi nisi aliquo modo haberent eam, non ita vellent beati esse, quod eos velle certissimum est. Nescio quomodo noverunt eam, ideoque habent eam in nescio qua notitia, de qua satago utrum in memoria sit: quia si ibi est, jam beati fuimus aliquando: utrum singillatim omnes, an in illo homine qui primus peccavit, in quo & omnes mortui sumus, & de quo omnes cum miseria nati sumus, non quæro nunc, sed quæro utrum in memoria sit beata vita. Neque enim amaremus eam nisi nossemus. Audimus nomen hoc, & rem ipsam omnes nos appetere fatemur. Non enim sono delectamur. Nam hoc cum latine audit Græcus, non delectatur, quia ignorat quid dictum sit: nos autem delectamur, sicut etiam ille si græce hoc audierit: quoniam res ipsa nec græca nec latina est, cui adipiscendæ Græci Latinique inhiant, ceterarumque linguarum homines. Nota est igitur omnibus, qui una voce si interrogari possent, utrum beati esse vellent, sine ulla dubitatione, velle responderent. Quod non fieret, nisi res ipsa cujus hoc nomen est eorum memoria teneretur.

CAPUT XXI. *Quomodo memoria beatam vitam contineat.*

30. NUMQUID ita ut meminit Carthaginem qui vidit? Non. Vita enim beata non videtur oculis, quia non est corpus. Numquid sicut meminimus numeros? Non. Hos enim qui habet in notitia, non adhuc quærit adipisci: vitam vero beatam habemus in notitia, ideoque amamus eam, & tamen adhuc adipisci eam volumus ut beati simus. Numquid sicut meminimus eloquentiam? Non. Quamvis enim hoc nomine audito recordentur ipsam rem, qui etiam nondum sunt eloquentes, multique esse cupiant, unde apparet eam esse in eorum notitia; tamen per corporis sensus alios eloquentes animadverterunt & delectati sunt, & hoc esse desiderant: (quamquam nisi ex (*a*) interiore notitia non delectarentur, neque hoc esse vellent nisi delectarentur,) beatam vero vitam nullo sensu corporis in aliis experimur. Numquid sicut me-

(*a*) Sic Am. Arn. & MSS. At Er. & Lov. habent, *in exteriore notitia.*

meminimus gaudium? Fortasse ita. Nam gaudium meum etiam tristis memini, sicut vitam beatam miser: neque umquam corporis sensum gaudium meum vel vidi, vel audivi, vel odoratus sum, vel gustavi vel tetigi, sed expertus sum in animo meo quando lætatus sum; & adhæsit ejus notitia memoriæ meæ, ut id reminisci valeam aliquando cum aspernatione, aliquando cum desiderio, pro earum rerum diversitate de quibus me gavisum esse memini. Nam & de turpibus gaudio quodam perfusus sum, quod nunc recordans detestor atque exsecror: aliquando de bonis & honestis quod desiderans recolo, tametsi forte non adsunt, & ideo tristis gaudium pristinum recolo.

31. Ubi ergo & quando expertus sum vitam meam beatam ut recorder eam, & amem & desiderem? Nec ego tantum, aut cum paucis, sed beati prorsus omnes esse volumus. Quod nisi certa notitia nossemus, non tam certa voluntate vellemus. Sed quid est hoc quod si quæratur a duobus, utrum militare velint, fieri posset ut alter eorum velle se, alter nolle respondeat? Si autem ab eis quæratur, utrum beati esse velint, fieri possit, ut uterque statim se sine ulla dubitatione dicat optare; nec ob aliud velit ille militare, nec ob aliud iste nolit, nisi ut beati sint? Nam forte quoniam alius hinc, alius inde gaudet: ita se omnes beatos esse velle consonant, quemadmodum consonarent si hoc interrogarentur se velle gaudere, atque ipsum gaudium vitam beatam vocant? Quod & si alius hinc, alius illinc assequitur, unum est tamen quo pervenire omnes nituntur ut gaudeant. Quæ quoniam res est quam se expertum non esse nemo potest dicere, propterea reperta in memoria recognoscitur, quando beatæ vitæ nomen auditur.

32. ABSIT Domine, absit a corde servi tui, qui confitetur tibi: absit ut quocumque gaudio gaudeam, beatum me putem. Est enim gaudium quod non datur impiis, sed eis qui te gratis colunt, quorum gaudium tu ipse es. ET IPSA EST BEATA VITA gaudere ad te, de te, propter te, ipsa est & non est altera. Qui autem aliam putent esse, aliud sectantur gaudium, neque ipsum. Ab aliqua tamen imagine gaudii voluntas eorum non avertitur. CAPUT XXII. *Beata vita quæ & ubi.*

33. NON ergo certum est quod omnes esse beati volunt, quoniam qui non de te gaudere volunt, quæ sola vita beata est, non utique vitam beatam volunt. An omnes hoc volunt? Sed quoniam caro concupiscit adversus spiritum, & spiritus adversus CAPUT XXIII. *Item prosequitur quæ sit beata vita & ubi.*

ſus carnem ut non faciant quodvolunt, cadunt in id quod valent, eoque contenti ſunt: quia illud quod non valent, non tantum volunt, quantum ſat eſt ut valeant. Nam quæro ab omnibus utrum malint de veritate quam de falſitate gaudere: tam non dubitant dicere de veritate ſe malle, quam non dubitant dicere beatos eſſe ſe velle. BEATA quippe vita eſt gaudium de veritate. Hoc eſt enim gaudium de te qui veritas es, Deus illuminatio mea, ſalus faciei meæ Deus meus. Hanc vitam beatam omnes volunt, hanc vitam quæ ſola beata eſt omnes volunt, gaudium de veritate omnes volunt. Multos expertus ſum qui vellent fallere, qui autem falli neminem. Ubi ergo noverunt hanc vitam beatam, niſi ubi noverunt etiam veritatem? Amant enim & ipſam quia falli nolunt. Et cum amant beatam vitam quod non eſt aliud quam de veritate gaudium, utique amant etiam veritatem: nec amarent niſi eſſet aliqua notitia ejus in memoria eorum. Cur ergo non de illa gaudent? cur non beati ſunt? Quia fortius occupantur in aliis quæ potius eos faciunt miſeros, quam illud beatos quod tenuiter meminerunt. Adhuc enim modicum lumen eſt in hominibus, ambulent, ambulent, ne eos tenebræ comprehendant.

34. Cur autem veritas parit odium, & inimicus eis factus eſt homo tuus verum prædicans, cum ametur beata vita, quæ non eſt niſi gaudium de veritate: niſi quia SIC AMATUR veritas, ut quicumque aliud amant, hoc quod amant velint eſſe veritatem: & quia falli nolunt, nolunt convinci quod falſi ſint? Itaque propter eam rem oderunt veritatem quam pro veritate amant. AMANT eam lucentem, oderunt eam redarguentem. Quia enim falli nolunt & fallere volunt, amant eam cum ſe ipſe indicat, & oderunt eam cum eos ipſos (a) indicat. Inde retribuet eis, ut qui ſe ab ea manifeſtari nolunt, & eos nolentes manifeſtet, & eis ipſa non ſit manifeſta. Sic etiam, ſic animus humanus etiam, ſic cæcus & languidus, turpis atque indecens latere vult, ſe autem ut lateat aliquid non vult. Contra illi redditur ut ipſe non lateat veritatem, ipſum autem veritas lateat. Tamen etiam ſic dum miſer eſt, veris mavult gaudere quam falſis. BEATUS ergo erit, ſi nulla interpellante moleſtia, de ipſa per quam vera ſunt omnia, ſola veritate gaudebit.

35.

(a) Lov. *eos ipſos judicat.*

CAPUT XXIV. *Gratulatur quod ſua in memoria Deus locum habeat.*

35. ECCE quantum ſpatiatus ſum in memoria mea, quærens te Domine, & non te inveni extra eam. Neque enim aliquid de te inveni quod non meminiſſem ex quo didici te. Nam ex quo, didici te, non ſum oblitus tui. Ubi enim inveni veritatem, ibi inveni Deum meum ipſam veritatem, quam ex quo didici non ſum oblitus. Itaque ex quo didici te, manes in memoria mea, & illic te invenio, cum reminiſcor tui & delector in te. Hæ ſunt ſanctæ delitiæ meæ, quas donaſti mihi miſericordia tua reſpiciens paupertatem meam.

CAPUT XXV. *In quo memoriæ gradu reperiatur Deus.*

36. SED ubi manes in memoria mea, Domine, Ubi illic manes? Quale cubile fabricaſti illic tibi? Quale (a) ſanctuarium ædificaſti tibi? Tu dediſti hanc dignationem memoriæ meæ ut maneas in ea; ſed in qua ejus parte maneas hoc conſidero. Tranſcendi enim partes ejus, quas habent & beſtiæ, cum te recordarer; quia non ibi te inveniebam inter imagines rerum corporalium: & veni ad partes ejus, ubi commendavi actiones animi mei; nec illic inveni te: & intravi ad ipſius animi mei ſedem, quæ illi eſt in memoria mea, quoniam ſui quoque meminit animus; nec ibi tu eras: quia ſicut non es imago corporalis, nec affectio viventis, qualis eſt cum lætamur, contriſtamur, cupimus, metuimus, meminimus, obliviſcimur, & quidquid hujuſmodi eſt: ita nec ipſe animus eſt; quia Dominus Deus animi tu es, & commutantur hæc omnia, tu autem incommutabilis manes ſuper omnia, & dignatus es habitare in memoria mea ex quo te didici. Et quid quæro quo loco ejus habites? quaſi vero loca ibi ſint. Habitas certe in ea, quoniam tui memini ex quo te didici, & in ea te invenio cum recordor te.

CAPUT XXVI. *Ubi inveniatur Deus.*

37. UBI ergo te inveni ut diſcerem te? Neque enim jam eras in memoria mea priuſquam te diſcerem. Ubi ergo inveni te ut diſcerem te niſi in te ſupra me? Et nuſquam locus, & recedimus, & accedimus, & nuſquam locus. UBIQUE VERITAS præſides omnibus conſulentibus te, ſimulque reſpondes omnibus etiam diverſa conſulentibus. Liquide tu reſpondes, ſed non liquide omnes audiunt. Omnes unde volunt conſulunt; ſed non ſemper quod volunt audiunt. OPTIMUS miniſter tuus eſt, qui non magis intuetur hoc a te audire quod ipſe voluerit, ſed potius hoc velle quod a te audierit.

38.

(a) In MSS. aliquot, *ſacrarium.*

CAPUT XXX. *Confitetur ut se habet ad tentationes carnalis libidinis.*

41. JUBES certe ut contineam a concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum, & ambitione sæculi. Jussisti a concubitu; & de ipso conjugio melius aliquid quam concessisti monuisti. Et quoniam dedisti, factum est & ante quam dispensator Sacramenti tui fierem. Sed adhuc vivunt in memoria mea, de qua multa locutus sum, talium rerum imagines, quas ibi consuetudo mea fixit; & occursant mihi vigilanti quidem carentes viribus, in somnis autem non solum ad delectationem sed etiam usque ad consensionem factumque simillimum. Et tantum valet imaginis illusio in anima mea & in carne mea, ut dormienti falsa visa persuadeant quod vigilanti vera non possunt. Numquid tunc ego non sum, Domine Deus meus? Et tamen tantum interest inter me ipsum & me ipsum, intra momentum quo hinc ad soporem transeo, vel huc inde retranseo. Ubi est tunc ratio, quæ talibus suggestionibus resistit vigilans? Et si res ipsæ ingerantur inconcussus maneo. Numquid clauditur cum oculis? numquid sopitur cum sensibus corporis? Et unde sæpe etiam in somnis resistimus, nostrique propositi memores, atque in eo castissime permanentes, nullum talibus illecebris adhibemus assensum? Et tamen tantum interest, ut cum aliter accidit, evigilantes ad conscientiæ requiem redeamus; ipsaque distantia reperiamus nos non fecisse, quod tamen in nobis quoquo modo factum esse doleamus.

42. Numquid non potens est manus tua, Deus omnipotens, sanare omnes languores animæ meæ, atque abundantiore gratia tua lascivos motus etiam mei soporis exstinguere? Augebis, Domine, magis magisque in me munera tua, ut anima mea sequatur me ad te concupiscentiæ visco expedita, ut non sit rebellis sibi, atque ut in somnis etiam non solum non perpetret istas corruptelarum turpitudines per imagines animales usque ad carnis fluxum, sed ne consentiat quidem. Nam ut nihil tale vel tantillum libeat quantulum possit nutu cohiberi etiam in casto dormientis affectu, non tantum in hac vita, sed etiam in hac ætate, non magnum est omnipotenti, qui vales facere supra quam petimus & intelligimus. Nunc tamen quid adhuc sim in hoc genere mali mei, dixi Domino bono meo, exsultans cum tremore in eo quod donasti mihi, & lugens in eo quod inconsummatus sum, sperans perfecturum te in me misericordias tuas usque ad pacem plenariam, quam tecum habebunt interiora & exteriora mea, cum absorpta fuerit mors in victoriam.

CAPUT XXXI. *Ut se gerit ad tentationes gulæ.*

43. EST alia malitia diei, quæ utinam sufficiat ei. Reficimus enim quotidianas ruinas corporis edendo & bibendo, prius quam escas & ventrem destruas, cum occideris indigentiam meam satietate mirifica, & corruptibile hoc indueris incorruptione sempiterna. Nunc autem suavis est mihi necessitas; & adversus istam suavitatem pugno ne capiar; & quotidianum bellum gero in jejuniis sæpius in servitutem redigens corpus meum; & dolores mei voluptate pelluntur. Nam fames & sitis quidam dolores sunt: urunt & sicut febris necant, nisi alimentorum medicina succurat. Quæ quoniam præsto est, ex consolatione munerum tuorum, in quibus nostræ infirmitati terra & aqua & cœlum serviunt, calamitas deliciæ vocantur.

44. Hoc me docuisti ut QUEMADMODUM medicamenta, sic alimenta sumturus accedam. Sed dum ad quietem satietatis ex indigentiæ molestia transeo, in ipso transitu mihi insidiatur laqueus concupiscentiæ. Ipse enim transitus voluptas est, & non est alius qua transeatur quo (*a*) transire cogit necessitas: Et cum salus sit caussa edendi & bibendi, adjungit se tamquam pedissequa periculosa jocunditas, & plerumque præire conatur, ut ejus caussa fiat, quod salutis caussa me facere vel dico vel volo; nec idem modus utriusque est. Nam quod saluti satis est, delectationi parum est. Et sæpe incertum fit utrum adhuc necessaria corporis cura subsidium petat, an voluptaria cupiditatis fallacia ministerium suppetat. Ad hoc incertum hilarescit infelix anima, & in eo præparat excusationis patrocinium, gaudens non apparere quid satis sit moderationi valetudinis, ut obtentu salutis obumbret negotium voluntatis. His tentationibus quotidie conor resistere, & invoco dexteram tuam ad salutem meam, & ad te refero æstus meos, quia consilium mihi de hac re nondum stat.

Luc. 21. 34.

45. Audio vocem jubentis Dei mei: *Non graventur corda vestra in crapula & ebrietate.* Ebrietas longe est a me; misereberis ne appropinquet mihi. Crapula autem nonnumquam subrepit servo tuo: misereberis ut longe fiat a me. Nemo enim potest esse continens, nisi tu des. Multa nobis orantibus tribuis; & quidquid boni antequam oraremus accepimus, a te accepimus; & ut hoc postea cognosceremus, a te accepimus. Ebriosus numquam fui, sed ebriosos a te sobrios factos ego novi. Ergo a te factum est ut hoc non es-

(*a*) In omnibus editis ante Arn. legebatur; *quam quo transire*, expunctum est, *quam*, auctoritate MSS. & sensu exigente.

eſſent qui numquam fuerunt, a quo factum eſt ut hoc non ſemper
eſſent. qui fuerant, a quo etiam factum eſt ut ſcirent utrique a quo fa-
ctum eſt. Audivi aliam vocem tuam; *Poſt concupiſcentias tuas non eas,* Eccli. 18.
& a voluntate tua avertere. Audivi & illam ex munere tuo quam mul- 30.
tum amavi: * *Neque ſi manducaverimus, abundabimus: neque ſi non man-* * 1. Cor. 8.
ducaverimus, deerit nobis. Hoc eſt dicere; nec res me copioſum faciet 8.
nec illa ærumnoſum. Audivi & alteram: *Ego enim didici in quibus ſum* Phil. 4. 12.
ſufficiens eſſe; & abundare novi, & penuriam pati novi. Omnia poſſum
in eo qui me confortat. Ecce miles caſtrorum cœleſtium, non pulvis
quod nos ſumus. Sed memento, Domine, quia pulvis ſumus, &
de pulvere feciſti hominem, & perierat, & inventus eſt. Nec ille
in ſe potuit, quia idem pulvis fuit, quem talia dicentem afflatu tuæ
inſpirationis adamavi. *Omnia poſſum*, inquit, *in eo qui me confortat.* Ibidem.
Conforta me ut poſſim. Da quod jubes, & jube quod vis. Iſte
ſe accepiſſe confitetur, & quod gloriatur, in Domino gloriatur. Audivi
alium rogantem ut accipiat; *Aufer a me,* inquit *concupiſcentias ventris.* Eccli. 23.
Unde apparet, ſancte Deus meus, te dare, cum fit, quod imperas fieri. 6.

46. Docuiſti me, Pater bone, *Omnia munda mundis; ſed malum* Rom. 14.
eſſe homini qui per offenſionem manducat; & *omnem creaturam tuam bonam* 20.
eſſe, nihilque abjiciendum quod cum gratiarum actione percipitur; & quia 1. Tim. 4.
eſca nos non commendat Deo; & ut *nemo nos judicet in cibo aut in potu;* 4.
& ut *qui manducat non manducantem non ſpernat; & qui non manducat,* 1. Cor. 8. 8. Coloſſ. 2.
manducantem non judicet. Didici hæc, gratias tibi, laudes tibi Deo meo, 16.
magiſtro meo, pulſatori aurium mearum, illuſtratori cordis mei: Rom. 14. 3.
eripe me ab omni tentatione. NON EGO immunditiam obſonii
timeo, ſed immunditiam cupiditatis. Scio Noe omne carnis ge-
nus quod cibo eſſet uſui manducare permiſſum; Eliam cibo carnis
refectum; Joannem mirabili abſtinentia præditum, animalibus,
hoc eſt locuſtis, in eſcam cedentibus non fuiſſe pollutum. Et ſcio
Eſau lenticulæ concupiſcentia deceptum; & David propter aquæ
deſiderium a ſe ipſo reprehenſum; & Regem noſtrum non de carne,
ſed de pane eſſe tentatum. Ideoque & populus in eremo, non
quia carnes deſideravit, ſed quia eſcæ deſiderio adverſus Dominum
murmuravit, meruit improbari

47. In his ergo tentationibus poſitus, certo quotidie adver-
ſus concupiſcentiam manducandi & bibendi. Non enim eſt quod
ſemel præcidere & ulterius non adtingere decernam: ſicut de con-
cubitu potui. Itaque freni gutturis temperata relaxatione & con-
ſtrictione tenendi ſunt. Et quis eſt, Domine, qui non rapiatur

aliquantulum extra metas neceſſitatis. Quiſquis eſt, magnus eſt, magnificet nomen tuum. Ego autem non ſum, quia peccator homo ſum. Sed & ego magnifico nomen tuum; & interpellat te pro peccatis meis qui vicitſæculum, numerans me inter infirma membra corporis ſui, quia & imperfectum (*a*) ejus viderunt oculi tui, & in libro tuo omnes ſcribentur.

CAPUT XXXII. *Ut ſe gerit ad odorum illecebras.*

48. DE illecebra odorum non ſatago nimis. Cum abſunt non requiro, cum adſunt non reſpuo, paratus etiam eis ſemper carere. Ita mihi videor; fortaſſe fallor. Sunt enim & iſtæ plangendæ tenebræ, in quibus me latet facultas mea quæ in me eſt, ut animus meus de viribus ſuis ipſe ſe interrogans non facile ſibi credendum exſtimet, quia & quod ineſt, plerumque occultum eſt, niſi experientia manifeſtetur. Et nemo ſecurus eſſe debet in iſta vita, quæ tota tentatio nominatur, utrum qui fieri potuit ex deteriore melior, non fiat etiam ex meliore deterior. Una ſpes, una fiducia, una firma promiſſio, miſericordia tua.

CAPUT XXXIII. *Ut ſe gerit ad voluptates aurium.*

49. VOLUPTATES aurium tenacius me implicaverant & ſubjugaverant; ſed reſolviſti & liberaſti me. Nunc in ſonis quos animant eloquia tua, cum ſuavi & artificioſa voce cantantur, fateor aliquantulum adquieſco, non quidem ut hæream, ſed ut ſurgam cum volo. Attamen cum ipſis ſententiis quibus vivunt, ut admittantur ad me quærunt in corde meo nonnullius dignitatis locum, & vix eis præbeo congruentem. Aliquando enim plus mihi videor honoris eis tribuere quam decet, tum ipſis ſanctis dictis religioſius & ardentius ſentio moveri animos noſtros in flammam pietatis, cum ita cantantur, quam ſi non ita cantarentur; & omnes affectus ſpiritus noſtri pro ſui diverſitate habere proprios modos in voce atque cantu, quorum neſcio qua occulta familiaritate excitentur. Sed delectatio carnis meæ, cui mentem enervandam non oportet dari, ſæpe me fallit, dum rationem ſenſus non ita comitatur ut patienter ſit poſterior; ſed tantum quia propter illam meruit admitti, etiam præcurrere ac ducere conatur. Ita in his pecco non ſentiens, ſed poſtea ſentio.

50. Aliquando autem hanc ipſam fallaciam immoderatius cavens erro nimia ſeveritate: ſed valde interdum, ut melos omne cantilenarum ſuavium quibus Davidicum pſalterium frequentatur, ab

(*a*) Bad. Am. Er. & Lov. *imperfectum meum.* Sed MSS. cum Arn. *imperfectum ejus*, ſcilicet Chriſti, ex cujus perſona verſiculum iſtum interpretatur Auguſtinus Enar. in Pſ. 138.

ab auribus meis removeri velim, atque ipsius Ecclesiæ, tutiusque mihi videtur quod de Alexandrino Episcopo Athanasio sæpe mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat sonare lectorem psalmi, ut pronuntianti vicinior esset quam canenti. Verum tamen cum reminiscor lacrymas meas quas fudi ad cantus Ecclesiæ tuæ in primordiis recuperatæ fidei meæ, & nunc ipso quod moveor, non cantu, sed rebus quæ cantantur, cum liquida voce & convenientissima modulatione cantantur, magnam instituti hujus utilitatem rursus agnosco. Ita fluctuo inter periculum voluptatis & experimentum salubritatis; magisque adducor, non quidem irretractabilem sententiam proferens, cantandi consuetudinem approbare in Ecclesia; ut per oblectamenta aurium infirmior animus in affectum pietatis assurgat. Tamen cum mihi accidit ut me amplius cantus quam res quæ canitur moveat; pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantantem. Ecce ubi sum, flete mecum, & pro me flete, qui aliquid boni vobiscum intus agitis unde facta procedunt. Nam qui non agitis, non vos hæc movent. Tu autem, Domine Deus meus, exaudi, respice, & vide, & miserere, & sana me, in cujus oculis mihi quæstio factus sum, & ipse est languor meus.

CAPUT XXXIV. *Ut se gerit ad oculorum illecebras.*

51. RESTAT voluptas oculorum istorum carnis meæ de qua loquar confessiones, quas audiant aures templi tui, aures fraternæ ac piæ, ut concludamus tentationes concupiscentiæ carnis, quæ me adhuc pulsant ingemiscentem, & habitaculum meum, quod de cœlo est, superindui cupientem. Pulcras formas & varias, nitidos & amœnos colores amant oculi. Non teneant hæc animam meam: teneat eam Deus qui fecit hæc, bona quidem valde; sed ipse est bonum meum, non hæc. Et tangunt me vigilantem totis diebus, nec requies ab eis datur mihi, sicut datur a vocibus canoris, aliquando ab omnibus, in silentio. Ipsa enim regina colorum lux ista perfundens cuncta, quæ cernimus, ubi per diem fuero, multimodo allapsu blanditur mihi aliud agenti, & eam non advertenti. Insinuat autem se ita vehementer, ut si repente subtrahatur, cum desiderio requiratur; & si diu absit, contristat animum.

52. O lux quam videbat Tobias, cum clausis oculis istis filium docebat vitæ viam, & ei præibat pede caritatis nusquam errans. Aut quam videbat Isaac prægravatis & opertis senectute carneis luminibus, cum filios non agnoscendo benedicere, sed bene-

dicendo agnoſcere meruit. Aut quam videbat Jacob, cum & ipſe præ grandi ætate captus oculis, in filiis præſignata futuri populi genera luminoſo corde radiavit; & nepotibus ſuis ex Joſeph divexas myſtice manus, non ſicut pater eorum foris corrigebat, ſed ſicut ipſe intus diſcernebat impoſuit. Ipſa eſt lux, una eſt, & unum omnes qui vident & amant eam. At iſta corporalis de qua loquebar, illecebroſa ac periculoſa dulcedine condit vitam ſæculi cæcis amatoribus. Qui autem & de ipſa laudare te norunt, Deus creator omnium, aſſumunt eam in hymno tuo, non abſumuntur ab ea in ſomno ſuo: ſic eſſe cupio. Reſiſto ſeductionibus oculorum, ne implicentur pedes mei quibus ingredior viam tuam; & erigo ad te inviſibiles oculos, ut tu evellas de laqueo pedes meos. Tu ſubinde evellis eos, nam illaqueantur. Tu non ceſſas evellere, ego autem crebro hæreo in ubique ſparſis inſidiis; quoniam non dormies, neque dormitabis, qui cuſtodis Iſrael.

53. Quam innumerabilia variis artibus & opificiis, in veſtibus, calceamentis, vaſis, & (a) cujuſcemodi fabricationibus, picturis etiam, diverſiſque figmentis, atque his uſum neceſſarium atque moderatum, & piam ſignificationem longe tranſgredientibus, addiderunt homines ad illecebras oculorum, foras ſequentes quod faciunt, intus relinquentes a quo facti ſunt, & exterminantes quod facti ſunt. At ego Deus meus & decus meum, etiam hinc dico tibi hymnum, & ſacrifico laudem (b) ſacrificatori meo: quoniam pulcra trajecta per animas in manus artificioſas, ab illa pulcritudine veniunt, quæ ſuper animas eſt, cui ſuſpirat anima mea die ac nocte. Sed pulcritudinum exteriorum operatores & ſectatores inde trahunt approbandi modum, non autem inde trahunt utendi modum. Et ibi eſt, & non vident eum, ut non eant longius, & fortitudinem ſuam ad te cuſtodiant, nec eam ſpargant in delicioſas laſſitudines. Ego autem hæc loquens atque diſcernens etiam iſtis pulcris greſſum innecto; ſed tu evellis, Domine, evellis tu, quoniam miſericordia tua ante oculos meos eſt. Nam & ego capior miſerabiliter, & tu evellis miſericorditer; aliquando non ſentientem, quia ſuſpenſius incideram; aliquando cum dolore, quia jam inhæſeram.

54.

(a) Lov. *hujuſcemodi* ſed MSS. habent *cujuſcemodi*, quo vocabulo frequens utitur Auguſtinus pro, *qualibuſcumque*, idque jam reſtituimus in hujus libri c. 8. n. 12.

(b) MSS. & plures editi, *ſanctificatori meo.*

54. HUC accedit alia forma tentationis multiplicius periculosa. Præter eam enim concupiscentiam carnis, quæ inest in delectatione omnium sensuum & voluntatum, cui servientes depereunt, qui longe se faciunt a te, inest animæ per eosdem sensus corporis quædam non se oblectandi in carne, sed experiendi per carnem vana & curiosa cupiditas, nomine cognitionis & scientiæ palliata. Quæ quoniam in appetitu noscendi est, oculi autem sunt ad cognoscendum in sensibus principes, concupiscentia oculorum eloquio divino appellata est. Ad oculos enim proprie videre pertinet. Utimur autem hoc verbo etiam in ceteris sensibus, cum eos ad cognoscendum intendimus. Neque enim dicimus: Audi quid rutilet; aut, Olfac quam niteat; aut, Gusta quam splendeat; aut, Palpa quam fulgeat: videri enim dicuntur hæc omnia. Dicimus autem non solum, Vide quid luceat, quod soli oculi sentire possunt; sed etiam, Vide quid sonet; Vide quid oleat; Vide quid sapiat; Vide quam durum sit. Ideoque generalis experientia sensuum concupiscentia (sicut dictum est) oculorum vocatur, quia vivendi officium in quo primatum oculi tenent, etiam ceteri sensus sibi de similitudine usurpant, cum aliquid cognitionis explorant.

CAPUT XXXV. *Ut se habet ad secundum tentationis genus, quod est curiositatis.*

Job. 2. 16.

55. Ex hoc autem evidentius discernitur quid voluptatis, quid curiositatis agatur per sensus; quod voluptas pulcra, canora, suavia, sapida, lenia sectatur: curiositas autem etiam his contraria tentandi caussa, non ad subeundam molestiam, sed experiendi noscendique libidine. Quid enim voluptatis habet videre in laniato cadavere quod exhorreas; & tamen sicubi jaceat, concurrunt ut contristentur, ut palleant. Timent etiam ne in somnis hoc videant; quasi quisquam eos vigilantes videre coegerit, aut pulcritudinis ulla fama persuaserit. Ita & in ceteris sensibus, quæ persequi longum est. Ex hoc morbo cupiditatis in spectaculis exhibentur quæque miracula. Hinc ad perscrutanda naturæ (*a*) (quæ præter nos est) operta proceditur, quæ scire nihil prodest, & nihil aliud quam scire homines cupiunt. Hinc etiam, si quid eodem perversæ scientiæ fine per artes magicas quæritur. Hinc etiam in ipsa religione Deus tentatur, cum signa & prodigia flagitantur, non ad aliquam salutem, sed ad solam experientiam desiderata.

56.

(*a*) Ita MSS. cum Arn. At Bad. Am. Er. & Lov. *ad perscrutandæ naturæ secreta, quæ præter nos est operata, proceditur.*

56. In hac (*a*) tam immenſa ſilva plena inſidiarum & periculorum, ecce multa præciderim & a meo corde diſpulerim, ſicuti donaſti me facere, Deus ſalutis meæ: attamen quando audeo dicere, cum circumquaque quotidianam vitam noſtram tam multa hujus generis rerum circumſtrepant, quando audeo dicere nulla re tali me intentum fieri ad ſpectandum, & vana cura capiendum? Sane me jam theatra non rapiunt, nec curo noſſe tranſitus ſiderum, nec anima mea umquam reſponſa quæſivit umbrarum, omnia ſacrilega ſacramenta deteſtor. A te, Domine Deus meus, cui humilem famulatum ac ſimplicem debeo, quantis mecum ſuggeſtionum machinationibus agit inimicus ut ſignum aliquod petam? Sed obſecro te per Regem noſtrum, & patriam Jeruſalem, ſimplicem, caſtam, ut quemadmodum a me longe eſt iſta conſenſio, ita ſit ſemper longe atque longius. Pro ſalute autem cujuſquam cum te rogo, alius multum differens finis eſt intentionis meæ, & te facientem quod vis das mihi, & dabis libenter ſequi.

57. Verumtamen in quam multis minutiſſimis & contemtibilibus rebus curioſitas quotidie noſtra tentatur, & quam ſæpe labamur, quis enumerat? Quoties narrantes inania, primo quaſi toleramus ne offendamus infirmos, deinde paulatim libenter advertimus. Canem currentem poſt leporem jam non ſpecto cum in circo fit: at vero in agro ſi caſu tranſeam, avertit me fortaſſis, & ab aliqua magna cogitatione, atque ad ſe convertit illa venatio, non deviare cogens corpore jumenti, ſed cordis inclinatione. Et niſi jam mihi demonſtrata infirmitate mea, cito admoneas, aut ex ipſa viſione per aliquam conſiderationem in te aſſurgere, aut totum contemnere atque tranſire, vanus hebeſco. Quid cum me domi ſedentem ſtellio muſcas captans, vel aranea retibus ſuis irruentes implicans, ſæpe intentum facit? Num quia parva ſunt animalia, ideo non res eadem geritur? Pergo inde ad laudandum te creatorem mirificum atque ordinatorem rerum omnium, ſed non inde intentus eſſe incipio. Aliud eſt cito ſurgere, aliud eſt non cadere. Et talibus vita mea plena eſt, & una ſpes mea magna valde miſericordia tua. Cum enim hujuſcemodi rerum conceptaculum ſit cor noſtrum, & portat copioſæ vanitatis catervas, hinc & orationes noſtræ ſæpe interrumpuntur atque turbantur, & ante conſpectum tuum dum ad aures tuas vocem cordis intendimus, neſcio unde irruentibus nugatoriis cogitationibus res tanta præciditur.

58.

(*a*) Lov. *in hac tamen immenſa......... ecce quam multa.*

Caput XXXVI. Ut se habet ad tertium tentationis genus, quod est superbiæ.

58. NUMQUID etiam hoc inter contemnenda deputabimus, aut aliquid nos reducet in spem nisi (*a*) tota misericordia tua, quoniam cœpisti mutare nos? Et tu scis quanta ex parte mutaveris, qui me primitus sanas a libidine vindicandi me, ut propitius fias etiam ceteris omnibus iniquitatibus meis, & sanes omnes languores meos, & redimas de corruptione vitam meam, & corones me in miseratione & misericordia, & saties in bonis desiderium meum; qui compressisti a timore tuo superbiam meam, & mansuefecisti jugo tuo cervicem meam. Et nunc porto illud, & lene est mihi, quoniam sic promisisti & fecisti; & vere sic erat, & nesciebam quando id subire metuebam. Sed numquid, Domine qui solus sine typho dominaris, quia solus verus Dominus es qui non habes dominum; numquid hoc quoque tertium tentationis genus cessavit a me, aut cessare in hac tota vita potest?

59. Timeri & amari velle ab hominibus, non propter aliud sed ut inde sit gaudium quod non est gaudium, misera vita est, & fœda jactantia. Hinc fit vel maxime non amare te, nec caste timere te. Ideoque tu superbis resistis, humilibus autem das gratiam, & intonas super ambitiones sæculi, & contremunt fundamenta montium. Itaque nobis, quoniam propter quædam humanæ societatis officia necessarium est amari & timeri ab hominibus, instat adversarius veræ beatitudinis nostræ, ubique spargens in laqueis: euge, euge: ut dum avide colligimus, incaute capiamur, & a veritate tua gaudium nostrum deponamus, atque in hominum fallacia ponamus; libeatque nos amari & timeri, non propter te, sed pro te; atque isto modo sui similes factos secum habeat, non ad concordiam caritatis, sed ad consortium supplicii, qui statuit sedem suam ponere in aquilone, ut te perversa & distorta via (*b*) imitanti tenebrosi frigidique servirent. Nos autem, Domine, pusillus grex tuus ecce sumus; tu nos posside. Prætende alas tuas, & fugiamus sub eas. Gloria nostra tu esto; propter te amemur, & verbum tuum timeatur in nobis. QUI LAUDARI vult ab hominibus vituperante te, non defendetur ab hominibus judicante te, nec eripietur damnante te. Cum autem non peccator laudatur in desideriis animæ suæ, nec qui iniqua gerit benedicitur, sed laudatur homo propter aliquod donum quod dedisti ei, at ille plus gaudet sibi

(*a*) MSS nonnulli cum Arn. *nisi nota misericordia tua*

(*b*) Sic legimus in MSS. Fossatensi. At in aliis plerisque habetur, *imitandi*, aut, *imitati*, minus bene ut arbitramur.

ſibi laudari ſe, quam ipſum donum habere unde laudatur; etiam iſte te vituperante laudatur; & melior jam ille qui laudavit, quam iſte qui laudatus eſt. Illi enim placuit in homine donum Dei, huic amplius placuit donum hominis quam Dei.

CAPUT XXXVII *Ut movetur laudibus humanis.*

60. TENTAMUR his tentationibus quotidie, Domine, ſine ceſſatione tentamur. Quotidiana fornax noſtra eſt humana lingua. Imperas nobis in hoc genere continentiam: DA quod jubes; & jube quod vis. Tu noſti de hac re ad te gemitum cordis mei, & flumina oculorum meorum. Neque enim facile colligo quam ſim ab iſta peſte mundatior, & multum timeo occulta mea quæ norunt oculi tui, mei autem non. Eſt enim qualiſcumque in aliis generibus tentationum mihi facultas explorandi me: in hoc pene nulla eſt. Nam & a voluptatibus carnis, & a curioſitate ſupervacanea cognoſcendi, video quantum aſſecutus ſim poſſe refrenare animum meum, cum eis rebus careo, vel voluntate, vel cum abſunt. Tunc enim me interrogo quam magis minuſve mihi moleſtum ſit non habere. Divitiæ vero quæ ob hoc expetuntur ut alicui iſtarum trium cupiditatum, vel duabus earum, vel omnibus ſerviant, ſi perſentiſcere non poteſt animus utrum eas habens contemnat, poſſunt & dimitti ut ſe probet. Laude vero ut careamus, atque in eo experiamur quid poſſumus, numquid male vivendum eſt, & tam perdite atque immaniter, ut nemo nos noverit qui non deteſtetur? Quæ major dementia dici aut cogitari poteſt? At ſi bonæ vitæ bonorumque operum comes & ſolet, & debet eſſe laudatio, tam comitatum ejus, quam ipſam bonam vitam deſeri non oportet. Non autem ſentio ſine quo eſſe aut æquo animo, aut ægre poſſim, niſi cum abfuerit.

61. Quid igitur tibi in hoc genere tentationis, Domine, confiteor? Quid? niſi delectari me laudibus; ſed amplius ipſa veritate quam laudibus? Nam ſi mihi proponatur, utrum malim furens, aut in omnibus rebus errans, ab omnibus hominibus laudari; an conſtans, & in veritate certiſſimus, ab omnibus vituperari, video quid eligam. Verumtamen nollem, ut vel augeret mihi gaudium cujuslibet boni mei ſuffragatio oris alieni. Sed auget, fateor; non ſolum, ſed & vituperatio minuit. Et cum iſta miſeria mea perturbor, ſubintrat mihi excuſatio, quæ qualis ſit, tu ſcis Deus, nam me incertum facit. Quia enim nobis imperaſti non tantum continentiam, id eſt a quibus rebus amorem cohibeamus, verum etiam juſtitiam, id eſt, quo eum conferamus: nec te tantum voluiſti

luisti a nobis, verum etiam proximum diligi; sæpe mihi videor de profectu aut spe proximi delectari, cum bene intelligentis laude delector; & rursus ejus malo contristari, cum eum audio vituperare quod aut ignorat, aut bonum est. Nam & contristor aliquando laudibus meis, cum vel ea laudantur in me, in quibus ipse mihi displiceo; vel etiam bona minora & levia pluris æstimantur quam æstimanda sunt. Sed rursus unde scio, an propterea sic afficior, quia nolo de meipso a me dissentire laudatorem meum; non quia illius utilitate moveor, sed quia eadem bona quæ mihi in me placent, jocundiora mihi sunt cum & alteri placent? Quodam modo enim non ego laudor, cum de me sententia mea non laudatur; quando quidem aut illa laudantur quæ mihi displicent, aut illa amplius quæ mihi minus placent. Ergone de hoc incertus sum mei?

62. Ecce in te veritas, video non me laudibus meis propter me, sed propter proximi utilitatem moveri oportere. Et utrum ita sit nescio. Minus mihi in hac re notus sum ipse quam (*a*) tu. Obsecro te, Deus meus, & me ipsum mihi indica, ut confitear oraturis pro me fratribus meis quod in me saucium compero. Iterum me diligentius interrogem. Si utilitate proximi moveor in laudibus meis cur minus moveor, si quisquam alius injuste vituperetur, quam si ego? cur ea contumelia magis mordeor quæ in me, quam quæ in alium eadem iniquitate coram me jacitur? An & hoc nescio? Etiamne id restat ut ipse me seducam, & verum non faciam coram te in corde & lingua mea? Insaniam istam, Domine, longe fac a me, ne oleum peccatoris mihi sit os meum ad impinguandum caput meum.

*Caput XXXVIII. *Et virtuti periculum a vana gloria.*

63. EGENUS & pauper ego sum, & melior in occulto gemitu displicens mihi, & quærens misericordiam tuam donec reficiatur defectus meus & perficiatur usque in pacem quam nescit arrogantis oculus. * Sermo autem ore procedens, & facta quæ innotescunt hominibus, habent tentationem periculosissimam ab amore laudis, qui ad privatam quamdam excellentiam (*b*) contrahit emen-

(*a*) Lov. *quam tibi*, sed melius antiquiores editiones & MSS. *quam tu.* Hic nimirum id confitetur quod supra cap. 5. cum diceret: *Mihi sum præsensentior quam tibi: & tamen te novi nullo modo posse violari; ego vero quibus tentationibus resistere valeam, quibusve non valeam nescio.*

(*b*) Am. Er. & Lov. *contrahere emendicata suffragia tentat; & cum a me* &c. Som. *contrahit, & emendicata suffragia tentat, & cum a me* &c. Prætulimus

emendicata suffragia; tentat & cum a me in me arguitur, eo ipso quo arguitur; & sæpe homo de ipso vanæ gloriæ contemtu vanius gloriatur; ideoque non jam de ipso (*a*) contemtu gloriæ gloriatur. Non enim eam contemnit cum gloriatur intus.

CAPUT XXXIX. *Φιλαυτία.*

64. ETIAM intus est aliud in eodem genere tentationis malum, quo inanescunt qui placent sibi de se, quamvis aliis vel (*b*) non placeant, vel displiceant, nec placere affectent ceteris. Sed sibi placentes multum tibi displicent, non tantum de non bonis quasi bonis; verum etiam de bonis tuis quasi suis: aut etiam sicut de tuis, sed tamquam ex meritis suis: aut etiam sicut ex tua gratia, (*c*) non tamen socialiter gaudentes, sed aliis invidentes ea. In his omnibus atque hujuscemodi periculis & laboribus vides tremorem cordis mei; & vulnera mea magis subinde a te sanari, quam mihi non infligi sentio.

CAPUT XL. *Quod in se & in ceteris rebus Deum investigavit.*

65. UBI non mecum ambulasti, Veritas, docens quid caveam & quid appetam, cum ad te referrem inferiora visa mea quæ potui, teque consulerem? Lustravi mundum foris sensu quo potui, & adtendi vitam corporis mei de me, sensusque ipsos meos. Inde ingressus sum in recessus memoriæ meæ multiplices amplitudines plenas miris modis copiarum innumerabilium, & consideravi, & expavi, & nihil eorum discernere potui sine te, & nihil eorum esse te inveni. Nec ego ipse inventor qui peragravi omnia, & distinguere & pro suis quæque dignitatibus æstimare conatus sum, excipiens alia nuntiantibus sensibus, & interrogans alia mecum commixta sentiens, ipsosque nuntios dignoscens atque dinumerans, jamque in (*d*) memoriæ latis opibus alia pertractans, alia recondens, alia eruens. Nec ego ipse cum hæc agerem, id est vis mea qua id agebam, nec ipse eras tu, quia lux es tu permanens quam de omnibus consulebam an essent, quid essent, quanti pendenda essent. Et audiebam docentem ac jubentem; & sæpe istud facio. Hoc me delectat, & ab actionibus necessitatis quantum relaxari possum, ad istam voluptatem refugio. Neque in his omnibus quæ per-

lectionem MSS. quæ etiam est, Bad. & Arn. Porro in sequente sententia plures e MSS. omittunt nomen, *homo.*

(*a*) Am Er. Lov. *de ipso vanæ gloriæ contemtu*, abest, *vanæ*, a MSS. quorum etiam nonnulli verba sequentia sic interpungunt. *Non enim eam contemnit cum gloriatur. Intus etiam, intus est aliud* &c.

(*b*) Sic potiores MSS. Lov. vero absque negatione, *vel placeant.*

(*c*) Editi plerique locum huncce ita interpolatum habent: *aut etiam sicut ex tua gratia, sed non sua merita, non tamen* &c. removimus verba isthæc, *sed non sua merita*, quia iis carent MSS.

(*d*) Lov. *in memoria elatis opibus.*

percurro consulens te, invenio tutum locum animæ meæ nisi in te, quo colligantur sparsa mea, nec a te quidquam recedat ex me. Et aliquando intromittis me in affectum multum inusitatum introrsus ad nescio quam dulcedinem, quæ si perficiatur in me, nescio quid erit quod vita ista non erit. Sed recido in hæc ærumnosis ponderibus, & resorbeor solitis, & teneor, & multum fleo, sed multum teneor. Tantum consuetudinis sarcina (a) degravat. Hic esse valeo, nec volo; illic volo, nec valeo; miser utrobique.

CAPUT XLI. *Triplex cupiditas.*

66. IDEOQUE consideravi languores peccatorum meorum in cupiditate triplici; & dextram tuam invocavi ad salutem meam. Vidi enim splendorem tuum corde saucio, & repercussus dixi: Quis illuc potest? Projectus sum a facie oculorum tuorum. TU ES VERITAS super omnia præsidens: at ego per avaritiam meam non amittere te volui, sed volui tecum possidere mendacium; sicut nemo vult ita falsum dicere, ut nesciat ipse quid verum sit. Itaque amisi te, quia non dignaris cum mendacio possideri.

CAPUT XLII. *Nonnulli ad dæmones tamquam redeundi ad Deum mediatores infeliciter recurrerunt.*

67. QUEM invenirem qui me reconciliaret tibi? (b) Ambiendum mihi fuit ad Angelos? Qua prece? quibus sacramentis? Multi conantes ad te redire, neque per se ipsos valentes, sicut audio, tentaverunt hæc, & inciderunt in desiderium curiosarum visionum, & digni habiti sunt illusionibus. Elati enim te quærebant doctrinæ fastu, exserentes potius quam tundentes pectora, & adduxerunt sibi per similitudinem cordis sui, conspirantes & socias superbiæ suæ potestates aeris hujus, a quibus per potentias magicas deciperentur, quærentes mediatorem per quem purgarentur, & non erat. Diabolus enim erat transfigurans se in Angelum lucis. Et multum illexit superbam carnem, quod carneo corpore ipse non esset. Erant enim illi mortales & peccatores; tu autem, Domine, cui reconciliari superbe quærebant, immortalis & sine peccato. Mediator autem inter Deum & homines oportebat ut haberet aliquid simile Deo, aliquid simile hominibus; ne in utroque hominibus similis, longe esset a Deo; aut in utroque Deo similis, longe esset ab hominibus, atque ita mediator non esset. Fallax itaque ille mediator, quo per secreta judicia tua, superbia mereretur illudi, unum cum hominibus habet, id est peccatum; aliud videri vult habere cum Deo, ut quia carnis mortalitate non

(a) In MSS. omnibusr nullo fere excepto, *Tantum consuetudinis sarcina digna est.* Ita etiam Bad.

(b) Sic MSS. excepto Lyrensi qui habet, *Abeundum.* Editi autem Bad. Am. Er. & Lov. *An eundem.*

tegitur, pro immortali se ostentet. Sed quia stipendium peccati mors est, hoc habet commune cum hominibus, unde simul damnetur in mortem.

CAPUT XLIII. *Christus verus mediator.*

68. VERAX autem mediator quem secreta tua misericordia demonstrasti humilibus, & misisti ut ejus exemplo etiam ipsam discerent humilitatem, mediator ille Dei & hominum homo Christus Jesus, inter mortales peccatores & immortalem justum apparuit; mortalis cum hominibus; justus cum Deo. Ut quoniam stipendium justitiæ vita & pax est, per justitiam conjunctam Deo evacuaret mortem (a) justificatorum impiorum, quam cum illis voluit habere communem. (b) Hic demonstratus est antiquis sanctis, ut ita ipsi per fidem futuræ passionis ejus, sicut nos per fidem præteritæ salvi fierent. In quantum enim homo, in tantum mediator; in quantum autem Verbum non medius, quia æqualis Deo, & Deus apud Deum, & simul (c) cum Spiritu-sancto unus Deus.

69. Quomodo nos amasti Pater bone, qui Filio tuo unico non pepercisti, sed pro nobis impiis tradidisti eum? Quomodo nos amasti pro quibus ille, non rapinam arbitratus esse æqualis tibi, factus est subditus usque ad mortem crucis, unus ille in mortuis liber, potestatem habens ponendi animam suam, & potestatem habens iterum sumendi eam; pro nobis tibi victor & victima; & ideo victor, quia victima: pro nobis tibi sacerdos & sacrificium; & ideo sacerdos, quia sacrificium: faciens tibi nos de servis filios, de te nascendo, nobis serviendo. Merito mihi spes valida in illo est, quod sanabis omnes languores meos, per eum qui sedet ad dexteram tuam & te interpellat pro nobis; alioquin desperarem. Multi enim & magni sunt iidem languores mei, multi sunt & magni, sed amplior est medicina tua. Potuimus putare Verbum tuum remotum esse a conjunctione hominis, & desperare de nobis, nisi caro fieret & habitaret in nobis.

70. Conterritus peccatis meis & mole miseriæ meæ agitaveram in corde meditatusque fueram fugam in solitudinem: sed prohibuisti me, & confirmasti me, dicens, *Ideo pro omnibus Christus mortuus est, ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est.* (2. Cor. 5. 15.) Ecce Domine, jacto in te curam meam ut vivam, & considerabo mira-

(a) MSS. Benignianus, *justificandorum impiorum.* Corbeiensis, *justificatorum piorum.*

(b) Codex Fossatensis, *Hinc.* Ita etiam unus e Sorbonicis.

(c) MSS. plerique non habent hæc verba, *cum Spiritu-Sancto.*

mirabilia de lege tua. Tu ſcis imperitiam meam & infirmitatem meam: doce me, & ſana me. Ille tuus Unicus in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi redemit me ſanguine ſuo. Non calumnientur mihi ſuperbi: quoniam cogito pretium meum, & manduco, & bibo, & erogo, & pauper cupio ſaturari ex eo inter illos qui edunt & ſaturantur, & laudant Dominum qui requirunt eum.

LIBER UNDECIMUS.

Laudaturus Deum deinceps profeſſione ſuæ ipſius in ſcripturis ſanctis ſive imperitiæ, ſive etiam peritiæ, aut ejus, quo in eas ex munere divino flagrabat, ſtudii, explicandum ſumit exordium libri Geneſeos; atque hic primum illuſtrat iſthæc verba: In principio fecit Deus cœlum & terram. *Occurrit obtrectantibus, quid faceret Deus antequam cœlum & terram conderet; & unde ei in mentem venerit tandem aliquando ea facere, cum antea non feciſſet. Dum vero iis refellendis inſiſtit: copioſam de Tempore conſcribit diſputationem.*

CAPUT I. *Cur confitemur Deo ſcienti.*

1. NUMQUID, Domine, cum tua ſit æternitas, ignoras quæ tibi dico, aut ad tempus vides quod fit in tempore? Cur ergo tibi tot rerum narrationes digero? Non utique ut per me noveris ea, ſed affectum meum excito in te, & eorum qui hæc legunt, ut dicamus omnes: Magnus Dominus & laudabilis valde. Jam dixi, & dicam: amore amoris tui facio iſtud. Nam & oramus, & tamen veritas ait: *Novit pater veſter quid vobis opus ſit prius quam petatis ab eo.* (*Mat. 6. 8.*) Affectum ergo noſtrum patefacimus in te, confitendo tibi miſerias noſtras & miſericordias tuas ſuper nos, ut liberes nos omnino, quoniam cœpiſti, ut deſinamus eſſe miſeri in nobis, & beatificemur in te; quoniam vocaſti nos ut ſimus pauperes ſpiritu, & mites, & lugentes, & eſurientes ac ſitientes juſtitiam, & miſericordes, & mundi cordes, & pacifici. Ecce narravi tibi multa quæ potui, & quæ volui, quoniam tu prior voluiſti, ut confiterer tibi Domino Deo meo, quoniam bonus es, quoniam in ſæculum miſericordia tua.

CAPUT II. *Petit a Deo ſcriptura-*

2. QUANDO autem ſufficio lingua calami enuntiare omnia hortamenta tua, & omnes terrores tuos, & conſolationes, & gubernationes quibus me perduxiſti prædicare verbum, & ſacramentum tuum diſpenſare populo tuo? Et ſi ſufficio hæc enuntiare

ex

rum sanctarum intelligentiam.

ex ordine, caro mihi valent stillæ temporum. Et olim inardesco meditari in lege tua, & in ea tibi confiteri scientiam & imperitiam meam, primordia illuminationis tuæ, & reliquias tenebrarum mearum, quo usque devoretur a fortitudine infirmitas. Et nolo in aliud horæ diffluant, quas invenio liberas a necessitatibus reficiendi corporis, & intentionis animi, & servitutis quam debemus hominibus, & quam non debemus, & tamen redimus.

3. Domine Deus meus, intende orationi meæ, & misericordia tua exaudiat desiderium meum, quoniam non mihi soli æstuat, sed usui vult esse fraternæ caritati: & vides in corde meo quia sic est. (*a*) Sacrificem tibi famulatum cogitationis & linguæ meæ; & da quod offeram tibi. Inops enim & pauper sum; tu dives in omnes invocantes te, qui securus curam nostri geris. Circumcide ab omni temeritate omnique mendacio interiora & exteriora labia mea. SINT CASTÆ deliciæ meæ Scripturæ tuæ; nec fallar in eis, nec fallam ex eis. Domine adtende, & miserere, Domine Deus meus, lux cæcorum & virtus infirmorum, statimque lux videntium & virtus fortium, adtende animam meam, & audi clamantem de profundo. Nam nisi adsint & in profundo aures tuæ, quo ibimus? quo clamabimus? Tuus est dies, & tua est vox. Ad nutum tuum momenta transvolant. Largire inde spatium meditationibus nostris in abdita Legis tuæ, neque adversus pulsantes claudas eam. Neque enim frustra scribi voluisti tot paginarum opaca secreta. Aut non habent illæ silvæ cervos suos recipientes se in eas, & resumentes, ambulantes, & pascentes, (*b*) recumbentes & ruminantes? O Domine, perfice me, & revela mihi eas. Ecce vox tua gaudium meum, vox tua (*c*) super affluentiam voluptatum. Da quod amo: amo enim; & hoc tu dedisti. Ne dona tua deseras, nec herbam tuam spernas sitientem. Confitear tibi quidquid invenero in libris tuis; & audiam vocem laudis, & te bibam, & considerem mirabilia de Lege tua, ab usque principio in quo fecisti cœlum & terram, usque ad regnum tecum perpetuum sanctæ civitatis tuæ.

4. Domine, miserere mei, exaudi desiderium meum. Puto enim quod non sit de terra, non de auro & argento & de lapidibus, aut decoris vestibus, aut honoribus & potestatibus, aut voluptatibus carnis, neque de necessariis corpori, & huic vitæ peregrina-

grina-

(*a*) Lov. *quia sic est, sacrificem*, &c.

(*b*) Sic Arn. & duodecim MSS. At Lov. *recubantes.*

(*c*) Corbejensis cod. *super affluentia*, Bad. Am. cum quatuor MSS. *superfluentium voluptatum.*

grinationis noftræ, quæ omnia nobis apponuntur quærentibus regnum & juftitiam tuam. Vide, Domine Deus meus, unde fit defiderium meum. Narraverunt mihi injufti delectationes, fed non ficut lex tua, Domine. Ecce unde eft defiderium meum. Vide Pater, adfpice, & vide, & approba, & placeat in confpectu mifericordiæ tuæ invenire me gratiam ante te, ut aperiantur pulfanti mihi interiora fermonum tuorum. Obfecro per Dominum noftrum Jefum Chriftum filium tuum, virum dexteræ tuæ, filium hominis, quem confirmafti tibi mediatorem tuum & noftrum, per quem nos quæfifti non quærentes te, quæfifti autem ut quæreremus te, Verbum tuum per quod fecifti omnia, in quibus & me; Unicum tuum per quem vocafti in adoptionem populum credentium, in quo & me: per eum te obfecro qui fedet ad dexteram tuam & te interpellat pro nobis, in quo funt omnes thefauri fapientiæ & fcientiæ abfconditi. (*a*) Ipfum quæro in libris tuis. Moyfes de illo fcripfit. Hoc *Joan. 5. 46.* ipfe ait: hoc Veritas ait.

Caput III. Quæ fcripfit Moyfes de creatione cœli & terræ intelligere non poteft nifi donante Deo.

5. AUDIAM & intelligam quomodo in principio fecifti cœlum & terram. Scripfit hoc Moyfes. Scripfit hoc & abiit, tranfivit hinc (*b*) a te ad te; neque nunc ante me eft: nam fi effet, tenerem eum, & rogarem eum, & per te obfecrarem ut mihi ifte panderet; & præberem aures corporis mei fonis erumpentibus ex ore ejus. Et fi hebræa voce loqueretur, fruftra pulfaret fenfum meum, nec inde mentem meam quidquam tangeret: fi autem latine, fcirem quid diceret. Sed unde fcirem an verum diceret? Quod fi & hoc fcirem, num ab illo fcirem? Intus utique mihi, intus in domicilio cogitationis, nec græca, nec latina, nec barbara veritas, fine oris & linguæ organis, fine ftrepitu fyllabarum diceret, Verum dicit: & ego ftatim certus confidenter illi homini tuo dicerem, Verum dicis. Cum ergo illum interrogare non poffim, te, quo plenus vera dixit, Veritas, rogo te Deus meus, rogo parce peccatis meis; & qui illi fervo tuo dedifti hæc dicere, da & mihi hæc intelligere.

Caput IV. Creatura clamat creatorem Deum.

6. ECCE funt cœlum & terra: clamant quod facta fint: mutantur enim atque variantur. Quidquid autem factum non eft, & tamen eft, non eft in eo quidquam quod ante non erat, quod eft mutari atque variari. Clamant etiam quod feipfa non fecerint: Ideo fumus, quia facta fumus: non ergo eramus ante quam effemus, ut fieri poffemus

Z

(*a*) Antiquiores & meliores MSS. habent. *Ipfos quæro*, id eft thefauros.

(*b*) Defunt in editis particulæ, *a te;* quæ tamen in MSS. prope omnibus exhibentur.

mus a nobis. Et vox dicentium est ipsa evidentia. Tu ergo Domine fecisti ea qui pulcher es, pulcra sunt enim; qui bonus es, bona sunt enim; qui es, sunt enim. Nec ita pulcra sunt nec ita bona sunt, nec ita sunt sicut tu conditor eorum, cui comparata, nec pulcra sunt, nec bona sunt, nec sunt. Scimus hæc, gratias tibi. Et scientia nostra scientiæ tuæ comparata, ignorantia est.

CAPUT V. *Ex nihilo conditus mundus.*

7. (*a*) QUOMODO autem fecisti cœlum & terram, & quæ machina tam grandis operationis tuæ? Non enim sicut homo artifex formans corpus de corpore, arbitratu animæ valentis imponere utcumque speciem quam cernit in semetipsa interno oculo. Et unde hoc valeret, nisi quia tu fecisti eam? Et imponit speciem jam existenti & habenti ut esset, veluti terræ, aut lapidi, aut ligno, aut auro, aut id genus rerum cuilibet. Et unde ista essent, nisi tu instituisses ea? Tu fabro corpus: tu animum membris imperitantem fecisti: tu materiam unde facit aliquid: tu ingenium quo artem capiat & videat intus quid faciat foris: tu sensum corporis quo interprete trajiciat ab animo ad materiam id quod facit, & renuntiet animo quid factum sit, ut ille intus consulat præsidentem sibi veritatem an bene factum sit. Te laudant hæc omnia creatorem omnium: sed tu quomodo fecisti, Deus, cœlum & terram; Non utique in cœlo neque in terra fecisti cœlum & terram; neque in aëre aut in aquis, quoniam & hæc pertinent ad cœlum & terram. Neque in universo mundo fecisti universum mundum, quia non erat ubi fieret antequam fieret ut esset: nec manu tenebas aliquid unde faceres cœlum & terram. Nam unde tibi hoc quod tu non feceras, unde aliquid faceres? Quid enim est, nisi quia tu es? Ergo dixisti, & facta sunt, atque in verbo tuo fecisti ea.

CAPUT VI. *Quomodo Deus dixit, ut fieret mundus.* *Matth. 17. & 17. 5.*

8. SED quomodo dixisti? Numquid illo modo quo facta est vox de nube, dicens: *Hic est filius meus dilectus*? Illa enim vox acta atque transacta est, cœpta & finita. Sonuerunt syllabæ atque transierunt, secunda post primam, tertia post secundam, atque inde ex ordine, donec ultima post ceteras, silentiumque post ultimam. Unde claret atque eminet, quod creaturæ motus expressit eam, serviens æternæ voluntati tuæ ipse temporalis. Et hæc ad tempus facta verba tua nuntiavit auris exterior menti prudenti, cujus auris interior posita est ad æternum Verbum tuum. At

(*a*) Apud Am. Er. & Lov. sic incipit caput V. *In principio fecit Deus cœlum & terram.* Eadem verba extant hic loci apud Bad. sed absunt a MSS. & ab editione Am.

At illa comparavit hæc verba temporaliter sonantia cum æterno in silentio Verbo tuo, & dixit: Aliud est, longe aliud est. Hæc longe infra me sunt; nec sunt, quia fugiunt & prætereunt: Verbum autem Domini mei supra me manet in æternum. Si ergo verbis sonantibus & prætereuntibus dixisti ut fieret cœlum & terra, atque ita fecisti cœlum & terram, erat jam creatura corporalis ante cœlum & terram, cujus motibus temporalibus temporaliter vox illa percurreret. Nullum autem corpus ante cœlum & terram: aut si erat, id certe sine transitoria voce feceras, ut transitoriam vocem faceres, qua diceres ut fieret cœlum & terra. Quidquid enim illud esset unde talis vox fieret, nisi abs te factum esset, omnino non esset. Ut ergo fieret corpus unde ista verba fierent, quo verbo a te dictum est?

9. VOCAS itaque nos ad intelligendum Verbum Deum apud te Deum, quod sempiterne dicitur, & eo sempiterne dicuntur omnia. Neque enim finitur quod dicebatur, & dicitur aliud ut possint dici omnia; sed simul ac sempiterne omnia. Alioquin jam tempus & mutatio, & non vera æternitas, nec vera immortalitas. Hoc novi, Deus meus, & gratias ago. Novi, confiteor tibi Domine; mecumque novit & benedicit te quisquis ingratus non est certæ veritati. Novimus, Domine, novimus, quoniam in quantum quidquid non est quod erat, & est quod non erat, in tantum moritur & oritur. Non ergo quidquam Verbi tui cedit atque succedit, quoniam vere immortale atque æternum est. Et ideo Verbo tibi coæterno, simul & (*a*) sempiterne dicis omnia quæ dicis, & fit quidquid dicis ut fiat; nec aliter quam dicendo facis: nec tamen & simul & sempiterne fiunt omnia quæ dicendo facis.

CAPVT VII. *Verbum Dei coæternum Deo.*

10. CUR quæso, Domine Deus meus? Utcumque video; sed quomodo id eloquar nescio, nisi quia omne quod esse incipit & esse definitur tunc esse incipit, & tunc esse desinit, quando debuisse incipere vel desinere in æterna ratione cognoscitur, ubi nec incipit aliquid nec desinit. Ipsum est Verbum tuum, quod & *principium est* (*b*), *quia & loquitur nobis*. Sic in Evangelio per carnem ait; & hoc insonuit foris auribus hominum, ut crederetur, & intus quæreretur, & inveniretur in æterna veritate, ubi omnes discipulos bonus & solus magi-

CAPVT VIII. *Verbum Dei ipsum est principium quo docemur omnem veritatem.* *Joan. 8. 25.*

(*a*) Nonnulli e MSS. *simul & sempiterno dicis* &c. Mox etiam plures potioresque cum Arn. habent. *& simul & sempiterna fiunt.*

(*b*) Editi habent, *qui & loquitur.* At MSS. *quia & loquitur:* juxta græcum Joan. 8. 25, ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Sic legisse Augustinum intelligitur aliis ex locis, ut ex cap. 28. seq. ex Tract. 38. in Johan. &c.

magister docet. Ibi audio vocem tuam, Domine dicentem mihi, quoniam ille loquitur nobis qui docet nos. Qui autem non docet nos etiam si loquitur, non nobis loquitur. Quis porro nos docet, nisi stabilis veritas? Quia & per creaturam mutabilem cum admonemur, ad veritatem stabilem ducimur; ibi vere discimus cum stamus & audimus eum, & gaudio gaudemus propter vocem sponsi, reddentes nos unde sumus. Et ideo Principium, quia nisi maneret, cum erraremus non esset quo rediremus. Cum autem redimus ab errore, cognoscendo utique redimus. Ut autem cognoscamus, docet nos, quia Principium est, & loquitur nobis.

CAPUT IX. *Quomodo Verbum Dei loquatur cordi.*

11. IN hoc Principio, Deus, fecisti cœlum & terram, in Verbo tuo, in filio tuo, in virtute tua in Sapientia tua, in Veritate tua, miro modo dicens, & miro modo faciens. Quis comprehendet? quis enarrabit? Quid est illud quod interlucet mihi, & percutit cor meum sine læsione, & inhorresco, & inardesco? Inhorresco in quantum dissimilis ei sum; inardesco in quantum similis ei sum. Sapientia, sapientia ipsa est, quæ interlucet mihi, discindens nubilum meum, quod me rursus cooperit deficientem ab ea, caligine atque aggere pœnarum mearum; quoniam sic infirmatus est in egestate vigor meus, ut non sufferam bonum meum, donec tu Domine qui propitius factus es omnibus iniquitatibus meis, etiam sanes omnes languores meos; quia & redimes de corruptione vitam meam, & coronabis me in miseratione & misericordia, & satiabis in bonis desiderium meum; quoniam renovabitur juventus mea sicut aquilæ. Spe enim salvi facti sumus; & promissa tua per patientiam exspectamus. Audiat te intus sermocinantem qui potest: ego fidenter ex oraculo tuo clamabo: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine, omnia in Sapientia fecisti*, & illa Principium, & in eo Principio fecisti cœlum & terram. *Ps. 103. 24.*

CAPUT X. *Obtrectantes quid faceret Deus antequam cœlum & terram conderet.*

12. NONNE ecce pleni sunt vetustatis suæ qui nobis dicunt, Quid faciebat Deus antequam faceret cœlum & terram? „Si enim vacabat, inquiunt, & non operabatur aliquid, cur non sic „semper & deinceps, quemadmodum retro semper cessavit ab ope„re? Si enim ullus motus in Deo novus extitit, & voluntas nova „ut creaturam conderet quam numquam ante condiderat; quo„modo jam vera æternitas ubi oritur voluntas quæ non erat? Ne„que enim voluntas Dei creatura est, sed ante creaturam; quia „non crearetur aliquid, nisi Creatoris voluntas præcederet. * Ad „ipsam ergo Dei substantiam pertinet voluntas ejus. Quod si exor-

* CAPUT XI.

tum

„tum eſt aliquid in Dei ſubſtantia quod prius non erat, non vera-
„citer dicitur æterna illa ſubſtantia. Si autem voluntas Dei ſem-
„piterna erat ut eſſet creatura; cur non ſempiterna & creatura?

13. QUI hæc dicunt, nondum te intelligunt, o Sapientia Dei lux mentium, nondum intelligunt quomodo fiant quæ per te, atque in te fiunt, & conantur æterna ſapere; ſed adhuc in præteritis & futuris rerum motibus cor eorum volitat, & adhuc vanum eſt. Quis tenebit illud, & figet illud ut paululum ſtet, & paululum rapiat ſplendorem ſemper ſtantis æternitatis, & comparet cum temporibus numquam ſtantibus, & videat eſſe incomparabilem; & videat longum tempus, niſi ex multis prætereuntibus motibus, qui ſimul extendi non poſſunt, longum non fieri; non autem præterire quidquam in æterno, ſed totum eſſe præſens; nullum vero tempus totum eſſe præſens; & videat onne præteritum propelli ex futuro, & omne futurum ex præterito conſequi, & omne præteritum ac futurum ab eo quod ſemper eſt præſens creari & excurrere? Quis tenebit cor hominis, ut ſtet, & videat quomodo ſtans dictet futura & præterita tempora, nec futura nec præterita æternias? Numquid manus mea valet hoc, aut manus oris mei per loquelas agit tam grandem rem?

Objectioni reſpondet quod æternitas Dei neſcit tempora.

14. ECCE reſpondeo dicenti, Quid faciebat Deus ante quam faceret cœlum & terram; reſpondeo non illud quod quidam reſpondiſſe perhibetur jočulariter eludens quæſtionis violentiam: Alta, inquit, ſcrutantibus gehennas parabat. Aliud eſt videre, aliud ridere: hæc non reſpondeo. Libentius enim reſponderim, neſcio quod neſcio; quam illud unde irridetur qui alta interrogavit, & laudatur qui falſa reſpondit. Sed dico te, Deus noſter, omnis creaturæ creatorem. Et ſi cœli & terræ nomine omnis creatura intelligitur, audenter dico, Ante quam faceret Deus cœlum & terram, non faciebat aliquid; ſi enim faciebat, quid niſi creaturam faciebat? Et utinam ſic ſciam, quidquid utiliter ſcire cupio, quemadmodum ſcio quod (a) nulla fiebat creatura, ante quam fieret ulla creatura.

CAPVT XII. *Quid Deus fecerit ante mundi creationem.*

15. AT ſi cujuſquam volatilis ſenſus vagatur per imagines retro temporum, & te Deum omnipotentem & omnicreantem, & omnitenentem, cœli & terræ artificem, ab opere tanto, antequam id faceres, per iñumerabilia ſæcula ceſſaſſe miratur; evigilet atque adtendat, quia falſa miratur. Nam unde poterant innumerabilia ſæcula præterire, quæ

CAPUT XIII. *Quod ante tempora a Deo creata nullum tempus fuerit.*

(a) Benignianus codex, *quod nullam faciebat creaturam.*

quæ ipſe non feceras, cum ſis omnium ſæculorum auctor & conditor? Aut quæ tempora fuiſſent quæ abs te condita non eſſent? Aut quomodo præterirent, ſi numquam fuiſſent? Cum ergo ſis operator omnium temporum, ſi fuit aliquod tempus antequam faceres cœlum & terram, cur dicitur quod ab opere ceſſabas? Idipſum enim tempus tu feceras, nec præterire potuerunt tempora ante quam faceres tempora. Si autem ante cœlum & terram nullum erat tempus, cur quæritur quid tunc faciebas? Non enim erat tunc, ubi non erat tempus.

16. Nec tu tempore tempora præcedis, alioquin non omnia tempora præcederes. Sed præcedis omnia præterita, celſitudine ſemper præſentis æternitatis; & ſuperas omnia futura, quia illa futura ſunt, & cum venerint, præterita erunt, tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficiunt. Anni tui nec eunt nec veniunt: iſti autem noſtri & eunt & veniunt, ut omnes veniant. Anni tui omnes ſimul ſtant, quoniam ſtant; nec euntes a venientibus excluduntur, quia non tranſeunt: iſti autem noſtri omnes erunt, cum omnes non erunt. Anni tui dies unus; & dies tuus non quotidie, ſed hodie, quia hodiernus tuus non cedit craſtino, neque enim ſuccedit heſterno: hodiernus tuus æternitas; ideo coæternum genuiſti, cui dixiſti, *Ego hodie genui te.* Omnia tempora tu feciſti, & ante omnia tempora tu es, nec aliquo tempore non erat tempus.

Pſ. 2. 7. Heb. 5. 5.

CAPVT XIV. *Temporis differentiæ tres.*

17. NULLO ergo tempore non feceras aliquid, quia ipſum tempus tu feceras. Et nulla tempora tibi coæterna ſunt, quia tu permanes: at illa ſi permanerent, non eſſent tempora. Quid enim eſt tempus? Quis hoc facile breviterque explicaverit? Quis hoc ad verbum de illo proferendum vel cogitatione comprehenderit? Quid autem familiarius & notius in loquendo commemoramus quam tempus? Et intelligimus utique cum id loquimur, intelligimus etiam cum alio loquente id audimus. Quid eſt ergo tempus? Si nemo ex me quærat, ſcio; ſi quærenti explicare velim, neſcio; fidenter tamen dico ſcire me quod ſi nihil præteriret, non eſſet præteritum tempus; & ſi nihil adveniret, non eſſet futurum tempus; & ſi nihil eſſet, non eſſet præſens tempus. Duo ergo illa tempora, præteritum & futurum quomodo ſunt, quando & præteritum jam non eſt, & futurum nondum eſt? Præſens autem ſi ſemper eſſet præſens, nec in præteritum tranſiret, jam non eſſet tempus, ſed æternitas. Si ergo præſens ut tempus ſit, ideo fit quia in præteritum tranſit, quomodo & hoc eſſe dicimus, cui cauſſa

ut

ut sit illa est, quia non erit, ut scilicet non vere dicamus tempus esse, nisi quia tendit (*a*) non esse?

18. ET tamen dicimus longum tempus, & breve tempus; neque hoc nisi de præterito aut futuro dicimus. Præteritum tempus longum, verbi gratia, vocamus ante centum annos, futurum itidem longum post centum annos. Breve autem præteritum, sicut puta, dicimus ante decem dies, & breve futurum post decem dies. Sed quo pacto longum est, aut breve, quod non est? Præteritum enim jam non est, & futurum nondum est. Non itaque dicamus, longum est; sed dicamus de præterito, longum fuit; & de futuro, longum erit. Domine Deus meus, lux mea, nonne & hic veritas tua deridebit hominem? Quod enim longum fuit præteritum tempus, cum jam esset præteritum longum fuit, an cum adhuc præsens esset? Tunc enim poterat esse longum, quando erat quod esset longum: præteritum vero jam non erat; unde nec longum esse poterat, quod omnino non erat. Non ergo dicamus, longum fuit præteritum tempus, neque enim inveniemus quid fuerit longum, quando ex quo præteritum est, non est. Sed dicamus, longum fuit illud præsens tempus; quia cum præsens esset, longum erat. Nondum enim præterierat ut non esset, & ideo erat quod longum esse posset. Postea vero quam præteriit, simul & longum esse destitit, quod esse destitit.

CAPUT XV. *Mensura temporis in quo.*

19. Videamus ergo, o anima humana, utrum præsens tempus possit esse longum: datum enim tibi est sentire moras atque metiri. Quid respondebis mihi? an centum anni præsentes longum tempus est? vide prius utrum possint præsentes esse centum anni. Si enim primus eorum annus agitur, ipse præsens est; nonaginta vero & novem futuri sunt, & ideo nondum sunt: si autem secundus annus agitur, jam unus est præteritus, alter præsens, ceteri futuri. Atque ita si mediorum quemlibet centenarii hujus numeri annum præsentem posuerimus, ante illum præteriti erunt, post illum futuri: quocirca centum anni præsentes esse non poterunt. Vide saltem utrum qui agitur unus, ipse sit præsens. Et ejus enim si primus agitur mensis, futuri sunt ceteri: si secundus jam & primus præteriit, & reliqui nondum sunt. Ergo nec annus qui agitur, totus est præsens: & si non totus est præsens, non est annus

præ-

(*a*) Lov. *tendit ad non esse.* Abest particula, *ad*, a MSS. quæ & alias ab Augustino non adhibetur post verbum *tendit*; ut lib. 4. hujus operis c. 10. *Ergo cum oriuntur & tendunt esse.*

præſens. Duodecim enim menſes annus eſt, quorum quilibet unus menſis qui agitur, ipſe præſens eſt; ceteri autem, præteriti aut futuri. Quamquam neque menſis qui agitur, præſens eſt, ſed unus dies: ſi primus, futuris ceteris; ſi noviſſimus, præteritis ceteris; ſi mediorum quilibet, inter præteritos & futuros.

20. Ecce præſens tempus quod ſolum inveniebamus longum appellandum, vix ad unius diei ſpatium contractum eſt. Sed diſcutiamus etiam ipſum, quia nec unus dies totus eſt præſens. Nocturnis enim & diurnis horis omnibus viginti quatuor expletur, quarum prima ceteras futuras habet, noviſſima præteritas, aliqua vero interjectarum ante ſe præteritas, poſt ſe futuras. Et ipſa una hora fugitivis particulis agitur: quidqud ejus avolavit, præteritum eſt; quidquid ejus reſtat, futurum. Si quid intelligitur temporis, quod in nullas jam vel in minutiſſimas momentorum partes dividi poſſit, id ſolum eſt quod præſens dicatur. Quod tamen ita raptim a futuro in præteritum tranſvolat, ut nulla morula extendatur. Nam ſi extenditur, dividitur in præteritum & futurum: præſens autem nullum habet ſpatium. Ubi eſt ergo tempus quod longum dicamus? An futurum? Non quidem dicimus, longum eſt, quia nondum eſt quod longum ſit; ſed dicimus, longum erit. Quando igitur erit? Si enim & tunc cum adhuc futurum erit, non erit longum, quia quod ſit longum, nondum erit: ſi autem tunc erit longum cum ex futuro, quod nondum eſt, eſſe jam cœperit, & præſens factum erit, ut poſſit eſſe quod longum ſit; jam ſuperioribus vocibus clamat præſens tempus, longum ſe eſſe non poſſe.

CAPVT XVI. *Quale tempus metiri liceat, & quale non.*

21. ET tamen, Domine, ſentimus intervalla temporum, & comparamus ſibimet, & dicimus alia longiora, & alia breviora. Metimur etiam quanto ſit brevius aut longius illud tempus quam illud, & reſpondemus duplum eſſe hoc vel triplum, illud autem ſimplum, aut tantum hoc eſſe quantum illud. Sed prætereuntia metimur tempora cum ſentiendo metimur; præterita vero quæ jam non ſunt, aut futura quæ nondum ſunt, quis metiri poteſt? niſi forte audebit quis dicere metiri poſſe quod non eſt. Cum ergo præterit tempus, ſentiri & metiri poteſt; cum autem præterierit, quoniam non eſt, non poteſt.

CAPVT XVII. *Ubi tempus præteritum & futurum.*

22. QUÆRO, Pater, non affirmo, Deus meus præſide mihi & rege me. Quiſnam eſt qui dicat mihi non eſſe tria tempora, ſicut pueri didicimus, pueroſque docuimus, præteritum, præſens & futurum; ſed tantum præſens, quoniam illa duo non

ſunt?

ſunt? An & ipſa ſunt, ſed ex aliquo procedit occulto, cum ex futuro fit præſens; & in aliquod recedit occultum, cum ex præſenti fit præteritum? Nam ubi ea viderunt qui futura cecinerunt, ſi nondum ſunt? Neque enim poteſt videri id quod non eſt. Et qui narrant præterita, non utique vera narrarent, ſi animo illa non cernerent. Quæ ſi nulla eſſent, cerni omnino non poſſent. Sunt ergo & futura & præterita.

CAPUT XVIII.

Quomodo præterita & futura tempora ſint præſentia.

23. SINE me, Domine, amplius quærere, ſpes mea, non conturbetur intentio mea. Si enim ſunt futura & præterita, volo ſcire ubi ſint. Quod ſi nondum valeo, ſcio tamen ubicumque ſunt, non ibi ea futura eſſe, aut præterita, ſed præſentia. Nam ſi & ibi futura ſunt, nondum ibi ſunt; ſi & ibi præterita ſunt, jam non ibi ſunt. Ubicumque ergo ſunt quæcumque ſunt, non ſunt niſi præſentia. Quamquam præterita cum vera narrantur, ex memoria proferuntur non res ipſæ quæ præterierunt, ſed verba concepta ex imaginibus earum, quæ in animo velut veſtigia per ſenſus prætereundo fixerunt. Pueritia quippe mea quæ jam non eſt, in tempore præterito eſt quod jam non eſt, imaginem vero ejus cum eam recolo & narro, in præſenti tempore intueor, quia eſt adhuc in memoria mea. Utrum ſimilis ſit cauſſa etiam prædicendorum futurorum, ut rerum, quæ nondum ſunt, jam exiſtentes (a) præſentiantur imagines, confiteor, Deus meus, neſcio. Illud ſane ſcio, nos plerumque præmeditari futuras actiones noſtras, eamque præmeditationem eſſe præſentem, actionem autem quam præmeditamur nondum eſſe, quia futura eſt; quam cum aggreſſi fuerimus, & quod præmeditabamur agere cœperimus, tunc erit illa actio, quia tunc non futura ſed præſens eſt.

24. Quoquo modo ſe itaque habeat arcana præſenſio futurorum, videri niſi quod eſt non poteſt. Quod autem jam eſt, non futurum ſed præſens eſt. Cum ergo videri dicuntur futura, non ipſa quæ nondum ſunt, id eſt quæ futura ſunt, ſed eorum cauſſæ, vel ſigna forſitan videntur, quæ jam ſunt; ideo non futura, ſed præſentia ſunt jam videntibus, ex quibus futura prædicantur animo concepta. Quæ rurſus conceptiones jam ſunt, & eas præſentes apud ſe intuentur qui illa prædicunt. Loquatur mihi aliquod exemplum tanta rerum numeroſitas. Intueor auroram, oriturum ſolem prænuntio; quod intueor, præſens eſt; quod prænuntio, fu-

 turum:

(a) Editi plerique, *præſententur:* & paulo poſt, *præſentia futurorum.* Reddimus lectionem MSS. quibus poſteriore loco ſuffragatur Arn.

turum: non ſol futurus qui jam eſt, ſed ortus ejus qui nondum eſt: tamen etiam ortum ipſum niſi animo imaginarer, ſicut modo cum id loquor, non eum poſſem prædicere. Sed nec illa aurora quam in cœlo video, ſolis ortus eſt, quamvis eum præcedat; nec illa imaginatio in animo meo, quæ duo præſentia cernuntur, ut futurus ille ante dicatur. Futura ergo nondum ſunt: & ſi nondum ſunt, non ſunt: & ſi non ſunt, videri omnino non poſſunt; ſed ex præſentibus, quæ jam ſunt, & videntur.

CAPUT XIX. *Non capit modum, quo Deus docet futura.*

25. TU itaque regnator creaturæ tuæ, quis eſt modus quo doces animas ea quæ futura ſunt? docuiſti enim Prophetas tuos. Quiſnam ille modus eſt quo doces futura, cui futurum quidquam non eſt; vel potius de futuris doces præſentia? Nam quod non eſt nec doceri utique poteſt. Nimis longe eſt modus iſte ab acie mea; invaluit ex me, non potero ad illum; potero autem ex te, cum dederis tu, dulce lumen occultorum oculorum meorum.

CAPUT XX. *Differentiæ temporis quomodo nominandæ.*

26. QUOD autem nunc liquet & claret, nec futura ſunt, nec præterita. Nec proprie dicitur, tempora ſunt tria, præteritum, præſens, & futurum; ſed fortaſſe proprie diceretur, tempora ſunt tria, præſens de præteritis, præſens de præſentibus, præſens de futuris. Sunt enim hæc in anima tria quædam, & alibi ea non video. Præſens de præteritis memoria, præſens de præſentibus contuitus, præſens de futuris exſpectatio. Si hæc permittimur dicere, tria tempora video, fateorque tria ſunt. Dicatur etiam, tempora ſunt tria, præteritum, præſens, & futurum, ſicut abutitur conſuetudo, dicatur: ecce non curo, nec reſiſto, nec reprehendo; tum tamen intelligatur quod dicitur, neque id quod futurum eſt, eſſe jam, neque id quod præteritum eſt. Pauca ſunt enim quæ proprie loquimur, plura non proprie; ſed agnoſcitur quid velimus.

CAPUT XXI. *Quomodo tempus liceat metiri.*

27. DIXI ergo paulo ante, quod prætereuntia tempora metimur ut poſſimus dicere duplum eſſe hoc temporis ad illud ſimplum, aut tantum hoc quantum illud, & ſi quid aliud de partibus temporum poſſumus renuntiare metiendo. Quocirca, ut dicebam, prætereuntia metimur tempora. Et ſi quis mihi dicat, Unde ſcis? Reſpondeam, ſcio quia metimur, nec metiri quæ non ſunt poſſumus, & non ſunt præterita vel futura. Præſens vero tempus quomodo metimur, quando non habet ſpatium? Metitur ergo cum præterit; cum autem præterierit, non metitur: quid enim metiatur, non erit. Sed unde & qua & quo præterit, cum metitur? unde, niſi ex futuro?

turo? qua, nisi per præsens? quo, nisi in præteritum? Ex illo ergo quod nondum est, per illud quod spatio caret, in illud quod jam non est. Quid autem metimur, nisi tempus in aliquo spatio? Neque enim dicimus simpla, & dupla, & tripla, & æqualia, & si quid hoc modo in tempore dicimus, nisi spatia temporum. In quo ergo spatio metimur tempus præteriens? Utrum in futuro, unde præterit? Sed quod nondum est, non metimur. An in præsenti, qua præterit? Sed nullum spatium non metimur. An in præterito, quo præterit? Sed quod jam non est, non metitur.

28. EXARSIT animus meus nosse istud implicatissimum ænigma. Noli claudere, Domine Deus meus bone Pater, per Christum obsecro, noli claudere desiderio meo ista, & usitata, & abdita, quominus in ea penetret, & dilucescant adlucente misericordia tua Domine. Quem percontabor de his, & cui fructuosius confitebor imperitiam meam, nisi tibi cui non sunt molesta studia mea flammantia vehementer in Scripturas tuas? Da quod amo: amo enim, & hoc tu dedisti. Da Pater qui vere nosti data bona dare filiis tuis. Da, quoniam suscepi cognoscere (*a*), & labor est ante me, donec aperias. Per Christum obsecro, in nomine ejus sancti sanctorum, nemo mihi obstrepat. Et ego credidi, propter quod & loquor. Hæc est spes mea; ad hanc (*b*) vivo, ut contempler delectationem Domini. Ecce veteres posuisti dies meos, & transeunt, & quomodo nescio. Et dicimus tempus & tempus, tempora & tempora. Quamdiu dixit hoc ille, quamdiu fecit hoc ille, & quam longo tempore illud non vidi. Et duplum temporis habet hæc syllaba ad illam simplam brevem. Dicimus hæc, & audimus hæc; & intelligimur & intelligimus. Manifestissima & usitatissima sunt; & eadem rursus nimis latent, & nova est inventio eorum.

CAPUT XXII. *Petit ænigmatis istius solutionem a Deo.*

29. AUDIVI a quodam homine docto, quod solis & lunæ ac siderum motus, ipsa sint tempora; & (*c*) annui. Cur enim non potius omnium corporum motus sint tempora? An vero si

CAPUT XXIII. *Quid sit tempus.*

(*a*) Bad. Am. Er. Lov. *cognoscere te.* Expungendum est, *te*, juxta MSS. & Am. quia de tempore, non de Deo cognoscendo loquitur Augustinus.

(*b*) Lov. *ad hanc inhio*, recte, nisi alii refragarentur & editi & scripti codices qui magno consensu ferunt, *ad hanc vivo.*

(*c*) Sic legendum videtur cum MSS. Vedastinis duobus & Corbejensi; vel cum Am. *& non annui.* Ubi Germanensis codex habet, *& non abnui.* Lov. vero cum aliquot MSS. *& non anni.* Er. *& anni.* Denique Bad. & Am. *& non animi.*

ſi ceſſarent cœli lumina, & moveretur rota figuli, non eſſet tempus quo metiremur eos gyros, & diceremus aut æqualibus morulis agi, aut ſi alias tardius, alias velocius moveretur, alios magis diuturnos eſſe, alios minus? Aut cum hoc diceremus, non & nos in tempore loqueremur, aut eſſent in verbis noſtris aliæ longæ ſyllabæ, aliæ breves, niſi quia illæ longiore tempore ſonuiſſent, iſtæ breviore. Deus dona hominibus videre in parvo communes notitias rerum parvarum atque magnarum. Sunt & ſidera & luminaria cœli in ſignis, & in temporibus, & in annis, & in diebus: ſunt vero, ſed nec ego dixerim circuitum illius (*a*) ligneolæ rotæ diem eſſe, nec tamen ideo tempus non eſſe illæ dixerit.

30. Ego ſcire cupio vim naturamque temporis, quo metimur corporum motus, & dicimus illum motum, verbi gratia, tempore duplo eſſe diuturniorem quam iſtum. Nam quæro, quoniam dies dicitur, non tantum mora ſolis ſuper terram, ſecundum quod aliud eſt dies, aliud nox, ſed etiam * totius ejus circuitus ab oriente uſque ad orientem, ſecundum quod dicimus, Tot dies tranſierunt; cum ſuis enim noctibus dicuntur tot dies, nec extra reputantur ſpatia noctium. Quoniam ergo dies expletur motu ſolis, atque circuitu ab oriente uſque ad orientem; quæro utrum motus ipſe ſit, dies, an mora ipſa quanta peragitur, an utrumque. Si enim primum dies eſſet; dies ergo eſſet etiamſi tanto ſpatio temporis ſol curſum illum peregiſſet, quantum eſt horæ unius. Si ſecundum; non ergo eſſet dies, ſi ab ortu ſolis uſque in ortum alterum, tam brevis mora eſſet quam eſt horæ unius, ſed vicies & quater circumiret ſol ut expleret diem. Si utrumque, nec ille appellaretur dies, ſi horæ ſpatio ſol totum ſuum gyrum circumiret, nec ille ſi ſole ceſſante tantum temporis præteriret, quanto peragere ſol totum ambitum de mane in mane aſſolet. Non itaque nunc quæram quid ſit illud quod vocatur dies, ſed quid ſit tempus quo metientes ſolis circuitum, diceremus eum dimidio ſpatio temporis peractum minus quam ſolet, ſi tanto ſpatio temporis peractus eſſet, quanto peraguntur horæ duodecim. Et utrumque tempus comparantes diceremus illud ſimplum, hoc duplum, etiamſi aliquando illo ſimplo, aliquando iſto duplo ſol ab oriente uſque ad occidentem circumiret. Nemo ergo mihi dicat cœleſtium corporum motus eſſe tempora, quia & cujuſdam voto cum ſol ſtetiſſet, ut (*b*) vi-

* *ſubaudi mora.*

(*a*) Hic anglicani omnes MSS. addunt, *aut definite duplum.*

(*b*) Bad. Am. Er. & Lov. cum paucioribus MSS. *ut victor Joſue.*

victoriosum prœlium perageret sol ſtabat, ſed tempus ibat. Per ſuum quippe ſpatium temporis, quod ei ſufficeret, illa pugna geſta atque finita eſt. Video igitur tempus quamdam eſſe diſtentionem. Sed video an videre mihi videor? Tu demonſtrabis lux veritas.

31. JUBES ut approbem ſi quis dicat tempus eſſe motum corporis? non jubes. Nam corpus nullum niſi in tempore moveri audio: tu dicis. Ipſum autem corporis motum tempus eſſe non audio: non tu dicis. Cum enim movetur corpus, tempore metior quamdiu moveatur, ex quo moveri incipit donec deſinat. Et ſi non vidi ex quo cœpit, & perſeverat moveri ut non videam cum deſinit, non valeo metiri, niſi forte ex quo videre incipio donec deſinam. Quod ſi diu video, tantummodo longum tempus eſſe renuntio, non autem quantum ſit; quia & quantum cum dicimus, collatione dicimus, velut tantum hoc quantum illud, aut duplum hoc ad illud, & ſi quid aliud iſto modo. Si autem notare potuerimus locorum ſpatia, unde & quo veniat corpus quod movetur, vel partes ejus, ſi tamquam in torno movetur, poſſumus dicere quantum ſit temporis, ex quo ab illo loco uſque ad illum locum motus corporis vel partis ejus effectus eſt. Cum itaque aliud ſit motus corporis, aliud quo metimur quamdiu ſit, quis non ſentiat quid horum potius tempus dicendum ſit? Nam etſi varie corpus aliquando movetur, aliquando ſtat, non ſolum motum ejus, ſed etiam ſtatum tempore metimur; & dicimus tantum ſtetit, quantum motum eſt, aut duplo vel triplo ſtetit, ad id quod motum eſt; & ſi quid aliud noſtra dimenſio ſive comprehenderit ſive exiſtimaverit, ut dici ſolet plus minus. Non eſt ergo tempus corporis motus.

CAPUT XXIV. *Tempus eſt quo metimur motum corporis.*

32. ET confitebor tibi, Domine, ignorare me adhuc quid ſit tempus; & rurſus confiteor tibi, Domine, ſcire me in tempore iſta dicere, & diu me jam loqui de tempore, atque ipſum diu non eſſe diu niſi mora temporis. Quomodo igitur hoc ſcio, quando quid ſit tempus neſcio? An forte neſcio quemadmodum dicam quod ſcio? Hei mihi qui neſcio ſaltem quid neſciam. Ecce Deus meus coram te, quia non mentior; ſicut loquor, ita eſt cor meum. Tu illuminabis lucernam meam, Domine Deus meus, illuminabis tenebras meas.

CAPUT XXV. *Rurſus Deum interpellat.*

33. NONNE tibi confitetur anima mea, confeſſione veridica metiri me tempora? Itane Deus meus metior, & quid metiar

CAPUT XXVI. *Quomodo*

tempus metimur. tiar nescio? Metior motum corporis tempore; item ipsum tempus non metior? An vero corporis motum metirer quamdiu sit, & quamdiu hinc illuc perveniat, nisi tempus in quo movetur metirer? Ipsum ergo tempus unde metior? An tempore breviore metimur longius, sicut spatio cubiti spacium transtri? Sic enim videmur spatio brevis syllabæ metiri spatium longæ syllabæ, atque id duplum dicere. Ita metimur spatia carminum spatiis versuum, & spatia versuum spatiis pedum, & spatia pedum spatiis syllabarum, & spatia longarum spatiis brevium, non in paginis; (Nam eo modo loca metimur, non tempora,) sed cum voces pronuntiando transeunt, & dicimus, longum carmen est, nam tot versibus contexitur; longi versus, nam tot pedibus constant; longi pedes, nam tot syllabis tenduntur; longa syllaba, nam dupla est ad brevem. Sed neque ita comprehenditur certa mensura temporis, quando quidem fieri potest ut ampliori spatio temporis personet versus brevior si productius pronuntietur, quam longior si correptius. Ita carmen, ita pes, ita syllaba. Inde mihi visum est, nihil esse aliud tempus quam distentionem; sed cujus rei nescio; & mirum si non ipsius animi. Quid enim metior obsecro, Deus meus, & dico aut indefinite, Longius est hoc tempus quam illud; aut etiam definite, Duplum est hoc ad illud? Tempus metior, scio, sed non metior futurum, quia nondum est. Non metior præsens, quia nullo spatio tenditur. Non metior præteritum, quia jam non est. Quid ergo metior? An prætereuntia tempora non præterita? sic enim dixeram.

CAPUT XXVII. *Quomodo metimur tempus permanens in animo.*

34. INSISTE anime meus & adtende fortiter, Deus adjutor noster, ipse fecit nos, & non ipsi nos. Adtende ubi albescit veritas. Ecce puta, vox corporis incipit sonare, & sonat, & adhuc sonat, & ecce desinit, jamque silentium est, & vox illa præterita est, & non est jam vox. Futura erat antequam sonaret, & non poterat metiri, quia nondum erat, & nunc non potest, quia jam non est. Tunc ergo poterat cum sonabat, quia tunc erat quæ metiri posset. Sed & tunc non stabat; ibat enim & præteribat. An ideo magis poterat? Præteriens enim tendebatur in aliquod spatium temporis quo metiri posset, quoniam præsens nullum habet spatium. Si ergo tunc poterat, ecce puta, altera cœpit sonare, & adhuc sonat, continuato tenore sine ulla distinctione, metiamur eam dum sonat; cum enim sonare cessaverit, jam præterita erit, & non erit quæ possit metiri; metiamur plane

&

& dicamus quanta ſit. Sed adhuc ſonat, nec metiri poteſt niſi ab initio ſui quo ſanare cœpit, uſque ad finem quo deſinit. Ipſum quippe intervallum metimur ab aliquo initio uſque ad aliquem finem. Quapropter vox quæ nondum finita eſt, metiri non poteſt, ut dicatur quam longa vel brevis ſit; nec dici aut æqualis alicui, aut ad aliquam ſimpla vel dupla, vel quid aliud. Cum autem finita fuerit, jam non erit. Quo pacto igitur metiri poterit? Et metimur tamen tempora, nec ea quæ nondum ſunt, nec ea quæ jam non ſunt, nec ea quæ nulla mora extenduntur, nec ea quæ terminos non habent. Nec futura ergo nec præterita, nec præſentia, nec prætereuntia tempora metimur, & metimur tamen tempora.

35. *Deus creator omnium*; verſus iſte octo ſyllabarum, brevibus & longis alternat ſyllabis. Quatuor itaque breves; prima, tertia, quinta, ſeptima, ſimplæ ſunt ad quatuor longas; ſecundam, quartam, ſextam, octavam. Hæ ſingulæ ad illas ſingulas duplum habent temporis; pronuntio, renuntio, & ita eſt quantum ſentitur ſenſu manifeſto. Quantum ſenſus manifeſtus eſt, brevi ſyllaba longam metior, eamque habere bis tantum ſentio. Sed cum altera poſt alteram ſonat, ſi prior brevis, longa poſterior, quomodo tenebo brevem, & quomodo eam longæ metiens applicabo, ut inveniam quod bis tantum habeat, quando quidem longa ſonare non incipit, niſi brevis ſonare deſtiterit? Ipſam quoque longam non præſentem metior, quando niſi finitam non metior. Ejus autem finitio, præteritio eſt. Quid ergo eſt quod metiar? Ubi eſt (*a*) qua metior brevis? Ubi eſt longa quam metior? Ambæ ſonuerunt, avolaverunt, præterierunt, jam non ſunt; & ego metior, fidenterque reſpondeo, quantum exercitato ſenſu fiditur illam ſimplam eſſe, illam duplam in ſpatio, ſcilicet temporis. Neque hoc poſſum, niſi quia præterierunt & finitæ ſunt. Non ergo ipſas quæ jam non ſunt, ſed aliquid in memoria mea metior quod infixum manet.

36. In te, anime meus, tempora metior, noli mihi obſtrepere, Quod eſt? Noli tibi obſtrepere turbis affectionum tuarum. In te, inquam, tempora metior; affectionem quam res prætereuntes in te faciunt, & cum illæ præterierint manet, ipſam metior præſentem, non eas quæ præterierunt ut fieret: ipſam metior cum tem-

(*a*) Lov. & antiquiores editiones, *quam metior*, Sed melius Arn. cum MSS. *qua metior*: ſtatim quippe dixerat Auguſtinus brevi ſyllaba longam ſe metiri.

tempora metior. Ergo aut ipsa sunt tempora, aut non tempora metior. Quid cum metimur silentia, & dicimus illud silentium tantum tenuisse temporis, quantum illa vox tenuit? Nonne cogitationem tendimus ad mensuram vocis, quasi sonaret, ut aliquid de intervallis silentiorum in spatio temporis renuntiare possimus? Nam & voce atque ore cessante, peragimus cogitando carmina, & versus, & quemque sermonem, motionumque dimensiones quaslibet, & de spatiis temporum quantum illud ad illud sit renuntiamus, non aliter ac si ea sonando diceremus. Si voluerit aliquis edere longiusculam vocem, & constituerit præmeditando quam longa futura sit, egit utique iste spatium temporis in silentio, memoriæque commendans cœpit edere illam vocem quæ sonat, donec ad propositum terminum perducatur; immo sonuit & sonabit. Nam quod ejus jam peractum est, utique sonuit; quod autem restat; sonabit; atque ita peragitur, dum præsens intentio futurum in præteritum trajicit, diminutione futuri crescente præterito, donec consumptione futuri fit totum præteritum.

CAPUT XXVIII. *Animo metimur tempora.*

37. SED quomodo minuitur aut consumitur futurum, quod nondum est? Aut quomodo crescit præteritum quod jam non est, nisi quia in animo qui illud agit tria sunt? Nam & exspectat & adtendit & meminit, ut id quod exspectat, per id quod adtendit, transeat in id quod meminerit. Quis igitur negat futura nondum esse? Sed tamen jam est in animo exspectatio futurorum. Et quis negat præterita jam non esse? Sed tamen adhuc est in animo memoria præteritorum. Et quis negat præsens tempus carere spatio, quia in puncto præterit? Sed tamen perdurat adtentio per quam (*a*) pergat abesse quod aderit. Non igitur longum tempus futurum quod non est, sed longum futurum longa exspectatio futuri est. Neque longum præteritum tempus quod non est, sed longum præteritum longa memoria præteriti est.

38. Dicturus sum canticum quod novi, ante quam incipiam in totum exspectatio mea tenditur; cum autem cœpero, quantum ex illa in præteritum decerpsero, tenditur in memoria mea; atque distenditur vita hujus actionis meæ in memoriam, propter quod dixi; & in exspectationem ptopter quod dicturus sum; præsens tamen adest adtentio mea, per quam trajiciatur quod erat futurum ut fiat præteritum. Quod quanto magis agitur & agitur, tanto bre-

(*a*) In prius editus, *peragat abesse.* Melius in MSS. *pergat abesse*: id est, per quam adtentionem pergat transire in præteritum, quod est futurum.

viata exspectatione prolongatur memoria, donec tota exspectatio consumatur, cum tota illa actio finita transierit in memoriam. Et quod in toto cantico, hoc in singulis particulis ejus fit, atque in singulis syllabis ejus; hoc in actione longiore, cujus forte particula est illud canticum; hoc in tota vita hominis, cujus partes sunt omnes actiones hominis; hoc in toto sæculo filiorum hominum, cujus partes sunt omnes vitæ hominum.

CAPUT XXIX. *Se in temporalia distentum cupit in Deum colligi.*

39. SED quoniam melior est misericordia tua super vitas, ecce distentio est vita mea, & me suscepit dextera tua in Domino meo mediatore filio hominis inter te unum & nos multos in multis per multa, ut per eum apprehendam in quo & apprehensus sum, & a veteribus diebus colligar sequens unum, præterita oblitus; non in ea quæ futura & transitura sunt, sed in ea quæ ante sunt, non distentus, sed (a) extentus, non secundum distentionem, sed secundum intentionem sequor ad palmam supernæ vocationis, ubi audiam vocem laudis tuæ, & contempler delectationem tuam, nec venientem, nec prætereuntem. Nunc vero anni mei in gemitibus. Et tu solatium meum Domine pater meus æternus es: at ego in tempora (b) dissilui, quorum ordinem nescio; & tumultuosis varietatibus dilaniantur cogitationes meæ, intima viscera animæ meæ, donec in te confluam purgatus & liquidus igne amoris tui.

CAPUT XXX. *Coarguit rursum obtrectantes, quid fecerit Deus ante mundi creationem.*

40. ET stabo atque solidabor in te, in forma mea, veritate tua, nec patiar quæstiones hominum, qui pœnali morbo plus sitiunt quam capiunt, & dicunt, Quid faciebat Deus ante quam faceret cœlum & terram? Aut quid ei venit in mentem, ut aliquid faceret, cum antea numquam aliquid fecerit? Da illis Domine bene cogitare quid dicant, & invenire quia non dicitur numquam ubi non est tempus. Quod ergo dicitur numquam fecisse, quid aliud dicitur nisi nullo tempore fecisse? Videant itaque nullum tempus esse posse sine creatura, & desinant istam vanitatem loqui. Extendantur etiam in ea quæ ante sunt, & intelligant te ante omnia tempora æternum creatorem omnium temporum, neque ulla tempora tibi esse coæterna, nec ullam creaturam, etiam si est aliqua supra tempora.

CAPUT XXXI. *Quomodo cognoscit*

41. DOMINE Deus meus, quis ille sinus est alti secreti tui & quam longe inde me projecerunt consequentia delicto-

Bb rum

(a) Ita MSS. At editi habent, *intentus*.

(b) MSS. Benignianus, Corbeiensis & alii non deteriores, *dissolvi*.

promissum, quis corrumpet illud? Si Deus pro nobis, quis contra nos? *Petite & accipietis, quærite & invenietis, pulsate & aperietur vobis.* Mat. 7. 7. *Omnis enim qui petit accipit, & quærens invenit, & pulsanti aperietur.* Promissa tua sunt; & quis falli timeat, cum promittit veritas?

2. CONFITETUR altitudini tuæ humilitas linguæ meæ, quoniam tu fecisti cœlum & terram; hoc cœlum quod video, terramque quam calco, unde est hæc terra quam porto, tu fecisti. Sed ubi est cœlum cœli, Domine, de quo audivimus in voce Psalmi, *Cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum?* Ubi est cœlum quod non cernimus cui terra est hoc omne quod cernimus? Hoc enim totum corporeum, non ubique totum, ita accepit speciem pulcram in novissimis, cujus fundus est terra nostra; sed ad illud cœlum cœli, etiam terræ nostræ cœlum terra est. Et hoc utrumque magnum corpus non absurde terra est, ad illud nescio quale cœlum quod Domino est, non filiis hominum.

CAPUT II. *De duplici cœlo & terra.* *Psal. 113. 16.*

3. ET nimirum hæc *terra erit invisibilis & incomposita*, & nescio quæ profunditas abyssi super quam non erat lux; quia nulla species erat illi; unde jussisti ut scriberetur, quod *tenebræ erant super abyssum*, quid aliud quam lucis absentia? Ubi enim lux esset, si esset, nisi super esset eminendo & illustrando? Ubi ergo lux nondum erat, quid erat, adesse tenebras, nisi abesse lucem? Super itaque erant tenebræ, quia lux super aberat: sicut sonus ubi non est, silentium est. Et quid est esse ibi silentium, nisi sonum ibi non esse? Nonne tu Domine docuisti hanc animam quæ tibi confitetur? Nonne tu Domine docuisti me, quod priusquam istam informem materiam formares atque distingueres, non erat aliquid, non color, non figura, non corpus, non spiritus? non tamen omnino nihil, erat quædam informitas sine ulla specie.

CAPUT III. *Quid tenebræ super faciem abyssi.* *Genes. 1. 2.*

4. QUID ergo vocaretur, quod etiam sensu tardioribus utcumque insinuaretur, nisi usitato aliquo vocabulo? Quid autem in omnibus mundi partibus reperiri potest propinquius informitati omnimodæ, quam terra & abyssus? Minus enim speciosa sunt, pro suo gradu infimo, quam cetera superiora perlucida & luculenta omnia. Cur ergo non accipiam informitatem materiæ, quam sine specie feceras, unde speciosum mundum faceres, ita commode hominibus intimatam, ut appellaretur terra invisibilis & incomposita?

CAPUT IV. *Quid terra invisibilis & incomposita.*

CAPUT V. *Cur sic appellata videtur informis.*

5. (*a*) UT cum in ea quærit cogitatio quid ſenſus adtingat, & dicit ſibi, Non eſt intelligibilis forma ſicut juſtitia, quia materies eſt corporum; neque ſenſibilis, quoniam quod videatur & quod ſentiatur in inviſibili & incompoſita non eſt: dum ſibi hæc dicit humana cogitatio, conetur eam vel noſſe ignorando, vel ignorare noſcendo,

CAPUT VI. *Quid olim cum Manichæis ſenſerit de materia informi, quid modo.*

6. EGO vero, Domine, (*b*) ſi totum confitear tibi ore meo & calamo meo, quidquid de iſta materia docuiſti me, cujus antea nomen audiens & non intelligens narrantibus mihi eis qui non intelligerent, eam cum ſpeciebus innumeris & variis cogitabam; & ideo non eam cogitabam; fœdas & horribiles formas perturbatis ordinibus volvebat animus, ſed formas tamen; & informe appellabam, non quod careret forma, ſed quod talem haberet, ut ſi appareret, inſolitum & incongruum averſaretur ſenſus meus, & conturbaretur infirmitas hominis. Verum autem illud quod cogitabam, non privatione omnis formæ, ſed comparatione formoſiorum erat informe: & ſuadebat vera ratio, ut omnis formæ qualeſcumque reliquias omnino detraherem, ſi vellem prorſus informe cogitare; & non poteram. Citius enim non eſſe cenſebam, quod omni forma privaretur, quam cogitabam quiddam inter (*c*) formatum & nihil, nec formatum nec nihil, informe prope nihil. Et ceſſavit mens mea interrogare hinc ſpiritum meum plenum imaginibus formatorum corporum, & eas pro arbitrio mutantem, atque variantem; & intendi in ipſa corpora, earumque mutabilitatem altius inſpexi, qua deſinunt eſſe quod fuerant, & incipiunt eſſe quod non erant; eumdemque tranſitum de forma in formam per informe quiddam fieri ſuſpicatus ſum, non per omnino nihil: ſed noſſe cupiebam, non ſuſpicari. Et ſi totum tibi confiteatur vox & ſtilus meus, quidquid de iſta quæſtione enodaſti mihi, quis legentium capere durabit? Nec ideo tamen ceſſabit cor meum dare tibi honorem & canticum laudis de iis quæ dictare non ſufficit. Mutabilitas enim rerum mutabilium ipſa capax eſt formarum omnium in

(*a*) Ita in MSS. & concinnius quam ſi legas ut in vulgatis, *Et cum in ea* &c.

(*b*) In MSS. omnibus habetur, *ſi totum confitear.* Cujus propoſitionis ſenſus ex iſtis completur verbis, *quis legentium capere durabit?*

(*c*) Sequimur MSS. Benignianum, Theodoricenſem, &c. Non pauci tamen cum Lov. & Arn. habent, *quiddam inter formam & nihil* &c. At Bad. Am. & Er. cum duobus MSS. ſic ferunt, *quam cogitabam quiddam informe & nihil formatum, nec nihil informe, prope nihil.*

in quas mutantur res mutabiles. Et hæc quid eſt? Numquid animus? numquid corpus? numquid ſpecies animi vel corporis? Si dici poſſet, nihil aliquid, (*a*) &, eſt non eſt, hoc eam dicerem; & tamen jam utcumque erat, ut ſpecies caperet iſtas viſibiles & compoſitas.

CAPUT VII.

Deus fecit de nihilo cœlum, ideſt angelos; & terram ideſt informem materiam.

7. ET unde utcumque erat niſi eſſet abs te, a quo ſunt omnia inquantumcumque ſunt? Sed tanto a te longius, quanto diſſimilius: neque enim locis. Itaque tu Domine, QUI NON ES (*b*) alias aliud & alias aliter, ſed idipſum & idipſum, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens; in principio quod eſt de te, in Sapientia tua quæ nata eſt de ſubſtantia tua, feciſti aliquid & de nihilo. Feciſti enim cœlum & terram, non de te; nam eſſet æquale Unigenito tuo, ac per hoc & tibi; & nullo modo juſtum eſſet, ut æquale tibi eſſet, quod de te non eſſet. Et aliud præter te non erat unde faceres ea, Deus una Trinitas, & trina Unitas; & ideo de nihilo feciſti cœlum & terram, magnum quiddam & parvum quiddam; quoniam omnipotens & bonus es ad facienda omnia bona, magnum cœlum & parvam terterram. Tu eras, & aliud nihil unde feciſti cœlum & terram, duo quædam; unum prope te, alterum prope nihil; unum quo ſuperior tu eſſes, alterum quo inferius nihil eſſet.

Trina unitas.

CAPUT VIII.

Materia informis ex nihilo: ex hac omnia viſibilia.

Gen. 2. 2.

8. SED illud cœlum cœli tibi, Domine; terra autem quam dediſti filiis hominum cernendam atque tangendam, non erat talis qualem nunc cernimus & tangimus. Inviſibilis enim erat & incompoſita, & abyſſus erat ſuper quam non erat lux; (*c*) aut *tenebræ erant ſuper abyſſum*, id eſt, magisquam in abyſſo. Iſta quippe abyſſus aquarum jam viſibilium etiam in profundis ſuis habet ſpeciei ſuæ lucem utcumque ſenſibilem piſcibus, & repentibus in ſuo fundo animantibus: illud autem totum prope nihil erat, quoniam adhuc omnino informe erat; jam tamen erat quod formari poterat. Tu enim Domine feciſti mundum de materia informi, quam feciſti de nulla re pene nullam rem, unde faceres magna quæ miramur filii hominum. Valde enim mirabile hoc cœlum corpoporeum, quod firmamentum inter aquam & aquam ſecundo die poſt conditionem lucis dixiſti, *Fiat*, & ſic factum eſt. Quod firmamentum vocaſti cœlum, ſed cœlum terræ hujus & maris quæ feciſti

Geneſ. 1. 16.

 tertio

(*a*) Sic MSS. paucis exceptis. At Lov. cum antiquioribus editionibus, *nihil aliquid eſt, & non eſt.*

(*b*) Editi *alibi aliud.*

(*c*) Ita in melioribus MSS. & Bad. Porro in aliis editis, *ſed tenebræ erant* &c.

tertio die, dando speciem visibilem informi materiæ quam fecisti ante omnem diem. Jam enim feceras & cœlum ante omnem diem, sed cœlum cœli hujus; quia in principio feceras cœlum & terram. Terra autem ipsa quam feceras, informis materies erat, quia invisibilis erat & incomposita, & tenebræ (*a*) super abyssum. De qua terra invisibili & incomposita, de qua informitate, de quo pene nihilo faceres hæc omnia quibus iste mutabilis mundus constat, & non constat, in quo ipsa mutabilitas apparet, in qua sentiri & dinumerari possunt tempora, quia rerum mutationibus fiunt tempora dum variantur & vertuntur species, quarum materies prædicta est terra invisibilis.

CAPUT IX. *Cur absque dierum mentione scriptum est Deum fecisse in principio cœlum & terram.*

9. IDEOQUE Spiritus doctor famuli tui, cum te commemorat fecisse in principio cœlum & terram, tacet de temporibus, silet de diebus. Nimirum enim cœlum cœli quod in principio fecisti, creatura est aliqua intellectualis, quamquam nequaquam tibi Trinitati coæterna; particeps tamen æternitatis tuæ, valde mutabilitatem suam præ dulcedine felicissimæ contemplationis tuæ cohibet, & sine ullo lapsu ex quo facta est inhærendo tibi, excedit omnem volubilem vicissitudinem temporum. Ista vero informitas, (*b*) terra invisibilis & incomposita, nec ipsa in diebus numerata est. Ubi enim nulla species, nullus ordo, nec venit quidquam, nec præterit; & ubi hoc non fit, non sunt utique dies, nec vicissitudo spatiorum temporalium.

CAPUT X. *A Deo cupit edoceri.*

10. O Veritas lumen cordis mei, non tenebræ meæ loquantur mihi. Defluxi ad ista, & obscuratus sum; sed hinc etiam, hinc adamavi te. Erravi, & recordatus sum tui. Audivi vocem tuam post me ut redirem, & vix audivi propter tumultus (*c*) impacatorum. Et nunc ecce redeo æstuans & anhelans ad fontem tuum. Nemo me prohibeat, hunc bibam & (*d*) hinc vivam. Non ego vita mea sim; male vixi ex me, mors mihi fui; in te revivisco. Tu me alloquere, tu mihi sermocinare. Credidi libris tuis, & verba eorum arcana valde.

11.

(*a*) In prius vulgatis, & *tenebræ erant super abyssum.* Sed abest, *erant*, a MSS.

(*b*) Lov. cum aliis editionibus, *informitas terræ* &c.

(*c*) Lov. & Arn. *propter tumultus peccatorum.* Sed melius Bad. Am. & Er. *impacatorum.* Nam ita MSS. nullo fere excepto; atque hoc nomine designati videntur Manichæi Scripturarum sacrarum inimici.

(*d*) In prius editis sic habetur, *hunc bibam, & tunc vivam: nam non ego vita mea. Si male vixi, ex me mors mihi fui, & in te revivisco.*

CAPUT XI. *Quid a Deo didicerit.*

11. JAM Dixisti mihi Domine voce forti in aurem interiorem, quia tu æternus es, solus habens immortalitatem; quoniam ex nulla specie motuve mutaris, nec temporibus variatur voluntas tua; quia non est immortalis voluntas; quæ alia & alia est. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisque clarescat, oro te, atque in ea manifestatione persistam sobrius sub alis tuis. Item dixisti mihi Domine voce forti in aurem interiorem, quod omnes naturas atque substantias quæ non sunt quod tu es, & tamen sunt, tu fecisti; & hoc solum a te non est quod non est, motusque voluntatis a te qui es ad id quod minus est; quia talis motus delictum atque peccatum aut tibi nocet, & perturbat ordinem imperii tui vel in primo vel in imo. Hoc in conspectu tuo claret mihi, & magis magisque clarescat oro te, atque in ea manifestatione persistam sobrius sub alis tuis.

12. Item dixisti mihi voce forti in aurem interiorem, quod nec illa creatura tibi coæterna est, cujus (*a*) voluntas tu solus es, teque perseverantissima castitate hauriens, mutabilitatem suam numquam & nusquam exserit, & te sibi semper præsente ad quem toto affectu se tenet, non habens quod exspectet futurum, nec in præteritum trajiciens quod meminerit, nulla vice variatur, nec in tempora ulla distenditur. O beata si qua ista est, inhærendo beatitudini tuæ, beata sempiterno inhabitatore te atque illustratore suo! Nec invenio quid libentius appellandum existimem cœlum cœli Domino, quam domum tuam contemplantem delectationem tuam sine ullo defectu egrediendi in aliud, mentem puram concordissime unam stabilimento pacis sanctorum spirituum, civium civitatis tuæ in cœlestibus super ista cœlestia.

13. Unde intelligat anima (*b*) cujus peregrinatio longinqua facta est, si jam sitit tibi; si jam factæ sunt ei lacrymæ suæ panis, dum dicitur ei per singulos dies, ubi est Deus tuus; si jam petit a te unam & hanc requirit, ut inhabitet in domo tua per omnes dies vitæ suæ. (Et quæ vita ejus nisi tu? Et qui dies tui nisi æternitas tua, sicut anni tui qui non deficiunt, quia idem ipse es?) Hinc ergo intelligat anima quæ potest, quam longe super omnia tempora sis æter-

(*a*) In MSS. Germanensi, Fossatensi & aliis sex, *cujus voluptas tu solus est.*

(*b*) Lov. & Arn, *Unde intelligat anima quantum peregrinatione longinqua facta est.* Prætulimus lectionem Bad. Am. & Er. quæ ex pluribus MSS. comprobatur & hic apprime convenit; nam isthæc verba, *Unde intelligat anima.* ad illa referuntur, *quam longe super omnia tempora sis æternus.*

æternus; quando tua domus quæ peregrinata non eſt, quamvis non ſit tibi coæterna, tamen indeſinenter & indeficienter tibi cohærendo nullam patitur viciſſitudinem temporum. Hoc in conſpectu tuo claret mihi, & magis magiſque clareſcat oro te, atque in hac manifeſtatione perſiſtam ſobrius ſub alis tuis.

14. Ecce neſcio quid informe in iſtis mutationibus rerum extremarum atque infirmarum. Et quis dicit mihi, niſi quiſquis per inania cordis ſui cum ſuis phantaſmatibus vagatur & volvitur: quis niſi talis dicet mihi, quod diminuta atque conſumta omni ſpecie, ſi ſola remaneat informitas, per quam de ſpecie in ſpeciem res mutabatur & vertebatur, poſſit exhibere vices temporum? Omnino enim non poteſt: quia ſine varietate motionum non ſunt tempora; & nulla varietas, ubi nulla ſpecies.

Caput XII. *Creatura duplex carens tempore.*

15. QUIBUS conſideratis quantum donas Deus meus, quantum me ad pulſandum excitas quantumque pulſanti aperis: duo reperio quæ feciſti carentia temporibus, cum tibi neutrum coæternum ſit. Unum quod ita formatum eſt, ut ſine ullo defectu contemplationis, ſine ullo intervallo mutationis, quamvis mutabili, tamen non mutatum, tua æternitate atque incommutabilitate perfruatur. Alterum quod ita informe erat, ut ex qua forma, in quam formam vel motionis vel ſtationis mutaretur, quo tempori ſubderetur, non haberet. Sed hoc ut informe eſſet non reliquiſti, quoniam feciſti ante omnem diem, in principio cœlum & terram, hæc duo quæ dicebam. *Terra autem inviſibilis erat & incompoſita, & tenebræ ſuper abyſſum.* Quibus verbis inſinuatur informitas, ut gradatim excipiantur qui omnimodam ſpeciei privationem, nec tamen ad nihil perventionem, cogitare non poſſunt, unde fieret alterum cœlum, & terra viſibilis atque compoſita, & aqua ſpecioſa, & quidquid deinceps in conſtitutione hujus mundi non ſine diebus factum commemoratur, quia talia ſunt ut in eis agantur viciſſitudines temporum, propter ordinatas commutationes motionum atque formarum.

Caput XIII. *Cur ſine dierum commemoratione dicit Scriptura, quod in*

16. HOC interim ſentio Deus meus, cum audio loquentem Scripturam tuam, *In principio fecit Deus cœlum & terram; terra autem erat inviſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum:* neque commemorantem quoto die feceris hæc. Sic interim ſentio, propter illud cœlum cœli, cœlum intellectuale, ubi eſt intellectus noſſe ſimul, non ex parte, non in ænigmate, non per ſpeculum,

ſed

ſed ex toto (*a*) in manifeſtatione facie ad faciem: non modo hoc, modo illud: ſed quod dictum eſt, noſſe ſimul ſine ulla viciſſitudine temporum: & propter inviſibilem atque incompoſitam terram ſine ulla viciſſitudine temporum, quæ ſolet habere modo hoc & modo illud; quia ubi nulla ſpecies, nuſquam eſt hoc & illud. Propter duo hæc primitus formatum & penitus informe, illud cœlum, ſed cœlum cœli; hoc vero terram, ſed terram inviſibilem & incompoſitam: propter duo hæc interim ſentio ſine commemoratione dierum dicere Scripturam tuam, *In principio fecit Deus cœlum & terram.* Statim quippe ſubjecit quam terram dixerit. Et quod ſecundo die commemoratur factum firmamentum, & vocatum cœlum, inſinuat de quo cœlo prius ſine diebus ſermo locutus ſit.

In principio fecit Deus cœlum & terram. Gen. 1. 1.

17. MIRA profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos ſuperficies blandiens parvulis: ſed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas. Horror eſt intendere in eam, horror honoris & tremor amoris. Odi hoſtes ejus vehementer. O ſi occidas eos de gladio bis acuto, & non ſint hoſtes ejus! Sic enim amo eos occidi ſibi, ut vivant tibi. Ecce autem alii non reprehenſores ſed laudatores libri Geneſeos: Non in„quiunt, hoc voluit in his verbis intelligi Spiritus Dei, qui per „Moyſen famulum ejus iſta conſcripſit; non hoc voluit intelligi „quod tu dicis, ſed aliud quod nos dicimus. Quibus ego, te ar„bitro, Deus omnium noſtrorum, ita reſpondeo.

CAPUT XIV. *Scripturæ profunditas.*

18. NUM dicetis falſa eſſe, quæ mihi veritas voce forti in aurem interiorem dicit de vera æternitate Creatoris, quod nequaquam ejus ſubſtantia per tempora varietur, nec ejus voluntas extra ejus ſubſtantiam ſit? Unde non eum modo velle hoc, modo velle illud, ſed ſemel & ſimul & ſemper velle omnia quæ vult, non iterum & iterum, neque nunc iſta nunc illa, nec velle poſtea quod nolebat aut nolle quod prius volebat; quia talis voluntas mutabilis eſt, & omne mutabile æternum non eſt: Deus autem noſter æternus eſt. Item quod (*b*) dicit mihi, dicit in aurem interiorem exſpectatio rerum venturarum fit contuitus cum venerint; idemque contuitus fit memoria cum præterierint: omnis porro intentio quæ ita variatur mutabilis eſt, & omne mutabile æternum non eſt: Deus autem noſter æternus eſt. Hæc colligo atque conjungo & invenio Deum meum, Deum æternum, non aliqua

CAPUT XV. *Quæ de Deo deque Angelis & informi materia ſentit Auguſt. Non poſſunt oblocutores negare.*

(*a*) Lov. *in manifeſtata facie.*
(*b*) Sic MSS. At editi, *Item quod mihi dicitur in aurem* &c.

nova voluntate condidisse creaturam, nec scientiam ejus transitorium aliquid pati.

19, Quid ergo dicetis contradictores? An falsa sunt ista? Non, inquiunt. Quid illud? Num falsum est, omnem naturam formatam materiamve formabilem non esse nisi ab illo qui summe bonus est, quia summe est? Neque hoc negamus, inquiunt. Quid igitur? An illud negatis, sublimem quamdam esse creaturam tam casto amore cohærentem Deo vero & vere æterno, ut quamvis ei coæterna non sit, in nullam tamen temporum varietatem & vicissitudinem ab illo se revolvat ac defluat; sed in ejus solius veracissima contemplatione requiescat? QUONIAM TU DEUS diligenti te quantum præcipis, ostendis ei te, & sufficis ei, & ideo non declinat a te nec ad se. Hæc est domus Dei non terrena, neque ulla
Psal. 148. 6. cœlesti mole corporea, sed spiritalis & particeps æternitatis tuæ, quia sine labe (*a*) in æternum. Statuisti enim eam in sæculum & in sæculum sæculi, præceptum posuisti & non præteribit. Nec tamen tibi Deo coæterna, quoniam non sine initio; facta est enim.

Eccli. 1. 4. 20. Nam etsi non invenimus tempus ante illam, *prior* quippe *omnium creata est sapientia*, nec utique illa Sapientia tibi Deus noster Patri suo plane coæterna, & æqualis, & per quam creata sunt omnia, & in quo Principio fecisti cœlum & terram; sed profecto sapientia quæ creata est, intellectualis natura scilicet, quæ contemplatione luminis lumen est; dicitur enim & ipsa, quamvis creata, sapientia. Sed quantum interest inter lumen quod illuminat & quod illuminatur, tantum inter sapientiam quæ creat & istam quæ creata est; sicut inter justitiam justificantem, & justitiam quæ justificatione facta est. Nam & nos dicti sumus justitia tua. Ait enim quidam servus tuus, *ut nos simus justitia Dei in ipso*. Ergo quia
2. Cor. 5. 21. prior omnium creata est quædam sapientia quæ creata est, mens rationalis & intellectualis castæ civitatis tuæ, matris nostræ quæ sursum est, & libera est & æterna in cœlis, (quibus cœlis nisi qui te laudant cœli cœlorum? quia hoc est & cœlum cœli Domino,) etsi non invenimus tempus ante illam, quia & creaturam temporis antecedit, quæ prior omnium creata est: ante illam tamen est ipsius Creatoris æternitas, a quo facta sumsit exordium quamvis non temporis, quia nondum erat tempus, ipsius tamen conditionls suæ.

21.

(*a*) Arn. cum MSS. quatuor, *sine labe stat in æternum.*

21. Unde ita est abs te Deo nostro, ut aliud sit plane quam tu; & non ipsum. Quoniam etsi non solum ante illam, sed nec in illa invenimus tempus, quia est idonea faciem tuam semper videre, nec usquam deflectitur ab ea, quo fit ut nulla mutatione varietur: inest ei tamen ipsa mutabilitas unde tenebresceret & frigesceret, nisi amore grandi tibi cohærens tamquam semper meridies luceret & ferveret ex te. O domus luminosa & speciosa, dilexi decorem tuum, & locum habitationis gloriæ Domini mei fabricatoris & possessoris tui. Tibi suspiret peregrinatio mea, & dico ei qui fecit te, ut possideat & me in te, quia fecit & me. Erravi sicut ovis perdita, sed in humeris pastoris mei, structoris tui, spero me reportari tibi.

22. Quid dicitis mihi quos alloquebar contradictores, qui tamen & Moysen pium famulum Dei, & libros ejus oracula sancti Spiritus creditis? Est-ne ista domus Dei, non quidem Deo coæterna sed tamen secundum modum suum æterna in cœlis, ubi vices temporum frustra quæritis, quia non invenietis? Supergreditur enim omnem distentionem, & omne spatium ætatis volubile, cui semper inhærere Deo bonum est. Est, inquiunt. Quid igitur ex iis quæ clamavit cor meum ad Deum meum, cum audiret interius vocem laudis ejus, quid tandem falsum esse contenditis? An quia erat informis materies, ubi propter nullam formam nullus ordo erat? Ubi autem nullus ordo erat, nulla esse vicissitudo temporum poterat; & tamen hoc pene nihil, in quantum non omnino nihil erat, ab illo utique erat a quo est quidquid est, quod utcumque aliquid est. Hoc quoque, ajunt, non negamus.

CAPUT XVI.

Rem habere non vult cum iis, qui contradicunt veritati divinæ.

23. CUM his enim volo coram te aliquid colloqui, Deus meus, qui hæc omnia, quæ intus in mente mea non tacet veritas tua, vera esse concedunt. Nam qui hæc negant, latrent quantum volunt & obstrepant sibi: persuadere conabor ut quiescant, & viam præbeant ad se verbo tuo. Quod si noluerint & repulerint me, obsecro, Deus meus, ne tu sileas a me. Tu loquere in corde meo veraciter, solus enim sic loqueris; & dimittam eos foris sufflantes in pulverem, & excitantes terram in oculos suos; & intrem in cubile meum, & cantem tibi amatoria, gemens inenarrabiles gemitus in peregrinatione mea, & recordans Jerusalem, extento in eam sursum corde, Jerusalem patriam meam, Jerusalem matrem meam, teque super eam regnatorem, illustratorem, patrem, tutorem, maritum, & castas & fortes delicias, & solidum gaudium, & omnia bona ineffabi-

fabilia fimul omnia; quia unum fummum & verum bonum: & non avertar, donec in ejus pacem matris cariffimæ, ubi funt primitiæ fpiritus mei, unde mihi ifta certa funt, colligas totum quod fum, a difperfione & deformitate hac, & conformes atque confirmes in æternum Deus meus mifericordia mea. Cum his autem qui cuncta illa quæ vera funt, falfa effe non dicunt, honorantes & in culmine fequendæ auctoritatis nobifcum conftituentes illam per fanctum Moyfen editam fanctam fcripturam tuam, & tamen nobis aliquid contradicunt, ita loquor: Tu efto Deus nofter arbiter inter confeffiones meas & contradictiones eorum.

CAPUT XVII. *Ut cæli & terræ nominibus aliud & aliud intelligi poteft.* *Gen. 1. 1.*

24. DICUNT enim, quamvis vera fint hæc, non ea tamen duo Moyfes intuebatur, cum fpiritu revelante diceret, *in principio fecit Deus cælum & terram.* Non cœli nomine fpiritalem vel intellectualem illam creaturam, femper faciem Dei contemplantem fignificavit; nec terræ nomine informem materiam. Quid igitur? Quod nos dicimus, inquiunt, hoc ille vir fenfit, hoc verbis iftis elocutus eft. Quid eft illud? Nomine ajunt cœli & terræ, totum iftum vifibilem mundum prius univerfaliter & breviter fignificare voluit, ut poftea digereret dierum enumeratione, quafi articulatim univerfa quæ fancto Spiritui placuit fic enuntiare. Tales quippe homines erant rudis ille atque carnalis populus cui loquebatur, ut eis opera Dei non nifi fola vifibilia commendanda judicaret. Terram vero invifibilem & incompofitam, tenebrofamque abyffum, unde confequenter oftenditur per illos dies facta atque difpofita effe cuncta ifta vifibilia quæ nota funt omnibus, non incongruenter informem iftam materiam intelligendam effe confentiunt.

25. Quid fi dicat alius, eamdem informitatem, confufionemque materiæ, cœli & terræ nomine prius infinuatam, quod ex ea mundus ifte vifibilis cum omnibus naturis, quæ in eo manifeftiffime apparent, qui cœli & terræ nomine fæpe appellari folet, conditus atque perfectus eft? Quid fi dicat & alius, cœlum & terram quidem invifibilem vifibilemque naturam, non indecenter appellatam, ac per hoc univerfam creaturam, quam fecit in Sapientia, id eft in Principio Deus, hujufcemodi duobus vocabulis effe comprehenfam; verumtamen quia non de ipfa fubftantia Dei, fed ex nihilo cuncta facta funt, quia non funt idipfum quod Deus, & ineft quædam mutabilitas omnibus, five maneant, ficut æterna domus Dei; five mutentur, ficut anima hominis & corpus; communem omnium rerum invifibilium vifibiliumque materiem adhuc informem, fed certe formabi-

mabilem, unde fieret cœlum & terra, id est invisibilis atque visibilis jam utraque formata creatura, his nominibus enuntiatam, quibus appellaretur terra invisibilis & incomposita, & tenebræ super abyssum; ea distinctione, ut terra invisibilis & incomposita intelligatur materies corporalis ante qualitatem formæ: tenebræ autem super abyssum, spiritalis materies ante cohibitionem quasi fluentis immoderationis, & ante illuminationem sapientiæ?

26. Est adhuc quod dicat si quis alius velit, non scilicet jam perfectas atque formatas invisibiles visibilesque naturas cœli & terræ nomine significari cum legitur, *In prinipio fecit Deus cælum & terram;* sed ipsam adhuc informem inchoationem rerum formabilemque materiam his nominibus appellatam, quod in ea jam essent ista confusa, nondum qualitatibus formisque distincta, quæ nunc jam digesta suis ordinibus vocantur cœlum & terra; illa spiritalis, hæc corporalis creatura.

Caput XVIII. *Quis error innoxius in Scripturis.*

27. QUIBUS omnibus auditis & consideratis, nolo verbis contendere; ad nihil enim utile est nisi ad subversionem. Ad ædificationem autem bona est lex, si quis ea legitime utatur; quia finis ejus est caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Et novit Magister noster in quibus duobus præceptis totam Legem Prophetasque suspenderit. Quæ mihi ardenter confitenti, Deus meus lumen oculorum meorum in occulto, quid mihi obest, cum diversa in his verbis intelligi possint, quæ tamen vera sint, quid inquam mihi obest, si aliud ego sensero quam sensit alius eum sensisse qui scripsit? Omnes quidem qui legimus, nitimur hoc indagare atque comprehendere quod voluit ille quem legimus. Et cum eum veridicum credimus, nihil quod falsum esse vel novimus vel putamus, audemus eum existimare dixisse. Dum ergo quisque conatur id sentire in Scripturis sanctis, quod in eis sensit ille qui scripsit; quid mali est si hoc sentiat, quod tu lux omnium veridicarum mentium ostendis verum esse; etiam si hoc non sensit ille quem legit, cum & ille verum, nec tamen hoc senserit?

Caput XIX. *Quæ liquido vera.*

28. VERUM est enim, Domine, fecisse te cœlum & terram: & verum est Principium esse Sapientiam tuam in qua fecisti omnia. Item verum est, quod mundus iste visibilis habet magnas partes suas cœlum & terram brevi complexione factarum omnium conditarumque naturarum. Et verum est quod omne mutabile insinuat notitiæ nostræ quamdam informitatem, qua formam capit, vel qua mutatur & vertitur. Verum est, nulla tempora perpeti quod

ita cohæret formæ incommutabili, ut quamvis sit mutabile, non mutetur. Verum est, informitatem quæ (*a*) prope nihil est, vices temporum habere non posse. Verum est, quod unde fit aliquid, potest quodam genere locutionis habere jam nomen ejus rei quæ inde fit; unde potuit vocari cælum & terra quælibet informitas unde factum est cœlum & terra. Verum est, omnium formatorum nihil esse informi vicinius quam terram & abyssum. Verum est, quod non solum creatum atque formatum; sed etiam quidquid creabile atque formabile est, tu fecisti ex quo sunt omnia. Verum est, omne quod ex informi formatur, prius esse informe, deinde formatum.

CAPUT XX. *In principio creavit &c. varie intellectum.*

29. EX his omnibus veris, de quibus non dubitant quorum interiori oculo talia videre donasti, & qui Moysen famulum tuum in Spiritu veritatis locutum esse immobiliter credunt; ex his ergo omnibus aliud sibi tollit qui dicit, *In principio fecit Deus cœlum & terram*, id est, in Verbo suo sibi coæterno fecit Deus intelligibilem atque sensibilem, vel spiritalem corporalemque creaturam. Aliud qui dicit, *In principio fecit Deus cœlum & terram*, id est, in Verbo suo sibi coæterno fecit Deus universam istam molem corporei mundi hujus, cum omnibus quas continet manifestis notisque naturis. Aliud qui dicit, *In principio fecit Deus cœlum & terram*, id est, in Verbo suo sibi coæterno fecit Deus informem materiam creaturæ spiritalis & corporalis. Aliud qui dicit, *In principio fecit Deus cœlum & terram*, id est, in Verbo suo sibi coæterno fecit Deus informem materiam creaturæ corporalis ubi confusum adhuc erat cœlum & terra, quæ nunc jam distincta atque formata in istius mundi mole sentimus. Aliud qui dicit, *In principio fecit Deus cœlum & terram*, id est, in ipso exordio faciendi atque operandi fecit Deus informem materiam confuse habentem cœlum & terram, unde formata nunc eminent & apparent cum omnibus quæ in eis sunt.

CAPUT XXI. *Terra erat invisibilis &c. varie intellectum.*

30. ITEM quod adtinet ad intellectum verborum sequentium, ex illis omnibus verbis, aliud sibi tollit qui dicit, *Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum*, id est, (*b*) corporale illud quod fecit Deus, adhuc materies erat corporearum rerum informis sine ordine, sine luce. Aliud quid dicit, *Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum*, id

(*a*) Lov. *proprie nihil est.*

(*b*) Ita plures & potiores MSS. cum Arn. At Bad. Am. Er. Som. & Blas. cum quinque MSS. habent, *id est incorporale*. Lov. *id est corporabile.*

id est, hoc totum quod cœlum & terra appellatum est adhuc informis & tenebrosa materies erat, unde fieret cœlum corporeum & terra corporea, cum omnibus quæ in eis sunt corporeis sensibus nota. Aliud qui dicit, *Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum*, id est, hoc totum quod cœlum & terra appellatum est, adhuc informis & tenebrosa materies erat, unde fieret cœlum intelligibile quod alibi dicitur cœlum cœli; & terra, scilicet omnis natura corporea, sub quo nomine intelligatur etiam hoc cœlum corporeum; id est unde fieret omnis invisibilis visibilisque creatura. Aliud qui dicit, *Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum;* non illam informitatem nomine cœli & terræ Scriptura appellavit, sed jam erat, inquit, ipsa informitas quam terram invisibilem & incompositam tenebrosamque abyssum nominavit, de qua cœlum & terram Deum fecisse prædixerat, spiritalem scilicet, corporalemque creaturam. Aliud qui dicit, *Terra autem erat invisibilis & incomposita, & tenebræ erant super abyssum*; id est, informitas quædam jam materies erat, unde cœlum & terram Deum fecisse Scriptura prædixit, totam scilicet corpoream mundi molem, in duas maximas partes superiorem atque inferiorem distributam, cum omnibus quæ in eis sunt usitatis notisque creaturis.

31. CUM enim duabus istis extremis sententiis resistere quisquam ita tentaverit: Si non vultis hanc informitatem materiæ cœli & terræ nomine appellatam videri; erat ergo aliquid quod non fecerat Deus, unde cœlum & terram faceret; neque enim Scriptura narravit quod istam materiem Deus fecerit, nisi (*a*) intelligamus eam cœli & terræ, aut solius terræ vocabulo significatam cum diceretur, *In principio fecit Deus cœlum & terram;* ut id quod sequitur, *Terra autem erat invisiblis & composita:* quamvis informem materiam sic placuerit appellare, non tamen intelligamus nisi eam quam fecit Deus in eo quod præscriptum est, *fecit Deus cœlum & terram.* Respondebunt assertores duarum istarum sententiarum quas extremas posuimus, aut illius, aut illius, cum hæc audierint & dicent: Informem quidem istam materiam non negamus a Deo factam, Deo a quo sunt omnia bona valde: quia sicut dicimus amplius bonum esse quod creatum atque formatum est, ita fatemur minus bonum esse quod

CAPUT XXII. *Aliquid esse a Deo conditum, de quo sileat liber Genesis, nihil repugnat.*

(*a*) In omnibus fere libris legitur, *nisi ut intelligamus*, librariorum lapsu qui forte mutarunt *aut*, in, *ut*, hanc porro particulam removimus juxta Arn. & MSS. Benignianum.

quod factum est creabile atque formabile, sed tamen bonum: non autem commemorasse Scripturam, quod hanc informitatem fecerit Deus, sicut alia multa non commemoravit, ut Cherubim & Seraphim, & quæ Apostolus distincte ait, Sedes, Dominationes, Principatus, Potestates, quæ tamen omnia Deum fecisse manifestum est. Aut si in eo quod dictum est, *fecit cœlum & terram*, comprehensa sunt omnia; quid de aquis dicimus, super quas ferebatur Spiritus Dei? Si enim terra nominata simul intelliguntur, quomodo jam terræ nomine materies informis accipitur, quando tam speciosas aquas videmus? Aut si ita accipitur, cur ex eadem informitate scriptum est factum firmamentum & vocatum cœlum, neque scriptum est factas esse aquas? Non enim adhuc informes sunt & invisæ, quas ita decora specie fluere cernimus. Aut si tunc acceperunt istam speciem cum dixit Deus, *Congregetur aqua quæ est sub firmamento*, ut congregatio sit ipsa formatio; quid respondebitur de aquis quæ super firmamentum sunt? quia neque informes tam honorabilem sedem accipere meruissent, nec scriptum est qua voce formatæ sint. Unde si aliquid Genesis tacuit Deum fecisse, quod tamen Deum fecisse nec sana fides, nec certus ambigit intellectus: nec ideo ulla sobria doctrina dicere audebit istas aquas coæternas Deo quia in libro Geneseos commemoratas quidem audivimus, ubi autem factæ sint non invenimus: cur non informem quoque illam materiem, quam Scriptura hæc terram invisibilem & incompositam, tenebrosamque abyssum appellat, docente veritate intelligamus a Deo factam esse de nihilo, ideoque illi non esse coæternam, quamvis ubi facta sit, omiserit enuntiare ista narratio?

Coloss. 1. 16. — *Gen. 1. 9.*

CAPUT XXIII. *Duo dissensionum genera in scripturis interpretandis.*

32. HIS ergo auditis atque perspectis pro captu infirmitatis meæ, quam tibi confiteor scienti Deo meo, duo video dissensionum genera oboriri posse cum aliquid a nuntiis veracibus per signa enuntiatur; unum si de veritate rerum, alterum si de ipsius qui enuntiat voluntate dissensio est. Aliter enim quærimus de creaturæ conditione quid verum sit, aliter autem quid in his verbis Moyses egregius domesticus fidei tuæ intelligere lectorem auditoremque voluerit. In illo primo genere discedant a me omnes, qui ea quæ falsa sunt, se scire arbitrantur. In hoc item altero discedant a me omnes, qui ea quæ falsa sunt, Moysen dixisse arbitrantur. Conjungar autem illis, Domine, in te, & delecter cum eis in te, qui veritate tua pascuntur in latitudine caritatis, & accedamus simul ad

ver-

verba libri tui, & quæramus in eis voluntatem tuam per voluntatem famuli tui, cujus calamo dispensasti ea.

33. SED quis nostrum sic invenit eam inter tam multa (*a*) vera, quæ in illis verbis aliter atque aliter intellectis occurrunt quærentibus, ut tam fidenter dicat hoc sensisse Moysen, atque hoc in illa narratione voluisse intelligi, quam fidenter dicit hoc verum esse, sive ille hoc senserit, sive aliud? Ecce enim, Deus meus, ego servus tuus qui vovi tibi sacrificium confessionis in his litteris, & oro ut ex misericordia tua reddam tibi vota mea; ecce ego quam fidenter dico in tuo Verbo incommutabili omnia te fecisse, invisibilia & visibilia, numquid tam fidenter dico non aliud quam hoc adtendisse Moysen cum scriberet, *In principio fecit Deus cœlum & terram?* Quia non sicut in tua veritate hoc certum video, ita in ejus mente video id eum cogitasse cum hæc scriberet. Potuit enim cogitare in ipso faciendi exordio, cum diceret, *In principio:* potuit & *cœlum & terram* hoc loco, nullam jam formatam perfectamque naturam sive spiritalem sive corporalem, sed utramque inchoatam & adhuc informem velle intelligi. Video quippe vere potuisse dici, quidquid horum diceretur; sed quid horum in his verbis ille cogitaverit, non ita video: quamvis sive aliquid horum, sive aliquid aliud quod a me commemoratum non est, tantus vir ille mente conspexerit, cum hæc verba promeret, verum eum vidisse apteque id enuntiasse non dubitem.

CAPUT XXIV. *Ex multis veris non debet fidenter asseri hoc aut illud sensisse Moysen.*

34. NEMO mihi jam molestus sit dicendo mihi, non hoc sensit Moyses quod tu dicis; sed hoc sensit quod ego dico. Si enim mihi diceret, Unde scis hoc sensisse Moysen, quod de his verbis ejus eloqueris; æquo animo ferre deberem, & responderem fortasse quæ superius respondi, vel aliquando uberius, si esset durior. * Cum vero dicit: Non hoc ille sensit quod tu dicis, sed quod ego dico; neque tamen negat quod uterque nostrum dicit, utrumque verum esse: o vita pauperum Deus meus, in cujus sinu non est contradictio, plue mihi mitigationes in cor, ut patienter tales feram qui non mihi hoc dicunt, quia divini sunt, & in corde famuli tui viderunt quod dicunt, sed quia superbi sunt, nec noverunt Moysi sententiam, sed amant suam, non quia vera est, sed quia sua est. Alioquin & aliam veram pariter amarent, sicut ego amo quod dicunt, quando verum dicunt; non quia ipsorum est, sed quia verum est; & ideo jam nec ipsorum est, quia verum est. Si autem ideo ament

Adversus eos qui aliorum interpretandi rationem temere rejiciunt.

* CAPUT XXV.

(*a*) Lov. *sic inveniet, eam inter tam multa verba.*

ament illud quia verum eſt, jam & ipſorum eſt & meum eſt: quoniam in commune omnium eſt veritatis amatorum. Illud autem quod contendunt, non hoc ſenſiſſe Moyſen quod ego dico, ſed quod ipſi dicunt, nolo, non amo: quia & ſi ita eſt, tamen iſta temeritas non ſcientiæ ſed audaciæ eſt, nec viſus ſed typhus eam peperit. Ideoque, Domine, tremenda ſunt judicia tua, quoniam veritas tua nec mea eſt, nec illius aut illius, ſed omnium noſtrum quos ad ejus communionem publice vocas, terribiliter admonens nos, ut nolimus eam habere privatam, ne privemur ea. NAM QUISQUIS id quod tu omnibus ad fruendum proponis, ſibi proprie vindicat, & ſuum vult eſſe quod omnium eſt, a communi propellitur ad ſua, hoc eſt a veritate ad mendacium. Qui enim loquitur mendacium, de ſuo loquitur.

35. Adtende judex optime Deus ipſa veritas, adtende quid dicam contradictori huic, adtende; coram te enim dico, & coram fratribus meis, qui legitime utuntur lege uſque ad finem caritatis; adtende, & vide quid ei dicam, ſi placet tibi. Hanc enim vocem huic refero fraternam & pacificam: Si ambo videmus verum eſſe quod dicis, & ambo videmus verum eſſe quod dico, ubi quæſo id videmus? Nec ego utique in te, nec tu in me, ſed ambo in ipſa, quæ ſupra mentes noſtras eſt, incommutabili veritate. Cum ergo de ipſa Domini Dei noſtri luce non contendamus, cur de proximi cogitatione contendimns, quam ſic videre non poſſumus ut videtur incommutabilis veritas; quando ſi ipſe Moyſes apparuiſſet nobis adque dixiſſet, Hoc cogitavi; nec ſic eam videremus, ſed crederemus? Non itaque ſupra quam ſcriptum eſt, unus pro altero infletur adverſus alterum. Diligamus Dominum Deum noſtrum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente noſtra, & proximum noſtrum ſicut noſmetipſos. Propter quæ duo præcepta caritatis ſenſiſſe Moyſen, quidquid in illis libris ſenſit, niſi crediderimus, mendacem faciemus Dominum, cum de animo conſervi aliter quam ille docuit opinamur. Jam vide quam ſtultum ſit in tanta copia veriſſimarum ſententiarum, quæ de illis verbis erui poſſunt, temere affirmare quam earum Moyſes potiſſimum ſenſerit; & pernicioſis contentionibus ipſam offendere caritatem, propter quam dixit omnia, cujus dicta conamur exponere.

CAPUT XXVI. *Qui ſermo deceat Scripturam.*

36. ET tamen ego, Deus meus celſitudo humilitatis meæ, & requies laboris mei, qui audis confeſſiones meas, & dimittis peccata mea, quoniam tu mihi præcipis ut diligam proximum meum

meum ſicut meipſum, non poſſum minus credere de Moyſe fideliſſimo famulo tuo, quam mihi optarem ac deſiderarem abs te dari muneris, ſi tempore illo natus eſſem quo ille, eoque loco me conſtituiſſes, ut per ſervitutem cordis ac linguæ meæ, litteræ illæ diſpenſarentur, quæ tanto poſt eſſent omnibus gentibus profuturæ, & per univerſum orbem tanto auctoritatis culmine omnium falſarum ſuperbarumque doctrinarum verba ſuperaturæ. Vellem quippe ſi tunc ego eſſem Moyſes, (ex eadem namque maſſa omnes venimus; & quid eſt homo niſi quia memor es ejus?) Vellem ergo ſi tunc ego eſſem quod ille, & mihi abs te Geneſeos liber ſcribendus injungeretur, talem mihi eloquendi facultatem dari, & eum texendi ſermonis modum, ut neque illi qui nondum queunt intelligere quemadmodum Deus creat, tamquam excedentia vires ſuas dicta recuſarent; & illi qui hoc jam poſſunt, in quamlibet veram ſententiam cogitando veniſſent, eam non prætermiſſam in paucis verbis tui famuli reperirent; & ſi alius aliam vidiſſet in luce veritatis, nec ipſa in eiſdem verbis intelligenda deeſſet.

Caput XXVII. *Scripturam decet humile ſimplexque verborum genus.*

37. SICUT enim fons in parvo loco uberior eſt, pluribuſque rivis in ampliora ſpatia fluxum miniſtrat, quam quilibet eorum rivorum, qui per multa locorum ab eodem fonte deducitur; ita narratio diſpenſatoris tui ſermocinaturis pluribus profutura, parvo ſermonis modulo ſcatet fluenta liquidæ veritatis, unde ſibi quiſque verum quod de his rebus poteſt, hic illud, ille illud, per longiores loquelarum amfractus trahat. Alii enim cum hæc verba legunt vel audiunt, cogitant Deum quaſi hominem, aut quaſi aliquam molem immenſa præditam poteſtate, novo quodam & repentino placito, extra ſe ipſam, tamquam locis diſtantibus feciſſe cœlum & terram, duo magna corpora ſupra & infra, quibus omnia continerentur. Et cum audiunt, Dixit Deus, Fiat illud, & factum eſt illud, cogitant verba cœpta & finita, ſonantia temporibus atque tranſeuntia, poſt quorum tranſitum ſtatim exſiſtere quod juſſum eſt ut exſiſteret: & ſi quid forte aliud hoc modo ex familiaritate carnis opinantur. In quibus adhuc parvulis animalibus dum iſto humillimo genere verborum tamquam materno ſinu eorum geſtatur infirmitas, ſalubriter ædificatur fides, qua certum habeant & teneant Deum feciſſe omnes naturas, quas eorum ſenſus mirabili varietate circumſpicit. Quorum ſi quiſpiam quaſi vilitatem dictorum aſpernatus, extra nutritorias cunas ſuperba imbecillitate ſe extenderit, heu cadet miſer. Et Domine Deus miſerere, ne implu-

mem pullum conculcent qui transeunt viam; & mitte Angelum tuum qui eum reponat in nido, ut vivat donec volet.

CAPUT XXVIII. *Ut varie intelligitur ab eruditis Scriptura.*

38. ALII vero quibus hæc verba non jam nidus, sed opaca fruteċta sunt, vident in eis latentes fructus & volitant lætantes, & garriunt scrutantes, & carpunt eos. Vident enim cum hæc verba legunt vel audiunt, tua Deus æterna & stabili permansione cuncta præterita & futura tempora superari; nec tamen quidquam esse temporalis creaturæ, quod tu non feceris; cujus voluntas quia id est quod tu, nullo modo mutata, vel quæ antea non fuisset, exorta voluntate fecisti omnia; non de te similitudine tuam formam omnium, sed de nihilo dissimilitudinem informem, quæ formaretur per similitudinem tuam, recurrens in te unum pro captu ordinato, quantum cuique rerum in suo genere datum est; & fierent omnia bona valde, sive maneant circa te, sive gradatim remotiori distantia per tempora & locos pulcras (*a*) variationes faciant aut patiantur. Vident hæc, & gaudent in luce veritatis tuæ, quantulum hic valent.

39. Et alius eorum intendit in id quod dictum est, *In principio fecit Deus*, & respicit sapientiam Principium, quia & loquitur ipsa nobis. Alius itidem intendit in eadem verba, & principium intelligit exordium rerum conditarum, & sic accipit, *In principio fecit*; ac si diceretur, primo fecit. Atque in eis qui intelligunt, *In principio*, quod in Sapientia fecisti cœlum & terram, alius eorum ipsum cœlum & terram, creabilem materiam cœli & terræ, sic esse credit cognominatam: alius jam formatas distinctasque naturas; alius unam formatam, eamdemque spiritalem cœli nomine; aliam informem corporalis materiæ, terræ nomine. Quia autem intelligunt in nominibus cœli & terræ, adhuc informem materiam, de qua formaretur cœlum & terra, nec ipsi uno modo id intelligunt; sed alius unde consummaretur intelligibilis sensibilisque creatura; alius tantum unde sensibilis moles ista corporea, sinu grandi continens perspicuas promptasque naturas. Nec illi uno modo qui jam dispositas digestasque creaturas cœlum & terram vocari hoc loco credunt; sed alius invisibilem atque visibilem; alius solam visibilem, in qua luminosum cœlum suspicimus, & terram caliginosam, quæque in eis sunt.

40.

(*a*) Ita Lov. sed alii libri editi & scripti habent, *narrationes*, excepto MSS. Benigniano qui pro ea voce substituit, *rationes*.

CAPUT XXIX. *Quodam dis dicitur aliquid prius.*

40. AT ille qui non aliter accipit, *In principio fecit*, quam si diceretur, primo fecit, non habet quomodo veraciter intelligat cœlum & terram, nisi materiam cœli & terræ intelligat, videlicet universæ, id est intelligibilis corporalisque creaturæ. Si enim jam formatam velit universam; recte ab eo quæri poterit, si hoc primo fecit Deus quid fecerit deinceps; & post universitatem non inveniet; ac per hoc audiet invitus, Quomodo illud primo, si postea nihil? Cum vero dicit primo informem, deinde formatam, non est absurdus, si modo est idoneus discernere quid præcedat æternitate, quid tempore, quid electione, quid origine. Æternitate, sicut Deus omnia tempora sicut flos fructum; electione, sicut fructus florem; origine, sicut sonus cantum. In his quatuor primum & ultimum quæ commemoravi, difficillime intelliguntur; duo media facillime. Namque rara visio est & nimis ardua conspicere, Domine, æternitatem tuam incommutabiliter mutabilia facientem, ac per hoc priorem. Quis deinde sic acutum cernat animo, ut sine labore magno dignoscere valeat, quomodo sit prior sonus quam cantus, ideo quia cantus est formatus sonus, & esse utique aliquid non formatum potest, formari autem quod non est, non potest? Sic est prior materies, quam id quod ex ea fit: non ideo prior quia ipsa efficit, cum potius fiat; nec prior intervallo temporis. Neque enim priore tempore sonos edimus informes sine cantu, & eos posteriore tempore in formam cantici coaptamus aut fingimus, sicut ligna quibus arca, vel argentum quo vasculum fabricatur. Tales quippe materiæ tempore etiam præcedunt formas rerum quæ fiunt ex eis: at in cantu non ita est. Cum enim cantatur, auditur sonus ejus; non prius informiter sonat, & deinde formatur in cantum. Quod enim primo utcumque sonuerit, præterit, nec ex eo quidquam reperies quod resumtum arte componas: & ideo cantus in sono suo vertitur, qui sonus ejus, materies ejus est. Idem quippe formatur ut cantus sit; & ideo, sicut dicebam, prior materies sonandi quam forma cantandi: non (*a*) per faciendi potentiam prior; neque enim sonus est cantandi artifex, sed cantanti animæ subjacet ex corpore, de quo cantum faciat. Nec tempore prior; simul enim cum cantu editur. Nec prior electione; non enim potior sonus quam cantus, quando quidem cantus est non tantum sonus, verum etiam sonus speciosus. Sed prior est origine, quia non cantus formatur ut so-

(*a*) Editi, *perficiendi potentia*, refragantibus MSS. quorum lectionem amplectimur.

ſonus ſit, ſed ſonus formatur ut cantus ſit. Hoc exemplo qui poteſt intelligat materiam rerum primo factam, & appellatam cœlum & terram, quia inde facta ſunt cœlum & terra; nec tempore primo factam, quia formæ rerum exſerunt tempora, illa autem erat informis, jamque in temporibus ſimul animadvertitur, nec tamen de illa (*a*) narrari aliquid poteſt, niſi velut tempore prior ſit, cum pendatur extremior, quia profecto meliora ſunt formata quam informia, & (*b*) præcedatur æternitate Creatoris, ut eſſet de nihilo, unde aliquid fieret.

CAPUT XXX. *Tractatores Scripturæ diverſa ſentientes concordent invicem caritate & ſtudio veritatis.*

41. IN hac diverſitate ſententiarum verarum concordiam pariat ipſa veritas, & Deus noſter miſereatur noſtri, ut legitime lege utamur, præcepti fine, pura caritate. Ac per hoc ſi quis quærit ex me quid horum Moyſes ille tuus famulus ſenſerit, non ſunt hi ſermones confeſſionum mearum; ſi tibi non confiteor, neſcio; & ſcio tamen illas veras eſſe ſententias exceptis carnalibus de quibus quantum exiſtimavi locutus ſum: quos tamen bonæ ſpei parvulos hæc verba libri tui non territant, alta humiliter, & pauca copioſe. Sed omnes quos in eis verbis vera cernere ac dicere fateor, diligamus nos invicem, pariterque diligamus te Deum noſtrum fontem veritatis, ſi non vana, ſed ipſam ſitimus; eumdemque famulum tuum Scripturæ hujus diſpenſatorem, Spiritu tuo plenum ita honoremus, ut hoc eum te revelante cum hæc ſcriberet adtendiſſe credamus, quod in eis maxime & luce veritatis, & fruge utilitatis excellit.

CAPUT XXXI. *Senſiſſe putandus eſt Moyſes quid veri poteſt in ipſius verbis inveniri.*

42. ITA cum alius dixerit, hoc ſenſit quod ego; & alius, immo illud quod ego; religioſius me arbitror dicere, cur non utrumque potius ſi utrumque verum eſt? Et ſi quid tertium, & ſi quid quartum, & ſi quid omnino aliud verum quiſpiam in his verbis videt, cur non illa omnia vidiſſe credatur, per quem unus Deus ſacras litteras vera & diverſa viſuris multorum ſenſibus temporavit? Ego certe, quod intrepidus de corde meo pronuntio, ſi ad culmen auctoritatis aliquid ſcriberem, ſic mallem ſcribere, ut quod veri quiſque de his rebus capere poſſet, mea verba reſonarent, quam ut unam veram ſententiam ad hoc apertius ponerem, ut excluderem ceteras, quarum falſitas me non poſſet offendere. Nolo itaque Deus meus, tam præceps eſſe, ut hoc illum virum de te meruiſſe non credam. Senſit

(*a*) Legendum videtur, *variari*: vult enim Auguſtinus quod ſicut ſonus origine præcedit cantum qui ex eo formatur; ita materia *velut tempore*, id eſt origine præcedere debet, ut aliquid de illa variari poſſit.

(*b*) Sic MSS. & Arn. At Bad. habet, *præcedantur*, Editi alii *præcedunt*.

fit ille omnino in his verbis, atque cogitavit cum ea fcriberet, quidquid hic veri potuimus invenire, & quidquid nos non potuimus, aut nondum poffumus, & tamen in eis inveniri poteft.

43. POSTREMO, Domine qui Deus es, & non caro & fanguis, fi quid homo minus videt, numquid & Spiritum tuum bonum qui deducet me in terram rectam latere potuit, quidquid eras in eis verbis tu ipfe revelaturus legentibus pofteris, etiam fi ille per quem dicta funt, unam fortaffis ex multis veris fententiam cogitavit? Quod fi ita eft, fit igitur illa quam cogitavit ceteris excelfior. Nobis autem, Domine, aut ipfam demonftra, aut quam placet alteram veram; ut five nobis hoc quod etiam illi homini tuo, five aliud ex eorumdem verborum occafione patefacias, tu tamen pafcas, non error illudat. Ecce Domine Deus meus, quam multa de paucis verbis, quam multa oro te fcripfimus? Quæ noftræ vires, quæ tempora omnibus libris tuis ad iftum modum fufficient? Sine itaque me brevius in eis confiteri tibi, & eligere unum aliquid quod tu infpiraveris verum, certum & bonum, etiam fi multa occurrerint, ubi multa occurrere poterunt; ea fide confeffionis meæ, ut fi hoc dixero quod fenfit minifter tuus, recte atque optime; id enim conari me oportet: quod fi adfecutus non fuero, id tamen dicam quod mihi per ejus verba veritas tua dicere voluerit, quæ illi quoque dixit quod voluit.

CAPUT XXXII. *Veri Scripturæ fenfus a Spiritu fancto revelantur.*

LIBER DECIMUS TERTIUS.

Dei bonitatem in rerum productione ac perfectione relucere; tum etiam Deum, Trinitatem, ipfiufque proprietatem Spiritus fancti primis Genefeos verbis infinuari oftendit. Poftmodum vero totam conditi mundi hiftoriam allegorica interpretatione transfert ad ea quæ Deus in Ecclefia ad hominum fanctitatem & gloriam operatur.

1. INVOCO te, Deus meus mifericordia mea, qui fecifti me, & oblitum tui oblitus non es. Invoco te animam meam, quam præparas ad capiendum te ex defiderio quod infpiras ei; nunc invocantem te ne deferas, qui prius quam invocarem prævenifti & inftitifti crebrefcens multimodis vocibus, ut audirem de longinquo & converterer, & vocantem me invocarem te. Tu enim Domine delevifti omnia mala merita mea, ne retribueres manibus meis in quibus a te defeci; & prævenifti omnia bona merita mea, ut retribueres manibus tuis quibus me fecifti: quia & prius

CAPUT I. *Invocat Deum, cujus bonitate fe præventum agnofcit.*

quam

quam essem tu eras nec eram cui præstares ut essem; & tamen ecce sum ex bonitate tua præveniente totum hoc quod me fecisti, & unde me fecisti. Neque enim eguisti me, aut ego tale bonum sum quo tu adjuveris Domine meus & Deus meus; non uti tibi sic serviam quasi ne fatigeris in agendo, aut ne minor sit potestas tua carens obsequio meo; neque ut sic te colam quasi terram, ut sis incultus si non te colam; sed ut serviam tibi & colam te, ut de te mihi bene sit, a quo mihi est ut sim cui bene sit.

CAPUT II. *Creaturæ ex Dei bonitate subsistunt & perficiuntur.*

2. EX plenitudine quippe bonitatis tuæ creatura tua subsistit, ut bonum quod tibi nihil prodesset; nec de te æquale tibi esset, tamen quia ex te fieri potuit, non deesset. Quid enim te promeruit *cælum & terra*, quæ *fecisti in Principio?* Dicant quid te promeruerunt spiritualis corporalisque natura, quas fecisti in Sapientia tua, ut inde penderent etiam inchoata & informia quæque in genere suo, vel spiritali vel corporali, euntia in immoderationem, & in longinquam dissimilitudinem tuam; spiritale informe præstantius, quam si formatum corpus esset; corporale autem informe præstantius, quam si omnino nihil esset: atque ita penderent in tuo verbo informia, nisi per idem verbum revocarentur ad unitatem tuam, & formarentur, & essent ab uno te summo bono universa bona valde. Quid te promeruerunt ut essent saltem informia, quæ neque hoc essent, nisi ex te?

3. Quid te promeruit materies corporalis, ut esset saltem *invisibilis & incomposita?* Quia neque hoc esset, nisi quia fecisti eam: ideoque te, quia non erat, promereri ut esset non poterat. Aut quid te promeruit inchoatio creaturæ spiritalis, ut saltem tenebrosa fluitaret similis abysso, tui dissimilis, nisi per idem verbum converteretur ad idem a quo facta est, atque ab eo illuminata lux fieret, quamvis non æqualiter, tamen conformis formæ æquali tibi? Sicut enim corpori non hoc est esse quod pulcrum esse, alioquin deforme esse non posset: ita etiam creato spiritui non id est vivere, quod sapienter vivere, alioquin incommutabiliter saperet. Bonum autem illi est hærere tibi semper, ne quod adeptus est conversione, aversione lumen amittat, & relabatur in vitam tenebrosæ abysso similem. Nam & nos qui secundum animam creatura spiritalis sumus, aversi a te nostro lumine, in ea vita fuimus aliquando tenebræ, & in reliquiis obscuritatis nostræ laboramus, donec simus justitia tua in Unico tuo sicut montes Dei. Nam judicia tua fuimus, sicut abyssus multa.

4

4. QUOD autem in primis conditionibus dixisti, *Fiat lux, & facta est lux;* non incongruenter hoc intelligo in creatura spiritali; quia erat jam qualiscumque vita quam illuminares. Sed sicut non te promeruerat ut esset talis vita quæ illuminari posset, ita nec cum jam esset promeruit te ut illuminaretur. Neque enim ejus informitas placeret tibi, si non lux fieret, non exsistendo, sed intuendo illuminantem lucem eique cohærendo; ut & quodcumque vivit, & quod beate vivit, non deberet nisi gratiæ tuæ, conversa per commutationem meliorem ad id quod neque in melius neque in deterius mutari potest; quod tu solus es, quia solus simpliciter es, cui non est aliud vivere, aliud beate vivere, quia tua beatitudo tu es.

CAPUT III. *Ex Dei gratia omnia. Gen. 1. 3.*

5. QUID ergo tibi deesset ad bonum quod tu tibi es, etiam si ista vel omnino nulla essent, vel informia remanerent, quæ non ex indigentia fecisti, sed ex plenitudine bonitatis tuæ, cohibens atque convertens ad formam, non ut tamquam tuum gaudium compleatur ex eis? Perfecto enim tibi displicet eorum imperfectio, ut ex te perficiantur & tibi placeant, non autem imperfecto tamquam & tu eorum perfectione perficiendus sis. *Spiritus* enim *tuus* bonus *superferebatur super aquas*, non ferebatur ab eis tamquam in eis requiesceret. In quibus enim requiescere dicitur Spiritus tuus bonus, hos in se requiescere facit. Sed superferebatur incorruptibilis & incommutabilis voluntas tua, ipse in se sibi sufficiens, super eam quam feceras vitam; cui non est hoc vivere quod beate vivere, quia vivit etiam fluitans in obscuritate sua; cui restat converti ad eum a quo facta est, & magis magisque vivere apud fontem vitæ, & in lumine ejus videre lumen, & perfici, & illustrari, & beari.

CAPUT IV. *Deus non eget rebus conditis.*

6. ECCE apparet mihi in ænigmate Trinitas quod es Deus meus, quoniam tu Pater, *in Principio (a)* sapientiæ nostræ quod est tua Sapientia de te nata, æqualis tibi & coæterna, id est in Filio tuo *fecisti cœlum & terram.* Et multa diximus de *cœlo cœli*, & de *terra invisibili & composita*, & de *abysso tenebrosa*, secundum spiritalis informitatis vagabunda deliquia, nisi converteretur ad eum a quo erat qualiscumque vita, & illuminatione fieret speciosa vita, & esset cœlum cœli ejus, quod inter aquam & aquam postea factum est. Et tenebam jam Patrem in *Dei* nomine qui fecit hæc, & Filium in *Principii*

CAPUT V. *Trinitas qui Deus est ex primis verbis Gen. intelligitur.*

(a) Insignem huncce locum redintegrant MSS. Mutilus quippe inexcusis erat detractis verbis istis, *sapientiæ nostræ.*

cipii nomine in quo fecit hæc; & Trinitatem credens Deum meum ſicuti credebam, quærebam in eloquiis ſanctis ejus, & ecce *Spiritus tuus ſuperferabatur ſuper aquas.* Ecce Trinitas Deus meus, Pater & Filius & Spiritus ſanctus, creator univerſæ creaturæ.

CAPUT VI. *Cur dictus eſt Spiritus ſuperferri ſuper aquas.*

7. SED quæ cauſſa fuerat, o lumen veridicum, tibi admoveo cor meum, ne me vana doceat, diſcute tenebras ejus, & dic mihi, obſecro te per matrem caritatem, obſecro te, dic mihi quæ cauſſa fuerat, ut pòſt nominatum *cœlum*, & *terram inviſibilem & incompoſitam*, & *tenebras ſuper abyſſum*, tum demum Scriptura tua nominaret *Spiritum tuum?* An quia oportebat ſic eum inſinuari, ut diceretur *ſuperferri*, & non poſſet hoc dici niſi prius illud commemoretur, cui ſuperferri Spiritus tuus poſſet intelligi? Nec Patri enim nec Filio ſuperferebatur; nec ſuperferri recte diceretur, ſi nulli rei ſuperferretur? Prius ergo dicendum erat cui ſuperferretur, & deinde ille quem non oportebat aliter commemorari, niſi ut ſuperferri diceretur. Cur ergo aliter eam inſinuari non oportebat, niſi ut ſuperferri diceretur?

CAPUT VII. *Effectus Spiritus ſancti.* *Rom. 5. 5.*

8. JAM hinc ſequatur qui poteſt intellectu Apoſtolum tuum dicentem, quia caritas tua diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis; & de ſpiritalibus docentem, & demonſtrantem ſupereminentem viam caritatis, & flectentem genua pro nobis ad te, ut cognoſcamus ſupereminentem ſcientiam caritatis Chriſti. Ideoque ab initio ſupereminens ſuperferebatur ſuper aquas. Cui dicam? quomodo dicam de pondere cupiditatis in abruptam abyſſum, & de ſublevatione caritatis per Spiritum tuum, qui ſuperferebatur ſuper aquas? Cui dicam? quomodo dicam? (*a*) Mergimur, & emergimus? Neque enim loca ſunt quibus mergimur & emergimus. Quid ſimilius, & quid diſſimilius? Affectus ſunt, amores ſunt, immunditia ſpiritus noſtri defluens inferius amore curarum, & ſanctitas tui adtollens nos ſuperius amore ſecuritatis, ut ſurſum cor habeamus ad te, ubi Spiritus tuus ſuperfertur ſuper aquas, & veniamus ad ſupereminentem requiem, cum pertranſierit anima noſtra aquas quæ ſunt ſine ſubſtantia.

CAPUT VIII. *Intellectuali creaturæ*

9. DEFLUXIT Angelus, defluxit anima hominis, & indicaverunt abyſſum univerſæ (*b*) ſpiritalis creaturæ in profundo tene-

(*a*) MSS. non habent hoc loco, *Mergimur, & emergimus.*

(*b*) Ita MSS. At editiones excepta Arn. præferunt, *ſpiritales:* non bene. Intendit quippe Auguſtinus abyſſum intellectualis omnis creaturæ ipſo Angeli & dominis lapſu fuiſſe indicatam.

tenebroſo, niſi dixiſſes ab initio, *Fiat lux*, *& facta eſſet lux*: & inhæreret tibi omnis obediens intelligentia cœleſtis civitatis tuæ, & requieſceret in Spiritu tuo, qui ſuperfertur incommutabiliter ſuper omne mutabile. Alioquin & ipſum cœlum cœli tenebroſa abyſſus eſſet in ſe; nunc autem lux eſt in Domino. Nam & in ipſa miſera inquietudine defluentium ſpirituum & indicantium tenebras ſuas nudatas veſte luminis tui, ſatis OSTENDIS quam magnam creaturam rationalem feceris, cui nullo modo ſufficit ad beatam requiem quidquid te minus eſt, ac per hoc nec ipſa ſibi. Tu enim Deus noſter illuminabis tenebras noſtras: ex te oriuntur veſtimenta noſtra, & tenebræ noſtræ ſicut meridies erunt. Da mihi te Deus meus, redde te (a) mihi: te enim amo, & ſi parum eſt, amem validius. NON POSSUM metiri ut ſciam quantum deſit mihi amoris ad id quod ſat eſt, ut currat vita mea in amplexus tuos, nec avertatur donec (b) abſcondatur in abſcondito vultus tui. Hoc tantum ſcio, quia MALE MIHI eſt præter te, non ſolum extra me, ſed & in meipſo, & omnis mihi copia quæ Deus non eſt, egeſtas eſt.

ad beatam requiem non ſufficit quidquid Deo minus eſt.

CAPUT IX.

Cur ſolus Spiritus ſanctus ſuperferebatur ſuper aquas.

10. NUMQUID aut Pater aut Filius non ſuperferebatur ſuper aquas? Si tamquam loco ſicut corpus, nec Spiritus ſanctus. Si autem incommutabilis divinitatis eminentia ſuper omne mutabile, & Pater & Filius & Spiritus ſanctus ſuperferebatur ſuper aquas, cur ergo tantum de Spiritu tuo dictum eſt hoc? cur de illo tantum dictum eſt? Quaſi locus ibi eſſet qui non eſt locus, de quo ſolo dictum eſt quod ſit donum tuum. In dono tuo requieſcimus; ibi te fruimur. Requies noſtra, locus noſter. Amor illuc adtollit nos, & Spiritus tuus bonus exaltat humilitatem noſtram de portis mortis. In bona voluntate pax nobis eſt. Corpus pondere ſuo nititur ad locum ſuum. Pondus non ad ima tantum eſt, ſed ad locum ſuum. Ignis ſurſum tendit, deorſum lapis. Ponderibus ſuis aguntur, loca ſua petunt. Oleum infra aquam fuſum, ſupra aquam adtollitur; aqua ſupra oleum fuſa, infra oleum demergitur, ponderibus ſuis aguntur, loca ſua petunt. Minus ordinata inquieta ſunt, ordinantur & quieſcunt. PONDUS meum amor meus, eo feror quocumque feror. Dono tuo accendimur, & ſurſum ferimur. Inardeſcimus, & imus. Adſcendimus adſcenſiones in corde, & cantamus canticum graduum. Igne tuo, igne tuo bono inardeſcimus & imus, quoniam ſurſum imus ad pacem Jeruſalem, quoniam

(a) In MSS. *redde mihi te: en amo.*
(b) Lov. *abſcondar.* Sed verius editiones aliæ cum MSS. *abſcondatur*: ſubintellige, *vita mea.*

niam jocundatus sum in his (*a*) qui dixerunt mihi, in domum Domini ibimus. Ibi nos collocavit voluntas bona, ut nihil velimus aliud quam permanere illic in æternum.

CAPVT X. *Ex dono Dei omnia.*

11. BEATA creatura quæ non novit aliud, cum esset ipsa aliud, nisi dono tuo quod superfertur omne mutabile mox ut facta est, adtolleretur nullo intervallo temporis in ea vocatione qua dixisti, *Fiat lux*, & (*b*) fieret lux. In nobis enim distinguitur tempore, quod tenebræ fuimus, & lux efficimur. In illa vero dictum est quid esset nisi illuminaretur; & ita dictum est, quasi prius fuerit fluxa & tenebrosa; ut appareret caussa qua factum est ut aliter esset, id est ut ad lumen indeficiens conversa lux esset. Qui potest, intelligat, (*c*) & qui non potest, a te petat. Ut quid mihi molestus est, quasi ego illuminem omnem hominem venientem in huncmundum?

CAPVT XI. *Symbola Trinitatis in homine.*

12. TRINITATEM omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen eam? Rara anima, quæ cum de illa loquitur, scit quid loquitur. Et contendunt & dimicant, & nemo sine te videt istam visionem. Vellem ut hæc tria cogitarent homines in se ipsis. Longe aliud sunt ista tria quam illa Trinitas: sed dico ubi se exerceant, & probent, & sentiant quam longa (*d*) sunt. Dico autem hæc tria, esse, nosse, velle. Sum enim, & novi, & volo; sum sciens, & volens; & scio esse me, & velle; & volo esse, & sciri. In his igitur tribus, quam sit inseparabilis vita, & una vita, & una mens, & una essentia, quam denique inseparabilis distinctio, & tamen distinctio, videat, qui potest. Certe coram se est, adtendat in se, & videat, & dicat mihi. Sed cum invenerit in his aliquid & dixerit, non jam se putet invenisse illud quod supra ista est incommutabile, quod est incommutabiliter, & scit incommutabiliter, & vult incommutabiliter; & utrum propter tria hæc & ibi Trinitas; an in singulis hæc tria, (*e*) ut terna singulorum sint;

(*a*) In prius excusis, *qui dixerunt*, Sed alludit Augustinus ad Psal. 121. 1. in quo legere solet, *qui dixerunt*, & sic habent hic MSS.

(*b*) Sic MSS. cum Arn. At Bad. Am. Er. & Lov. habent, *facta est:* & paulo post, *quo tenebræ fuimus.*

(*c*) MSS. carent his verbis, *& qui non potest.*

(*d*) Er. & Lov. *quam longe aliud sunt.* Sed abest, *aliud* a MSS. necnon ab editis Bad. Am. Som. & Arn.

(*e*) Lov. *aut terna.* Sed clarius aliæ editiones cum MSS. *ut terna.* Mox enim sequitur, *an utrumque:* quo significatur duo jam esse proposita, unum *an propter tria hæc ibi Trinitas*, alterum porro *an in singulis hæc tria*, ita *ut terna singulorum sint.* Quamquam apud Am. & Er. sic post hæc legitur: *an utrorumque miris modis simpliciter & multipliciter infinito insensibili fine quo est* &c. Ita quoque apud Bad. nisi quod habetur, *fine*, non, *sine.*

sint; an utrumque miris modis simpliciter & multipliciter infinito in se sibi fine quo est, & sibi notum est, & sibi sufficit incommutabiliter idipsum copiosa unitatis magnitudine, quis facile cogitaverit? quis ullo modo dixerit? quis quolibet modo temere pronuntiaverit?

13. PROCEDE in confessione fides mea, dic Domino Deo tuo, Sancte, Sancte, Sancte Domine Deus meus, in nomine tuo baptizati sumus, Pater & fili & Spiritus sancte; in nomine tuo baptizamus, Pater & Fili & Spiritus sancte; quia & apud nos in Christo suo *fecit Deus cœlum & terram*, spiritales & carnales Ecclesiæ suæ; & *terra* nostra ante quam acciperet formam doctrinæ, *invisibilis erat & incomposita*; & ignorantiæ tenebris tegebamur; quoniam pro iniquitate erudisti hominem, & judicia tua sicut *abyssus* multa. Sed quia *Spiritus tuus superferebatur super aquam*; non reliquit miseriam nostram misericordia tua, & dixisti, *Fiat lux*. Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum. Pœnitentiam agite, *Fiat lux*. Et quoniam conturbata erat ad nos ipsos anima nostra, commemorati sumus tui Domine de terra Jordanis, & de monte æquali tibi, sed parvo propter nos; & displicuerunt nobis tenebræ nostræ, & conversi sumus ad te, *& facta est lux*. Et ecce fuimus aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.

CAPUT XII. *Mundi creatio formationem Ecclesiæ præfigurat.*

14. ET tamen adhuc per fidem, nondum per speciem. Spe enim salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur non est spes. Adhuc *abyssus* abyssum invocat, sed in voce cataractarum tuarum. Adhuc & ille qui dicit, non potui vobis loqui, quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, etiam ipse nondum se arbitratur comprehendisse; & quæ retro oblitus, in ea quæ ante sunt, extenditur, & ingemiscit gravatus, & sitit anima ejus ad Deum vivum, quemadmodum cervus ad fontes aquarum, & dicit, Quando veniam? habitaculum suum quod de cœlo est, superindui cupiens, & invocat inferiorem abyssum dicens, Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate mentis vestræ; &, Nolite pueri effici (a) mentibus, sed malitia parvuli estote, ut mentibus perfecti sitis; &, O stulti Galatæ, quis vos fascinavit? Sed jam non in voce sua; in tua enim qui misisti Spiritum tuum de excelsis, per eum qui adscendit in altum, & aperuit cataractas donorum suorum, ut fluminis impetus lætificaret civitatem tuam. Illi enim suspirat sponsi amicus, habens jam spiritus primitias penes eum, sed adhuc in semetipso ingemiscens, adoptionem exspectans redemptionem corporis sui; illi suspi-

CAPUT XIII. *Renovatio hominis dum hic vivit nondum perfecta.* *1. Cor. 3. 1.* *Rom. 12. 2.* *1. Cor. 14. 20.* *Gal. 3. 3.*

(a) MSS. aliquot, *effici sensibus*.

ſpirat, membrum eſt enim ſponſæ & illi zelat, amicus eſt enim ſponſi; illi zelat non ſibi, quia in voce cataractarum tuarum, non in voce ſua invocat alteram abyſſum, cui zelans timet, ne ſicut ſerpens Evam decepit aſtutia ſua, ſic & eorum ſenſus corrumpantur a caſtitate, quæ eſt in ſponſo noſtro Unico tuo. Quæ eſt illa ſpeciei lux? Cum videbimus eum ſicuti eſt, & tranſierint lacrymæ quæ mihi factæ ſunt panis die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, Ubi eſt Deus tuus?

CAPUT XIV. *Fide & ſpe corroboramur.*

15. ET ego dico, Deus meus ubi es? (*a*) Ecce ubi es. Reſpiro in te paululum, cum efundo ſuper me animam meam in voce exſultationis & confeſſionis ſoni feſtivitatem celebrantis. Et adhuc triſtis eſt, quia relabitur & fit *abyſſus*, vel potius ſentit adhuc ſe eſſe abyſſum. Dicit ei fides mea quam accendiſti in nocte ante pedes meos, Quare triſtis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Domino; lucerna pedibus tuis verbum ejus. Spera, & perſevera, donec tranſeat nox mater iniquorum, donec tranſeat ira Domini, cujus filii & nos fuimus aliquando tenebræ, quarum reſidua trahimus in corpore propter peccatum mortuo, donec adſpiret dies, & removeantur umbræ. Spera in Domino; mane adſtabo (*b*), & contemplabor, ſemper confitebor illi. Mane adſtabo, & videbo ſalutare vultus mei, Deum meum qui vivificabit & mortalia corpora noſtra, propter Spiritum qui habitat in nobis; quia *ſuper* interius noſtrum *tenebroſum & fluidum* miſericorditer *ſuperferebatur*. Unde in hac peregrinatione pignus accepimus, ut jam ſimus *lux*, dum adhuc ſpe ſalvi facti ſumus, & filii lucis, & filii diei, non filii noctis neque tenebrarum quod tamen fuimus. Inter quos & nos in iſto adhuc incerto humanæ notitiæ, tu ſolus *dividis* qui probas corda noſtra, & vocas *lucem diem*, *& tenebras noctem*. Quis enim nos diſcernit niſi tu? quid autem habemus quod non accepimus a te, ex eadem maſſa vaſa in honorem, ex qua ſunt & alia facta in contumeliam?

CAPUT XV. *Fiat firmamentum &c. Gen. 1. 6. Quid firmamentum, quid ſuperiores aquæ.*

16. AUT quis niſi tu Deus noſter feciſti nobis *firmamentum* auctoritatis ſuper nos in Scriptura tua divina? *cælum* enim plicabitur ut liber, & nunc ſicut pellis extenditur ſuper nos. Sublimioris enim auctoritatis eſt tua divina Scriptura, cum jam obierunt iſtam mortem illi mortales, per quos eam diſpenſaſti nobis. Et tu ſcis Domine, tu ſcis quemadmodum pellibus indueris homines, cum peccato mortales fierent. Unde ſicut pellem extendiſti firmamen-

(*a*) Apud Lov. omittitur, *Ecce ubi es.*
(*b*) Editi cum nonnullis MSS. *Mane adſtabo tibi & contemplabor*, at abeſt, *tibi*, a veterioribus codicibus.

mentum libri tui, concordes utique sermones tuos, quos per mortalium ministerium superposuisti nobis. Namque ipsa eorum morte solidamentum auctoritatis in eloquiis tuis per eos editis sublimiter extenditur super omnia quæ subter sunt: quod cum hic viverent, non ita sublimiter extentum erat. Nondum sicut pellem cœlum extenderas, nondum mortis eorum famam usquequaque dilataveras.

17. Videamus Domine cœlos opera digitorum tuorum: dissere na oculis nostris nubilum quo subtexisti eos. Ibi est testimonium tuum, sapientiam præstans parvulis. Perfice, Deus meus, laudem tuam ex ore infantium & lactentium. Neque enim novimus alios libros ita destruentes superbiam, ita destruentes inimicum & defensorem, resistentem reconciliationi tuæ defendendo peccata sua. Non novi, Domine, non novi alia tam casta eloquia, quæ sic mihi persuaderent confessionem, & lenirent cervicem meam jugo tuo, & invitarent colere te gratis. Intelligam ea, Pater bone: da mihi hoc subterposito, quia subterpositis solidasti ea.

18. Sunt aliæ *aquæ super* hoc *firmamentum*, credo immortales, & a terrena corruptione secretæ. Laudent nomen tuum, laudent te super cœlestes populi Angelorum tuorum, qui non opus habent (*a*) suspicere firmamentum hoc, & legendo cognoscere verbum tuum. Vident enim faciem tuam semper, & ibi legunt sine syllabis temporum quid velit æterna voluntas tua. Legunt, eligunt, & diligunt; semper legunt, & numquam præterit quod legunt. Eligendo enim & diligendo legunt ipsam incommutabilitatem consilii tui. Non clauditur codex eorum, nec plicatur liber eorum, quia tu ipse illis hoc es in æternum, quia super hoc firmamentum ordinasti eos, (*b*) quod firmasti super infirmitatem inferiorum populorum, ubi suspicerent & cognoscerent misericordiam tuam, temporaliter enuntiantem te, qui fecisti tempora. In cœlo enim Domine misericordia tua, & veritas tua usque ad nubes. Transeunt nubes, cœlum autem manet: transeunt prædicatores verbi tui ex hac vita in aliam vitam; Scriptura vero tua usque in finem sæculi super populos extenditur. Sed & cœlum & terra transibunt; sermones autem tui non transibunt, quoniam & pellis plicabitur, & fœnum super

(*a*) Lov. cum antiquioribus editionibus, *suscipere*; & paululum infra, *suscіperent & cognoscerent misericordiam tuam*. Sed liquet meliorem esse MSS. lectionem, quam in textu damus.

(*b*) Lov. *quos*, in textu; & ad marginem, *quod*, hoc præferre visum est, maxime cum legatur in editis aliis & MSS.

ſuper quod extendebatur, cum claritate ſua præteriet; verbum autem tuum manet in æternum; quod nunc in ænigmate nubium & per ſpeculum cœli, non ſicuti eſt apparet nobis; quia & nos quamvis Filio tuo dilecti ſimus, nondum apparuit quod erimus. Adtendit per retia carnis, & blanditus eſt, & inflammavit, & cucurrimus poſt odorem ejus. Sed cum apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt: ſicuti eſt, Domine, videre noſtrum, quod nondum eſt (*a*) nobis.

CAPVT XVI. *Solus Deus ſe ſcit omnino ſicuti eſt.*

19. NAM ſicut omnino tu es, tu ſcis ſolus, qui es incommutabiliter, & ſcis incommutabiliter, & vis incommutabiliter, Et eſſentia tua ſcit & vult incommutabiliter, & ſcientia tua eſt & vult incommutabiliter, & voluntas tua eſt & ſcit incommutabiliter. Nec videtur juſtum eſſe coram te, ut quemadmodum ſe ſcit lumen incommutabile, ita ſciatur ab illuminato commutabili. Ideoque anima mea tamquam terra ſine aqua tibi; quia ſicut ſe illuminare de ſe non poteſt, ita ſe ſatiare de ſe non poteſt. Sic enim apud te fons vitæ, quomodo in lumine tuo videbimus lumen.

CAPUT XVII. *Congregentur aquæ &c. Gen. 1. 9. Quid mare, quid arida.*

20. QUIS *congregavit* amaricantes in ſocietatem unam? Idem namque illis finis eſt temporalis & terrenæ felicitatis, propter quam faciunt omnia; quamvis innumerabili varietate curarum fluctuent. Quis Domine, niſi tu qui dixiſti ut congregarentur aquæ in congregationem unam, & *appareret arida* ſitiens tibi? Quoniam tuum eſt & mare, & tu feciſti illud, & aridam terram manus tuæ formaverunt; neque enim amaritudo voluntatum, ſed *congregatio aquarum vocatur mare*. TU ENIM COERCES etiam malas cupiditates animarum, & figis limites quouſque progredi ſinantur, (*b*) atque ut in ſe comminuantur fluctus earum: atque ita facis mare ordine imperii tui ſuper omnia.

Explicatur verſ. Germinet terra &c. *Gen. 1. 11.*

21. At animas ſitientes tibi, & apparentes tibi alio fine diſtinctas a ſocietate maris, occulto & dulci fonte irrigas, ut & *terra* det fructum ſuum; (*c*) & dat fructum ſuum, & te jubente Domino Domino Deo ſuo *germinat* anima noſtra opera miſericordiæ, *ſecundum genus*, diligens proximum in ſubſidiis neceſſitatum carnalium: *habens in ſe ſemen ſecundum ſimilitudinem*; quoniam ex noſtra infirmitate compatimur ad ſubveniendum indigentibus, ſimiliter opitulantes quem-

(*a*) In vulgatis, *quod nondum eſt, da nobis*. At in MSS. non habetur, *da*, niſi forte in aliquo e recentioribus.

(*b*) Ita Bad. Am. Er. cum MSS. undecim. At Lov. & Arn. *progredi ſinantur aquæ, ut in ſe* &c.

(*c*) Bad. Am. Er. & Lov. omittunt, *& dat fructum ſuum.*

quemadmodum nobis vellemus opem ferri, si eodem modo indigeremus; non tantum in facilibus tamquam in herba seminali, sed etiam in protectione adjutorii forti robore, sicut lignum fructiferum, id est beneficum ad eripiendum eum qui injuriam patitur, de manu potentis, & præbendo protectionis umbraculum valido robore justi judicii.

CAPUT XVIII. *Fiant luminaria &c.* *Gen. 1. 14.* *Quæ luminaria dividentia inter diem & noctem.*

22. ITA Domine, ita oro te, oriatur sicuti facis, sicuti das hilaritatem & facultatem, oriatur de terra veritas, & justitia de cœlo respiciat, & *fiant in firmamento luminaria.* Frangamus esurienti panem nostrum, & egenum sine tecto inducamus in domum nostram: nudum vestiamus, & domesticos seminis nostri non despiciamus. Quibus in terra natis fructibus, vide quia bonum est; & erumpat temporanea lux nostra & de ista inferiori fruge actionis in delicias contemplationis verbum vitæ superius obtinentes, appareamus sicut *luminaria* in mundo cohærentes *firmamento* Scripturæ tuæ. Ibi enim nobiscum disputas, ut *dividamus* inter intelligibilia & sensibilia, tamquam *inter diem & noctem*; vel inter animas alias intelligibilibus, alias sensibilibus deditas; ut jam non tu solus in abdito dijudicationis tuæ, sicut ante quam fieret firmamentum, *dividas inter lucem & tenebras*; sed etiam spirituales tui in eodem firmamento positi atque distincti, manifestata per orbem gratia tua *luceant super terram & dividant inter diem & noctem, & significent tempora*; quia vetera transierunt, ecce facta sunt nova; & quia propior est nostra salus quam cum credidimus; & quia nox præcessit, dies autem appropinquavit; & quia benedicis coronam anni tui, mittens operarios in messem tuam, in qua seminanda alii laboraverunt, mittens etiam in aliam sementem, cujus messis in fine est. Ita (*a*) das vota optanti, & benedicis annos justi; tu autem idem ipse es, & in annis tuis qui non deficiunt horreum præparas annis transeuntibus. Æterno quippe consilio propriis temporibus bona cœlestia das super terram.

23. Quoniam quidem alii datur per spiritum sermo sapientiæ tamquam *luminare majus*, propter eos qui perspicuæ veritatis luce delectantur tamquam in principio diei; alii autem sermo scientiæ secundum eumdem Spiritum, tamquam *luminare minus;* alii fides, alii donatio curationum, alii operationes virtutum, alii prophetia, alii dijudicatio spirituum, alteri genera linguarum; & hæc omnia tam-

 quam

(*a*) Lov. *vitam optanti*, & paulo post, *sertum præparas*, contra quam habent ceteri codices, quos utraque loco sequimur.

quam *stellæ*. Omnia enim hæc operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria unicuique prout vult, & faciens apparere sidera in manifestatione ad utilitatem. Sermo autem scientiæ qua continentur omnia sacramenta, quæ variantur temporibus tamquam *luna*, & ceteræ notitiæ donorum, quæ deinceps tamquam *stellæ* commemorata sunt, quantum differunt ab illo candore sapientiæ, quo gaudet prædictus dies, tantum *in (a) principio noctis sunt*. His enim sunt necessaria, quibus ille prudentissimus servus tuus non potuit loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, ille qui sapientiam loquitur inter perfectos. Animalis autem homo tamquam parvulus in Christo lactisque potator, donec roboretur ad solidum cibum, & aciem firmet ad *solis* adspectum, non habeat desertam noctem suam, sed luce lunæ stellarumque contentus sit. Hæc nobiscum disputas, sapientissime Deus noster, in libro tuo firmamento tuo, ut discernamus omnia contemplatione mirabili, quamvis adhuc *in signis, & in temporibus, & in diebus, & in annis*.

1. Cor. 12. 8.

CAPUT XIX. *Tractat eumdem versiculum, Fiant luminaria &c.*

24. SED prius lavamini, mundi estote; auferte nequitiam ab animis vestris, atque a conspectu oculorum meorum, ut *appareat arida*. Discite bonum facere, judicate pupillo, & justificate viduam, ut *germinet terra herbam pabuli & lignum fructiferum:* & venite disputemus, dicit Dominus, ut *fiant luminaria in firmamento cœli & luceant super terram*. Quærebat dives ille a magistro bono, quid faceret ut vitam æternam consequeretur: dicat ei Magister bonus, quem putabat hominem, & nihil amplius; bonus est autem, quia Deus est: dicat ei ut si vult venire ad vitam, servet mandata: separet a se *amaritudinem* malitiæ atque nequitiæ; non occidat, non mœchetur, non furetur, non falsum testimonium dicat, ut *appareat arida*; *& germinet* honorem patris & matris, & dilectionem proximi. Feci, inquit, hæc omnia. Unde ergo tantæ spinæ, si terra fructifera est? Vade, exstirpa silvosa dumeta avaritiæ, vende quæ possides, & implere frugibus dando pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & sequere Dominum, si vis esse perfectus, eis sociatus inter quos loquitur sapientiam ille qui novit quid distribuat diei & nocti; ut noris & tu, ut *fiant* & tibi *luminaria in firmamento cœli*; quod non fiet, nisi fuerit illic cor tuum; quod item non fiet, nisi fuerit illic thesaurus tuus, sicut audisti a magistro bono. Sed contristata est terra sterilis, & spinæ suffocaverunt verbum. 25.

Mat. 16. 16. *Mat. 6. 21.*

(a) MSS. melioris notæ, *in principia*, id est in luminaria noctis, quæ lectio videretur præferenda, nisi paulo supra haberetur, *in principio diei:* forte pro, *in principium diei:* juxta lib. 1. de Gen. cont. Man. c. 14.

25. Vos autem genus electum, infirma mundi, qui dimisistis omnia, ut sequeremini Dominum, ite post eum, & confundite fortia; ite post eum speciosi pedes, & *lucete in firmamento*, ut cœli enarrent gloriam ejus, *dividentes inter lucem* perfectorum, sed nondum sicut Angelorum; *& tenebras* parvulorum, sed non (*a*) despectorum; lucete super omnem terram, & *dies sole* candens eructet diei verbum sapientiæ; & *nox luna* lucens ennuntiet nocti verbum scientiæ. *Luna & stellæ nocti* lucent, sed nox non obscurat eas; quoniam ipsæ illuminant eam pro modulo ejus. Ecce enim tamquam Deo dicente, *Fiant luminaria in firmamento cœli*, factus est subito de cœlo sonus, quasi ferretur flatus vehemens, & visæ sunt linguæ divisæ quasi ignis, qui & insedit super unumquemque illorum, & facta sunt luminaria in firmamento cœli, verbum vitæ habentia. Ubique discurrite ignes sancti, ignes decori. Vos enim estis lumen mundi, nec estis sub modio. Exaltatus est cui adhæsistis, & exaltavit vos. Discurrite, & innotescite omnibus gentibus.

CAPUT XX. *Producant aquæ reptilia &c. Gen. 1. 20. Quæ reptilia, quæ volatilia. Baptismi sacramentum.*

26. CONCIPIAT & mare, & pariat opera vestra, & *producant aquæ reptilia animarum vivarum.* Separantes enim pretiosum a vili, facti estis os Dei, per quod diceret, *Producant aquæ*, non animam vivam quam terra producit, sed *reptilia animarum vivarum*, *& volatilia volantia super terram.* Repserunt enim sacramenta tua Deus per opera sanctorum tuorum inter medios fluctus tentationum sæculi, ad imbuendas gentes nomine tuo, in baptismo tuo. Et inter hæc facta sunt magnalia mirabilia tamquam *ceti grandes*, & voces nuntiorum tuorum volitantes super terram juxta firmamentum libri tui, præposito illo sibi ad auctoritatem, sub quo volitarent quocumque irent. Neque enim sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum, quando in omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum; quoniam tu Domine benedicendo multiplicasti hæc.

27. Numquid mentior, aut mixtione misceo, neque distinguo lucidas cognitiones harum rerum *in firmamento cœli*, & opera corporalia in undoso *mari*, & *sub firmamento cœli?* Quarum enim rerum notitiæ sunt solidæ, & terminatæ sine incrementis generationum, tamquam *lumina* sapientiæ & scientiæ, earumdem rerum sunt operationes corporales multæ ac variæ, & aliud ex alio crescendo multiplicatur in benedictione tua Deus, qui consolatus es fastidia sensuum mortalium, ut in cognitione animi res una multis modis per

(*a*) Am. Er. & novem MSS. *desperatorum.*

corporis motiones figuretur atque dicatur. *Aquæ produxerunt* hæc; sed in verbo tuo. Necessitates alienatorum ab æternitate veritatis tuæ populorum produxerunt hæc; sed in Evangelio tuo, quoniam ipsæ *aquæ ista ejecerunt*, quarum *amarus* languor fuit caussa, ut in tuo verbo ista procederent.

28. Et pulcra sunt omnia faciente te, & ecce tu inenarrabiliter pulcrior qui fecisti omnia; a quo si non esset lapsus Adam, non diffunderetur ex utero ejus salsugo *maris*, genus humanum profunde curiosum, & procellose tumidum, & instabiliter fluidum; atque ita non opus esset ut in aquis multis corporaliter & sensibiliter operarentur dispensatores tui mistica facta & dicta, (sic enim nunc mihi occurrerunt *reptilia & volatilia*,) quibus imbuti & initiati homines corporalibus sacramentis subditi, non ultra proficerent, nisi spiritaliter vivisceret anima gradu alio, & post initii verbum in consummationem respiceret.

CAPUT XXI. *Producat terra animam vivam &c. Gen. 1. 24.*

29. AC per hoc in verbo tuo non maris profunditas, sed ab aquarum amaritudine *terra* discreta *ejecit*, non reptilia animarum vivarum & volatilia, sed *animam vivam*. Neque enim jam opus habet baptismo quo gentibus opus est, sicut opus habebat cum aquis tegeretur. Non enim intratur aliter in regnum cœlorum ex illo, quo instituisti ut sic intretur: nec magnalia quærit mirabilium quibus fiat fides. Neque enim nisi signa & prodigia viderit, non credit, cum jam distincta sit terra fidelis ab aquis maris infidelitate amaris, & linguæ in signo sunt non fidelibus, sed infidelibus. Nec isto igitur *genere volatili*, quod verbo tuo *produxerunt aquæ*, opus habet terra quam fundasti super aquas. Immitte in eam verbum tuum per nuntios tuos: Opera enim eorum narramus, sed tu es qui operaris in eis, ut operentur *animam vivam*, *Terra producit* eam, quia terra caussa est ut hæc agant in ea; sicut *mare* fuit caussa ut agerent *reptilia animarum vivarum*, *& volatilia sub firmamento cœli*, quibus jam terra non indiget; quamvis PISCEM manducat LEVATUM PROFUNDO in ea mensa quam parasti in conspectu credentium: ideo enim de profundo levatus est ut alat aridam. Et *aves* marina progenies, sed tamen *super terram multiplicantur*. Primarum enim vocum Evangelizantium infidelitas hominum caussa exstitit; sed & fideles exhortantur, & (*a*) benedicuntur ab eis multipliciter de die in diem. At

Eucharistia.

(*a*) Lov. *benedicunt eis*. Sed legendum cum editis aliis & MSS. *benedicuntur ab eis*, quæ lectio perperam correcta est propter verbum, *exhortantur*, quod putarunt active usurpari.

At vero anima viva de terra sumsit exordium, quia non prodest jam nisi fidelibus continere se ab amore hujus sæculi, ut anima eorum tibi vivat, quæ mortua erat in deliciis vivens, deliciis, Domine, mortiferis; nam TU PURI cordis vitales deliciæ.

30. Operentur ergo jam in terra ministri tui, non sicut in aquis infidelitatis annuntiando & loquendo per miracula & sacramenta & voces mysticas, ubi intenta sit ignorantia mater admirationis in timore occultorum signorum: talis enim est introitus ad fidem filiis Adam oblitis tui, dum abscondunt se a facie tua & fiunt abyssus: sed operentur etiam sicut in arida discreta a gurgitibus abyssi, & sint forma fidelibus vivendo coram eis, & excitando ad imitationem. Sic enim non tantum ad audiendum, sed etiam ad faciendum audiunt, Quærite Dominum, & vivet anima vestra, ut *producat terra animam viventem*. Nolite conformari huic sæculo, continete vos ab eo. EIVITANDO vivit anima, quæ appetendo moritur. Continete vos ab immani feritate superbiæ, ab inerti voluptate luxuriæ, & a fallaci nomine scientiæ, ut sint *bestiæ* mansuetæ, & pecora edomita, & innoxii serpentes. Motus enim animæ sunt isti in allegoria: sed fastus elationis, & delectatio libidinis, & venenum curiositatis motus sunt animæ mortuæ; quia non ita moritur, ut omni motu careat; quoniam discedendo a fonte vitæ, moritur, atque ita suscipitur a prætereunte sæculo, & conformatur ei.

Ps. 68. 33. *Rom. 12. 2.*

31. Verbum autem tuum Deus fons vitæ æternæ est, & non præteriti: ideoque in verbo tuo cohibetur ille discessus, dum dicitur nobis, Nolite conformari huic sæculo: ut *producat terra* in fonte vitæ *animam viventem*, in verbo tuo per Evangelistas tuos animam continentem, imitando imitatores Christi tui. Hoc est enim *secundum genus*, quoniam æmulatio viri ab amico est. Estote, inquit, sicut ego; quia & ego sicut vos. Ita erunt in (*a*) anima viva *bestiæ* bonæ in mansuetudine actionis. Mandasti enim, dicens, In mansuetudine opera tua perfice, & ab omni homine diligeris. Et *pecora* bona neque si manducaverint, abundantia, neque si non manducaverint, egentia; & *serpentes* boni, non perniciosi ad nocendum, sed *astuti* ad cavendum, & tantum explorantes temporalem naturam, quantum sufficit, ut per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciatur æternitas. Serviunt enim rationi hæc animalia, cum a progressu mortifero cohibita vivunt & bona sunt.

Gal. 4. 12. *Eccli. 3. 19.*

(*a*) MSS. plures, *in animam vivam.*

Caput XXII. *Faciamus hominem ad imaginem. &c.* *Gen. 26.* *Renovatio mentis.* *Rom. 12. 2.* *Gen. 1. 26.*

32. ECCE enim Domine Deus noster creator noster, cum cohibitæ fuerint affectiones ab amore sæculi, quibus moriebamur male vivendo, & cœperit esse *anima vivens* bene vivendo; completumque fuerit verbum tuum, quod per Apostolum tuum dixisti, Nolite conformari huic sæculo: consequitur & illud quod adjunxisti statim, & dixisti, sed reformamini in novitate mentis vestræ: non jam *secundum genus* tamquam imitantes præcedenten proximum, nec ex hominis melioris auctoritate viventes, Neque enim dixisti, Fiat homo secundum genus: sed, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, ut nos probemus quæ sit voluntas tua. Ad hoc enim dispensator ille tuus generans per Evangelium filios, ne semper parvulos haberet quos lacte nutriret, & tamquam nutrix foveret: Reformamini, inquit, in novitate mentis vestræ, ad probandum (*a*) vos quæ sit voluntas Dei, quod bonum & beneplacitum & perfectum. Ideoque non dicis, Fiat homo: sed, *Faciamus hominem.* Nec dicis, secundum genus: sed, *ad imaginem & similitudinem nostram.* Mente quippe renovatus, & conspiciens intellectam veritatem tuam, homine demonstratore non indiget, ut suum genus imitetur: sed demonstrante te probat ipse quæ sit voluntas tua, quod bonum & beneplacitum & perfectum: & (*b*) docet eum jam capacem videre Trinitatem unitatis, & unitatem Trinitatis. Ideoque pluraliter dicto, *Faciamus hominem;* singulariter tamen infertur, *Et fecit hominem:* & pluraliter dicto, *ad imaginem nostram*; singulariter infertur, *ad imaginem Dei.* Ita homo renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit eum: & spiritalis effectus judicat omnia, quæ utique judicanda sunt; ipse autem a nemine judicatur.

Rom. 12. 2. *Gen. 1. 27.*

Caput XXIII. *Et præsit piscibus maris &c.* *Gen. 1. 26.* *De quibus Christianus judicet.*

33. QUOD autem judicat omnia, hoc est quod *habet potestatem piscium maris, & volatilium cœli, & omnium pecorum & ferarum, & omnis terræ, & omnium repentium quæ repunt super terram.* Hoc enim agit per mentis intellectum, per quem percipit quæ sunt Spiritus Dei. Alioqui homo in honore positus, non intellexit: comparatus est jumentis insensatis, & similis factus est illis. Ergo in Ecclesia tua Deus noster, secundum gratiam tuam quam dedisti ei, quoniam tuum sumus figmentum creati in operibus bonis, non solum qui spiritaliter præsunt, sed etiam ii qui spiritaliter subduntur eis qui præsunt. (*Masculum* enim *& feminam fecisti hominem,* hoc modo in gra-

(*a*) In editis deest, *vos*, quam vocem restituere placuit ex MSS. quia locum illum sic referre solet Augustinus.

(*b*) Bad. Am. Er. & Arn. *facis eum jam capacem;* sic etiam duo e MSS.

gratia tua spiritali, ubi secundum sexum corporis non est masculus & femina; quia neque Judæus, neque Græcus, neque servus, neque liber.) Spiritales ergo, sive qui præsunt, sive qui obtemperant, spiritaliter judicant: non de cognitionibus spiritalibus, quæ lucent in firmamento; non enim oportet de tam sublimi auctoritate judicare, neque de ipso libro tuo, etiam si quid ibi non lucet; quoniam submittimus ei nostrum intellectum, certumque habemus etiam quod clausum est adspectibus nostris, recte veraciterque dictum esse. Sic enim homo, licet jam spiritalis & renovatus in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit eam, factor tamen legis debet esse, non judex. Neque de illa distinctione judicat, spiritalium videlicet atque carnalium hominum, qui tuis, Deus noster, oculis noti sunt, & nullis adhuc nobis apparuerunt operibus, ut ex fructibus eorum cognoscamus eos: sed tu Domine jam scis eos, & divisisti, & vocasti in occulto ante quam fieret firmamentum. Neque de turbidis hujus sæculi populis (a) quamquam spiritalis homo judicat. Quid enim ei de iis qui foris sunt judicare, ignoranti quis inde venturus sit in dulcedinem gratiæ tuæ & quis in perpetua impietatis amaritudine remansurus?

34. Ideoque homo quem fecisti ad imaginem tuam. non accepit potestatem luminarium cœli, neque ipsius occulti cœli, neque diei & noctis, quæ ante cœli constitutionem vocasti, neque congregationis aquarum quod est mare. Sed accepit *potestatem piscium maris, & volatilium cœli, & omnium pecorum, & omnis terræ, & omnium repentium quæ repunt super terram.* Judicat enim & approbat quod recte, improbat autem quod perperam invenerit; sive in ea sollemnitate sacramentorum quibus initiantur, quos pervestigat in aquis multis misericordia tua: sive in ea qua ille PISCIS exhibetur, quem levatum DE PROFUNDO terra pia comedit; sive in verborum signis vocibusque subjectis auctoritati libri tui tamquam *sub firmamento* volitantibus, interpretando, exponendo, disserendo, disputando, benedicendo atque invocando te, ore erumpentibus atque sonantibus signis, ut respondeat populus, Amen. Quibus omnibus vocibus corporaliter enuntiandis caussa est *abyssus* sæculi, & cæcitas carnis, (b) qua cogitata non possunt videri, ut opus sit instrepere in auribus: ita quamvis *multipli-*

Eucharistia.

(a) Ita plerique MSS. cum Arn. At aliæ editiones habent, *tamquam.* MSS. tres, *quemquam.*

(b) Lov. aliæque editiones, excepta Arn. *quæ*: male, uti ex MSS. & ex sermonis serie intelligitur.

tiplicentur volatilia super terram, ex *aquis* tamen originem ducunt. Judicat etiam ſpiritalis approbando quod rectum, improbando autem quod perperam invenerit in operibus moribuſque fidelium, eleemoſynis tamquam *terra fructifera*, & de *anima viva* manſuefactis affectionibus, in caſtitate, in jejuniis, in cogitationibus piis, de iis quæ per ſenſum corporis percipiuntur. De his enim judicare nunc dicitur, in quibus & poteſtatem corrigendi habet.

CAPUT XXIV. *Et benedixit eos Deus dicens, Creſcite &c. Gen. 1. 28.*

35. SED quid eſt hoc, & quale myſterium eſt? Ecce *benedicis homines*, o Domine, ut *creſcant & multiplicentur, & impleant terram.* Nihilne nobis ex hoc innuis, ut intelligamus aliquid; cur non ita benedixeris lucem quam vocaſti diem, nec firmamentum cœli, nec luminaria, nec ſidera, nec terram, nec mare? Dicerem te, Deus noſter qui nos ad imaginem tuam creaſti, dicerem te hoc donum benedictionis hominis proprie voluiſſe largiri, niſi hoc modo benedixiſſes piſces & cetos, ut creſcerent, & multiplicarentur, & implerent aquas maris, & volatilia * multiplicarentur ſuper terram. Item dicerem ad ea rerum genera pertinere benedictionem hanc, quæ gignendo ex ſemetipſis propagantur, ſi eam reperirem in arbuſtis, & frutetis, & in pecoribus terræ. Nunc autem nec herbis & lignis dictum eſt; nec beſtiis & ſerpentibus, *Creſcite, & multiplicamini;* cum hæc quoque omnia, ſicut piſes & aves & homines, gignendo augeantur, genuſque cuſtodiant.

* *f. addent.* ut.

36. Quid igitur dicam, lumen meum veritas, quia vocat hoc, quia inaniter ita dictum eſt? Nequaquam, Pater pietatis, abſit ut hoc dicat ſervus verbi tui. Et ſi ego non intelligo quid hoc eloquio ſignifices, utantur eo melius meliores, id eſt intelligentiores quam ego ſum, unicuique quantum ſapere dediſti Deus meus. Placeat autem & confeſſio mea coram oculis tuis, qua tibi confiteor credere me, Domine, non incaſſum te ita locutum eſſe, neque ſilebo quod mihi lectionis hujus occaſio ſuggerit. Verum eſt enim, nec video quid impediat ita me ſentire dicta figurata librorum tuorum. Novi enim multipliciter ſignificari per corpus, quod uno modo mente intelligitur, & multipliciter mente intelligi, quod uno modo per corpus ſignificatur. Ecce ſimplex dilectio Dei & proximi, quam multiplicibus ſacramentis, & innumerabilibus linguis, & in unaquaque lingua innumerabilibus locutionum modis, corporaliter enuntiatur: ita creſcunt & multiplicantur fœtus aquarum. Adtende iterum quiſquis hæc legis: ecce quod uno modo Scriptura effert, & vox perſonat, *In principio fecit Deus cœlum & terram,* nonne multipliciter intelligi-

Gen. 1. 1.

ligitur, non errorum fallacia, sed verarum intelligentiarum generibus? ita crescunt & multiplicantur fetus hominum.

37. Itaque si naturas ipsas rerum non allegorice, sed proprie cogitemus, ad omnia quæ de seminibus gignuntur, convenit verbum, *Crescite, & multiplicamini.* Si autem figurate posita ista tractemus, quod potius arbitror intendisse Scripturam, quæ utique non supervacue solis aquatilium & hominum fetibus istam benedictionem adtribuit, invenimus quidem multitudines & in creaturis spiritalibus atque corporalibus, tamquam in *cælo* & in *terra;* & in animis justis & iniquis, tamquam in *luce* & *tenebris;* & in sanctis auctoribus, per quos lex ministrata est, tamquam in *firmamento* quod solidatum est *inter aquam & aquam;* & in societate amaricantium populorum, tamquam in *mari;* & in studio animarum piarum, tamquam in *arida;* & in operibus misericordiæ secundum præsentem vitam tamquam in *herbis seminalibus & lignis fructiferis;* & in spiritalibus donis manifestatis ad utilitatem, sicut in *luminaribus cæli;* & in affectibus formatis ad temperantiam, tamquam in *anima viva;* in his omnibus nanciscimur multitudines, & ubertates, & incrementa: sed quod ita crescat & multiplicetur, ut una res multis modis enuntietur, & una enuntiatio multis modis intelligatur, non invenimus nisi in signis corporaliter editis, & rebus intelligibiliter excogitatis. Signa corporaliter edita, generationes aquarum propter necessarias caussas carnalis profunditatis: res autem intelligibiliter excogitatas, generationes humanas propter rationis fecunditatem intelligimus. Et ideo credimus utrique horum generi dictum esse abs te, Domine, *Crescite, & multiplicamini.* In hac enim benedictione concessam nobis a te potestatem & facultatem accipio, & multis modis enuntiare quod uno modo intellectum tenuerimus; & multis modis intelligere, quod obscure uno modo enuntiatum legerimus. Sic *implentur aquæ maris*, quæ non moventur nisi a variis significationibus: sic & fætibus humanis *impletur & terra;* cujus *ariditas apparet* in studio, & *dominatur* ei ratio. *Ibid. 28.*

CAPUT XXV.

38. VOLO etiam dicere, Domine Deus meus, quod me consequens tua Scriptura commonet; & dicam, nec verebor. Verum enim dicam, te mihi inspirante, quod ex eis verbis voluisti ut dicerem. Neque enim alio præter te inspirante credo me verum dicere, cum tu sis veritas: omnis autem homo mendax. Et ideo, qui loquitur, mendacium de suo loquitur. Ergo ut verum loquar, de tuo loquar. Ecce *dedisti nobis in escam omne fœnum sativum, seminans semen quod est super omnem terram, & omne lignum quod habet in se fructum*

Ecce dedi vobis omnem herbam.... in escam &c. Genes. 1. 29.

 semi-

seminis sativi. Nec nobis solis, sed *& omnibus avibus cœli, & bestiis terræ, atque serpentibus:* piscibus autem & cetis magnis non dedisti hæc. Dicebamus enim eis fructibus terræ significari, & in allegoria figurari, opera misericordiæ, quæ hujus vitæ necessitatibus exhibentur ex terra fructifera. Talis terra erat pius Onesiphorus, cujus domui dedisti misericordiam, quia frequenter Paulum tuum refrigeravit, & catenam ejus non erubuit. Hoc fecerunt & fratres, & tali fruge fructificaverunt, qui quod ei deerat, suppleverunt ex Macedonia. Quomodo autem dolet quædam *ligna*, quæ fructum ei debitum non dederunt, ubi ait, in prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt; non illis imputetur? Ista enim debentur eis qui ministrant doctrinam rationalem per intelligentias divinorum mysteriorum, & ita eis debentur tamquam hominibus. Debentur autem eis sicut animæ vitæ, præbentibus se ad imitandum in omni continentia. Item debentur eis tamquam volatilibus, propter benedictiones eorum quæ multiplicantur super terram, quoniam in omnem terram exivit sonus eorum.

2. Tim. 1. 16. *2. Cor. 11. 9.* *2. Tim. 4. 16.*

CAPUT XXVI. *Voluptas & utilitas ex beneficio in proximum collato.*

39. PASCUNTUR autem his escis qui lætantur eis, nec illi lætantur eis quorum Deus venter est. Neque enim & in illis qui præbent, ista ea quæ dant fructus est, sed quo animo dant. Itaque ille qui Deo serviebat, non suo ventri, video plane unde gaudeat, video & congratulor ei valde. Acceperat enim a Philippensibus, quæ per Epaphroditum miserant, sed tamen unde gaudeat video. Unde autem gaudet, inde pascitur; quia in veritate loquens, Gavisus sum, inquit, magnifice in Domino, quia tandem aliquando repullulastis sapere pro me, in quo & sapiebatis; tædium autem habuistis. Isti ergo diuturno tædio marcuerant & quasi exaruerant ab isto fructu boni operis: & gaudet eis quia „repullularunt, non sibi quia ejus indigentiæ subvenerunt. Ideo „secutus ait, Non quod desit aliquid dico: ego enim didici in qui„bus sum, sufficiens esse; scio & minus habere, scio & abundare; „in omnibus & in omnia imbutus sum, & satiari, & esurire, & abun„dare, & penuriam pati: omnia possum in eo qui me confortat.

Phil. 4. 10.

40. Unde ergo in omnibus gaudes, o Paule magne? Unde gaudes, unde pasceris homo renovate in agnitionem Dei secundum imaginem ejus qui creavit te, & anima viva, tanta continentia, & lingua volatilis loquens mysteria? Talibus quippe animantibus esca ista debetur. Quid est quod te pascit? Lætitia. Quod sequitur audiamus. Verumtamen, inquit, bene fecistis, communican-

Phil. 4. 14.

tes

tes tribulationi meæ. Hinc gaudet, hinc pascitur, quia illi bene fecerunt, non quia ejus angustia relaxata est, qui dicit tibi, In tribulatione dilatasti mihi: quia & abundare & penuriam pati novit in te qui confortas eum. Scitis enim, inquit, & vos Philippenses, quo- *Psal. 4. 2.*
„niam in principio Evangelii, cum ex Macedonia sum profectus, nulla
„mihi Ecclesia communicavit in ratione dati & accepti, nisi vos soli, quia & Thessalonicam, & semel & iterum, usibus meis misistis. Ad hæc bona opera eos rediisse nunc gaudet, & repullulasse lætatur tamquam reviresccnte fertilitate agri.

41. Numquid propter usus suos, quia dixit, usibus meis misistis? numquid propterea gaudet? Non propterea. Et hoc unde scimus? Quoniam ipse sequitur dicens. Non quia quæro datum, sed requiro fructum. (a) Didici a te Deus meus inter datum & fructum discernere. Datum est res ipsa quam dat, qui impertitur hæc necessaria, veluti est nummus, cibus, potus, vestimentum, tectum, adjutorium. Fructus autem bona & recta voluntas datoris est. Non enim ait magister bonus. Qui susceperit prophetam, tantum: sed addidit, in nomine prophetæ. Neque ait tantum, Qui susceperit justum: sed addidit, in nomine justi. Ita quippe ille mercedem prophetæ, iste mercedem justi accipiet. Nec solum ait, Qui calicem aquæ frigidæ potum dederit uni ex minimis meis: sed addidit, tantum in nomine discipuli. Et sic adjunxit: Amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Datum est, suscipere prophetam, suscipere justum, porrigere calicem aquæ frigidæ discipulo: fructus autem, in nomine prophetæ, in nomine justi, in nomine discipuli hoc facere. Fructu pascitur Elias a vidua sciente quod hominem Dei pasceret, & propter hoc pasceret: per corvum autem dato pascebatur Nec interior Elias, sed exterior pascebatur, qui posset etiam talis cibi egestate corrumpi. *Mat. 10. 41.* *3. Reg. 17. 6.*

Caput XXVII. Quid per pisces & cetos significetur.

42. IDEOQUE dicam quod verum est coram te Domine: cum homines idiotæ atque infideles, quibus initiandis atque lucrandis necessaria sunt sacramenta initiorum, & magnalia miraculorum, quæ nomine *piscium* & *cetorum* significari credimus, suscipiunt corporaliter reficiendos, aut in aliquo præsentis vitæ usu adjuvandos pueros tuos, cum id quare faciendum, sit & quo pertineat ignorent, nec illi istos pascunt, nec isti ab illis pascuntur: quia nec illi hæc sancta & recta voluntate operantur, nec isti eorum datis, ubi

(a) Bad. Am. Er. & Lov. addunt *abundantem*, Sed hac voce carent MSS. & Arn.

fructum nondum vident, lætantur. Inde quippe animus pascitur, unde lætatur. Et ideo pisces & ceti non vescuntur escis quas non germinat nisi jam terra ab amaritudine marinorum fluctuum distincta atque discreta.

CAPUT XXVIII. *Et vidit Deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde &c. Gen. 1. 31.*

43. ET *vidisti Deus omnia quæ fecisti, & ecce bona valde;* quia & nos (a) vidimus ea, & ecce omnia bona valde. In singulis generibus operum tuorum, cum dixisses ut fierent & facta essent, illud atque (b) illud vidisti quia bonum est. Septies numeravi scriptum esse, *te vidisse quia bonum est* quod fecisti: & hoc octavum est, *quia vidisti omnia quæ fecisti; & ecce*, non solum bona, sed etiam *valde bona*, tamquam simul omnia. Nam singula tantum bona erant, simul autem omnia & bona, & valde. Hoc (c) dicunt etiam quæque pulcra corpora, quia longe multo pulcriùs est corpus quod ex membris pulcris omnibus constat, quam ipsa membra singula, quorum ordinatissimo conventu completur universum, quamvis & illa etiam singillatim pulcra sint.

CAPUT XXIX. *Quomodo intelligendum quod Deus octies vidit bona esse opera sua.*

44. ET adtendi ut invenirem, utrum septies vel octies videris quia bona sunt opera tua, cum tibi placuerunt: & in tua visione non inveni tempora, per quæ intelligerem, quod toties videris quæ fecisti. Et dixi, O Domine, nonne ista Scriptura vera est, quoniam tu verax & veritas edidisti eam? Cur ergo tu mihi dicis non esse in tua visione tempora; & ista Scriptura tua mihi dicit per singulos dies, ea quæ fecisti te vidisse quia bona sunt? Et cum ea numerarem, inveni quoties. Ad hæc tu dicis mihi, quoniam tu es Deus meus, & dicis voce forti in aure interiore servo tuo perrumpens meam surditatem, & clamans: O homo, nempe quod Scriptura mea dicit, ego dico. Et tamen illa temporaliter dicit, Verbo autem meo tempus non accidit, quia æquali mecum æternitate consistit. Sic ea quæ vos per Spiritum meum videtis, ego video; sicut ea quæ vos per Spiritum meum dicitis, ego dico. Atque ita cum vos temporaliter ea videatis, non ego temporaliter video; quemadmodum cum vos temporaliter ea dicatis, non ego temporaliter dico.

CAPUT XXX. *Manichæorum deliria.*

45. ET audivi, Domine Deus meus, & elinxi stillam dulcedinis ex tua veritate, intellexi quoniam sunt quidam quibus displicent opera tua; & multa eorum dicunt te fecisse necessitate compulsum sicut fabricas cœlorum & compositiones siderum: & hæc non

i de

(a) In MSS. *videmus.*
(b) Lov. *illud atque aliud vidisti.*
(c) Ita MSS. plerique cum Arn. & Lov. aliæque editiones. *Hoc modo dicuntur etiam* &c.

de tuo, sed jam fuisse alibi creata & aliunde, quæ tu contraheres & compaginares atque contexeres, cum de hostibus victis mundana mœnia molireris, ut ea constructione (a) devicti, adversus te iterum rebellare non possent. Alia vero nec fecisse te, nec omnino compegisse, sicut omnes carnes & minutissima quæque animantia, & quidquid radicibus terram tenet: sed hostilem mentem naturamque aliam, non abs te conditam, tibique contrariam, in inferioribus mundi locis ista gignere atque formare. Insani dicunt hæc, quoniam non per Spiritum tuum vident opera tua, nec te cognoscunt in eis.

46. QUI autem per Spiritum tuum vident ea tu vides in eis. Ergo cum vident quia bona sunt, tu vides, quia bona suut: & quæcumque propter te placent, tu in eis (b) places; & quæ per Spiritum tuum placent nobis, tibi placent in nobis. *Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? sic & quæ Dei sunt nemo scit nisi Spiritus Dei. Nos autem*, inquit, *non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.* Et admoneor ut dicam: Certe nemo scit quæ Dei sunt, nisi spiritus Dei. Quomodo ergo scimus & nos quæ a Deo donata sunt nobis? Respondetur mihi: quoniam quæ per ejus Spiritum scimus, etiam sic nemo scit nisi Spitus Dei. Sicut enim recte dictum est, *Non enim vos estis qui loquimini*, eis qui in Spiritu Dei loquerentur: sic recte dicitur, Non vos estis qui scitis, eis qui in Dei Spiritu sciunt. Nihilo minus igitur recte dicitur, non vos estis qui videtis, eis qui in Spiritu Dei vident: ita quidquid in Spiritu Dei vident, quia bonum est, non ipsi, sed Deus videt quia bonum est. Aliud ergo est, ut putet quisque malum esse quod bonum est, quales supradicti sunt. Aliud, ut quod bonum est, videat homo quia bonum; sicut multis tua creatura placet quia bona est, quibus tamen non tu places in ea, unde frui magis ipsa quam te volunt. Aliud autem, ut cum aliquid videt homo quia bonum est, Deus in illo, videat, quia bonum est, ut scilicet ille ametur in eo quod fecit, qui non amaretur nisi per Spiritum sanctum quem dedit; quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis, per quem videmus quia bonum est quidquid aliquo modo est. Ab illo enim est, qui non aliquo modo est, sed quodest, est.

CAPUT XXXI. *Piis idem probatur quod Deo placuit.* *1. Cor. 2. 12* *Mat. 10. 20.*

47. GRATIAS tibi, Domine. Videmus cœlum & terram, sive corporalem partem superiorem atque inferiorem, sive spiritalem corpora-

CAPUT XXXII. *Compendio enarrat opera Dei.*

(a) Anglicani MSS. *devincti.*
(b) Bad. Am. Er. & Lov. *complaces.*

poralemque creaturam: atque in ornatu harum partium quibus constat vel universa mundi moles, vel universa omnino creatura, videmus lucem factam divisamque a tenebris. Videmus firmamentum cœli, sive inter spiritales aquas superiores & corporales inferiores primarium corpus mundi; sive hoc spatium aëris, quia & hoc vocatur cœlum, per quod vagantur volatilia cœli inter aquas, quæ vaporaliter eis superferuntur & serenis etiam noctibus rorant, & has quæ in terris graves fluitant. Videmus congregatarum aquarum speciem per campos maris & aridam terram vel nudatam vel formatam ut esset visibilis & composita, herbarumque atque arborum materiem. Videmus luminaria fulgere desuper, solem sufficere diei, lunam & stellas consolari noctem, atque his omnibus notari & significari tempora. Videmus humidam usquequaque naturam, piscibus & belluis & alitibus fecundatam, quod aeris corpulentia, quæ volatus avium portat, aquarum exhalatione concrescit. Videmus terrenis animalibus faciem terræ decorari; hominemque ad imaginem & similitudinem tuam cunctis irrationalibus animantibus ipsa tua imagine ac similitudine, hoc est, rationis & intelligentiæ virtute præponi. Et quemadmodum in ejus anima aliud est quod consulendo dominatur, aliud quod subditur ut obtemperet: sic viro factam esse etiam corporaliter feminam, quæ haberet quidem in mente rationalis intelligentiæ parem naturam; sexu tamen corporis ita masculino sexui subjiceretur, quemadmodum subjicitur appetitus actionis ad concipiendam de ratione mentis recte agendi solertiam. Videmus hæc & singula bona, & omnia bona valde.

2. Retract. 6.

CAPUT XXXIII. *Omnia de nihilo sive de concreata materia.*

48. LAUDENT te opera tua, ut amemus te, & amemus te ut laudent te opera tua, quæ habent initium & finem ex tempore, ortum & occasum, profectum & defectum, speciem & privationem. Habent ergo consequentia mane & vesperam, partim latenter, partim evidenter. De nihilo enim a te, non de te facta sunt, non de (*a*) aliqua non tua, vel quæ antea fuerit, sed de concreata, id est, simul a te creata materia, quia ejus informitatem sine ulla temporis interpositione formasti. Nam cum aliud sit cœli & terræ materies, aliud cœli & terræ species; materiem quidem de omnino nihilo, mundi autem speciem de informi materia, simul tamen utrumque fecisti, ut materiam forma nulla moræ intercapedine sequeretur.

49.

(*a*) Ita MSS. & Arn. At Bad. Am. Er. & Lov habent, *non de te aliqua, non te tua vel* &c.

49. INSPEXIMUS etiam propter quorum figurationem ista vel tali ordine fieri, vel tali ordine scribi voluisti, & vidimus quia bona sunt singula, & omnia bona valde, in Verbo tuo, in Unico tuo cœlum & terram, caput & corpus Ecclesiæ, in prædestinatione ante omnia tempora, sine mane & vespera. Ubi autem cœpisti prædestinata temporaliter exsequi, ut occulta manifestares, & incomposita nostra componeres; quoniam super nos erant peccata nostra, & in profundum tenebrosum abieramus abs te, & Spiritus tuus bonus superferebatur ad subveniendum nobis in tempore opportuno; & justificasti impios, & distinxisti eos ab iniquis, & solidasti auctoritatem libri tui inter superiores qui tibi docibiles essent, & inferiores qui eis subderentur: & congregasti societatem infidelium in unam conspirationem, ut apparerent studia fidelium, & tibi opera misericordiæ parerent, distribuentes etiam pauperibus terrenas facultates ad acquirenda cœlestia. Et inde accendisti quædam luminaria in firmamento, verbum vitæ habentes sanctos tuos, & spiritalibus donis prælata sublimi auctoritate fulgentes: & inde ad imbuendas infideles gentes sacramenta & miracula visibilia, vocesque verborum secundum firmamentum libri tui, quibus etiam fideles benedicerentur, ex materia corporali produxisti; & deinde fidelium animam vivam per affectus ordinatos continentiæ vigore (a) formasti. Atque inde tibi soli mentem subditam, & nullius auctoritatis humanæ ad imitandum indigentem renovasti ad imaginem & similitudinem tuam; præstantique intellectui rationabilem actionem tamquam viro feminam subdidisti, omnibusque tuis ministeriis ad perficiendos fideles in hac vita necessariis, ab eisdem fidelibus ad usus temporales fructuosa in futurum opera præberi voluisti. Hæc omnia videmus, & bona sunt valde, quoniam tu ea vides in nobis, qui Spiritum quo ea videremus & in eis te amaremus dedisti nobis.

CAPUT XXXIV. *Totius creationis mundi allegorica expositio.*

50. DOMINE Deus, pacem da nobis, omnia enim præstitisti nobis, pacem quietis, pacem sabbati, (b) sine vespera. Omnis quippe iste ordo pulcherrimus rerum valde bonarum modis suis peractis transiturus est, & mane quippe in eis factum est, & vespera.

CAPUT XXXV. *Optat pacem.*

51. DIES autem septimus sine vespera est, nec habet occasum, quis sanctificasti eum ad permansionem sempiternam, ut id

* CAPUT XXXVI. *Diem septi-*

(a) Benigniamus codex, *firmasti.*
(b) Sic legendum biquet cum Albinensi codice; non uti alii plerique editi & scripti habent, *pacem sine vespera.*

mum vespera, quare non sequatur.

id quod tu post opera tua bona valde, quamvis es quietus feceris, requievisti septimo die hoc præloquatur nobis vox libri tui, quod & nos post opera nostra, ideo bona valde, quia tu nobis ea donasti, sabbato vitæ æternæ requiescamus in te.

CAPUT XXXVII *Deus in nobis quando quiescet.*

52. ETIAM tunc enim sic requiesces in nobis, quemadmodum nunc operaris in nobis; & ita erit illa requies tua per nos, quemadmodum sunt ista opera tua per nos. Tu autem, Domine, semper operaris & semper requiescis. Nec vides ad tempus; (*a*) nec moveris ad tempus; nec quiescis ad tempus, & tamen facis & visiones temporales, & ipsa tempora, & quietem ex tempore.

CAPUT XXXVIII. *Aliter Deus, aliter homo videt creata.*

53. NOS itaque ista quæ fecisti videmus, quia sunt? Tu autem quia vides ea, sunt. Et nos foris videmus quia sunt, & intus quia bona sunt: tu autem ibi vidisti facta, ubi vidisti facienda. Et nos alio tempore moti sumus ad bene faciendum, postea quam concepit de Spiritu tuo cor nostrum. Priore autem tempore ad male faciendum movebamur deserentes te. Tu vero Deus une bone numquam cessasti bene facere. Et sunt quædam bona opera nostra ex munere quidem tuo, sed non sempiterna: post illa nos requieturos in tua grandi sanctificatione speramus. Tu autem bonum nullo indigens bono, semper quietus es, quoniam tua quies tu ipse es. Et hoc intelligere quis hominum dabit homini? quis angelus Angelo? quis Angelus homini? A te petatur, in te quæratur, ad te pulsetur: sic sic accipietur, sic invenietur, sic aperietur, Amen.

(*a*) Hic editiones excepta Arn. interponunt ista verba, *nec operaris ad tempus*, quæ absunt a plerisque MSS.

S. AVRELII AVGVSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
DE
SERMONE DOMINI
IN MONTE SECVNDVM MATTHAEVM.
LIBRI DVO.

ADMONITIO
IN SUBSEQUENTES LIBROS DE SERMONE DOMINI
IN MONTE.

Ad Christi annum 393. sive 394. pertinet hoc opus, ab Augustino presbyterii sui tempore elaboratum. Quippe in 1. Retractationum libro post recensitam illam, quam in Hippone-regiensi anni 393. concilio habuit de fide & symbolo disputationem, recordatus Augustinus libri sui de Genesi ad litteram imperfecti, neque alia quam quæ ex ante laudato concilio sumi possit, ætatis adsignata nota, facit proximo loco mentionem hujus operis in isthæc verba: Per idem tempus de Sermone Domini in monte secundum Matthæum duo volumina scripsi.

Porro uno volumine explicat primam ejusdem sermonis partem contentam Matthæi capite quinto: altero, posteriorem in sequentibus capitibus sexto & septimo comprehensam. Cur autem ex toto Evangelio istum in primis sermonem tractandum susceperit, eam videtur in operis initio subindicare caussam, quod ipsum nempe omnibus præceptis quibus Christiana vita informatur perfectum esse *intellexisset. Quæ quidem præcepta omnia, ea qua referuntur apud Matthæum serie sic exponit, ut illa ad priores septem sententias de Beatis in ipsius sermonis exordio pronuntiatas pertinere, iisque ex ordine respondere demonstret.*

Pollentius plurimis post annis hoc opus evolvens, aliquot difficultates de uxore quæ a viro suo discessisset, offendit, easque sancto Doctori proposuit, quas ille priore de adulterinis conjugiis libro enodavit.

EX LIB. I. RETRACTATIONUM CAP. XIX.

Per idem tempus de Sermone Domini in monte secundum Matthæum duo volumina scripsi. In quorum primo propter id quod scriptum est, *Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur: Sapientia*, inquam, *congruit pacificis, in quibus jam ordinata sunt omnia, nullusque motus adversus rationem rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui hominis, cum & ipse obtemperet Deo.* Quod merito movet quomodo dixerim. Non enim cuiquam provenire in hac vita potest, ut lex repugnans legi mentis omnino non sit in membris. Quandoquidem etiamsi ei sic resisteret spiritus hominis, ut in nullum ejus laberetur assensum; non ideo tamen illa non repugnaret. Hoc ergo quod dictum est, *Nullum esse motum adversus rationem rebellem*, recte acci- *Matth. 5. 9. Lib. 1. c. 4.*

pi potest id nunc agentibus pacificis, domando concupiscentias carnis, ut ad istam pacem plenissimam quandoque veniatur.

Ibidem. Matth. 5. 9. 2. Proinde quod alio loco, cum eamdem sententiam Evangelicam repetens dixissem, *Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur*: adjunxi dicens, *Et ista quidem in hac vita compleri possunt, sicut completa esse in Apostolis credimus*, sic accipiendum est, non ut in Apostolis hic viventibus nullum carnis motum arbitremur spiritui repugnasse, sed hactenus hic ista posse compleri, quatenus in Apostolis credimus esse completa, ea mensura scilicet perfectionis humanæ, quanta in hac vita potest esse perfectio. Non enim dictum est, Ista in hac vita compleri possunt, nam completa esse in Apostolis credimus; sed dictum est, *sicut completa esse in Apostolis credimus*, ut ita compleantur sicut in illis completa sunt, id est quadam perfectione, cujus capax est ista vita, non sicut complenda sunt illa quam speramus pace plenissima, quando dicetur, *Ubi est mors contentio tua?*

1. Cor. 15. 55. 3. Alio loco quod interposui testimonium, *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum*, nondum intellexeram de Christo proprie Lib. 1. c. 6. verius accipi. Aliis quippe hominibus nisi ad mensuram daretur Ioan. 3. 34. spiritus, non duplum peteret Elisæus quam fuit in Elia. Item Matth. 5. 18. quod scriptum est, *Jota unum aut unus apex non transiet a lege donec omnia fiant*, cum exponerem, nihil dixi posse aliud intelligi, nisi ve- Lib. 1. c. 8. hementem perfectionis expressionem. Ubi merito quæritur, utrum ista perfectio sic possit intelligi, ut tamen verum sit, neminem jam utentem voluntatis arbitrio hic vivere sine peccato. A quo enim usque ad unum apicem lex perfici potest, nisi a quo fiunt univer- Matth. 6. 12. sa divina mandata? Sed in eisdem mandatis est etiam quod jubemur dicere, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: quam orationem usque in finem sæculi tota dicit Ecclesia. Omnia ergo mandata facta deputantur, quando quidquid non fit ignoscitur.

Matth. 5. 19. 4. Sane quod ait Dominus, *Quicunque solverit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic*, &c. usque ad eum locum ubi ait, *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum*, multo melius & convenientius exposui in aliis posterioribus sermonibus meis, quod etiam hic retexere longum est. Ad hoc autem iste ibi perducitur sensus, ut eorum sit Lib. 1. c. 9. justitia major, quam Scribarum & Pharisæorum, qui dicunt & faciunt. De scribis quippe & Pharisæis alio loco ipse Dominus ait, Matth. 23. 3. *Dicunt enim & non faciunt*. Illud etiam melius intelleximus postea Matth. 5. 22. quod scriptum est: *Qui irascitur fratri suo*. Codices enim græci non ha-

habent, *sine caussa*, sicut hic positum est: quamvis idem ipse sit sensus. Illud enim diximus intuendum, quid sit irasci fratri suo; quoniam non fratri irascitur, qui peccato fratris irascitur. Qui ergo fratri, non peccato irascitur, sine caussa irascitur. *Irasci fratri suo.*

5. Item quod dixi, *Hoc & de patre & de matre & de ceteris vinculis sanguinis intelligendum est, ut in eis oderimus quod genus humanum nascendo & moriendo sortitum est*, ita sonat, quasi non essent futuræ istæ necessitudines, si nullo naturæ humanæ præcedente peccato nemo moreretur: quem sensum jam superius improbavi. Essent enim profecto cognationes & affinitates, etiamsi originali nullo existente peccato sine morte cresceret & multiplicaretur genus humanum. Ac per hoc aliter solvenda est quæstio, cur Dominus præceperit diligendos inimicos, cum alio loco præcipiat odio habendos & parentes & filios, non sicut hic soluta est, sed sicut eam posterius sæpe solvimus: id est ut diligamus inimicos lucrandos regno Dei, & oderimus in propinquis, si impediunt a regno Dei. *Lib. 1. c. 15.* *Matth. 15. 40.* *Lucæ 14. 26.*

6. Item de præcepto quo prohibetur uxor dimitti, nisi propter fornicationem, hic quidem scrupulosissime disputavi. Sed quam velit Dominus intelligi fornicationem, propter quam liceat dimittere uxorem, utrum eam quæ damnatur in stupris, an illam de qua dicitur, *Perdidisti omnem qui fornicatur abs te*, in qua utique & ista est, (neque enim non fornicatur a Domino, qui tollens membra Christi, facit ea membra meretricis,) etiam atque etiam cogitandum est atque requirendum. Nec volo in re tanta tamque ad dignoscendum difficili putare lectorem istam sibi nostram disputationem debere sufficere: sed legat & alia, sive nostra quæ postea scripta sunt, sive aliorum melius considerata atque tractata: vel ipse si potest, ea quæ hic merito movere possunt, vigilantiore atque intelligentiore mente discutiat. Non quia omne peccatum fornicatio est; neque enim omnem peccantem Deus perdit, qui quotidie sanctos suos exaudit, dicentes, *Dimitte nobis debita nostra*: cum perdat omnem qui fornicatur ab eo: sed quatenus intelligenda atque limitanda sit hæc fornicatio, & utrum etiam propter hanc liceat dimittere uxorem, latebrosissima quæstio est. Licere tamen propter istam quæ in stupris committitur, nulla quæstio est. Et ubi dixi, hoc permissum esse, non jussum: non adtendi aliam scripturam, dicentem: *Qui tenet adulteram, stultus & impius est.* Nec sane adulteram dixerim fuisse deputandam illam mulierem etiam postea quam audivit a Domino, *Nec ego te damnabo, vade, deinceps jam noli peccare*, si hoc obedienter audivit. *Lib. 1. c. 15.* *Ps. 72. 27.* *Matth. 6. 12.* *Prov. 18. 22.* *Ioan. 8. 11.*

7.

Lib. 1. c. 22. 1. Joan. 5. 16. Peccatum ad mortem.

7. Loco alio peccatum fratris ad mortem, de quo dicit Joannes apostolus, *Non pro illo dico ut roget quis*, ita definivi ut dicerem; *Peccatum fratris ad mortem puto esse, cum post agnitionem Dei per gratiam Domini nostri Jesu Christi quisque oppugnat fraternitatem, & adversus ipsam gratiam qua reconciliatus est Deo, invidentiæ facibus agitatur*. Quod quidem non confirmavi, quoniam hoc putare me dixi: sed tamen addendum fuit, si in hac tam scelerata mentis perversitate finierit hanc vitam: quoniam de quocumque pessimo in hac vita constituto non est utique desperandum, nec pro illo imprudenter oratur, de quo non desperatur.

Lib. 2. c. 6.

8. In secundo item libro: *Nulli*, inquam, *licebit ignorare Dei regnum, cum ejus unigenitus non solum intelligibiliter, sed etiam visibiliter in homine Dominico de cælo venerit, judicaturus vivos & mortuos*. Sed non video utrum recte dicatur *homo Dominicus*, qui est mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus, cum sit utique Dominus: Dominicus autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici? Et hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos * divinorum eloquiorum. Sed ubicunque hoc dixi, dixisse me nollem. Postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi. Item quod dixi, *Nullius enim fere conscientia Deum potest odisse*, non video fuisse dicendum. Multi enim sunt de quibus scriptum est, *Superbia eorum qui oderunt te*.

* Forte apud Athanasium in exposit. fidei & Epiphanium in Ancorato.

Lib. 2. c. 14. Ps. 73. 23. Lib. 2. c. 17. Matth. 6. 34. Lib. 2. c. 19. Ephes. 5. 27.

9. Alio loco in eo quod dixi, *ob hoc dixisse Dominum*, Sufficit diei malitia sua, *quia cibos sumere urgebit ipsa necessitas, quam propterea malitiam nominatam arbitror, quia pœnalis nobis est, pertinet enim ad hanc fragilitatem quam peccando meruimus*, non adtendi etiam primis hominibus data fuisse in paradiso corporis alimenta, antequam istam mortis pœnam peccando meruissent. Sic enim erant immortales in corpore nondum spirituali, sed animali, ut tamen in ejusmodi immortalitate corporalibus alimentis uterentur. Item quod dixi, *Quam sibi Deus elegit gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam neque rugam*, non ideo dixi, quia nunc ex omni parte jam talis est, quamvis ad hoc electa non dubitaretur, ut talis sit quando Christus apparuerit vita ejus: tunc enim & ipsa cum illo apparebit in gloria: propter quam gloriam dicta est Ecclesia gloriosa. Item quod Dominus ait, *Petite, & accipietis: quærite, & invenietis: pulsate, & aperietur vobis*, operose quidem tria ista quid inter se differant exponendum putavi, sed longo melius ad instantissimam petitionem omnia referuntur. Hoc quippe ostendit, ubi eodem verbo cuncta conclusit, dicens, *Quanto magis pater vester qui in cælis est dabit bona petentibus se?* Non enim dixit, petentibus & quærentibus & pulsantibus. Hoc opus sic incipit: *Sermonem quem locutus est Dominus*.

Matth. 7. 7. Lib. 2. c. 21.

S. AU-

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
DE
SERMONE DOMINI
IN MONTE SECUNDUM MATTHAEUM
LIBRI DUO. *

* *Scripti circiter Christi annum 393.*

LIBER PRIMUS.

Explicatur prior pars sermonis a Domino in monte habiti, contenta Matthæi capite quinto.

CAPUT I.

SERMONEM quem locutus est Dominus noster Jesus Christus in monte, sicut in Evangelio secundum Matthæum legimus, si quis pie sobrieque consideraverit, puto quod inveniet in eo, quantum ad mores optimos pertinet, perfectum vitæ Christianæ modum: quod polliceri non temere audemus, sed ex ipsis ejusdem Domini verbis conjicientes. Nam sic ipse sermo concluditur, ut appareat in eo præcepta esse omnia quæ ad informandam vitam pertinent. Sic enim dicit: * *Omnis ergo qui audit verba* Matth. 7.
mea hæc, & facit ea, similabo eum viro sapienti, qui ædificavit domum v. 24.
suam supra petram: * *descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti,* v. 25.
& offenderunt in domum illam, & non cecidit; fundata enim erat super petram. * *Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similabo eum* v. 26.
viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam: * *descendit pluvia,* v. 27.
venerunt flumina, flaverunt venti, & offenderunt in domum illam, & cecidit; & facta est ruina ejus magna. Cum ergo non dixit, *qui audit verba mea* tantum, sed addidit dicens, *qui audit verba mea hæc:* satis, ut arbitror, significavit, hæc verba quæ in monte locutus est, tam perfecte instruere vitam eorum qui voluerint secundum ea vivere, ut merito comparentur ædificanti super petram. Hoc dixi, ut appa-

appareat istum sermonem omnibus præceptis, quibus Christiana vita informatur, esse perfectum: nam de hoc capitulo diligentius suo loco tractabitur.

Matth. 5. v. 1. 2. Hujus igitur sermonis initium sic assumitur: * *Cum vidisset autem turbas multas, adscendit in montem, & cum sedisset, accesserunt ad*
v. 2. *eum discipuli ejus;* * *& aperiens os suum docebat eos, dicens.* Si quæritur quid significet mons, bene intelligitur significare majora præcepta iustitiæ: quia minora erant quæ Judæis data sunt. Unus tamen Deus per sanctos Prophetas & famulos suos, secundum ordinatissimam distributionem temporum, dedit minora præcepta populo, quem adhuc timore alligari oportebat; & per Filium suum majora populo, quem caritate jam liberari convenerat. Cum autem minora minoribus, majora majoribus dantur, ab eo dantur qui solus novit congruentem suis temporibus generi humano exhibere medicinam. Nec mirum est quod dantur præcepta majora propter regnum cælorum, & minora data sunt propter regnum terrenum, ab eodem uno Deo qui fecit cælum & terram. De hac ergo justi-
Psal. 35. 7. tia, quæ major est, per Prophetam dicitur, justitia tua sicut montes Dei: & hoc bene significat, quod ab uno magistro solo docendis tantis rebus idoneo, docetur in monte. Sedens autem docet, quod pertinet ad dignitatem magisterii: & accedunt ad eum discipuli ejus, ut audiendis illius verbis hi essent etiam corpore viciniores, qui præceptis adimplendis etiam animo propinquabant. *Et aperiens os suum, docebat eos, dicens.* Ista circumlocutio qua scribitur, *Et aperiens os suum*, fortassis ipsa mora commendat aliquando longiorem futurum esse sermonem: nisi forte non vacet quod nunc eum dictum est aperuisse os suum, quod, ipse in Lege veteri aperire soleret ora Prophetarum.

Matth. 5. 3. 3. Quid ergo dicit? *Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Legimus scriptum de appetitione rerum tempora-
Eccles. 1. 14. lium, Omnia vanitas & præsumptio spiritus: præsumptio autem spi-
sec. LXX. ritus, audaciam & superbiam significat: vulgo etiam magnos spiritus superbi habere dicuntur; & recte, quandoquidem spiritus etiam
Ps. 148. 8. ventus vocatur. Unde scriptum est, Ignis, grando, nix, glacies, spiritus (*a*) tempestatis. Quis vero nesciat superbos inflatos dici, tamquam vento distentos? Unde est etiam illud Apostoli,
1. Cor. 8. 1. Scientia inflat, caritas vero ædificat. Quapropter recte hic intelliguntur pauperes spiritu, humiles & timentes Deum, id est, non haben-

a) Sic MSS. At editi, excepto Mar. *spiritus procellarum.*

habentes (a) inflantem spiritum. Nec aliunde omnino incipere oportuit beatitudinem; siquidem perventura est ad summam sapientiam: Initium autem sapientiæ timor Domini: quoniam & e contrario, Initium omnis peccati superbia inscribitur. Superbi ergo appetant & diligant regna terrarum: *Beati* autem *pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Eccli. 21. 16. Eccli. 10. 15.

4. BEATI *mites; quoniam ipsi hereditate possidebunt terram*: illam credo terram, de qua in Psalmo dicitur, Spes mea es tu, portio mea in terra viventium. Significat enim quamdam soliditatem & stabilitatem hereditatis perpetuæ, ubi anima per bonum affectum, tamquam loco suo requiescit, sicut corpus in terra; & inde cibo suo alitur, sicut corpus ex terra: ipsa est requies & vita sanctorum. Mites autem sunt qui cedunt improbitatibus, & non resistunt malo, sed vincunt in bono malum. Rixentur ergo immites, & dimicent pro terrenis & temporalibus rebus: *Beati* autem *mites; quoniam ipsi hereditate possidebunt terram*, de qua pelli non possint. CAPUT II. Matth. 5. 4. Psal. 141. 6. Rom. 12. 21.

5. *Beati lugentes; quoniam ipsi consolabuntur.* Luctus est tristitia de amissione carorum: conversi autem ad Deum, ea quæ in hoc mundo cara amplectebantur, amittunt: non enim gaudent his rebus quibus ante gaudebant: & donec fiat in illis (b) amor æternorum, nonnulla mæstitia sauciantur: consolabuntur ergo Spiritu-Sancto, qui maxime propterea paracletus nominatur, id est consolator, ut temporalem amittentes æterna lætitia perfruantur. Matth. 5. 5.

6. *Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam; quoniam ipsi saturabuntur.* Jam istos amatores dicit veri & inconcussi boni. Illo ergo cibo saturabuntur; de quo ipse Dominus dicit, Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei, quod est justitia: & illa aqua, de qua quisquis biberit, ut idem dicit, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Matth. 5. 6. Joann. 4. 34. Ibidem 14.

7. *Beati misericordes; quoniam ipsorum miserebitur.* Beatos esse dicit qui subveniunt miseris, quoniam eis ita rependitur, ut de miseria liberentur. Matth. 5. 7

8. *Beati mundi corde; quoniam ipsi Deum videbunt.* Quam ergo stulti sunt qui Deum istis exterioribus oculis quærunt, cum corde videa- Matth. 5. 8.

B

a) Lov. cum quatuor MSS. *inflatum.* Ceteri codices, *inflantem.*

b) In corbejensi codice, *dulcedo æternorum.* Paulo infra in editis legebatur, *ut temporalia amittentes*: in duobus Belgicis MSS. *ut temporalem amittentes luctum*: sed melius in uno Vat. & decem Gallic. *ut temporalem amittentes*: subaudi, *lætitiam.*

videatur, sicut alibi scriptum est, Et in simplicitate cordis quærite illum. Hoc est enim mundum cor, quod est simplex cor: & quemadmodum lumen hoc videri non potest nisi oculis mundis, ita nec Deus videtur nisi mundum sit illud quo videri potest.

Sap. 1. 1.

Matth. 5. 9. 9. *Beati pacifici; quoniam ipsi filii Dei vocabuntur.* In pace perfectio est, ubi nihil repugnat; & ideo filii Dei pacifici, quoniam nihil (*a*) resistit Deo, & utique filii similitudinem patris habere debent. Pacifici autem in semetipsis sunt, qui omnes animi sui motus componentes & subjicientes rationi, id est menti & spiritui, carnalesque concupiscentias habentes edomitas, fiunt regnum Dei: in quo ita sunt ordinata omnia, ut id quod est in homine præcipuum & excellens, hoc imperet ceteris non reluctantibus, quæ sunt nobis bestiisque communia; atque idipsum quod excellit in homine, id est mens & ratio, subjiciatur potiori, quod est ipsa veritas unigenitus Filius Dei. Neque enim imperare inferioribus potest, nisi superiori se ipse subjiciat. Et hæc est pax quæ datur in terra hominibus bonæ voluntatis; hæc vita consummati perfectique sapientis. De hujusmodi regno pacatissimo & ordinatissimo missus est foras princeps hujus sæculi, qui perversis inordinatisque dominatur. Hac pace intrinsecus constituta atque firmata, quascumque persecutiones ille qui foras missus est, forinsecus concitaverit, auget gloriam quæ secundum Deum est; non aliquid in illo ædificio labefactans, sed deficientibus machinis suis innotescere faciens quanta firmitas intus exstructa sit. Ideo sequitur: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam; quoniam ipsorum est regnum cælorum.*

Lucæ 2. 14.

Matth. 5. 10.

CAPUT III.

10. SUNT autem omnes istæ octo sententiæ. Jam enim cetera compellans loquitur ad illos qui aderant, dicens, *Beati eritis, cum vobis maledicent, & persequentur vos.* Superiores autem sententias generaliter dirigebat: non enim dixit, *Beati pauperes spiritu*, quoniam vestrum est regnum cælorum; sed *quoniam ipsorum est*, inquit, *regnum cælorum*: neque *Beati mites*, quoniam vos possidebitis terram; sed, *quoniam ipsi possidebunt terram.* Et ita ceteras usque ad octavam sententiam, ubi ait, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam; quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Inde jam incipit loqui præsentes compellans, cum & illa quæ supra dicta sunt, ad eos etiam pertinerent, qui præsentes audiebant; & hæc postea quæ videntur præsentibus specialiter dici, pertineant etiam ad illos qui

Matth. 5. 10.

a) Sic Am. Er. & omnes MSS. At Lov. *nihil in istis resistit Deo.*

qui absentes vel post futuri erant. Quapropter iste sententiarum numerus diligenter considerandus est. Incipit enim beatitudo ab humilitate: *Beati pauperes spiritu*, id est, non inflati, dum se divinæ auctoritati subdit anima, timens post hanc vitam ne pergat ad pœnas, etiam si forte in hac vita sibi beata esse videatur. Inde venit ad divinarum Scripturarum cognitionem, ubi oportet eam se mitem præbere pietate, ne id quod imperitis videtur absurdum vituperare audeat, & pervicacibus concertationibus efficiatur indocilis. Inde jam incipit scire, quibus nodis sæculi hujus per carnalem consuetudinem ac peccata teneatur: itaque in hoc tertio gradu, in quo scientia est, lugetur amissio summi boni, quia inhæretur extremis. In quarto autem gradu labor est, vbi vehementer incumbitur ut sese animus avellat ab eis, quibus pestifera dulcedine innexus est: hic ergo esuritur & sititur justitia, & multum necessaria (a) est fortitudo; quia NON RELINQVITVR sine dolore quod cum delectatione retinetur. Quinto autem gradu perseverantibus in labore datur evadendi consilium; quia nisi quisque adjuvetur a superiore, nullo modo sibi est idoneus ut sese tantis miseriarum implicamentis expediat: est autem justum consilium, ut qui se a potentiore adjuvari vult, adjuvet infirmiorem in quo est ipse potentior: itaque *Beati misericordes; quia ipsorum miserebitur.* Sexto gradu est cordis munditia, de bona conscientia bonorum operum valens ad contemplandum summum illud bonum, quod solo puro & sereno intellectu cerni potest. Postremo est septima ipsa sapientia, id est contemplatio veritatis, pacificans totum hominem & suscipiens similitudinem Dei, quæ ita concluditur, *Beati pacifici; quoniam ipsi filii Dei vocabuntur.* Octava tamquam ad caput redit; quia consummatum perfectumque ostendit & probat: itaque in prima & in octava nominatum est regnum cælorum, *Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum cælorum:* & *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam; quoniam ipsorum est regnum cælorum:* cum jam dicitur, quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio, *Rom. 8. 35.* an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Septem sunt ergo quæ perficiunt: nam octava clarificat, & quod perfectum est demonstrat, ut per hos gradus perficiantur & ceteri, tamquam a capite rursum exordiens.

CAPUT IV.

11. VIDETVR ergo mihi etiam septiformis operatio Spiritus-sancti, de qua Isaias loquitur, his gradibus sententiisque con- *Isa. 11. 2.*

 grue-

a) Hic in decem MSS. non interponitur, *est*.

gruere. Sed interest ordinis: nam ibi enumeratio ab excellentioribus cœpit, hic vero ab inferioribus. Ibi namque incipit a sapientia, & desinit ad timorem Dei: sed initium sapientiæ timor Domini est. Quapropter si gradatim tamquam adscendentes numeremus, primus ibi est timor Dei, secunda pietas, tertia scientia, quarta fortitudo, quintum consilium, sextus intellectus, septima sapientia. Timor Dei congruit humilibus, de quibus hic dicitur, *Beati pauperes spiritu*, id est non inflati, non superbi: quibus Apostolus dicit, Noli altum sapere, sed time, id est, noli extolli. Pietas congruit mitibus: qui enim pie quærit, honorat sanctam Scripturam, & non reprehendit quod nondum intelligit, & propterea non resistit, quod est mitem esse: unde hic dicitur, *Beati mites.* Scientia congruit lugentibus, qui jam cognoverunt in Scripturis quibus malis vincti teneantur, quæ tamquam bona & utilia ignorantes appetiverunt: de quibus hic dicitur, *Beati qui lugent.* Fortitudo congruit esurientibus & sitientibus: laborant enim desiderantes gaudium de veris bonis, & amorem a terrenis & corporalibus avertere cupientes; de quibus hic dicitur, *Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam.* Consilium congruit misericordibus: hoc enim unum remedium est de tantis malis evadendi, vt dimittamus, sicut nobis dimitti volumus; & adjuvemus in quo possumus alios, sicut nos in quo non possumus cupimus adjuvari: de quibus hic dicitur, *Beati misericordes.* Intellectus congruit mundis corde, tamquam purgato oculo, quo cerni possit quod corporeus oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit: de quibus hic dicitur, *Beati mundi corde.* Sapientia congruit pacificis, in quibus jam * ordinata sunt omnia, nullusque motus adversus rationem rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui hominis, cum & ipse obtemperet Deo: de quibus hic dicitur, *Beati pacifici.*

Eccli. 1. 16. — *Rom. 11. 20.* — *Matth. 5. 6.* — *Isa. 64. 4.* — *1. Cor. 2. 9.*

* *Scil. id nunc agentibus pacificis, domando concupiscentias, ut ad istam pacem quandoque veniatur ex 1. Retract. 19. n. 1.*

12. Vnum autem præmium quod est regnum cælorum, pro his gradibus varie nominatum est. In primo, sicut oportebat, positum est regnum cælorum; quod est perfecta summaque sapientia animæ rationalis. Sic itaque dictum est, *Beati pauperes Spiritu; quoniam ipsorum est regnum cælorum*: tamquam diceretur, initium sapientiæ timor Domini. Mitibus hereditas data est, tamquam testamentum patris cum pietate quærentibus: *Beati mites; quoniam ipsi hereditate possidebunt terram.* Lugentibus consolatio, tamqnam scientibus quid amiserint, & quibus mersi sint: *Beati qui lugent; quoniam ipsi consolabuntur.* Esurientibus & sitientibus saturitas, tamqum refectio

Eccli. 1. 16. — *Psal. 110. 10.* — *Prov. 9. 10.*

ctio laborantibus fortiterque certantibus ad salutem: *Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam; quoniam ipsi saturabuntur.* Misericordibus misericordia, tamquam vero & optimo consilio utentibus, ut hoc eis exhibeatur a potentiore, quod invalidoribus exhibent: *Beati misericordes; quoniam ipsorum miserebitur.* Mundis corde facultas videndi Deum, tamquam purum oculum ad intelligenda æterna gerentibus: *Beati mundi corde; quoniam ipsi Deum videbunt.* Pacificis Dei similitudo, tamquam perfecte sapientibus formatisque ad imaginem Dei per regenerationem renovati hominis: *Beati pacifici; quoniam ipsi filii Dei vocabuntur.* Et ista quidem in hac vita possunt compleri, sicut completa esse in Apostolis * credimus. Nam illa omnimodo in angelicam formam mutatio, quæ post hanc vitam promittitur, nullis verbis exponi potest. *Beati* ergo *qui persecutionem patiuntur propter justitiam quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Hæc octava sententia, quæ ad caput redit, perfectumque hominem declarat, significatur fortasse & circumcisione octavo die in veteri Testamento; & Domini resurrectione post sabbatum, qui est utique octavus, idemque primus dies; & celebratione octavarum feriarum, quas in regeneratione novi hominis celebramus; & numero ipso Pentecostes. Nam septenario numero septies multiplicato, quo fiunt quatragintanovem, novem quasi octavus additur, vt quinquaginta compleantur & tamquam redeatur ad caput, quo die missus est Spiritus-sanctus, quo in regnum cælorum ducimur, & hereditatem accipimus, & consolamur, & pascimur, & misericordiam consequimur, & mundamur, & pacificamur; atque ita perfecti, omnes extrinsecus illatas molestias pro veritate & justitia sustinemus.

** id est quadam perfectione, cujus capax est ista vita, ex 1. Retract. 19. n. 2.*

Octavæ regeneratorum.

13. * BEATI *eritis*, inquit, *cum vobis maledicent, & persequentur vos, & dicent omne malum adversum vos mentientes propter me.* * *Gaudete & exsultate quoniam merces vestra multa est in cælis.* Animadvertat quisquis delicias hujus sæculi & facultates rerum temporalium quærit in nomine Christiano, intrinsecus esse beatitudinem nostram: sicut de anima ecclesiastica ore prophetico dicitur, omnis pulcritudo filiæ regis intrinsecus: nam extrinsecus maledicta & persecutiones & detractiones promittuntur: de quibus tamen magna merces est in cælis, quæ sentitur in corde patientium, eorum qui jam possunt dicere, „Gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit, quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum-sanctum qui datus est

CAPUT V. *Matth. 5. v. 11.* *v. 12.* *Psal. 44. 14.* *Rom. 5. 3. &c.*

„no-

,,nobis. Non enim ista perpeti fructuosum est, sed ista pro Christi nomine non solum æquo animo, sed etiam cum exsultatione tolerare. Nam multi hæretici, nomine Christiano animas decipientes, multa talia patiuntur: sed ideo excluduntur ab ista mercede, quia non dictum est tantum; *Beati qui persecutionem patiuntur;* sed additum est, *propter justitiam.* VBI autem SANA FIDES NON
Habac. 2. 4. EST, non potest esse justitia; quia justus ex fide vivit. Neque
Rom. 1. 17. schismatici aliquid sibi ex ista mercede promittant; quia similiter
Rom. 13. 10. VBI CARITAS NON EST, non potest esse justitia: Dilectio enim proximi malum non operatur. Quam si haberent, non dila-
Col. 1. 24. niarent corpus Christi, quod est Ecclesia.

14. Quæri autem potest quid intersit quod ait, *Cum vobis maledicent*, &, *Omne malum dicent adversum vos:* cum maledicere, hoc sit, malum dicere. Sed aliter maledictum jactatur cum contumelia
Joan. 8. 48. coram illo cui maledicitur, sicut Domino nostro dictum est, Nonne verum dicimus, quia Samaritanus es, & dæmonium habes? aliter cum absentis fama læditur, sicut de illo item scribitur, Alii dice-
Joan. 7. 12. bant, quia propheta est: alii autem dicebant, non, sed seducit populum. Persequi autem, est vim inferre, vel insidiis appetere: quod fecit qui eum tradidit, & qui eum crucifixerunt. Sane quod etiam hoc non est nude positum, ut diceretur, *Et dicent omne malum adversum vos*, sed additum est, *mentientes;* additum etiam, *propter me:* propter eos additum puto, qui volunt de persecutionibus & de famæ suæ turpitudine gloriari; & ideo dicere ad se pertinere Christum, quia multa de illis dicuntur mala; cum & vera dicantur, quando de illorum errore dicuntur: & si aliquando etiam nonnulla falsa jactantur, quod temeritate hominum plerumque accidit, non tamen propter Christum ista patiuntur. Non enim Christum sequitur, qui non secundum veram fidem & catholicam disciplinam Christianus vocatur.

Matth. 5. 12. 15. *Gaudete*, inquit, *& exsultate, quoniam merces vestra multa est in cælis.* Non hic cælos dici puto superiores partes hujus visibilis mundi. Non enim merces nostra, quæ inconcussa & æterna esse debet, in rebus volubilibus, & temporalibus collocanda est. Sed *in cælis* dictum puto, in spiritalibus firmamentis, ubi habitat sempiterna justitia: in quorum comparatione terra dicitur anima iniqua,
Gen. 3. 19. cui peccanti dictum est, Terra es, & in terram ibis. De his cæ-
Philipp. 3. 20. lis dicit Apostolus, Quoniam conversatio nostra in cælis est. Sentiunt ergo jam istam mercedem, qui gaudent spiritalibus bonis: sed

tunc

tunc ex omni parte perficietur, cum etiam hoc mortale induerit immortalitatem. *Ita enim persecuti sunt*, inquit, *& Prophetas qui ante vos fuerunt.* Nunc persecutionem generaliter posuit, & in maledictis & in dilaceratione famæ; & bene exemplo adhortatus est, quia vera dicentes solent persecutionem pati: nec tamen ideo Prophetæ antiqui timore persecutionis a veritatis prædicatione defecerunt. *Matth. 5. 12.*

CAPUT VI.

16. RECTISSIME itaque sequitur, *Vos estis sal terræ*: ostendens fatuos esse judicandos, qui temporalium bonorum vel copiam sectantes, vel inopiam metuentes, amittunt æterna, quæ nec dari possunt ab hominibus, nec auferri. *Itaque si sal infatuatum fuerit, in quo salietur?* id est, si vos per quos condiendi sunt quodammodo populi, metu persecutionum temporalium amiseritis regna cælorum; qui erunt homines per quos a vobis error auferatur, cum vos elegerit Deus, per quos errorem auferat ceterorum? Ergo *ad nihilum valet* sal infatuatum, *nisi ut mittatur foras, & calcetur ab hominibus.* Non itaque calcatur ab hominibus qui patitur persecutionem, sed qui persecutionem timendo infatuatur. Calcari enim non potest nisi inferior: sed inferior non est qui quamvis corpore multa in terra sustineat, corde tamen fixus in cælo est. *Matth. 5. 13.*

17. *Vos estis lumen mundi.* Quomodo dixit superius *sal terræ*, sic nunc dicit *lumen mundi.* Nam neque superius ista terra accipienda est, quam pedibus corporeis calcamus, sed homines qui in terra habitant, vel etiam peccatores, quorum condiendis & exstinguendis putoribus Apostolicum salem Dominus misit. Et hic mundum non cælum & terram, sed homines qui sunt in mundo vel diligunt mundum, oportet intelligi, quibus illuminandis Apostoli missi sunt. *Non potest civitas abscondi super montem constituta*: id est, fundata super insignem magnamque justitiam, quam significat etiam ipse mons in quo disputat Dominus. *Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio.* Quid putamus? ita esse dictum *sub modio*, ut occultatio tantum lucernæ accipienda sit, tamquam si diceret, Nemo accendit lucernam, & occultat illam? an aliquid etiam modius significat, ut hoc sic ponere lucernam sub modio, superiora facere corporis commoda, quam prædicationem veritatis; ut ideo quisque veritatem non prædicet, dum timet ne aliquid in rebus corporalibus & temporalibus molestiæ patiatur? Et bene modius dicitur, sive propter retributionem mensuræ, quia ea quisque recipit quæ gessit in corpore, ut illic, inquit Apostolus, recipiat unusquisque quæ gessit in corpore: & tamquam de hoc modio corporis *v. 14.* *v. 15.* *2. Cor. 5. 10.*

alio

Matth.7.2. alio loco dicitur, In qua enim mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis: sive quoniam temporalia bona, quæ in corpore peraguntur, certa dierum mensura & inchoantur & transeunt, quam fortasse significat modius; æterna vero & spiritalia nullo tali fine Joan. 3. 34. coercentur: * Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Sub modio ergo lucernam ponit, quisquis lucem bonæ doctrinæ commodis temporalibus obscurat & tegit. *Sed super candelabrum*: Super candelabrum autem, qui corpus suum ministerio Dei subjicit, ut superior sit prædicatio veritatis, & inferior servitus corporis: per ipsam tamen corporis servitutem excelsior luceat doctrina, quæ Matth. 5. 15. per officia corporalia, id est per vocem & linguam & ceteros corporis motus in bonis operibus insinuatur discentibus. Super can- 1. Cor. 9. 26. delabrum ergo ponit lucernam, cum dicit Apostolus, Non sic pugno tamquam aerem cædens, sed castigo corpus meum, & servitui subjicio, ne forte aliis prædicans ipse reprobus inveniar. Quod vero Matth. 5. 15. ait, *Ut luceat omnibus qui in domo sunt.* Domum puto dictam habitationem hominum, id est, ipsum mundum, propter id quod superius ait, *Vos estis lumen mundi*: aut si domum quisque vult accipere Ecclesiam, nec hoc est absurdum.

** Sed hoc de Christo proprie verius accipitur ex 1. Retr. 19. n. 3.*

CAPUT VII.

Matth. 5. 16. 18. SIC *luceat*, inquit, *lumen vestrum coram hominibus, ut videant bona facta vestra, & glorificent Patrem vestrum qui in cælis est.* Si tantummodo diceret, *Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant bona facta vestra*: finem constituisse videretur in laudibus hominum, quas quærunt hypocritæ, & qui ambiunt ad honores, & captant Gal. 1. 10. inanissimam gloriam. Contra quos dicitur, Si adhuc hominibus Psal. 52. 6. placerem, Christi servus non essem: & per Prophetam, Qui homi- Ibidem. nibus placent, confusi sunt, quia Deus nihili fecit illos: & iterum, Gal. 5. 26. Deus confregit ossa hominibus placentium: & rursum Apostolus, 1. Cor. 11. 28. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi: & ipse iterum, Probet autem se homo, & tunc in semetipso habebit gloriam, & non in altero. Non ergo tantum dixit, *ut videant bona facta vestra*: sed addidit, *& glorificent Patrem vestrum qui in cælis est*: ut hoc ipsum quod homo per bona opera placet hominibus, non ibi finem constituat ut hominibus placeat; sed referat hoc ad laudem Dei, & propterea placeat hominibus ut in illo glorificetur Deus. Hoc enim laudantibus expedit, ut non hominem, sed Deum honorent: sicut in ipso homine (*a*) qui portabatur, Dominus ostendit, ubi admiratæ turbæ para-

(*a*) In undecim MSS. & in editis Am. & Er. *quem portabat*: apud Mar. *quem portabant*.

paralytico fanato virtutis ejus, ficut in Evangelio fcriptum eft, Timuerunt & glorificaverunt Deum, qui dedit poteftatem talem hominibus. Cujus imitator apoftolus Paulus dicit, Tantum autem audientes erant, quoniam qui aliquando nos perfequebatur, nunc „ euangelizat fidem: quam aliquando vaftabat, & in me glorifica- „ bant Deum. *Matth. 9. 8. Gal. 1. 23.*

19. Poftea quam ergo cohortatus eft audientes, ut fe præpararent ad omnia fuftinenda pro veritate atque juftitia, & ut non abfconderent bonum quod accepturi erant, fed ea benevolentia difcerent, ut ceteros docerent, non ad laudem fuam, fed ad gloriam Dei bona fua opera referentes: incipit eos jam informare & docere qui docent, tamquam fi quærerent dicentes, Ecce volumus & omnia fuftinere pro tuo nomine, & doctrinam tuam non abfcondere; fed quid eft hoc ipfum quod vetas abfcondi, & pro quo jubes omnia tolerari? numquid alia dicturus es contra ea quæ in Lege fcripta funt? Non, inquit. * *Nolite* enim *putare, quoniam veni folvere Legem aut Prophetas: non veni folvere, fed implere.* CAPUT VIII. *Matth. 5. v. 17.*

20. In hac fententia fenfus duplex eft; fecundum utrumque tractandum eft. Nam qui dicit, *Non veni folvere Legem, fed implere*; aut addendo dicit quod minus habet, aut faciendo quod habet: illud ergo prius confideremus, quod primo pofui. Nam qui addit quod minus habet, non utique folvit quod invenit, fed magis perficiendo confirmat: & ideo fequitur, & dicit, *Amen dico vobis, donec tranfeat cælum & terra, jota unum aut unus apex non tranfiet a Lege, donec omnia fiant.* Dum enim fiunt etiam illa quæ adduntur ad perfectionem, multo magis fiunt illa quæ præmiffa funt ad inchoationem. Quod autem ait, *Jota unum aut unus apex non tranfiet a Lege*, nihil poteft aliud intelligi nifi vehemens expreffio perfectionis *, quando per litteras fingulas demonftrata eft: inter quas litteras jota minor eft ceteris, quia uno ductu fit; apex autem eft etiam ipfius aliqua in fummo particula. Quibus verbis oftendit in Lege ad effectum etiam minima quæque perduci. Deinde fubjicit, *Qui enim folverit unum de mandatis iftis minimis, & docuerit fic homines, minimus vocabitur in regno cælorum.* Mandata ergo minima fignificantur per unum jota & unum apicem. Qui ergo *folverit & docuerit fic*, id eft, fecundum id quod folvit, non fecundum id quod invenit & legit, *minimus vocabitur in regno cælorum*, & fortaffe ideo non erit in regno cælorum, ubi nifi magni effe non poffunt. *Qui autem fecerit & docuerit* * *fic*, hoc eft, qui non folverit, *v. 18. Matth. 5, 19.*

** Quæ tamen non fic intelligenda eft, quafi quifquam hic vivat fine peccato, ex 1. Retr. 19. num. 3.*

** In Græco legebat, ὅτω pro ὅτος.*

rit, & docuerit sic, secundum id quod non solvit, *magnus vocabitur in regno cœlorum.* Qui vero magnus vocabitur in regno cœlorum, sequitur ut etiam sit in regno cœlorum, quo magni admittuntur: ad hoc enim pertinet quod sequitur.

CAPUT IX. *Matth. 5. 20.* *V. 1. Retr. 19. num. 4.*

21. DICO *enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum*: id est, nisi non solum illa minima Legis præcepta impleveritis quæ inchoant hominem, sed etiam ista quæ a me adduntur, qui non veni solvere Legem, sed implere, non intrabitis in regnum cœlorum. Sed dicis mihi, Si de illis mandatis minimis cum superius loqueretur, dixit minimum vocari in regno cœlorum quisquis unum eorum solverit, & secundum suam solutionem docuerit; magnum autem vocari quisquis ea fecerit, & sic docuerit, & ex eo jam in regno cœlorum futurum esse quia magnus est: quid opus est addi præceptis Legis minimis, si jam in regno cœlorum potest esse, quia magnus est quisquis ea fecerit, & sic docuerit? Quapropter sic est accipienda illa sententia, *Qui autem fecerit & docuerit sic, magnus vocavitur in regno cœlorum:* id est, non secundum illa minima, sed secundum ea quæ ego dicturus sum. Quæ sunt autem ista? Ut abundet justitia, inquit, vestra super Scribarum & Pharisæorum: quia nisi abundaverit non intrabitis in regnum cœlorum. Ergo qui solverit illa minima, & sic docuerit, minimus vocabitur: qui autem fecerit illa minima, & sic docuerit, non jam magnus habendus est & idoneus regno cœlorum; sed tamen non tam minimus quam ille qui solvit: ut autem sit magnus atque illi regno aptus, facere debet & docere, sicut Christus nunc docet, id est, ut abundet justitia ejus super Scribarum & Pharisæorum. Justitia Pharisæorum est, ut non occidant; justitia eorum qui intraturi sunt in regnum Dei, ut non irascantur sine caussa: minimum est ergo non occidere; & qui illud solverit, minimus vocabitur in regno cœlorum: qui autem illud impleverit ut non occidat, non continuo magnus erit & idoneus regno cœlorum, sed tamen ascendit aliquem gradum; perficietur autem, si nec irascatur sine caussa: quod si perfecerit, multo remotior erit ab homicidio. Quapropter qui docet ut non irascamur, non solvit Legem ne occidamus; sed implet potius, ut & foris dum non occidimus, & in corde dum non irascimur, innocentiam custodiamus.

Matth. 5. v. 21. *v. 22.*

22. * *Audistis* ergo, inquit, *quia dictum est antiquis, Non occides: qui autem occiderit, judicio reus erit.* * *Ego autem dico vobis, quia*

omnis

omnis qui iraſcitur fratri ſuo ſine cauſſa, reus erit judicio: qui autem dixerit fratri ſuo Racha, reus erit concilio: qui autem dixerit Fatue, reus erit gehennæ ignis. Quid intereſt inter reum judicio, & reum concilio, & reum gehennæ ignis? Nam hoc poſtremum graviſſimum ſonat, & admonet quoſdam gradus factos a levioribus ad graviora, donec ad gehennam ignis veniretur. Et ideo ſi levius eſt reum eſſe judicio quam reum eſſe concilio; item levius eſt reum eſſe concilio, quam eſſe reum gehennæ ignis; oportet levius eſſe intelligatur iraſci ſine cauſſa fratri, quam dicere *Racha*, & rurſus levius eſſe dicere *Ràcha*, quam dicere *Fatue.* Non enim reatus ipſe haberet gradus niſi gradatim etiam peccata commemorarentur.

23. Unum autem hic verbum obſcurum poſitum eſt, quia nec Græcum nec Latinum eſt *Racha:* cetera vero in ſermone noſtro uſitata ſunt. *Racha quid.* Nonnulli autem de Græco trahere voluerunt interpretationem hujus vocis, putantes pannoſum dici *Racha*, quoniam Græce pannus ῥάκος dicitur: a quibus tamen cum quæritur quid dicatur Græce pannoſus, non reſpondent *Racha:* deinde poſſet Latinus interpres ubi poſuit *Racha*, pannoſum ponere, nec uti verbo quod & in Latina lingua nullum ſit, & in Græca inuſitatum. Probabilius eſt ergo, quod audivi a quodam Hebræo, cum id interrogaſſem: dixit enim eſſe vocem non ſignificantem aliquid, ſed indignantis animi motum exprimentem. Has interjectiones Grammatici vocant particulas orationis ſignificantes commoti animi affectum: velut cum dicitur a dolente, Heu; vel ab iraſcente, Hem. Quæ voces quarumque linguarum ſunt propriæ, nec in aliam linguam facile transferuntur: quæ cauſſa utique coegit tam Græcum interpretem quam Latinum vocem ipſam ponere, cum quomodo eam interpretaretur non inveniret.

24. Gradus itaque ſunt in iſtis peccatis, ut primo quiſque iraſcatur, & eum motum retineat corde conceptum: jam ſi extorſerit vocem indignantis ipſa commotio, non ſignificantem aliquid, ſed illum animi motum ipſa eruptione teſtantem, qua feriatur ille cui iraſcitur; plus eſt utique quam ſi ſurgens ira ſilentio premeretur: ſi vero non ſolum vox indignantis audiatur, ſed etiam verbum quo jam certam ejus vituperationem in quem profertur, deſignet & notet, quis dubitet amplius hoc eſſe, quam ſi ſolus indignationis ſonus ederetur? Itaque in primo unum eſt, id eſt, ira ſola; in ſecundo duo, & ira, & vox quæ iram ſignificat; in tertio tria, & ira, & vox quæ iram ſignificat, & in voce ipſa certæ *Gradus in peccatis & in reatu.*

vituperationis expressio. Vide nunc etiam tres reatus, judicii, concilii, gehennæ ignis. Nam in judicio adhuc defensioni datur locus: in concilio autem quamquam & judicium esse soleat, tamen quia interesse aliquid hoc loco fateri cogit ipsa distinctio, videtur ad concilium pertinere sententiæ prolatio; quando non jam cum ipso reo agitur, utrum damnandus sit, sed inter se qui judicant conferunt quo supplicio damnari oporteat quem constat esse damnandum: gehenna vero ignis, nec damnationem habet dubiam, sicut judicium; nec damnati pœnam, sicut concilium; in gehenna quippe ignis certa est & damnatio & pœna damnati. Videntur ergo aliqui gradus in peccatis & in reatu: sed quibus modis invisibiliter exhibeantur *a*) meritis animarum, quis potest dicere? Audiendum est itaque quantum intersit inter justitiam Pharisæorum, & istam majorem quæ in regnum cœlorum introducit, quod cum sit gravius occidere quam verbo irrogare convicium, ibi occisio reum facit judicio, hic autem ira facit reum judicio, quod trium illorum peccatorum levissimum est: quia illic quæstionem homicidii inter homines agitabant; hic autem omnia divino judicio dimittuntur, ubi finis damnatorum est gehenna ignis. Quisquis autem dixerit quod graviore supplicio in majore justitia punitur homicidium, si gehenna ignis punitur convicium, cogit intelligi esse differentias gehennarum.

25. Sane in tribus istis sententiis subauditio intuenda est. Habet enim prima sententia verba prima necessaria, ut nihil subaudiatur: *Qui irascitur*, inquit, *fratri suo* * *sine caussa*, *reus erit judicio.* In secunda vero cum ait, *Qui autem dixerit fratri suo Racha*, subauditur, sine caussa, & ita jungitur, *reus erit concilio.* Jam in tertio ubi ait, *Qui autem dixerit Fatue*, duo subaudiuntur, & fratri suo, & sine caussa. Hoc est unde defenditur quod Apostolus Galatas vocat stultos, quos etiam fratres nominat: non enim id facit sine caussa. Ideo autem hic frater subaudiendus est, quia de inimico postea dicitur, quomodo etiam ipse tractandus sit majore justitia.

* *R. 1. Retract. 19. num. 4.*

Galat. 3. 1.

Matth. 5. v. 23. v. 24.

26. Deinde hic sequitur: *Si ergo obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adversum te;* * *relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliare fratri tuo: & tunc veniens offer munus tuum.* Hinc utique apparet de fratre dictum superius; quoniam sententia quæ sequitur, ea conjunctione cone-

a) Lov. *exhibeantur pœna:* abest *pœna* ab aliis editis, & a MSS.

nectitur ut ſuperiori adteſtetur: non enim ait, Si autem obtuleris munus tuum ad altare; ſed ait, * *Si ergo obtuleris munus tuum ad altare,* * CAPUT X. Nam ſi iraſci fas non eſt fratri ſuo ſine cauſſa, aut dicere *Racha,* aut dicere *Fatue;* multo minus fas eſt animo tenere aliquid ut in odium indignatio convertatur. Quo pertinet etiam quod alio loco dicitur, Non occidat ſol ſuper iracundiam veſtram. *Ephes. 4. 26.* Jubemur ergo illaturi munus in altare, ſi recordati fuerimus aliquid adverſum nos habere fratrem, munus ante altare relinquere, & pergere ac reconciliari fratri, deinde venire & munus offerre. Quod ſi accipiatur ad litteram, fortaſſis aliquis credat ita fieri oportere, ſi præſens frater ſit: non enim diutius differri poteſt, cum munus tuum relinquere ante altare jubearis: ſi ergo de abſente, &, quod fieri poteſt, etiam trans mare conſtituto aliquid tale veniat in mentem, abſurdum eſt credere ante altare munus relinquendum, quod poſt terras & maria pererrata offeras Deo. Et ideo prorſus intro ad ſpiritalia refugere cogimur, ut hoc quod dictum eſt ſine abſurditate poſſit intelligi.

27. Altare itaque ſpiritaliter in interiore Dei templo ipſam fidem accipere poſſumus, cujus ſignum eſt altare viſibile. Quodlibet enim munus offerimus Deo, ſive prophetiam, ſive doctrinam, ſive orationem, ſive hymnum, ſive pſalmum, & ſi quid tale aliud ſpiritalium donorum animo occurrit, acceptum eſſe non poteſt Deo, niſi fidei ſinceritate fulciatur, & ei fixe atque immobiliter tamquam a) imponatur, ut poſſit integrum atque illibatum eſſe quod loquimur. Nam multi hæretici non habentes altare, id eſt veram fidem, blaſphemias pro laude dixerunt, terrenis videlicet opinionibus aggravati, votum ſuum tamquam in terram projicientes. Sed debet eſſe ſana etiam offerentis intentio. Et propterea cum tale aliquid oblaturi ſumus in corde noſtro, id eſt, in interiore Dei templo; Templum enim Dei ſanctum eſt, inquit, quod eſtis vos: &, In interiore homine habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris: *1.Cor.3.17. Eph.3.17.* ſi in mentem venerit quod aliquid habeat adverſum nos frater, id eſt, ſi nos eum in aliquo læſimus; tunc enim ipſe habet adverſum nos: nam nos adverſus illum habemus, ſi ille nos læſit: ubi non opus eſt pergere ad reconciliationem; non enim veniam poſtulabis ab eo qui tibi fecit injuriam, ſed tantum dimittes, ſicut tibi dimitti a Domino cupis, quod ipſe commiſeris. Pergendum eſt ergo ad reconciliationem, cum in mentem venerit quod nos

a) Hic Lov. addit, *altari:* qua voce carent ceteri codices.

nos forte fratrem in aliquo læsimus: pergendum autem non pedibus corporis, sed motibus animi, ut te humili affectu prosternas fratri, ad quem cara cogitatione cucurreris, in conspectu ejus cui munus oblaturus es. Ita enim etiam si præsens sit, poteris eum non simulato animo lenire, atque in gratiam revocare veniam postulando, si hoc prius coram Deo feceris, pergens ad eum non pigro motu corporis, sed celerrimo dilectionis affectu: atque inde veniens, id est, intentionem revocans ad id quod agere cœperas, offeres munus tuum.

28. Quis autem hoc facit ut fratri suo vel non irascatur sine caussa, vel *Racha* non dicat sine caussa, vel eum fatuum non appellet sine caussa, quod totum superbissime admittitur; vel forte si in aliquo horum lapsus fuerit, quod est unum remedium, supplici animo veniam deprecetur; nisi quisquis, inanis jactantiæ spiritu non inflatur? *Beati* ergo *pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Nunc jam videamus quod sequitur.

Matth. 5. 3.

CAPUT XI.

29. ESTO, inquit, *adversario tuo benevolus cito dum es in via cum eo; ne forte te tradat adversarius judici, & judex tradat te ministro & in carcerem mittaris. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.* Judicem intelligo: Pater enim non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio. Ministrum intelligo: Et Angeli, inquit, ministrabant ei: & cum Angelis suis venturum credimus ad judicandos vivos & mortuos. Carcerem intelligo; pœnas videlicet tenebrarum, quas alio loco exteriores vocat: credo propterea quod intrinsecus sit in ipsa mente, vel etiam si quid secretius cogitari potest, gaudium divinorum præmiorum; de quo dicitur servo bene merito, Intra in gaudium Domini tui: quemadmodum etiam in hac ordinatione reipublicæ, vel a secretario, vel a prætorio judicis extra mittitur, qui in carcerem truditur.

Joan. 5. 22. Matt. 4. 11. Matt. 8. 12. & 22. 13. & 25. 30. Matt. 25. 23.

30. De solvendo autem novissimo quadrante, potest non absurde intelligi, aut pro eo positum quod nihil relinquitur impunitum: sicut loquentes etiam dicimus, Usque ad fæcem, cum volumus exprimere aliquid ita exactum, ut nihil relinqueretur: vel ut significarentur nomine quadrantis novissimi, terrena peccata. Quarta enim pars distinctorum membrorum hujus mundi, & ea novissima, terra invenitur, ut incipias a cœlo, secundum aerem numeres, aquam tertiam, quartam terram. Potest ergo convenienter videri dictum, *Donec solvas novissimum quadrantem*, donec luas terrena peccata: hoc enim & peccator audivit, Terra es, & in terram

Gen. 3. 19.

ram ibis. *Donec solvas* autem quod dictum est, miror si non eam
significat pœnam, quæ vocatur æterna. Unde enim solvitur illud
debitum, ubi jam non datur pœnitendi & correctius vivendi locus?
Ita enim fortasse hic positum est, *Donec solvas*, quomodo in illo ubi *Psal. 109.*
dictum est, Sede ad dexteram meam, donec ponam omnes inimi- *1.*
cos tuos sub pedibus tuis: non enim cum fuerint inimici sub pedi-
bus positi, desinet ille sedere ad dexteram. Aut illud Apostoli, *1. Cor. 15.*
Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos *25.*
sub pedibus suis: non enim cum positi fuerint, desinet regnare.
Quemadmodum ergo ibi intelligitur, de quo dictum est, Oportet
eum regnare donec ponat inimicos sub pedibus suis, semper regna-
turum, quoniam semper illi erunt sub pedibus: ita hic accipi po-
test, de quo dictum est, *Non exies inde, donec solvas novissimum qua-
drantem*, semper non exiturum esse; quia semper solvit novissimum
quadrantem, dum sempiternas pœnas terrenorum peccatorum luit.
Neque ita hoc dixerim, ut diligentiorem tractationem videar ade-
misse de pœnis peccatorum, quomodo in Scripturis dicantur æter-
næ: quamquam quolibet modo vitandæ sunt potius quam sciendæ.

31. Sed videamus jam quis sit ipse adversarius, cui jubemur *Adversa-*
esse benevoli cito, cum sumus cum illo in via. Aut enim diabo- *rius cui con-*
lus est, aut homo, aut caro, aut Deus, aut præceptum ejus. *sentire ju-*
Sed diabolo non video quomodo jubeamur benevoli esse, id est *bemur, qui-*
concordes aut consentientes. Namque alii quod Græce positum *nam sit.*
est εὐνοῶν, interpretati sunt *concors*, alii *consentiens:* sed neque be-
nevolentiam diabolo jubemur exhibere, ubi enim benevolentia, ibi
amicitia; neque quisquam dixerit amicitiam cum diabolo esse facien-
dam; neque concordare cum illo expedit, cui semel renuntiando
bellum indiximus, & quo victo coronabimur; neque consentire
illi jam oportet, cui si numquam consensissemus, numquam in istas
incidissemus miserias. De homine autem quamquam jubeamur cum
omnibus quantum in nobis est pacem habere, ubi utique & bene-
volentia & concordia & consensio potest intelligi; non video ta-
men quomodo accipiam ab homine nos judici tradi, ubi Christum *Rom. 14.*
judicem intelligo, ante cujus tribunal omnes oportet exhiberi, si- *10.*
cut dicit Apostolus: quomodo ergo judici traditurus est, qui ante *2. Cor. 5.*
judicem pariter exhibebitur? Aut si propterea traditur quisque ju- *10.*
dici, quia hominem læsit, quamvis illo non tradente qui læsus est;
multo commodius accipitur a Lege ipsa reum tradi judici, contra
quam fecit, cum hominem læderet. Quia & si occidendo quis no-

cuerit

cuerit homini, non erit jam tempus quo concordet cum eo; quia
jam non est cum illo in via, id est in hac vita: nec tamen ideo
non sanabitur pænitendo, & ad illius misericordiam cum sacrificio
Luc. 15. 7. tribulati cordis refugiendo qui donat peccata conversis ad se, &
qui plùs gaudet de uno pœnitente, quam de nonaginta novem ju-
stis. Carni vero multo minus video quomodo benevoli vel con-
cordes vel consentientes esse jubeamur. Magis enim peccatores
amant carnem suam, & concordant cum illa, & consentiunt ei:
qui vero eam servituti subjiciunt, non ipsi ei consentiunt, sed
eam sibi consentire cogunt.

32. Fortasse ergo jubemur Deo consentire, & illi esse bene-
voli, ut ei reconciliemur, a quo peccando aversi sumus, ut ad-
versarius noster dici possit. Quibus enim resistit, recte dicitur eo-
Jac. 4. 6. rum adversarius: Deus enim superbis resistit, humilibus autem dat
Eccli. 10. gratiam: &, Initium omnis peccati superbia: Initium autem super-
14. & 15. *Rom. 5. 10.* biæ hominis, apostatare a Deo: & Apostolus dicit, Si enim cum
inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, mul-
to magis recònciliati salvi erimus in vita ipsius. Ex quo intelligi
potest, nullam naturam malam inimicam Deo esse, quando quidem
ipsi reconciliantur qui inimici fuerunt. Quisquis ergo in hac via;
id est in hac vita, non fuerit reconciliatus Deo per mortem Filii
Joan. 5. 22. ejus, tradetur judici ab illo; quia Pater non judicat quemquam,
sed omne judicium dedit Filio: atque ita cetera quæ in hoc capitulo
scripta sunt consequuntur, de quibus jam tractavimus. Unum so-
lum est quod huic intellectui difficultatem facit, quomodo possit
recte dici, in via nos esse cum Deo, si hoc loco ipse accipiendus
est adversarius impiorum, cui jubemur cito reconciliari: nisi forte
quia ipse ubique est, nos etiam cum in hac via sumus, cum illo
Psal. 138. 8. &c. utique sumus. Si enim adscendero in cœlum, inquit, tu ibi es; si
descendero in infernum, ades: si recipiam pennas meas in directum,
& habitabo in *a)* novissima maris: etenim illuc manus tua deducet
„ me, & continebit me dextera tua. Aut si non placet impios
„ dici esse cum Deo, quamquam nusquam non præsto sit Deus;
quemadmodum non dicimus cæcos esse cum luce, tametsi oculos
eorum lux circumfundat; unum reliquum est, ut hic adversarium
præceptum Dei intelligamus. Quid enim sic adversatur peccare
volentibus quam præceptum Dei, id est Lex ejus & Scriptura di-
vina,

a) Am. Er. & Lov. *in novissimo.* At MSS. nec non editio Mar. *in novissi-
ma:* juxta Græc. LXX. *εἰς τὰ ἔσχατα.*

vina, quæ data est nobis ad hanc vitam, ut sit nobiscum in via, cui non oportet contradicere, ne nos tradat judici; sed ei oportet consentire cito? Non enim quisquam novit quando de hac vita exeat. Quis autem consentit Scripturæ divinæ, nisi qui legit vel audit pie, deferens ei culmen auctoritatis: ut quod intelligit non propter hoc oderit, quod peccatis suis adversari sentit; sed magis diligat correptionem suam, & gaudeat quod morbis suis donec sanentur non parcitur: quod vero aut obscurum, aut absurdum illi sonat, non inde concitet contradictionum certamina, sed oret ut intelligat, benevolentiam tamen & reverentiam tantæ auctoritati exhibendam esse meminerit. Sed quis hoc facit nisi quisquis ad testamentum patris aperiendum & cognoscendum, non litium minitatione acerbus, sed pietate mitis accesserit: *Beati ergo mites; quoniam ipsi hereditate possidebunt terram.* Videamus sequentia. *Matth. 5. 4.*

33. AVDISTIS *quia dictum est antiquis, Non mœchaberis.* * *Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Justitia ergo minor est, non mœchari corporum conjunctione: Justitia vero major regni Dei, non mœchari in corde. Quisquis autem non mœchatur in corde, multo facilius custodit ne mœchetur in corpore. Illud ergo confirmavit qui hoc præcepit: non enim venit Legem solvere, sed implere. Sane considerandum est quod non dixit, *Omnis* qui concupiverit mulierem; sed, *qui viderit mulierem ad concupiscendum eam*, id est, hoc fine & hoc animo adtenderit ut eam concupiscat: quod jam non est titillari delectatione carnis, sed *a*) plene consentire libidini, ita ut non refrenetur illi citus appetitus, sed si facultas data fuerit, satietur. CAPVT XII. *Matth. 5. v. 27. v. 28.*

34. Nam tria sunt quibus impletur peccatum, suggestione, delectatione & consensione. Suggestio, sive per memoriam fit, sive per corporis sensus, cum aliquid videmus, vel audimus, vel olfacimus, vel gustamus, vel tangimus. Quo si frui delectaverit, delectatio illicita refrenanda est. Velut cum jejunamus & visis cibis palati appetitus assurgit, non fit nisi delectatione: sed huic tamen non consentimus, *b*) & eam dominantis rationis jure cohibemus. Si autem consensio facta fuerit, plenum peccatum erit, notum Deo in corde nostro, etiamsi facto non innotescat hominibus. Ita ergo sunt isti gradus, quasi a serpente suggestio fiat; id est, lu- *Tria quibus impletur peccatum.*

 brico

a) In omnibus propè MS. *plane.*
b) Editi Mar. & Lov. ceteris libris refragantibus, *si eam.*

brico & volubili, hoc est temporali a) corporum motu: quia & si qua talia phantasmata intus versantur in anima, de corpore forinsecus tracta sunt: & si quis occultus præter istos quinque sensus motus corporis animam tangit, est etiam ipse temporalis & lubricus; & ideo quanto illabitur occultius ut cogitationem contingat, tanto convenientius serpenti comparatur. Tria ergo hæc, ut dicere cœperam, similia sunt illi gestæ rei quæ in Genesi scripta est, *Gen. 3. 1. &c.* ut quasi a serpente fiat suggestio & quædam suasio: in appetitu autem carnali tamquam in Eva delectatio: in ratione vero tamquam in viro consensio; quibus peractis, tamquam de paradiso, hoc est, de beatissima luce justitiæ in mortem homo expellitur; justissime omnino. Non enim cogit, qui suadet. Et omnes naturæ in ordine suo gradibus suis pulcræ sunt: sed de superioribus in quibus rationalis animus ordinatus est, ad inferiora non est declinandum. Nec quisquam hoc facere cogitur; & ideo si fecerit, b) justa Dei lege punitur: non enim hoc committit invitus. Verumtamen delectatio ante c) consuetudinem vel nulla est, vel tam tenuis ut prope nulla sit: cui consentire magnum peccatum est, cum illicita est. Cum autem quisque consenserit, committit peccatum in corde. Si autem etiam in factum processerit, videtur satiari & exstingui cupiditas: sed postea cum suggestio repetitur, major accenditur delectatio: quæ tamen adhuc multo minor est quam illa quæ assiduis factis in consuetudinem vertit. Hanc enim vincere difficillimum est: & tamen etiam ipsam consuetudinem, si se quisque non deserat, & Christianam militiam non reformidet, illo duce atque adjutore superabit: ac si in pristinam d) pacem atque ordinem & vir *1. Cor. 11. 3.* Christo, & mulier viro subjicitur.

Ephes. 5. 23. 35. Sicut ergo tribus gradibus ad peccatum pervenitur, suggestione, delectatione, consensione: ita ipsius peccati tres sunt *Peccati tres differentiæ.* differentiæ, in corde, in facto, in consuetudine, tamquam tres mortes: una quasi in domo, id est cum in corde consentitur libidini; altera jam prolata quasi extra portam, cum in factum procedit assensio; tertia, cum vi consuetudinis malæ tamquam mole terrena premitur animus, quasi in sepulcro jam putens. Quæ tria genera mortuorum Dominum resuscitasse, quisquis Evangelium legit,

a) MSS. decem, *corporalium.*
b) Sic MSS. & Mar. At Am. Er. & Lov. *sine justa defensione punitur.*
c) Sic Am. Er. & MSS. uno tantum excepto. At Mar. & Lov. *ante consensionem.*
d) Am. Er. & Lov. *potestatem.* MSS. consentiente Mar. *pacem.*

git, agnoscit. Et fortasse considerat quas differentias habeat etiam ipsa vox resuscitantis, cum alibi dicit, Puella surge: alibi, Juvenis tibi dico, surge: alibi, Infremuit spiritu, & flevit, & rursus fremuit, & post deinde voce magna clamavit, Lazari veni foras. *Matth. 9. 25. Luc. 7. 14. Joann. 11. 33. &c.*

36. Quapropter nomine mœchantium qui hoc capitulo commemorantur, omnem carnalem & libidinosam concupiscentiam oportet intelligi. Cum enim tam assidue idololatriam Scriptura fornicationem dicat, Paulus autem apostolus avaritiam idololatriæ nomine appellet; quis dubitet omnem malam concupiscentiam recte fornicationem vocari, quando anima neglecta superiore lege qua regitur, inferiorum naturarum turpi voluptate, quasi mercede, prostituta corrumpitur? Et ideo quisquis carnalem delectationem adversus rectam voluntatem suam rebellare sentit per consuetudinem peccatorum, cujus a) indomitæ violentia trahitur in captivitatem, recolat quantum potest qualem pacem peccando amiserit, & exclamet, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum. Ita enim cum se infelicem exclamat, lugendo implorat consolatoris auxilium. NEC PARVUS est ad beatitudinem accessus, cognitio infelicitatis suæ: & ideo, *Beati* etiam *lugentes; quoniam ipsi consolabuntur.* *Col. 3. 5. Eph. 5. 5. Rom. 7. 24. Matth. 5. 5.*

CAPUT XIII.

37. DEINDE sequitur, & dicit: *Si autem oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & projice abs te. Expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam.* Hic vero magna opus est fortitudine ad membra præcidenda. Quidquid enim est quod significat oculus, sine dubio tale est quod vehementer diligitur. Solet enim & ab eis qui vehementer volunt exprimere dilectionem suam, ita dici, Diligo eum ut oculos meos, aut etiam plus quam oculos meos. Quod autem additum est, *dexter*, fortasse ad augendam vim dilectionis valet. Quamquam enim ad videndum isti oculi corporis communiter intendantur, & si ambo intendantur, æqualiter possint; amplius tamen formidant homines dextrum amittere. Ut iste sit sensus, Quidquid illud est quod ita diligis, ut pro dextro oculo habeas, si scandalizat te, id est, si tibi impedimento est ad veram beatitudinem, erue illud, & projice abs te. Expedit enim tibi ut pereat unum horum, quæ ita diligis ut tamquam membra tibi hæreant, quam totum corpus tuum eat in gehennam. *Matth. 5. 29.*

a) In decem MSS. *indomita.*

v. 30. 38. Sed quoniam sequitur de manu dextera, & similiter dicitur, *Si dextera manus tua scandalizat te, abscide eam & projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam:* cogit quærere diligentius, quid dixerit oculum. In qua quæstione nihil mihi occurrit congruentius, quam dilectissimum amicum; nam hoc est utique quod membrum recte possumus appellare, quod vehementer diligimus: & hunc consiliarium; quia oculus est, tamquam demonstrans iter; & in rebus divinis, quia dexter est: ut sinister sit dilectus quidem consiliarius, sed in rebus terrenis ad necessitatem corporis pertinentibus; de quo scandalizante superfluum erat dicere, quandoquidem nec dextro parcendum sit. In rebus autem divinis consiliarius scandalizans est, si in aliquam perniciosam hæresim nomine religionis atque doctrinæ conatur inducere. Ergo & dextera manus accipiatur dilectus adjutor & minister in divinis operibus: nam quemadmodum in oculo contemplatio, sic in manu recte actio intelligitur: ut sinistra manus intelligatur in operibus quæ huic vitæ & corpori sunt necessaria.

CAPUT XIV. Matth. 5. 31. 39. DICTUM *est autem, Quicumque dimiserit uxorem suam, det illi libellum repudii.* Hæc justitia minor est Pharisæorum, cui non est contrarium quod Dominus dicit, *Ego autem dico vobis, quicumque* v. 32. *dimiserit uxorem suam excepta fornicationis caussa, facit eam mœchari; & qui solutam a viro duxerit, mœchatur.* Non enim qui præcepit dari libellum repudii, hoc præcepit, ut uxor dimittatur: sed *Qui dimiserit*, inquit, *det illi libellum repudii:* ut iracundiam temerariam projicientis uxorem libelli cogitatio temperaret. Qui ergo dimittendi moram quæsivit, significavit quantum potuit duris hominibus se nolle discidium. Et ideo ipse Dominus alio loco de hoc interro-
Matth. 19. 8. gatus, ita respondit: Hoc Moyses propter duritiam vestram fecit. Quantumvis enim durus esset, qui vellet dimittere uxorem, cum cogitaret libello repudii dato jam sine periculo eam posse nubere alteri, facile placaretur. Dominus ergo ad illud confirmandum ut non facile uxor dimittatur, solam caussam fornicationis excepit: ceteras vero universas molestias, si quæ forte exstiterint, jubet pro fide conjugali & pro castitate fortiter sustineri; & mœchum dicit etiam virum, qui eam duxerit, quæ soluta est a viro. Cujus
Rom. 7. 2. rei apostolus Paulus terminum ostendit, quia tamdiu observandum dicit: quamdiu vir ejus vivit: illo autem mortuo, dat nubendi licentiam. Hanc enim etiam ipse regulam tenuit, & in ea non suum consilium, sicut in nonnullis monitis, sed præceptum Domini juben-

bentis ostendit, cum ait, Eis autem qui sunt in conjugio præcipio, *1. Cor. 7. 10.*
„ non ego, sed Dominus, mulierem a viro non discedere; quod
„ si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: &
„ vir uxorem non dimittat. Credo, simili forma, ut si dimiserit non ducat aliam, aut reconcilietur uxori. Fieri enim potest ut dimittat uxorem caussa fornicationis, quam Dominus exceptam esse voluit. Jam vero si nec illi nubere conceditur vivo viro a quo recessit, neque huic alteram ducere viva uxore quam dimisit; multo minus fas est illicita cum quibuslibet stupra committere. Beatiora sane conjugia judicanda sunt, quæ sive filiis procreatis, sive etiam ista terrena prole contemta, continentiam inter se pari consensu servare potuerint: quia neque contra illud præceptum fit, quo Dominus dimitti conjugem vetat: non enim dimittit, qui cum ea non carnaliter, sed spiritaliter vivit: & illud servatur, quod per Apostolum dicitur, Reliquum est, ut qui habent uxores, quasi non habentes sint. *1. Cor. 7. 29.*

Caput XV. Prohibitio dimittendi uxorem conciliatur cum Lucæ 14. 26.

40. ILLUD magis solet sollicitare animum parvulorum, qui tamen secundum præcepta Christi jam vivere gestiunt, quod alio loco ipse Dominus dicit, Quisquis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, insuper & animam suam, non potest meus esse discipulus. Videri enim potest contrarium minus intelligentibus, quod hic vetat dimitti uxorem, excepta caussa fornicationis, alibi vero discipulum suum negat esse posse quemquam qui non oderit uxorem. Quod si propter concubitum diceret, non etiam patrem, & matrem, & fratres in eadem conditione poneret. Sed quam verum est, quod regnum cœlorum vim patitur, & qui vim faciunt, diripiunt illud. *Matth. 11. 12.* Quanta enim vi opus est, ut homo diligat inimicos, & oderit patrem, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres? Utrumque enim jubet, qui ad regnum cœlorum vocat. Et quomodo hæc non sint contraria inter se, ipso duce ostendere facile est, sed ea intellecta implere difficile: quamquam & hoc eodem ipso adjuvante facillimum. Regnum enim æternum quo discipulos suos, quos etiam fratres appellat, vocare dignatus est, non habet hujusmodi necessitudines temporales. Non enim est Judæus, neque Græcus, neque masculus, neque femina, neque servus, neque liber: sed omnia & in omnibus Christus. *Gal. 3. 28. Colos. 3. 11.* Et ipse Dominus dicit, In resur-
„ rectione enim neque nubent, neque uxores ducent sed erunt si- *Matth. 22. 30.*
„ cut Angeli Dei in cœlis. Oportet ergo ut quisquis illius regni

vitam jam hic meditari voluerit, oderit non ipsos homines, sed istas necessitudines temporales, quibus ista quæ transitura est vita fulcitur, quæ nascendo & moriendo peragitur: quod qui non odit, nondum amat illam vitam ubi nulla erit conditio nascendi atque moriendi, quæ copulat terrena conjugia.

41. Itaque si aliquem bene Christianum, qui tamen habet uxorem, quamvis cum ea adhuc filios generet, interrogem, utrum in illo regno habere velit uxorem; memor utique promissorum Dei & vitæ illius, ubi corruptibile hoc induet incorruptionem, &
1. Cor. 15. 54. mortale hoc induet immortalitatem; jam magno vel certe aliquo amore suspensus, cum exsecratione respondebit, se vehementer id nolle. Rursus si interrogem, utrum uxorem suam post resurrectionem accepta angelica *a*) immutatione quæ sanctis promittitur, secum ibi vivere velit: tam vehementer se id velle quam illud nolle respondebit. Sic invenitur bonus Christianus diligere in una femina creaturam Dei, quam reformari & renovari desiderat; odisse autem conjunctionem copulationemque corruptibilem atque mortalem: hoc est, diligere in ea quod homo est, odisse quod uxor est. Ita etiam diligit inimicum, non in quantum inimicus est, sed in quantum homo est; ut hoc ei velit provenire quod sibi, id est ut ad regnum cœlorum correctus renovatusque perveniat. Hoc &
V. 1. Retr. 19. n. 5. de patre & de matre & ceteris vinculis sanguinis intelligendum est, ut in eis oderimus quod genus humanum nascendo & moriendo sortitum est, diligamus autem quod nobiscum potest ad illa regna perduci, ubi nemo dicit, Pater meus; sed omnes uni Deo, Pater noster: nec Mater mea; sed omnes illi Jerusalem, Mater nostra: nec Frater meus; sed omnes de omnibus, Frater noster: conjugium vero cum illo simul nobis in unum redactis, quasi unius conjugis erit, qui nos de prostitutione hujus sæculi sui sanguinis effusione liberavit. Necesse est ergo ut oderit ea quæ transeunt discipulus Christi, in iis quos secum ad ea venire desiderat, quæ semper manebunt; & tanto magis hæc in eis oderit, quanto magis eos diligit.

42. Potest igitur Christianus cum conjuge concorditer vivere; sive indigentiam carnalem cum ea supplens, quod secundum ve-
1. Cor. 7. 6. niam, non secundum *b*) imperium dicit Apostolus; sive filiorum propagationem, quod jam nonnullo gradu potest esse laudabile; sive

a) Sic MSS. & editi, præter Mar. & Lov. qui habent, *immortalitate*.

b) In omnibus MSS. *non secundum debitum*.

ſive fraternam ſocietatem, ſine ulla corporum commixtione, habens uxorem tamquam non habens, quod eſt in conjugio Chriſtianorum excellentiſſimum atque ſublime: ut tamen oderit in ea *a*) nomen temporalis neceſſitatis, & diligat ſpem ſempiternæ beatitudinis. Odimus enim ſine dubio, quod certe ut aliquando non ſit optamus, ſicut iſtam ipſam præſentis ſæculi vitam, quam temporalem ſi non odiſſemus, non deſideraremus futuram, quæ non eſt tempori obnoxia. Pro hac enim vita poſita eſt anima, de qua ibi dictum eſt, Qui non oderit inſuper & animam ſuam, non poteſt eſſe meus diſcipulus. Huic namque vitæ cibus eſt neceſſarius iſte corruptibilis, de quo ipſe Dominus dicit, Nonne anima plus eſt quam eſca: id eſt, hæc vita cui neceſſaria eſt eſca? Et quod dicit, ut animam ſuam ponat pro ovibus ſuis: hanc utique vitam dicit, cum ſe pro nobis moriturum eſſe pronuntiat.

Lucæ 14. 26. *Matth. 6. 25.* *Joan. 10. 15.*

43. EXORITVR hic altera quæſtio, cum Dominus cauſſa fornicationis permittat dimitti uxorem, quatenus hoc loco intelligenda ſit fornicatio, utrum quouſque intelligunt omnes, id eſt, ut eam fornicationem credamus dictam quæ in ſtupris committitur: an quemadmodum Scripturæ ſolent fornicationem vocare, ſicut ſupra dictum eſt, omnem illicitam corruptionem, ſicut eſt idololatria vel avaritia, & ex eo jam omnis tranſgreſſio legis propter illicitam concupiſcentiam. Sed conſulamus Apoſtolum, ne aliquid temere dicamus: His qui ſunt in conjugio, inquit, præcipio non „ ego, ſed Dominus, uxorem a viro non diſcedere: quod ſi di- „ ſceſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari. Poteſt „ enim fieri ut diſcedat ea cauſſa, qua Dominus permittit. Aut ſi feminæ licet virum dimittere etiam præter cauſſam fornicationis, & non licet viro: quid reſpondebimus de hoc quod dixit poſterius, Et vir uxorem ne dimittat? Quare non addidit, excepta cauſſa fornicationis, quod Dominus permittit: niſi quia ſimilem formam vult intelligi, ut ſi dimiſerit, (quod cauſſa fornicationis permittitur) maneat ſine uxore, aut reconcilietur uxori? Non enim male reconciliaretur vir illi mulieri, quam cum lapidare nemo auſus eſſet, dixit ei Dominus, Vade, & vide deinceps ne pecces. Quia & qui dicit: Non licet dimittere uxorem niſi cauſſa fornicationis; cogit retinere uxorem, ſi cauſſa fornicationis non fuerit: ſi autem fue-

CAPVT XVI. Fornicatio cujus cauſſa uxor repudiari permittitur, quatenus intelligenda. *V. 1. Retr. 19. n. 6.* *1. Cor. 7. 10. & 11.* *Joan. 8. 11.*

a) Am. Er. & Lov. *oderit in ea omnes temporales neceſſitates.* At MSS. *oderit in ea nomen temporalis neceſſitatis:* ſic etiam Mar. ubi loco *neceſſitatis*, legendum videtur, *neceſſitudinis.*

fuerit, non cogit dimittere, sed permittit: sicuti dicitur, Non liceat mulieri nubere alteri, nisi mortuo viro? si ante viri mortem nupserit, rea est; si post viri mortem non nupserit, non est rea: non enim jussa est nubere, sed permissa. Si ergo par forma est in isto jure conjugii inter virum & mulierem, usque adeo ut non tantum
1. Cor. 7. 4. de femina idem Apostolus dixerit, Mulier non habet potestatem sui corporis, sed vir; sed etiam de illo non tacuerit dicens, Similiter & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier: si ergo similis forma est, non oportet intelligi licere mulieri virum dimittere, nisi caussa fornicationis, sicut & viro.

44. Considerandum est itaque quatenus fornicationem intelligere debeamus, & consulendus, ut cœperamus, Apostolus. Se-
Ibidem 12. quitur enim & dicit, Ceteris autem ego dico, non Dominus. Hic primo videndum est quibus ceteris: dicebat enim superius ex Domini persona iis qui sunt in conjugio, nunc vero ex sua persona ceteris dicit: ergo fortasse iis qui non sunt in conjugio: sed non hoc sequitur. Ita enim subjungit, „Si quis frater habet uxorem in„ fidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Ergo etiam nunc iis dicit qui sunt in conjugio. Quid sibi ergo vult quod ait, ceteris: nisi quia superius eis loquebatur, qui sic copulati erant, ut pariter in fide Christi essent; ceteris vero nunc dicit, id est eis, qui sic copulati sunt, ut non ambo fideles sint? Sed quid eis dicit? „ Si quis frater habet uxorem infidelem, & hæc „ consentit habitare cum illo, non dimittat illam: & si qua mu„ lier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, „ non dimittat virum. Si ergo non præcipit ex Domini persona, sed ex sua persona monet, ita est hoc bonum, ut si quis aliter fe-
Ibid. 2. 5. cerit, non sit præcepti transgressor: sicut de virginibus paulo post dicit, præceptum Domini se non habere, cnnsilium autem dare; atque ita laudat virginitatem, ut arripiat eam qui voluerit, non tamen ut si non fecerit, contra præceptum fecisse judicetur. Aliud enim est quod jubetur, aliud quod monetur, aliud quod ignoscitur. Jubetur mulier a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari; aliter ergo non licet facere. Monetur autem vir fidelis, si habet uxorem infidelem consentientem secum habitare, non eam dimittere: licet ergo & dimittere: quia non est præceptum Domini, ne dimittat, sed consilium Apostoli: sicut monetur virgo non nubere; sed si nupserit, consilium quidem non tenebit, sed contra præceptum non faciet. Ignoscitur

cum

cum dicitur, Hoc autem dico fecundum veniam, non fecundum imperium. Quapropter fi licet ut dimittatur conjunx infidelis, quamvis melius fit non dimittere, & tamen non licet fecundum præceptum Domini ut dimittatur conjunx nifi cauffa fornicationis, fornicatio eft etiam ipfa infidelitas. *Ibidem 6.*

45. Quid enim tu dicis Apoftole? Certe ut vir fidelis confentientem fecum habitare mulierem infidelem non dimittat. Ita, inquit. Cum ergo hoc & Dominus præcipiat, ne dimittat vir uxorem, nifi cauffa fornicationis, quare hic dicis, Ego dico, non Dominus? Quia fcilicet idololatria quam fequuntur infideles, & quælibet noxia fuperftitio fornicatio eft. Dominus autem permifit cauffa fornicationis uxorem dimitti: fed quia permifit, non juffit, dedit locum Apoftolo monendi, ut qui voluerit non dimittat uxorem infidelem, quo fic fortaffe poffit fieri fidelis. Sanctificatus eft enim, inquit, vir infidelis in uxore; *a*) & fanctificata eft mulier infidelis in fratre. Credo jam provenerat ut nonnullæ feminæ per viros fideles, & viri per uxores fideles in fidem venirent; & quamvis non dicens nomina, exemplis tamen hortatus eft, ad confirmandum confilium fuum, Deinde fequitur, Alioquin „ filii veftri immundi effent: nunc autem fancti funt. Jam enim erant parvuli Chriftiani; qui five auctore uno ex parentibus, five utroque confentiente fanctificati erant: quod non fieret, fi uno credente diffociaretur conjugium, & non toleraretur infidelitas conjugis ufque ad opportunitatem credendi. Hoc eft ergo confilium ejus, cui credo dictum effe, Si quid fupererogaveris, rediens reddam tibi. *Ibidem 14.* *Luc. 10. 35.*

46. Porro fi infidelitas fornicatio eft, & idololatria infidelitas, & avaritia idololatria, non eft dubitandum & avaritiam fornicationem effe. Quis ergo jam quamlibet illicitam concupifcentiam poteft recte a fornicationis genere feparare, fi avaritia fornicatio eft? Ex quo intelligitur, quod propter illicitas concupifcentias, non tantum quæ in ftupris cum alienis viris aut feminis committuntur, fed omnino quaslibet, quæ animam corpore male utentem a lege Dei aberrare faciunt, & perniciofe turpiterque corrumpi, poffit fine crimine & vir uxorem dimittere, & uxor virum: quia exceptam facit Dominus cauffam fornicationis; quam fornicationem,

E

a) Editi, *in uxore fideli*; & paulo poft; *in fratre fideli*. At MSS. in utroque loco carent voce, *fideli*: quæ ab Apoftoli Græco textu abeft; nec in latino erat, tefte Auguftino infra cap. 22.

nem, ficut fupra confideratum eft, generalem & univerfalem intelligere cogimur.

47. Cum autem ait, *excepta cauffa fornicationis:* non dixit cujus ipforum, viri an feminæ. Non enim tantum fornicantem uxorem dimittere conceditur, fed quifquis eam quoque uxorem dimittit, a qua ipfe cogitur fornicari, cauffa fornicationis utique dimittit. Velut fi aliquem cogat uxor facrificare idolis, qui talem dimittit, cauffa fornicationis dimittit, non tantum illius, fed & fuæ: illius, quia fornicatur; fuæ, re fornicetur. Nihil autem iniquius, quam fornicationis cauffa dimittere uxorem, fi & ipfe convincitur forni-
Rom. 2. 1. cari. Occurrit enim illud, In quo enim alterum judicas, temetipfum condemnas: eadem enim agis quæ judicas. Quapropter quifquis fornicationis cauffa vult abjicere uxorem, prior debet effe a fornicatione purgatus: quod fimiliter etiam de femina dixerim.

Matth. 5. 32. 48. Quod autem dicit, *Quifquis folutam a viro duxerit, mœchatur*, quæri poteft, utrum quomodo mœchatur ille qui ducit, fic & illa quam ducit. Jubetur enim & illa manere innupta, aut viro re-
1. Cor. 7. 11. conciliari: fed fi difcefferit, inquit, a viro. Multum autem intereft utrum dimittat, an dimittatur. Si enim ipfa virum dimiferit, & alteri nupferit; videtur cupiditate mutandi conjugii virum priorem reliquiffe, quæ fine dubio adulterina cogitatio eft. Si autem dimittatur a viro, cum quo effe cupiebat; mœchatur quidem qui eam duxerit fecundum Domini fententiam, fed utrum & ipfa tali crimine teneatur, incertum eft. Quamvis multo minus inveniri poffit, quomodo cum vir & mulier pari confenfu fibi mifceantur, unus eorum mœchus fit, & non fit alter. Huc accedit, quia fi mœchatur ille ducendo eam quæ foluta eft a viro, quamquam non dimiferit, fed dimiffa fit, ipfa eum facit mœchari, quod nihilo minus Dominus vetat. Ex quo colligitur, fibi dimiffa fuerit, five dimiferit, oportere illam manere innuptam, aut viro reconciliari.

49. Rurfum quæritur, utrum fi uxoris permiffu, five fterilis, five quæ concubitum pati non vult, adhibuerit, fibi alteram vir, non alienam, neque a viro fejunctam, poffit effe fine crimine fornicationis? Et in hiftoria quidem veteris Teftamenti invenitur exemplum: fed nunc præcepta majora funt, in quæ per illum gradum generatio humana pervenit: tractanda illa funt ad diftinguendas ætates difpenfationis divinæ providentiæ, quæ humano generi

ordi-

ordinatissime subvenit; non autem ad vivendi a) regulas usurpandas. Sed tamen utrum quod ait Apostolus, Mulier non habet potestatem sui corporis, sed vir; similiter & vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier: possit in tantum valere, ut permittente uxore, quæ maritalis corporis potestatem habet, possit vir cum altera, quæ nec aliena uxor sit, nec a viro disjuncta, concumbere: sed non ita est existimandum, ne hoc etiam femina, viro permittente facere posse videatur, quod omnium sensus excludit. *1.Cor.7.4.*

50. Quamquam nonnullæ caussæ possint existere, ubi & uxor, mariti consensu, pro ipso marito hoc facere debere videatur: sicut Antiochiæ factum esse perhibetur ante * quinquaginta ferme annos, Constantii temporis. Nam Acyndinus tunc præfectus, qui etiam consul fuit, cum quemdam libræ auri debitorem fisci exigeret, nescio unde commotus, quod plerumque in istis potestatibus periculosum est, quibus quod libet licet, aut potius putatur licere, comminatus est jurans & vehementer affirmans, quod si certo die quem constituerat memoratum aurum non exsolveret, occideretur. Itaque cum ille teneretur immani custodia, nec se posset debito illo expedire, dies metuendus imminere & propinquare cœpit. Et forte habebat uxorem pulcherrimam, sed nullius pecuniæ qua subveniret viro: cujus mulieris pulcritudine cum quidam dives esset accensus, & cognovisset maritum ejus in illo discrimine constitutum, misit ad eam pollicens pro una nocte, si ei misceri vellet, se auri libram daturum. Tum illa quæ se sciret non habere sui corporis potestatem, sed virum suum, pertulit ad eum dicens, paratam se esse pro marito id facere, si tamen ipse conjugalis corporis dominus, cui tota illa castitas deberetur, tamquam de re sua pro vita sua vellet id fieri. Egit ille gratias, & ut id fieret imperavit, nullo modo judicans adulterinum esse concubitum, quod & libido nulla & magna mariti caritas se jubente & volente flagitaret. Venit mulier ad villam illius divitis, fecit quod voluit impudicus: sed illa corpus nonnisi marito dedit, non concumbere, ut solet, sed vivere cupienti. Accepit aurum: sed ille qui dedit, fraude subtraxit quod dederat, & suppofuit simile ligamentum cum terra. Quod ubi mulier jam domi suæ posita invenit, prosiluit in publicum eadem mariti caritate clamatura quod fecerat, qua facere coacta est: interpellat præfectum fatetur omnia, quam fraudem passa

Historia.

** Circiter Christi annum 343. quippe hoc scribebat sub an. 393.*

a) In Corbejensi cod. *ad vivendi regulam usurpanda.*

passa esset ostendit. Tum vero præfectus primo se reum, quod suis minis ad id ventum esset pronuntiat, tamquam in alium sententiam dicens, de Acyndini bonis auri libram fisco inferendam; illam vero mulierem dominam in eam terram, unde pro auro terram accepisset, induci. Nihil hinc in aliquam partem disputo, liceat cuique æstimare quod velit: non enim de divinis auctoritatibus deprompta historia est: sed tamen narrato facto, non ita respuit hoc sensus humanus, quod in illa muliere viro jubente commissum est, quemadmodum antea cum sine ullo exemplo res ipsa poneretur, horruimus. Sed in hoc Evangelii capitulo nihil fortius considerandum est, quam tantum malum esse fornicationis, ut cum tanto vinculo sibi conjugia constringantur, hæc una caussa solutionis excepta sit: quæ sit autem fornicatio, jam tractatum est.

CAPUT XVII. Matth. 5.

v. 33. 51. ITERVM, inquit, *audistis quia dictum est antiquis, Non pejerabis, reddes autem Domino jusjurandum tuum.*
v. 34. *Ego autem dico vobis, non jurare omnino, neque per cœlum: quia thronus Dei est;*
v. 35. *neque per terram, quia scabellum est pedum ejus; neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis;*
v. 36. *neque per caput tuum juraveris, quia non potes facere capillum unum album aut nigrum;*
v. 37. *Sit autem sermo vester, Est, est; Non, non: quod autem amplius est, a malo est.* Justitia Pharisæorum est non pejerare: hanc confirmat qui vetat jurare, quod pertinet ad justitiam regni cœlorum. Sicut enim falsum loqui non potest qui non loquitur, sic pejerare non potest qui non jurat. Sed tamen quoniam jurat qui adhibet testem Deum, diligenter considerandum est hoc capitulum, ne contra præceptum Domini Apostolus fecisse videatur, qui sæpe hoc modo juravit, cum dicit, Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior: & ite-

Galat. 1. 20. 2. Cor. 11. 31. „ rum, Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quia non mentior. Tale est etiam illud,

Rom. 1. 9. „ Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo in Euangelio Filii ejus, quomodo sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis. Nisi forte quis dicat tunc habendam esse jurationem, cum per aliquid dicitur per quod juratur: ut non juraverit, quia non dixit, Per Deum; sed dixit, Testis est Deus. Ridiculum est hoc putare: tamen propter *a*) contentiosos aut multum tardos, ne aliquid interesse quis putet, sciat etiam

1. Cor. 15. 31. hoc modo jurasse Apostolum dicentem, Quotidie morior, per vestram gloriam. Quod ne quis existimet ita dictum, tamquam si dicere-

a) In undecim MSS. *propter calumniosos aut multum tardiores.*

ceretur, Veſtra gloria me facit quotidie mori; ſicut dicitur, Per illius magiſterium doctus factus eſt, id eſt, illius magiſterio factum eſt ut perfecte doceretur: Græca exemplaria dijudicant, in quibus ſcriptum eſt, νὴ τὴν καύχησιν ὑμετέραν, quod nonniſi a jurante dicitur. Ita ergo intelligitur præcepiſſe Dominum ne juretur, ne quiſquam ſicut bonum appetat jusjurandum, & aſſiduitate jurandi ad perjurium per conſuetudinem delabatur. Quapropter qui intelligit, non in bonis, ſed in neceſſariis jurationem habendam, refrenet ſe quantum poteſt, ut non ea utatur, niſi neceſſitate, cum videt pigros eſſe homines ad credendum, quod eis utile eſt credere, niſi juratione *a*) firmentur. Ad hoc itaque pertinet quod ſic dicitur, *Sit autem ſermo veſter, Eſt, eſt; Non, non:* hoc bonum eſt, & appetendum. *Quod autem amplius eſt, a malo eſt:* id eſt, ſi jurare cogeris, ſcias de neceſſitate venire infirmitaris eorum, quibus aliquid ſuades: quæ infirmitas utique malum eſt, unde nos quotidie liberari deprecamur, cum dicimus, Libera nos a malo. Itaque non dixit, Quod autem amplius eſt, malum eſt; tu enim *Matth. 6. 11.* non malum facis, qui bene uteris juratione, quæ etſi non bona, tamen neceſſaria eſt, ut alteri perſuadeas qnod utiliter ſuades: ſed *a malo eſt*, illius cujus infirmitate jurare cogeris. Sed nemo novit niſi qui expertus eſt, quam ſit difficile & conſuetudinem jurandi exſtinguere, & numquam temere facere quod nonnumquam facere neceſſitas cogit.

52. Quæri autem poteſt, cum diceretur, *Ego autem dico vobis, non jurare omnino,* cur additum ſit, *neque per cœlum, quia thronus Dei eſt*: & cetera uſque ad id quod dictum eſt, *neque per caput tuum.* *Matt. 5. 34.* Credo propterea, quia non putabant Judæi ſe teneri jurejurando, ſi per iſta juraſſent: & quoniam audierant, *Reddes autem Domino jusjurandum tuum*; non ſe putabant Domino debere jusjurandum, ſi per cœlum aut terram, aut per Jeroſolymam, aut per caput ſuum jurarent: quod non vitio præcipientis, ſed illis male intelligentibus factum eſt. Itaque Dominus docet nihil eſſe tam vile in creaturis Dei, ut per hoc quiſque pejerandum arbitretur: quando a ſummis uſque ad ima divina providentia creata regantur, incipiens a throno Dei uſque ad capillum album aut nigrum. *Neque per cœlum*, inquit, *quia thronus Dei eſt, neque per terram, quia ſcabellum pedum ejus eſt:* id eſt, cum juras per cœlum aut terram, non te arbitreris non debere Domino jusjurandum tuum; quia per eum ju-

a) In tribus MSS. *firmetur.*

rare convinceris cujus cœlum thronus eſt, & cujus ſcabellum terra eſt. *Neque per Jeroſolymam, quia civitas eſt magni regis:* melius quam ſi diceret, mea; cum tamen hoc dixiſſe intelligatur. Et quia ipſe utique Dominus eſt, Domino jusjurandum debet, qui per Jeroſolymam jurat. *Neque per caput tuum juraveris.* Quid enim poterat quisque magis ad ſe pertineri arbitrari, quam caput ſuum? Sed quomodo noſtrum eſt, ubi poteſtatem faciendi unius capilli albi aut nigri non habemus? Ergo Deo debet jusjurandum ineffabiliter tenenti omnia, & ubique præſenti, quisquis etiam per caput ſuum jurare voluerit: & hic etiam cetera intelliguntur, quæ omnia utique dici non poterant, ſicut illud commemoravimus dictum ab Apoſtolo, „Quotidie morior per veſtram gloriam, Quam „ jurationem ut Domino ſe debere oſtenderet, addidit, quam ha„ beo in Chriſto Ieſu.

53. Verumtamen propter carnales dico, non oportet opinari quod dictum eſt cœlum thronus Dei, & terra ſcabellum pedum ejus, quod ſic habeat Deus collocata membra in cœlo & in terra, ut nos cum ſedemus: ſed illa ſedes judicium ſignificat: & quoniam in hoc univerſo mundi corpore maximam ſpeciem cœlum habeat, & terra minimam; tamquam præſentior ſit excellenti pulcritudini vis divina, minimam vero ordinet in extremis atque in infimis, ſedere in cœlo dicitur terramque calcare. Spiritaliter autem ſanctas animas cœli nomen ſignificat; & terræ, peccatrices: & quoniam ſpiritalis omnia judicat, ipſe autem a nemine judicatur, convenienter dicitur ſedes Dei: peccator vero cui dictum eſt, Terra es, & in terram ibis; quia per juſtitiam meritis digna tribuentem, in infimis ordinatur, & qui in lege manere noluit, ſub lege *a)* punitur, congruenter accipitur ſcabellum pedum ejus.

1. Cor. 2. 15.

Gen. 3. 19.

CAPUT XVIII.

54. SED jam ut iſtam quoque concludamus ſummam, quid laborioſius & operoſius dici aut cogitari poteſt, ubi omnes nervos induſtriæ ſuæ animus fidelis exerceat, quam in vitioſa conſuetudine ſuperanda? præcidat membra impedientia regnum cœlorum, nec dolore frangatur: toleret in conjugali fide omnia, quæ quamvis ſint moleſtiſſima, crimen tamen illicitæ corruptionis, id eſt, fornicationis non habent: veluti ſi uxorem quisque habeat, ſive ſterilem, ſive deformem corpore, ſive debilem membris, vel cæcam, vel ſurdam, vel claudam, vel ſi quid aliud, ſive morbis & doloribus languoribusque confectam, & quidquid excepta fornicatio-

a) Arnulſenſis cod. *ſub lege ponitur.*

tione cogitari potest vehementer horribile, pro fide & societate sustineat; neque solum talem non abjiciat, sed etiam si non habeat, non ducat eam quæ soluta est a viro, pulcram, sanam, divitem, fecundam. Quœ si facere non licet, multo minus sibi licere arbitretur ad ullum alium illicitum concubitum accedere: fornicationemque sic fugiat, ut ab omni turpi corruptione sese extrahat. Verum loquatur, neque id jurationibus crebris, sed morum probitate commendet: rebellantes adversum se omnium malarum consuetudinum innumerabiles turbas, de quibus ut omnes intelligerentur, paucæ commemoratæ sunt, confugiens ad arcem Christianæ militiæ, tamquam de loco superiore prosternat. Sed quis tantos labores inire audeat, nisi qui sic flagrat amore justitiæ, ut tamquam fame & siti vehementissime accensus, & nullam sibi vitam donec ea satietur existimans, vim faciat in regnum cœlorum? Non enim aliter esse poterit fortis ad toleranda omnia, quæ in præcidendis consuetudinibus laboriosa & ardua & omnino difficilia sæculi hujus amatores putant. *Beati* ergo *qui esuriunt & sitiunt justitiam;* *Matt. 5.*
quoniam ipsi saturabuntur. *6.*

55. Verumtamen in his laboribus cum quisque difficultatem patitur, & per dura & aspera gradum faciens circumvallatus variis tentationibus, & hinc atque hinc insurgere præteritæ vitæ *a*) moles intuens, timet ne aggressa implere non possit, arripiat consilium, ut auxilium mereatur. Quod est autem aliud consilium nisi ut infirmitatem aliorum ferat, & ei quantum potest opituletur, qui suæ divinitus desiderat subveniri? Consequenter itaque præcepta misericordiæ videamus. Mitis autem & misericors unum videntur; sed hoc interest, quod mitis, de quo superius tractatum est, pietate non contradicit divinis sententiis, quæ in sua peccata proferuntur, neque illis Dei sermonibus quos nondum intelligit; sed nullum beneficium præstat ei, cui non contradicit nec resistit; misericors autem ita non resistit, ut propter ejus correctionem id faciat, quem redderet resistendo pejorem.

56. SEQVITVR ergo Dominus, & dicit: * *Audistis quia di-* CAPVT
ctum est, Oculum pro oculo, & dentem pro dente. * *Ego autem dico vo-* XIX.
bis non resistere adversus malum: sed si quis te percusserit in dexteram ma- *Matt. 5.*
xillam tuam, præbe illi & alteram: * *& qui voluerit tecum judicio conten-* *v. 38.*
dere & tunicam tuam tollere, remitte illi & vestimentum: * *& qui te an-* *v. 39.*
gariaverit mille passus, vade cum illo alia duo. * *Omni petenti te da, &* *v. 40.*
qui *v. 41.* *v. 42.*

a) Sic MSS. & Mar. At Am. Er. & Lov. *vita molestias.*

qui voluerit a te mutuari, ne averſatus fueris. Phariſæorum juſtitia minor eſt, non excedere in vindicta modum, ne plus rependat quisque quam accepit: & magnus hic gradus eſt. Nemo enim facile invenitur qui pugno accepto pugnum reddere velit; & uno a conviciante verbo audito, unum & quod tantumdem valeat referre contentus ſit: ſed ſive ira perturbatus immoderatius vindicat; ſive quia juſtum putat, eum qui læſit prior gravius lædi, quam læſus eſt qui non læſerat. Talem animum magna ex parte refrenavit lex, in qua ſcriptum eſt, *Oculum pro oculo, & dentem pro dente:* quibus nominibus ſignificatur modus, ut injuriam vindicta non tranſeat. Et hæc eſt pacis inchoatio: perfecta antem pax eſt, talem penitus nolle vindictam.

57. Inter illud ergo primum quod præter legem eſt, ut majus malum pro minore malo reddatur, & hoc quod Dominus perficiendis diſcipulis dixit, ne pro malo ullum malum reddatur; medium quemdam locum tenet, ut tantum reddatur quantum acceptum eſt, per quod a ſumma diſcordia ad ſummam concordiam pro temporum diſtributione tranſitus factus eſt. Quisquis ergo malum infert prior ſtudio lædendi & nocendi, vide quantum diſtet ab eo qui nec læſus rependit. Quisquis autem nulli prior male fecit, ſed tamen læſus rependit gravius, vel voluntate vel facto, receſſit aliquantum a ſumma iniquitate, & proceſſit ad ſummam juſtitiam, & tamen nondum tenet quod lex quæ per Moyſen data eſt imperavit. Qui ergo tantum reddit quantum accepit, jam donat aliquid: non enim tantam pœnam meretur nocens, quantam ille qui ab eo læſus innocens paſſus eſt. Hanc ergo inchoatam, non ſeveram, ſed miſericordem juſtitiam ille perficit, qui legem venit implere, non ſolvere. Duos ergo adhuc gradus qui interſunt intelligendos reliquit, & de ipſo ſummo miſericordiæ culmine dicere maluit. Nam eſt adhuc quod faciat, qui non implet iſtam magnitudinem præcepti, quæ pertinet ad regnum cœlorum; ut non reddat tantum, ſed minus, velut pro duobus pugnis unum, aut pro evulſo oculo aurem præcidat. Hinc aſcendens qui omnino nihil rependerit, propinquat præcepto Domini: nec tamen adhuc ibi eſt. Parum enim adhuc videtur Domino, ſi pro malo quod acceperis nihil rependas mali, niſi etiam amplius ſis paratus accipere. Quapropter non ait, *Ego autem dico vobis*, non reddere malum pro malo: quamquam hoc etiam magnum præceptum ſit; ſed ait, *non reſiſtere adverſus malum*: ut non ſolum non rependas quod tibi fuerit irrogatum,

gatum, ſed etiam non reſiſtas quo minus aliud irrogetur. Hoc eſt enim quod etiam conſequenter exponit: *Sed ſi quis te percuſſerit in dextram maxillam tuam, præbe illi & alteram:* non enim ait, Si quis te percuſſerit, noli tu percutere; ſed, para te adhuc percutienti. Quod ad miſericordiam pertinere, hi maxime ſentiunt, qui eis quos multum diligunt, tamquam filiis vel quibuslibet dilectiſſimis ſuis ægrotantibus ſerviunt vel parvulis vel phreneticis, a quibus multa ſæpe patiuntur, & ſi eorum ſalus id exigat, præbent ſe etiam ut plura patiantur, donec vel ætatis vel morbi infirmitas tranſeat. Quos ergo Dominus medicus animarum, curandis proximis inſtruebat: quid eos aliud docere poſſet, niſi ut eorum, quorum ſaluti conſulere vellent, imbecillitates æquo animo tolerarent? OMNIS namque IMPROBITAS ex imbecillitate animi venit: quia nihil innocentius eſt eo qui in virtute perfectus eſt.

58. Quæri autem poteſt, quid ſibi velit dextera maxilla. Sic enim in exemplaribus Græcis, quibus major fides habenda eſt, invenitur: nam multa Latina, maxillam tantum habent, non etiam dexteram. Facies eſt autem qua quisque cognoſcitur: & legimus *1. Cor. 11, 20.*
„ apud Apoſtolum, Toleratis enim, ſi quis vos in ſervitutem redi-
„ git, ſi quis devorat, ſi quis accipit, ſi quis extollitur, ſi quis
„ in faciem vos cædit: deinde continuo ſubjungit, Secundum ignobilitatem dico, ut exponat quid ſit in faciem cædi, hoc eſt contemni atque deſpici. Quod quidem non ideo dicit Apoſtolus, ut illos non ſuſtinerent; ſed ut ſe magis, qui eos ſic diligeret, ut ſeipſum pro eis vellet impendi. Sed quoniam facies non poteſt dici dextera & ſiniſtra, & tamen nobilitas & ſecundum Deum & ſecundum hoc ſæculum poteſt eſſe; ita diſtribuitur tamquam in dexteram maxillam & ſiniſtram, ut in quocumque diſcipulo Chriſti contemtum fuerit quod Chriſtianus eſt, multo magis in ſe contemni paratus ſit, ſi quos hujus ſæculi honores habet. Sicut idem Apoſtolus, cum in eo perſequerentur homines nomen Chriſtianum, ſi taceret de dignitate quam habebat in ſæculo, non præbuerat alteram maxillam, cædentibus dexteram. Non enim dicendo, Civis Romanus ſum, non erat paratus hoc in ſe contemni, quod pro minimo habebat, ab eis qui in illo nomen tam pretioſum & ſalutare contemſerant. *Act. 22. 26.* Numquid enim ideo minus poſteà vincula toleravit, quæ civibus Romanis non licebat imponi, aut quemquam de hac injuria voluit accuſare? Et ſi qui ei propter civitatis Romanæ nomen pepercerunt, non tamen ille ideo non præbuit

quod ferirent, cum eos a tanta perversitate corrigere cuperet patientia sua, quos videbat in se sinistras partes magis quam dexteras honorare. Illud est enim tantum attendendum, quo animo faceret omnia, quam benevole & clementer in eos, a quibus ista patiebatur. Nam & pontificis jussu palma percussus, quod contu-
Act. 23. 3. meliose visus est dicere, cum ait, Percutiet te Deus paries dealbate, minus intelligentibus convicium sonat; intelligentibus vero prophetia est. Paries quippe dealbatus, hypocrisis est, id est, simulatio sacerdotalem præferens dignitatem, & sub hoc nomine tamquam candido tegmine interiorem quasi luteam turpitudinem
Ibidem 4. & 5. Exod. 22. 28. occultans. Nam quod humilitatis fuit, mirabiliter custodivit, cum ei diceretur, Principi sacerdotum maledicis? respondit, Nescivi fratres, quia princeps est sacerdotum, scriptum est enim, Principi populi tui non maledices. Ubi ostendit quanta tranquillitate illud dixisset, quod iratus dixisse videbatur, quod tam cito, tam mansuete respondit, quod ab indignantibus & perturbatis fieri non potest. Et in eo ipso intelligentibus verum dixit, Nescivi quia princeps est sacerdotum: tamquam si diceret, Ego alium scivi principem sacerdotum, pro cujus nomine ista sustineo, cui maledicere fas non est, & cui vos maledicitis, cum in me nihil aliud quam ejus odistis nomen. Sic ergo oportet non simulate ista jactare, sed in ipso corde esse ad omnia præparatum, ut possit ca-
Psal. 56. 8. nere illud Propheticum, Paratum cor meum Deus, paratum cor meum. Multi enim alteram maxillam præbere noverunt, diligere vero illum, a quo feriuntur, ignorant. At vero ipse Dominus, qui utique præcepta quæ docuit primus implevit, percutienti se in ma-
Joann. 18. 23. xillam ministro sacerdotis non præbuit alteram; sed insuper dixit, Si male locutus sum, exprobra de malo; si bene, quid me cædis? Non tamen ideo paratus corde non fuit, non solum in alteram maxillam cædi pro salute omnium, sed etiam toto corpore crucifigi.

Matth. 5. 40. 59. Ergo & illud quod sequitur, *Et qui voluerit tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere remitte illi & vestimentum*, ad præparationem cordis, non ad ostentationem operis præceptum recte intelligitur. Sed de tunica & vestimento quod dictum est, non in eis solis, sed in omnibus faciendum est, quæ aliquo jure temporaliter nostra esse dicimus. Si enim de necessariis hoc imperatum est, quanto magis superflua contemnere convenit? Verumtamen ea quæ nostra dixi, eo genere includenda sunt, quo Dominus ipse præscribit, dicens, *Si quis vult judicio tecum contendere, & tunicam*

tuam

tuam tollere. Omnia ergo illa intelligantur, de quibus judicio nobiscum contendi potest, ita ut a nostro jure in jus illius transeant, qui contendit vel pro quo contendit: sicuti est vestis, domus, fundus, jumentum, & generaliter omnis pecunia. Quod utrum etiam de servis accipiendum sit, magna quæstio est. Non enim Christianum oportet sic possidere servum, quomodo equum aut argentum: quamquam fieri possit, ut majore pretio valeat equus quam servus, & multo magis aliquid aureum vel argenteum. Sed ille servus, si rectius & honestius & ad Deum colendum accommodatius abs te domino educatur, aut regitur, quam ab illo potest qui eum cupit auferre; nescio utrum quisquam dicere audeat, ut vestimentum eum debere contemni. Hominem namque homo tamquam seipsum diligere debet, cui ab omnium Domino, sicut ea quæ sequuntur ostendunt, etiam ut inimicos diligat imperatur.

60. Sane animadvertendum est, omnem tunicam vestimentum esse, non omne vestimentum tunicam esse. Vestimenti ergo nomen plura significat quam nomen tunicæ. Et ideo sic dictum esse arbitror, *Et qui voluerit tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, remitte illi & vestimentum:* tamquam si diceret, Qui voluerit tunicam tuam tollere, remitte illi & si quid aliud indumenti habes. Ideo nonnulli *pallium* interpretati sunt, quod Græce positum est ἱμάτιον.

61. *Et qui te angariaverit*, inquit, *mille passus, vade cum illo alia duo.* Et hoc utique non tam ut pedibus agas, quam ut animo sis paratus. Nam in ipsa Christiana historia, in qua est auctoritas, nihil tale invenies factum esse a sanctis, vel ab ipso Domino, cum in homine quem suscipere dignatus est, vivendi nobis præberet exemplum: cum tamen omnibus fere locis eos invenias paratos fuisse æquo animo tolerare quidquid eis improbe fuisset ingestum. Sed verbi gratia dictum putamus, *Vade cum eo alia duo*? an tria compleri voluit, quo numero significatur perfectio; ut meminerit quisque cum hoc facit, perfectam se implere justitiam, misericorditer perferendo infirmitates eorum quos vult sanos fieri? Potest videri propterea etiam tribus exemplis hæc præcepta insinuasse: quorum primum est, si quis te percusserit in maxillam; secundum, si quis tunicam tollere voluerit; tertium, Si quis mille passus angariaverit: in quo tertio exemplo simplo duplum additur, ut triplum compleatur. Qui numerus hoc loco si non, ut dictum est, significat perfectionem; illud accipiatur, quod in præcipiendo tamquam tolerabilius incipiens paulatim creverit,

Matth. 5. 41.

donec perveniret usque ad duplum aliud perferendum. Nam primo præberi voluit alteram maxillam, cum fuerit dextra percussa, ut minus perferre paratus sis, quam pertulisti. Quidquid enim dextera significat, & carius est utique quam id quod sinistra significat: & qui in re cariore aliquid pertulit, si & in viliore perferat, minus est. Deinde illi qui tunicam vult tollere, jubet & vestimentum remitti: quod aut tantumdem est, aut non multo amplius; non tamen duplum. Tertio de mille passibus, quibus addenda dicit duo millia, usque ad duplum aliud perferas jubet: ita significans, sive aliquanto minus quam jam fuit, sive tantumdem, sive amplius quisque improbus in te esse voluerit, æquo animo tolerandum esse.

CAPUT XX.

62. IN his sane generibus trium exemplorum nullum genus injuriæ prætermissum esse video. Namque omnia in quibus improbitatem aliquam patimur, in duo genera dividuntur; quorum alterum est quod restitui non potest; alterum quod potest. Sed in illo quod restitui non potest, vindictæ solatium quæri solet. Quid enim prodest quod percussus repercutis? Numquid propterea illud quod in corpore læsum est, restituitur in integrum? Sed tumidus animus talia fomenta desiderat, sanum autem firmumque ista non juvant; quin potius misericorditer perferendam alterius infirmitatem judicat, quam alieno supplicio suam mitigandam, quæ nulla est.

Vindicta quæ ad correctionem valet, non vetatur.

63. Neque hic ea vindicta prohibetur, quæ ad correctionem valet: etiam ipsa enim pertinet ad misericordiam; nec impedit illud propositum, quo quisque paratus est ab eo quem correctum esse vult, plura perferre. Sed huic vindictæ referendæ non est idoneus, nisi qui odium quo solent flagrare qui se vindicare desiderant, dilectionis magnitudine superaverit. Non enim metuendum est ne odisse parvulum filium parentes videantur, cum ab eis vapulat peccans, ne peccet ulterius. Et certe perfectio dilectionis ipsius Dei Patris imitatione nobis proponitur, cum in sequen-
Matth. 5. 44. „ tibus dicitur, Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui ode-
„ runt vos, & orate pro eis qui vos persequuntur: & tamen de
Prov. 3. 12. „ ipso dicitur per Prophetam, Quem enim diligit Dominus, cor-
Lucæ 12. 47. „ ripit, flagellat autem omnem filium quem recipit. Dicit & Do-
„ minus, Servus qui nescit voluntatem domini sui, & facit digna
„ plagis, vapulabit pauca: servus autem qui scit voluntatem do-
„ mini sui, & facit digna plagis, vapulabit multa. Non ergo quæ-

ritur,

ritur, nifi ut & ille vindicet, cui rerum ordine poteftas data eft; & ea voluntate vindicet, qua pater in parvulum filium, quem per ætatem odiffe nondum poteft. Hinc enim aptiffimum exemplum ducitur, quo fatis appareat, poffe peccatum amore potius vindicari, quam impunitum relinqui: ut illum in quem vindicat non pœna miferum, fed correctione beatum velit: paratus tamen, fi opus fit æquo animo plura tolerare ab eo illata, quem vult effe correctum, five in eum habeat poteftatem coercendi, five non habeat.

64. Magni autem & fancti viri, qui jam optime fcirent, mortem iftam quæ animam diffolvit a corpore, non effe formidandam, fecundum eorum tamen animum qui illam timerent, nonnulla peccata morte punierunt, quod & viventibus utilis metus incuteretur, & illis qui morte puniebantur, non ipfa mors nocere, fed peccatum, quod augeri poffet, fi viverent. Non temere illi judicabant, quibus tale judicium donaverat Deus. Inde eft quod Elias multos morte affecit, & propria manu, & igne divinitus impetrato: quod & alii multi magni & divini viri eodem fpiritu confulendi rebus humanis non temere fecerunt. De quo Elia cum exemplum dediffent difcipuli, Domino commemorantes quid ab eo factum fit, ut etiam ipfis daret poteftatem petendi de cœlo ignem ad confumendum eos, qui fibi hofpitium non præberent; reprehendit in eis Dominus non exemplum Prophetæ fancti, fed ignorantiam vindicandi, quæ adhuc erat in rudibus: animadvertens eos non amore correctionem, fed odio defiderare vindictam. Itaque poftea quam eos docuit quid effet diligere proximum tamquam feipfum, infufo etiam Spiritu-fancto, quem decem diebus completis poft afcenfionem fuam defuper ut promiferat, mifit, non defuerunt tales vindictæ, quamvis multo rarius quam in veteri Teftamento. Ibi enim ex majore parte fervientes timore premebantur: hic autem maxime dilectione liberi nutriebantur. Nam & verbis apoftoli Petri Ananias & uxor ejus, ficut in Actibus Apoftolorum legimus, exanimes ceciderunt, nec refufcitati funt, fed fepulti.

3. Reg. 18. 40. 4. Reg. 1. 10. Luc. 9. 54. Act. 2. 1. Act. 5. 5.

65. Sed fi huic libro hæretici * qui adverfantur veteri Teftamento, nolunt credere, Paulum apoftolum quem nobifcum legunt, intueantur dicentem de quodam peccatore, quem tradidit fatanæ in interitum carnis, ut anima falva fit. Et fi nolunt hic mortem intelligere, (fortaffe enim incertum eft,) quamlibet vindictam per fatanam factam ab Apoftolo fateantur: quod non eum

** Manichæi. 1. Cor. 5. 5.*

odio, sed amore fecisse manifestat illud adjectum, ut anima salva sit. Aut in illis libris quibus ipsi magnam tribuunt auctoritatem, animadvertant quod dicimus, ubi scriptum est apostolum Thomam imprecatum cuidam, a quo palma percussus esset, atrocissimæ mortis supplicium, anima tamen ejus commendata, ut in futuro ei sæculo parceretur, cujus a leone occisi, a cetero corpore discerptam manum canis intulit mensis, in quibus convivabatur Apostolus. Cui scripturæ licet nobis non credere; non est enim in catholico canone: illi tamen eam & legunt, & tamquam incorruptissimam verissimamque honorant, qui adversus corporales vindictas quæ sunt in veteri Testamento, nescio qua cæcitate acerrime sæviunt, quo animo & distributione temporum factæ sint omnino nescientes.

66. Tenebitur ergo in hoc injuriarum genere, quod per vindictam luitur, iste a *a*) Christianis modus, ut accepta injuria non surgat in odium, sed infirmitatis misericordia paratus sit animus plura perpeti; nec correctionem negligat, qua vel consilio vel auctoritate vel potestate uti potest. Aliud injuriarum genus est, quod in integrum restitui potest: cujus duæ species, una ad pecuniam, altera ad operam pertinet. Quapropter illius de tunica & vestimento, hujus de angaria mille passuum & duum millium exempla subjecta sunt: quia & reddi vestimentum potest; & quem adjuveris opera, potest te etiam ipse, si opus fuerit, adjuvare. Nisi forte ita potius distinguendum est, ut prius quod positum est de percussa maxilla, omnia significet quæ sic ingeruntur ab improbis, ut restitui non possint nisi vindicta: secundum quod positum est de vestimento omnia significet quæ possunt restitui sine vindicta, & ideo forte additum est, *Qui voluerit tecum judicio contendere*, quia quod per judicium aufertur, non ea vi putatur auferri, cui vindicta debeatur: tertium vero ex utroque confectum sit, ut & sine vindicta & cum vindicta possit restitui. Nam qui operam indebitam violenter exigit sine ullo judicio, sicut facit qui angariat hominem improbe, & cogit se illicite adjuvari ab invito, & pœnam improbitatis potest luere, & operam reddere, si hanc ille repetat qui improbum pertulit. In his ergo omnibus generibus injuriarum Dominus docet patientissimum & misericordissimum, & ad plura perferenda paratissimum animum Christiani esse oportere.

67. Sed

a) MSS. tres, *iste Christianus modus*. Paulo post in omnibus fere MSS. *surgat odium*, prætermissa præpositione *in*.

67. Sed quoniam parum eſt non nocere, niſi etiam præſtes beneficium quantum potes, conſequenter adjungit, & dicit, *Omni petenti te da, & qui voluerit mutari a te, ne averſatus fueris. Omni petenti*, inquit; non, omnia petenti: ut id des quod dare honeſte & juſte potes. Quid ſi enim pecuniam petat; qua innocentem conetur opprimere? Quid ſi poſtremo ſtuprum petat? Sed ne multa perſequar quæ ſunt innumerabi[illegible], id profecto dandum eſt, quod nec tibi nec alteri noceat, quantum ſciri aut credi ab homine poteſt: & cui juſte negaveris quod petit, indicanda eſt ipſa juſtitia, ut non eum inanem dimittas. Ita omni petenti te dabis, quamvis non ſemper id quod petit dabis; & aliquando melius aliquid dabis, cum petentem injuſta correxeris. Matth. 5. 42.

68. Quod autem ait, *Qui voluerit a te mutuari, ne averſatus fueris:* [illegible] animum referendum eſt. Hilarem enim datorem diligit Deus. Mutuatur autem omnis qui accipit, etiam ſi non ipſe ſoluturus eſt: cum enim miſericordibus Deus plura reſtituat, omnis qui beneficium præſtat, fœneratur. Aut ſi non placet accipere mutuantem niſi eum qui accipit redditurus, intelligendum eſt Dominum duo ipſa genera præſtandi eſſe complexum. Namque aut donamus quod damus benevole, aut redditurо commodamus. Et plerumque homines, qui propoſito divino præmio donare parati ſunt, ad dandum quod mutuum petitur pigri fiunt, quaſi nihil recepturi a Deo, cum rem quæ datur, ille qui accipit exſolvat. Recte itaque ad hoc beneficii tribuendi genus nos divina hortatur auctoritas dicens, *Et qui voluerit a te mutuari, ne averſatus fueris:* id eſt, ne propterea voluntatem alienes ab eo qui petit, quia & pecunia tua vacabit, & Deus tibi non redditurus eſt, cum homo reddiderit: ſed cum id ex præcepto Dei facis, apud illum qui hæc jubet, infructuoſum eſſe non poteſt. 2. Cor. 2. 9.

CAPUT XXI.

69. DEINDE adjungit, & dicit: * *Audiſtis quia dictum eſt, Diliges proximum tuum, & oderis inimicum tuum.* * *Ego autem dico vobis, diligite inimicos veſtros, benefacite his qui vos oderunt, & orate pro eis qui vos perſequuntur:* * *ut ſitis filii Patris veſtri qui in cælis eſt, qui ſolem ſuum oriri jubet ſuper bonos & malos, & pluit ſuper juſtos & injuſtos.* * *Si enim dilexeritis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & Publicani hoc faciunt?* * *Et ſi ſalutaveritis fratres veſtros tantum, quid amplius facitis? nonne & Ethnici hoc ipſum faciunt?* * *Eſtote ergo vos perfecti, ſicut & Pater veſter, qui in cælis eſt, perfectus eſt.* Nam ſine iſta dilectione, qua etiam inimicos & perſecutores noſtros diligere Matth. 5. v. 43. v. 44. v. 45. v. 46. v. 47. v. 48.

jube-

jubemur, ea quæ superius dicta sunt implere quis potest? Perfectio autem misericordiæ, qua plurimum animæ laboranti consulitur, ultra dilectionem inimici porrigi non potest, & ideo sic clauditur: *Estote ergo vos perfecti, sicut & Pater vester, qui in cælis est, perfectus est.* Ita tamen ut Deus intelligatur perfectus tamquam Deus, & anima perfecta tamquam anima.

70. Gradum tamen esse aliquem in Pharisæorum justitia, quæ ad Legem veterem pertinet, hinc intelligitur, quod multi homines eos etiam a quibus diliguntur oderunt, sicut luxuriosi filii parentes coercitores luxuriæ suæ: adscendit ergo aliquem gradum qui proximum diligit, quamvis adhuc oderit inimicum. Ejus autem imperio, qui venit Legem implere, non solvere, perficiet benevolentiam & benignitatem, cum eam usque ad inimici dilectionem perduxerit. Nam ille gradus quamvis nonnullus sit, tam parvus est tamen, ut cum publicanis etiam possit esse communis. Nec quod in Lege dictum est, *Oderis inimicum tuum*, vox jubentis justo accipienda est, sed permittentis infirmo.

Præcepto de diligendis inimicis nihil in Scripturis contrarium.

71. Oritur hic sane nullo modo dissimulanda quæstio, quod huic præcepto Domini, quo nos hortatur diligere inimicos nostros, & benefacere his qui nos oderunt, & orare pro his qui nos persequuntur, multæ aliæ Scripturarum partes minus diligenter & sobrie considerantibus videntur adversæ; quia & in Prophetis inveniuntur multæ imprecationes adversus inimicos, quæ maledictiones putantur: sicut est illud: Fiat mensa eorum in laqueum: & cetera quæ ibi dicuntur. Et illud, Fiant filii ejus pupulli, & uxor ejus vidua: & quæ alia vel supra vel infra in eodem Psalmo in personam Judæ per Prophetam dicuntur. Multa alia usquequaque in Scripturis reperiuntur, quæ videantur esse contraria & huic præcepto Domini, & illi Apostolico, quo ait, Benedicite, & nolite maledicere: cum & de Domino scriptum sit, quod maledixerit civitatibus, quæ verbum ejus non acceperunt; & memoratus Apostolus, de quodam ita dixerit, Reddet illi Dominus secundum opera illius.

Psal. 68. 23. Psal. 108. 9. Rom. 12. 14. Matt. 11. 21. Luca 10. 13. 2. Tim. 4. 14.

72. Sed hæc facile solvuntur, quia & Propheta per imprecationem quid esset futurum cecinit, non optantis voto, sed spiritu prævidentis: ita & Dominus, ita & Apostolus: quamquam in horum etiam verbis non hoc invenitur quod optaverint, sed quod prædixerint. Non enim cum ait Dominus, Væ tibi Capharnaum, aliud sonat nisi aliquid ei mali eventurum merito infidelitatis: quod

futu-

futurum Dominus non malevolentia optabat, ſed divinitate cernebat. Et Apoſtolus non ait, Reddat; ſed, Reddet illi Dominus ſecundum opera ejus: quod verbum prænuntiantis eſt, non imprecantis. Sicut & de illa hypocriſi Judæorum, de qua jam dictum * eſt, cui everſionem imminere cernebat, dixit, Percutiet te Deus paries dealbate. Prophetæ autem maxime ſolent figura imprecantis futura prædicere, ſicut figura præteriti temporis ea quæ ventura erant ſæpe cecinerunt: ſicut eſt illud, Quare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania? Non enim dixit, Quare frement gentes, & populi meditabuntur inania: cum ea non quaſi jam transacta meminiſſet, ſed ventura proſpiceret. Tale etiam illud eſt, Diviſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtimentum meum miſerunt ſortem: & hic enim non dixit, Divident ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtimentum meum mittent ſortem. Nec tamen de his verbis quiſquam calumniatur, niſi qui non ſentit varietatem iſtam figurarum in loquendo nihil veritati rerum minuere, & plurimum addere affectibus animorum.

* *Supra cap. 19, n. 58. Act. 23. 3.* — *Pſal. 2. 1.* — *Pſ. 21. 19.*

73. SED illud magis urget iſtam quæſtionem, quod dicit apoſtolus Joannes, „Si quis ſcit peccare fratrem ſuum peccatum non ad mortem, poſtulabit, & dabit illi Dominus vitam qui peccat non ad mortem: eſt autem peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roget. Aperte enim oſtendit eſſe quoſdam fratres pro quibus orare non nobis præcipitur, cum Dominus etiam pro perſecutoribus noſtris orare jubeat. Nec iſta quæſtio ſolvi poteſt, niſi fateamur eſſe aliqua peccata in fratribus, quæ inimicorum perſecutione graviora ſint. Fratres autem Chriſtianos ſignificari, multis divinarum Scripturarum documentis probari poteſt. Manifeſtiſſimum tamen illud eſt, quod Apoſtolus ita ponit, „Sanctificatus eſt enim vir infidelis in uxore, & ſanctificata eſt mulier infidelis in fratre. Non enim addidit, noſtro: ſed manifeſtum exiſtimavit, cum fratris nomine Chriſtianum intelligi voluit, qui infidelem haberet uxorem. Et ideo paulo poſt dicit, „Quod ſi infidelis diſcedit, diſcedat: non autem ſervituti ſubjectus eſt frater vel ſoror in hujuſmodi. Peccatum ergo fratris ad mortem puto eſſe, cum poſt agnitionem Dei per gratiam Domini noſtri Jeſu Chriſti quiſque oppugnat fraternitatem, & adverſus ipſam gratiam, qua reconciliatus eſt Deo, invidentiæ facibus agitatur. * Peccatum autem non ad mortem eſt, ſi quiſquam non amorem a fratre alienaverit, ſed officia fraternitatis debita per aliquam infirmitatem animi non exhibuerit. Quapropter & Dominus in cru-

CAPUT XXII. — *1. Joan. 5. 16.* — *Matth. 5. 44.* — *1. Cor. 7. 14.* — *Ibidem 15* — *Peccatum ad mortem.* — * *Suppl. ſi in hac perverſitate ſi*

nierit hanc vitam, ex. 1. Retr. 19. num. 7. ce ait, Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt: nondum enim gratiæ Spiritus sancti participes facti societatem sanctæ fraternitatis inierant. Et beatus Stephanus in Actibus Apostolorum orat Luc. 23. 34. pro eis a quibus lapidatur; quia nondum Christo crediderant, ne- Act. 7. 59. que adversus illam communem gratiam dimicabant. Et Apostolus Paulus propterea credo non orat pro Alexandro, quia jam frater erat, & ad mortem, id est, invidentia fraternitatem oppugnando, peccaverat. Pro his autem qui non abruperant amorem, sed 2. Tim. 4. 14. timore succubuerant, orat ut ignoscatur. Sic enim dicit: Alexan- „ der ærarius multa mihi mala ostendit: reddet illi Dominus secun- „ dum opera ejus, quem & tu devita: valde enim restitit nostris sermonibus. Deinde subjungit pro quibus orat, ita dicens: In prima „ mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: „ non illis imputetur.

74. Ista differentia peccatorum Judam tradentem a Petro negante distinguit: non quia pænitenti non sit ignoscendum, ne con- Luc. 17. 3. Matth. 18. 22. tra illam sententiam Domini veniamus, qua præcipit semper ignoscendum esse fratri petenti, ut sibi frater ignoscat: sed quia illius peccati tanta labes est, ut deprecandi humilitatem subire non possit, etiam si peccatum suum mala conscientia & agnoscere & enun- Matt. 27. 4. tiare cogatur. Cum enim dixisset Judas; Peccavi, quod tradiderim sanguinem justum; facilius tamen desperatione cucurrit ad laqueum, quam humilitate veniam deprecatus est. Quapropter multum interest quali pænitentiæ ignoscat Deus. Multi enim multo citius se fatentur peccasse, atque ita sibi succensent ut vehementer se peccasse nollent: sed tamen animum ad humiliandum & obterendum cor, implorandamque veniam non deponunt: quam mentis affectionem propter peccati magnitudinem jam de damnatione illos habere credendum est.

Peccare in Spiritum-sanctum. 75. Et hoc est fortasse peccare in Spiritum sanctum, id est, per malitiam & invidiam, fraternam oppugnare caritatem post acceptam gratiam Spiritus sancti, quod peccatum Dominus neque hic, Matth. 12. 24. Marci 3. 22. neque in futuro sæculo dimitti dicit. Unde quæri potest, utrum in Spiritum sanctum Judæi peccaverint, quando dixerunt, quod in Beelzebub principe dæmoniorum dæmonia Dominus expelleret: utrum hoc in ipsum Dominum dictum accipiamus, quia de se di- Matth. 10. 25. cit alio loco, Si enim patrem-familias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus? An quoniam de magna invidentia dixerant, ingrati tam præsentibus beneficiis, quamvis nondum

Chri-

Chriftiani fuerint, tamen propter ipfam invidentiæ magnitudinem in Spiritum-fanctum peccaffe credendi funt? Non enim hoc colligitur de verbis Domini. Quamvis enim eodem loco dixerit, Qui- *Math. 21.*
„ cumque enim dixerit verbum nequam adverfus filium hominis, *23.*
„ remittetur ei: qui autem dixerit verbum adverfus Spiritum fan-
„ ctum, non remittetur ei neque in hoc fæculo, neque in futu-
„ ro: tamen videri poteft ad hoc eos monuiffe, ut accedant ad gratiam, & poft acceptam gratiam non ita peccent, ut nunc peccaverunt. Nunc enim in filium hominis dixerunt verbum nequam, & poteft eis dimitti, fi converfi fuerint, & ei crediderint, & Spiritum-fanctum acceperint: quo accepto fi fraternitati invidere, & gratiam quam acceperunt oppugnare voluerint, non eis dimitti, neque in hoc fæculo neque in futuro. Nam fi eos fic haberet condemnatos, ut nulla fpes illis reliqua effet, non adhuc monendos judicaret, cum addidit dicens, „Aut facite arborem bonam &, fructum *Ibidem 33.*
„ejus bonum: aut facite arborem malam, & fructum ejus malum.

76. Sic itaque accipiatur diligendos inimicos effe, & benefaciendum his qui nos oderunt, & orandum pro his qui nos perfequuntur, ut pro quibusdam etiam fratrum peccatis intelligatur non præceptum effe, ut oremus: ne per imperitiam noftram divina Scriptura, (quod fieri non poteft,) a fe diffentire videatur. *Contra quemquam non effe orandum.* Sed utrum ficut pro quibusdam non eft orandum, ita etiam contra aliquos orandum fit, nondum fatis apparuit. Generaliter enim dictum eft, Benedicite, & nolite maledicere: & illud, Nemini malum pro malo reddentes. Pro quo autem non oras, *Rom. 12. 14.* non etiam contra illum oras: potes enim videre certam ejus pœnam, & penitus defperatam falutem, & non quia odifti eum, ideo *Ibidem 17.* pro illo non oras; fed quia fentis nihil te poffe proficere, & ora- *1. Pet. 3. 9.* tionem tuam non vis repelli a juftiffimo judice. Sed quid agimus de his, contra quos oratum a fanctis accepimus, non ut corrigerentur, nam hoc modo potius pro ipfis oratum eft; fed ad illam ultimam damnationem: non ficut contra Domini traditorem per Prophetam, nam illa, ut dictum eft, prædictio futurorum, non optatio fupplicii fuit: nec ficut ab Apoftolo contra Alexandrum, nam & inde jam fatis dictum eft: fed ficut in Apocalypfi Joannis *Apoc. 6. 10.* legimus Martyres orare ut vindicentur; cum ille primus Martyr ut *Act. 7. 59.* lapidatoribus fuis ignofceretur, oraverit.

77. Sed hinc non oportet moveri. Quis enim audeat affirmare, cum illi fancti candidati fe vindicari petierint, utrum contra

ipsos homines, an contra regnum peccati petierint? Nam ipsa est sincera & plena justitiæ & misericordiæ vindicta Martyrum, ut evertatur regnum peccati, quo regnante tanta perpessi sunt. Ad
Rom. 6. 12. cujus eversionem nititur Apostolus, dicens, Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore. Destruitur autem & evertitur peccati regnum, partim correctione hominum, ut caro spiritui subjiciatur; partim damnatione perseverantium in peccato, ut ita justitia ordinentur, ut justis cum Christo regnantibus, molesti esse non possint. Intuere apostolum Paulum, nonne tibi videtur
1. Cor. 9. 26. in seipso Stephanum martyrem vindicare, cum dicit „Non sic pu„gno tamquam aerem cædens, sed castigo corpus meum, & servitu„ti subjicio? Nam hoc in se utique prosternebat, & debilitabat, & *a*) victum ordinabat, unde Stephanum ceterosque Christianos fuerat persecutus. Quis ergo convincit, Martyres sanctos non talem suam vindictam a Domino esse deprecatos, cum etiam finem hujus sæculi, in quo tanta exitia pertulerunt, ad suam vindictam potuerint licenter optare? Quod qui orant, & pro inimicis suis orant qui sanabiles sunt, & contra illos *b*) non orant qui insanabiles esse voluerunt: quia Deus quoque puniendo illos non est malevolus tortor, sed justissimus ordinator. Sine ulla ergo dubitatione diligamus inimicos nostros, benefaciamus his qui oderunt nos, & oremus pro eis qui nos persequuntur.

CAPUT XXIII.

Matt. 5. 45. Joan. 1. 12.

78. QUOD autem consequenter positum est, *Ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est*, ex illa regula intelligendum est, qua & Joannes dicit, Dedit illis potestatem filios Dei fieri. Unus enim naturaliter Filius est, qui nescit omnino peccare: nos autem potestate accepta efficimur filii, inquantum ea quæ ab illo præcipiun-
Rom. 8. 17. Galat. 4. 5. tur implemus. Unde Apostolica disciplina adoptionem appellat, qua in æternam hereditatem vocamur, ut coheredes Christi esse possimus. Filii ergo efficimur regeneratione spiritali, & adoptamur in regnum Dei, non tamquam alieni, sed tamquam ab illo facti & creati: ut unum sit beneficium, quo nos fecit esse per omnipotentiam suam, cum ante nihil essemus, alterum quo adoptavit, ut cum eo tamquam filii vita æterna pro nostra participatione frueremur. Itaque non ait, Facite ista, quia estis filii; sed, Facite ista, ut sitis filii.

79. Cum

a) Undecim MSS. *vinctum*.
b) MSS. duo, *& contra illos orant*, omissa negatione.

79. Cum autem ad hoc nos vocat per ipſum Unigenitum, ad ſimilitudinem ſuam nos vocat. Ille enim, ſicut conſequenter dicit, *ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper juſtos & injuſtos.* Matth. 5. 45. Sive ſolem ſuum non iſtum carneis oculis viſibilem accipias, ſed illam ſapientiam, de qua dicitur, Candor eſt enim lucis æternæ: Sap. 7. 26. de qua item dicitur, Ortus eſt mihi juſtitiæ ſol: & iterum, Malach. 4. 2. Vobis autem qui timetis nomen Domini, orietur ſol juſtitiæ: ut etiam pluviam accipias irrigationem doctrinæ veritatis, quia bonis & malis apparuit, & bonis & malis evangelizatus eſt Chriſtus. Sive iſtum ſolem mavis accipere non ſolum hominum, ſed etiam pecorum corporeis oculis propalatum; & iſtam pluviam qua fructus gignuntur, qui ad refectionem corporis dati ſunt: quod probabilius intelligi exiſtimo: ut ille ſol ſpiritalis non oriatur, niſi bonis & ſanctis; quia hoc ipſum eſt, quod plangunt iniqui in illo libro, qui Sapientia Salomonis inſcribitur, Et ſol non ortus eſt nobis: Sap. 5. 6. & illa pluvia ſpiritalis non irriget niſi bonos; quia malos ſignificavit vinea, de qua dictum eſt, Mandabo nubibus meis ne Iſa. 5. 6. pluant ſuper eam. Sed ſive hoc ſive illud intelligas, magna Dei bonitate fit, quæ nobis imitanda præcipitur, ſi filii Dei eſſe volumus. Quantum enim hujus vitæ ſolatium afferat lux iſta viſibilis, & pluvia corporalis, quis tam ingratus eſt ut non ſentiat? Quod ſolatium videmus & juſtis in hac vita & peccatoribus communiter exhiberi. Non autem ait, *qui facit ſolem oriri ſuper bonos & malos,* Gen. 1. 16. ſed addidit, *ſuum*, id eſt, quem ipſe fecit atque conſtituit, & a nullo aliquid ſumſit ut faceret, ſicut in Geneſi de omnibus luminaribus ſcribitur; qui proprie poteſt dicere ſua omnia, quæ de nihilo creavit: ut hinc admoneremur, quanta liberalitate inimicis noſtris ex præcepto ejus præſtare debeamus quæ nos non creavimus, ſed de muneribus ejus accepimus.

80. Quis autem poteſt vel paratus eſſe ab infirmis injurias ſuſtinere, quantum eorum ſaluti prodeſt; & malle amplius iniquitatis alienæ perpeti, quam id quod perpeſſus eſt reddere; omni petenti a ſe aliquid, vel id quod petit, ſi habetur, & ſi recte dari poteſt, vel conſilium bonum, vel benevolum dare animum, nec ſe avertere ab eo qui mutuari cupit; diligere inimicos, benefacere his qui ſe oderunt, orare pro eis qui ſe perſequuntur: quis ergo hæc facit, niſi plene perfecteque miſericors? Quo uno conſilio miſeria devitatur, opitulante illo qui ait, Miſericordiam volo magis Oſea 6. 6. quam ſacrificium: *Beati ergo miſericordes; quia ipſorum miſerebitur.* Sed Matt. 5. 7.

 jam

jam commode fieri puto, ut hic lector tam longo volumine fatigatus respiret aliquantum, & ad cetera se reficiat in alio libro consideranda.

LIBER SECVNDVS.

In posteriorem partem sermonis Domini in monte, contentam Matthæi capite sexto & septimo.

MISERICORDIAM, usque ad cujus tractationem liber primus terminum accepit, sequitur cordis mundatio, unde iste sumit exordium. Cordis autem mundatio est, tamquam a) oculi quo videtur Deus, cujus simplicis habendi tantam curam esse oportet, quantum ejus rei dignitas flagitat, quæ tali oculo conspici potest. Huic autem oculo magna ex parte mundato difficile est non subrepere sordes aliquas de his rebus, quæ ipsas bonas nostras actiones comitari solent, veluti est laus humana. Siquidem non recte vivere, perniciosum est: recte autem vivere, & nolle laudari, quid est aliud quam inimicum esse rebus humanis, quæ utique tanto sunt miseriores, quanto minus placet recta vita hominum? Si ergo inter quos vivis, te recte viventem non laudaverint, illi in errore sunt: si autem laudaverint, tu in periculo: nisi tam simplex cor habueris & mundum, ut ea quæ recte facis non propter laudes hominum facies; magisque illis recta laudantibus gratuleris, quibus id quod bonum est placet, quam tibi ipsi; quia recte viveres, etiam in nemo laudaret: ipsamque laudem tuam tunc intelligas utilem esse laudantibus, si non teipsum in tua bona vita, sed Deum honorent, cujus sanctissimum templum est quisquis vivit bene: ut
Psal. 33. 2. illud impleatur quod ait David, In Domino laudabitur anima mea, audiant mites, & jocundentur. Pertinet ergo ad oculum mundum non intueri in recte faciendo laudes hominum, & ad eas referre quod recte facis, id est, propterea recte facere aliquid, ut hominibus placeas. Si enim etiam simulare bonum libebit, si non adtenditur nisi ut homo laudet; qui quoniam videre cor non potest, potest etiam falsa laudare. Quod qui faciunt, id est, qui bonitatem simulant, duplici corde sunt. Non ergo habet simplex, id est, mundum cor, nisi qui transcendit humanas laudes, & illum solum intuetur, cum recte vivit, & ei placere nititur, qui conscien-

a) Sic MSS. At editi, *tamquam oculus.*

ſcientiæ ſolus inſpector eſt. De cujus conſcientiæ puritate quidquid procedit, tanto eſt laudabilius, quanto humanas laudes minus deſiderat.

2. *Cavete ergo*, inquit, *facere juſtitiam veſtram coram hominibus, ut videamini ab eis*: id eſt, cavete hoc animo juſte vivere, & ibi conſtituere bonum veſtrum, ut vos videant homines: *alioquin mercedem non habebitis apud Patrem veſtrum, qui in cœlis eſt*: non ſi ab hominibus videamini; ſed ſi propterea juſte vivatis, ut ab hominibus videamini. Nam ubi erit, quod in principio ſermonis hujus dictum eſt, * *Vos eſtis lumen mundi. Non poteſt civitas abſcondi ſuper montem conſtituta*, * *neque accendunt lucernam & ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo ſunt.* * *Sic luceat lumen veſtrum coram hominibus, ut videant bona facta veſtra.* Sed non ibi conſtituit finem: addidit enim, *& glorificent Patrem veſtrum, qui in cœlis eſt.* Hic autem, quia hoc reprehendit, ſi ibi ſit finis recte factorum, id eſt, ſi propterea recte faciamus, ut tantum videamur ab hominibus; poſtea quam dixit, *Cavete facere juſtitiam veſtram coram hominibus, ut videamini ab eis*, nihil addidit. In quo apparet, non hoc eum prohibuiſſe ut recte fiat coram hominibus, ſed ne ob id forte recte fiat coram hominibus, ut videamur ab eis, id eſt, ut hoc intueamur, & ibi finem noſtri propoſiti collocemus.

CAPUT I. Matth. 6. 1. Matth. 5. v. 14. v. 15. v. 16.

3. Nam & Apoſtolus dicit, Si adhuc hominibus placerem Chriſti ſervus non eſſem: cum alio loco dicat, Placete omnibus per omnia, ſicut & ego omnibus per omnia placeo. Quod qui non intelligunt, contrarium putant; cum ille ſe dixerit non placere hominibus, quia non ideo recte faciebat ut placeret hominibus, ſed ut Deo, ad cujus amorem corda hominum volebat convertere, eo ipſo quo placebat hominibus. Itaque & non ſe placere hominibus recte dicebat, quia in eo ipſo ut Deo placeret intuebatur: & placendum eſſe hominibus recte præcipiebat, non ut hoc appeteretur tamquam merces recte factorum; ſed quia Deo placere non poſſet, qui non ſe iis quos ſalvos fieri vellet præberet imitandum: imitari autem illum qui ſibi non placuerit, nullo pacto quiſquam poteſt. Sicut ergo non abſurde loqueretur, qui diceret, In hac opera qua navem quæro, non navem quæro, ſed patriam: ſic & Apoſtolus convenienter diceret, In hac opera, qua hominibus placeo, non hominibus, ſed Deo placeo; quia non hoc appeto, ſed ad id refero ut me imitentur, quos ſalvos fieri volo. Sicut dicit de oblatione quæ fit in ſanctos, Non quia quæro datum, ſed

Gal. 1. 10. 1. Cor. 10. 33. Philip. 4. 17.

inqui-

inquiro fructum: id est, Quod quæro datum vestrum non hoc quæro, sed fructum vestrum. Hoc enim indicio apparere poterat, quantum profecissent in Deum, cum id libenter offerrent, quod non propter gaudium de muneribus, sed propter communionem caritatis ab eis quærebatur.

Matth. 6. 1. 4. Quamquam & cum addit, & dicit, *Alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum, qui in cœlis est*, nihil aliud demonstrat, nisi id nos cavere oportere, ne humanam laudem pro nostrorum operum mercede quæramus, id est, ea nos beatos effici arbitremur.

CAPVT II.

Matth. 6. 2. 5. CVM *ergo facis eleemosynam*, inquit, *noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in vicis, ut glorificentur ab hominibus.* Noli, inquit, sic velle innotescere, ut hypocritæ. Manifestum est autem, hypocritas non quod oculis prætendunt hominum, id etiam corde gestare. Sunt enim hypocritæ simulatores, tamquam pronuntiatores personarum alienarum, sicut in theatricis fabulis. Non enim qui agit partes Agamemnonis in Tragœdia, verbi gratia, sive alicujus alterius ad historiam vel fabulam quæ agitur pertinentis, vere ipse est; sed simulat eum, & hypocrita dicitur. Sic in Ecclesia, vel in omni vita humana, quisquis se vult videri quod non est, hypocrita est. Simulat enim justum, non exhibet; quia totum fructum in laude hominum ponit, quam possunt etiam simulantes percipere, dum fallunt eos quibus videntur boni, ab eisque laudantur. Sed tales ab inspectore cordis Deo mercedem non accipiunt, nisi fallaciæ supplicium: ab hominibus autem, inquit, *perceperunt mercedem suam*: rectissimeque his dicetur, Recedite a me operarii dolosi: nomen meum habuistis, sed opera mea non fecistis. Illi ergo perceperunt mercedem suam, qui non ob aliud eleemosynam faciunt, nisi ut glorificentur ab hominibus: non si glorificentur ab hominibus, sed si ideo faciant ut glorificentur, sicut superius tractatum est. Laus enim humana non appeti a recte faciente, sed subsequi debet recte facientem: ut illi proficiant, qui etiam imitari possunt quod laudant, non ut hic putet aliquid eos sibi prodesse, quem laudant.

Matth. 7. 23.

Matth. 6. 3. 6. *Te autem faciente eleemosynam, non sciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Si intellexeris sinistram infideles dici, videbitur nulla esse culpa, placere fidelibus velle: cum prorsus nihilo minus in quorumlibet hominum laude fructum & finem boni operis constituere prohibeamur. Quod autem ad id pertinet ut te imitentur,

qui-

quibus recte facta tua placuerint, non tantum fidelibus, sed etiam infidelibus exhibendum est, ut laudandis bonis operibus nostris Deum honorent, & veniant ad salutem. Si autem sinistram inimicum putaveris, ut nesciat inimicus tuus cum eleemosynam facis; cur ipse Dominus inimicis Judæis circumstantibus misericorditer sanavit homines? cur apostolus Petrus sanato eo, quem ad portam speciosam debilem miseratus est, etiam iras inimicorum in se atque in alios Christi discipulos pertulit? Deinde si non oportet scire inimicum, cum eleemosynam facimus, quomodo cum ipso inimico faciemus, ut illud impleamus præceptum, si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitierit, potum da illi? *Act. 3. 2.* *Prov. 25. 21.* *Rom. 12. 10.*

7. Tertia solet esse carnalium opinio, tam absurda & ridenda, ut non eam commemorarem, nisi expertus essem non paucos eo errore detineri, qui dicunt sinistræ nomine uxorem significari: ut quoniam in re familiari tenaciores pecuniarum solent esse feminæ, lateat eas cum aliquid misericorditer viri earum egenis impendunt propter domesticas lites. Quasi vero soli viri Christiani sint, & non hoc præceptum etiam feminis datum sit. Cui ergo sinistræ jubetur femina occultare opus misericordiæ suæ? an etiam vir sinistra erit feminæ? quod absurdissime dicitur. Aut si quispiam putat invicem sibi sinistras esse; si ab altero ita erogetur aliquid de re familiari, ut sit contra alterius voluntatem, non erit Christianum tale conjugium: sed necesse est ut quisquis eorum eleemosynam facere voluerit ex præcepto Dei, quemcumque adversum habuerit, inimicus sit præcepto Dei, & ideo inter infideles deputetur: præceptum est autem de talibus, ut bona sua conversatione ac moribus lucrifaciat uxorem maritus fidelis, vel maritum mulier fidelis: quapropter non sibi debent occultare bona opera sua, quibus invitandi sunt ab invicem, ut alter alterum possit ad Christianæ fidei communionem invitare. Nec furta facienda sunt, ut promereatur Deus. Quod si occultandum est aliquid, quamdiu alterius infirmitas æquo animo id non potest sustinere, quod tamen non injuste atque illicite fit: non tamen ipsam nunc sinistram significari totius capituli consideratione facile apparet, in qua simul invenietur quam sinistram vocet.

8. *Cavete*, inquit, *facere justitiam vestram coram hominibus, ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum, qui in cœlis est.* Generaliter hic justitiam nominavit, deinde particulariter exsequitur. Est enim pars aliqua justitiæ opus quod per elee- *Matth. 6. 1*

v. 2. moſynam fit, & ideo connectit dicendo, *Cum ergo facis eleemoſynam, noli tuba canere ante te, ſicut hypocritæ faciunt in ſynagogis & in vicis, ut glorificentur ab hominibus.* Ad hoc reſpicit quod ſuperius ait, *Ca-*
v. 1. *vete facere juſtitiam veſtram coram hominibus, ut videamini ab eis.* Quod
v. 2. autem ſequitur, *Amen dico vobis, perceperunt mercedem ſuam:* ad illud
v. 1. reſpicit quod ſupra poſuit, *Alioquin mercedem non habebitis apud Patrem veſtrum qui in cœlis eſt.* Deinde ſequitur, *Te autem faciente elee-*
v. 3. *moſynam.* Cum dicit, *Te autem*, quid aliud dicit, quam Non quomodo illi? Quid ergo mihi jubet? *Te autem faciente*, inquit, *eleemoſynam, non ſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua.* Ergo illi ſic faciunt, ut ſciat ſiniſtra eorum quid faciat dextera eorum. Quod igitur in illis culpatum eſt, hoc tu facere vetaris. In illis autem hoc culpatum eſt, quod ita faciunt ut laudes hominum quærant. Quapropter nihil conſequentius ſiniſtra videtur ſignificare, quam ipſam delectationem laudis. Dextera autem ſignificat intentionem implendi præcepta divina. Cum itaque conſcientiæ facientis eleemoſynam miſcet ſe appetitio laudis humanæ, fit ſiniſtra conſcia operis dexteræ: *Neſciat* ergo *ſiniſtra tua quid faciat dextera tua*, id eſt, non ſe miſceat conſcientiæ tuæ laudis humanæ appetitio, cum in eleemoſyna facienda divinum præceptum contendis implere.

v. 4. 9. *Ut ſit eleemoſyna tua in abſcondito.* Quid eſt *in abſcondito*, niſi in ipſa bona conſcientia, quæ humanis oculis demonſtrari non poteſt, nec verbis aperiri? Quandoquidem multi multa mentiuntur. Quapropter ſi dextera intrinſecus agit in abſcondito, ad ſiniſtram pertinent omnia exteriora, quæ ſunt viſibilia & temporalia. Sit ergo eleemoſyna tua in ipſa conſcientia tua, ubi multi eleemoſynam faciunt bona voluntate, etiam ſi pecuniam, vel ſi quid aliud, quod inopi largiendum eſt, non habent. Multi autem foris faciunt, & intus non faciunt, qui vel ambitione, vel alicujus rei temporalis gratia volunt miſericordes videri, in quibus ſola ſiniſtra operari exiſtimanda eſt. Item alii quaſi medium inter utroſque locum tenent, ut & intentione quæ in Deum eſt eleemoſynam faciant, & tamen inſerat ſe huic optimæ voluntati nonnulla etiam laudis vel cujuſce rei fragilis & temporalis cupiditas. Sed Dominus noſter multo vehementius prohibet ſolam ſiniſtram in nobis operari, quando etiam miſceri eam vetat operibus dexteræ: ut ſcilicet non modo ſola temporalium rerum cupiditate caveamus eleemoſynam facere; ſed nec ita in hoc opere attendamus Deum, ut ſeſe miſceat vel adjungat exteriorum appetitio commodorum. Agitur enim de cor-

corde mundando, quod nisi fuerit simplex, mundum non erit. Simplex autem quomodo erit si duobus dominis servit, nec una intentione rerum æternarum purificat aciem suam, sed eam mortalium quoque fragiliumque rerum amore obnubilat? *Sit* ergo *eleemosyna tua in abscondito, & Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.* Rectissime omnino & verissime. Si enim præmium ab eo exspectas qui conscientiæ solus inspector est, sufficiat tibi ad promerendum præmium ipsa conscientia. Multa Latina exemplaria sic habent; *Et pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi palam:* sed quia in * Græcis, quæ priora sunt, non invenimus *palam*, non putavimus hinc esse aliquid differendum.

** Contra hodie in Græcis invenitur, non in Latinis.*

CAPUT III.

Matth. 6. 5. 10. *Et cum oratis*, inquit, *non eritis sicut hypocritæ qui amant in synagogis, & in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus.* Neque hic videri ab hominibus nefas est; sed ideo hæc agere ut videaris ab hominibus: & superfluo toties eadem dicuntur, cum sit jam una regula custodienda, qua cognitum est, non si hæc sciant homines, formidandum esse aut fugiendum; sed si hoc animo fiant, ut fructus in eis expetatur placendi hominibus. Servat etiam ipse Dominus eadem verba, cum adjungit similiter, *Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam:* hinc ostendens id se prohibere, ne ea merces appetatur, qua stulti gaudent cum laudantur ab hominibus.

v. 6. 11. *Vos autem cum oratis*, inquit, *introite in cubicula vestra.* Quæ sunt ista cubicula, nisi ipsa corda, quæ in Psalmo etiam significantur, cum dicitur, Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini? (*Psal. 4. 5.*) *Et claudentes ostia orate*, ait, *Patrem vestrum in abscondito.* (*Matth. 6. 6.*) Parum est intrare in cubicula, si ostium pateat importunis, per quod ostium ea quæ foris sunt improbe se immergunt, & interiora nostra appetunt. Foris autem diximus esse omnia temporalia & visibilia, quæ per ostium, id est, per carnalem sensum in cogitationes nostras penetrant, & turba vanorum phantasmatum orantibus obstrepunt. Claudendum est ergo ostium, id est, carnali sensui resistendum est, ut oratio spiritalis dirigatur ad Patrem, quæ fit in intimis cordis, ubi oratur Pater in abscondito. *Et pater*, inquit, *vester qui videt in abscondito, reddet vobis.* Et hoc tali clausula terminandum fuit: non enim hoc monet nunc ut oremus, sed quomodo oremus; neque superius, ut faciamus eleemosynam, sed quo animo faciamus: quoniam de corde mundan-

do, præcipit, quod non mundat, nisi una & simplex intentio in æternam vitam solo & puro amore sapientiæ.

v. 7. 12. *Orantes autem nolite*, ait, *multum loqui*, *sicut ethnici: arbitrantur enim quod in multiloquio suo exaudiantur.* Sicut hypocritarum est, præbere se spectandos in oratione, quorum fructus est placere hominibus; ita ethnicorum, id est, gentilium in multiloquio se putare exaudiri. Et revera omne multiloquium a gentilibus venit, qui exercendæ linguæ potius quam mundando animo dant operam. Et hoc nugatorii studii genus etiam ad Deum prece flectendum transferre conantur, arbitrantes sicut hominem judicem verbis adduci

v. 8. in sententiam. *Nolite itaque similes illis esse*, dicit unus & verus magister. *Scit enim Pater vester quid vobis necessarium sit*, *antequam petatis ab eo.* Si enim verba multa ad id proferuntur, ut instruatur & doceatur ignarus, quid eis opus est ad rerum omnium cognitorem, cui omnia quæ sunt, eo ipso quo sunt, loquuntur, seseque indicant facta; & ea quæ futura sunt ejus artem sapientiamque non latent, in qua sunt & quæ transierunt, & quæ transitura sunt, omnia præsentia & non transeuntia?

Oratio quare verbis tradita. 13. Sed quoniam, quamvis pauca, tamen verba & ipse dicturus est, quibus nos doceat orare, quæri potest cur vel his verbis paucis opus sit ad eum qui scit omnia antequam fiant, & novit, ut dictum est, quid nobis sit necessarium antequam petamus ab eo? Hic primo respondetur, non verbis nos agere debere apud Deum, ut impetremus quod volumus, sed rebus quas animo gerimus, & intentione cogitationis, cum dilectione pura & simplici affectu: sed res ipsas verbis nos docuisse Dominum nostrum, quibus memoriæ mandatis eas ad tempus orandi recordemur.

Oratione quid opus sit ad Deum. 14. Sed rursus quæri potest, sive rebus, sive verbis orandum sit, quid opus sit ipsa oratione, si Deus jam novit quid nobis necessarium sit; nisi quia ipsa orationis intentio cor nostrum serenat & purgat, capaciusque efficit ad excipienda divina munera, quæ spiritaliter nobis infunduntur. Non enim ambitione precum nos exaudit Deus, qui semper paratus est dare suam lucem nobis, non visibilem, sed intelligibilem & spiritalem: sed nos non semper parati sumus accipere, cum inclinamur in alia, & rerum temporalium cupiditate tenebrarum. Fit ergo in oratione conversio cordis ad eum, qui semper dare paratus est, si nos capiamus quod dederit: & in ipsa conversione purgatio interioris oculi, cum excluduntur

ea

ea quæ temporaliter cupiebantur, ut acies cordis fimplicis ferre poffit fimplicem lucem, *a*) divinitus fine ullo occafu aut immutatione fulgentem: nec folum ferre, fed etiam manere in illa; non tantum fine moleftia, fed etiam cum ineffabili gaudio, quo vere ac finceriter beata vita perficitur.

15. SED jam confiderandum eft, quæ nos orare ille præcepe- CAPUT
rit, per quem & difcimus quid oremus, & confequimur quod ora- IV.
mus. * *Sic itaque orate vos*, inquit, *Pater nofter qui es in cœlis*, *fancti-* *De Chri-*
ficetur nomen tuum: * *adveniat regnum tuum: fiat voluntas tua ficut in cœ-* *ftianæ ora-*
lo & in terra: * *panem noftrum da nobis hodie:* * *& dimitte nobis debita* *tionis præfatiuncula.*
noftra: ficut & nos dimittimus debitoribus noftris: * *& ne nos inferas in* *Matth. 6.*
tentationem; fed libera nos a malo. Cum in omni deprecatione bene- *v. 9. v. 10.*
volentia concilianda fit ejus, quem deprecamur, deinde dicendum *v. 11.*
quid deprecemur; laude illius ad quem oratio dirigitur, folet be- *v. 12.* *v. 13.*
nevolentia conciliari, & hoc in orationis principio poni folet: in quo Dominus nofter nihil aliud nos dicere juffit, nifi *Pater nofter quis es in cœlis*. Multa enim dicta funt in laudem Dei, quæ per omnes fanctas Scripturas varie lateque diffufa poterit quisque confiderare, cum legit: nufquam tamen invenitur præceptum populo Ifrael ut diceret, *Pater nofter*, aut ut oraret Patrem Deum: fed Dominus eis infinuatus eft, tamquam fervientibus, id eft, fecundum carnem adhuc viventibus. Hoc autem dico, cum mandata Legis acciperent, quæ obfervare jubebantur: nam Prophetæ fæpe oftendunt eumdem Dominum noftrum etiam Patrem eorum effe potuiffe, fi ab ejus mandatis non abberrarent: ficuti eft illud, Filios genui, & exaltavi, ipfi autem fpreverunt me, & illud, Ego
dixi, Dii eftis, & filii *b*) excelfi omnes: & illud, Si Dominus fum, *Ifai. 1. 2.*
ubi eft timor meus? & fi Pater fum, ubi eft honor meus? Et alia *Pfal. 81. 6.*
permulta, ubi arguuntur Judæi, quia filii effe peccando noluerunt: *Malach. 1.*
exceptis eis quæ in prophetia dicuntur de futuro populo Chriftia- *6.*
no, quod Patrem Deum effet habiturus, fecundum illud Evange- *Joan. 1. 12.*
licum, Dedit eis poteftatem filios Dei fieri: Apoftolus autem Pau- *Gal. 4. 1.*
lus dicit, Quamdiu heres parvulus eft, nihil diftat a fervo: & fpiritum adoptionis nos accepiffe commemorat, in quo clamamus, Abba Pater.

 16. Et

a) MSS. Vaticani duo & Corbejenfis, *lucem divinitatis*.

b) MSS. decem, *& filii Altiffimi: vos autem ficut homines moriemini, & ficut unus ex principibus cadetis.*

16. Et quoniam quod vocamur ad æternam hereditatem, ut simus Christi coheredes, & in adoptionem filiorum veniamus, non
Rom. 8, 23. est meritorum nostrorum, sed gratiæ Dei: eamdem ipsam gratiam in orationis principio ponimus, cum dicimus, *Pater noster*. Quo nomine & caritas excitatur; quid enim carius filiis debet esse quam pater? & supplex affectus, cum homines dicunt Deo, *Pater noster*, & quædam impetrandi præsumtio, quæ petituri sumus; cum prius quam aliquid peteremus, tam magnum donum accepimus, ut sinamur dicere, *Pater noster*, Deo. Quid enim jam non det filiis petentibus, cum hoc ipsum ante dederit, ut filii essent? Postremo quanta cura animum tangit, ut qui dicit *Pater noster*, tanto Patre non sit indignus. Si enim quisquam plebejus senatorem grandioris ætatis ab eo ipso patrem vocare permittatur, sine dubio trepidabit, nec facile audebit, cogitans humilitatem generis sui, & opum indigentiam, & plebejæ personæ vilitatem: quanto ergo magis trepidandum est appellare Patrem Deum, si tanta est labes, tantæque sordes in moribus, ut multo justius eas a sua conjunctione Deus expellat, quam ille senator cujusvis mendici egestatem. Quandoquidem ille hoc contemnit in mendico, quo & ipse potest rerum humanarum fragilitate devenire: Deus autem in sordidos mores numquam cadit. Et gratias misericordiæ ipsius, qui hoc a nobis exigit, ut Pater noster sit: quod nullo sumtu, sed sola bona voluntate comparari potest. Admonentur etiam hic divites, vel genere nobiles secundum sæculum, cum Christiani facti fuerint, non superbire adversus pauperes & ignobiles; quoniam simul dicunt Deo, *Pater noster*: quod non possunt vere ac pie dicere, nisi se fratres esse cognoscant.

CAPUT V.

17. VTATVR ergo voce novi Testamenti populus novus, ad æternam hereditatem vocatus, & dicat, *Pater noster qui es in cœlis*: id est, in sanctis & justis. Non enim spatio locorum continetur Deus. Sunt enim cœli excellentia quidem mundi corpora, sed tamen corpora, quæ non possunt esse nisi in loco: sed si in cœlis tamquam in superioribus mundi partibus locus Dei esse creditur, meliores meriti sunt aves, quarum vita est Deo vicinior. Non autem scriptum est, Prope est Dominus excelsis hominibus, aut
Psal. 33. 19. eis qui in montibus habitant: sed scriptum est, Prope est Dominus obtritis corde: quod magis pertinet ad humilitatem. Sed quemad-
Gen. 3. 19. modum terra appellatus est peccator, cum ei dictum est, Terra
1. Cor. 3. es, & in terram ibis: sic cœlum justus e contrario dici potest. Ju-
17. stis enim dicitur, Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.

Qua-

Quapropter fi in templo fuo habitat Deus, & fancti templum ejus funt; recte dicitur, *qui es in cœlis*, qui es in fanctis. Et accommodatiffima ifta fimilitudo eft, ut fpiritaliter tantum intereffe videatur inter juftos & peccatores, quantum corporaliter inter cœlum & terram.

18. Cujus rei fignificandæ gratia, cum ad orationem ftamus, ad Orientem convertimur, unde cœlum furgit: non tamquam ibi habitet & Deus, quafi ceteras mundi partes deferuerit, qui ubique præfens eft, non locorum fpatiis, fed *a*) majeftatis potentia: fed ut admoneatur animus ad naturam excellentiorem fe convertere, id eft ad Deum, cum ipfum corpus ejus quod eft terrenum, ad corpus excellentius, id eft ad corpus cœlefte convertitur. Convenit etiam gradibus religionis, & plurimum expedit, ut omnium fenfibus & parvulorum & magnorum bene fentiatur de Deo. Et ideo qui vifibilibus adhuc pulcritudinibus dediti funt, nec poffunt aliquid incorporeum cogitare; quoniam neceffe eft cœlum præferant terræ; tolerabilior eft opinio eorum, fi Deum quem adhuc corporaliter cogitant, in cœlo potius credant effe, quam in terra: ut cum aliquando cognoverint dignitatem animæ cælefte etiam corpus excedere, magis eum quærant in anima, quam in corpore etiam cœlefti: & cum cognoverint quantum diftet inter peccatorum animas & juftorum, ficut non audebant, cum adhuc carnaliter faperent, eum in terra collocare, fed in cœlo, fic poftea meliori fide vel intelligentia magis eum in animis juftorum quam in peccatorum requirant. Recte ergo intelligitur, quod dictum eft, *Pater nofter qui es in cœlis*, in cordibus juftorum effe dictum, tamquam in templo fancto fuo. Simul etiam ut qui orat, in fe quoque ipfo velit habitare quem invocat: & cum hoc affectat, teneat juftitiam; quo munere invitatur ad inhabitandum animum Deus.

Ad orationem ftantes cur convertantur ad Orientem.

19. Jam videamus quæ fint petenda. Dictum eft enim quis fit qui petitur, & ubi habitet. Primum autem omnium quæ petuntur hoc eft, *Sanctificetur nomen tuum.* Quod non fic petitur, quafi non fit fanctum nomen Dei, fed ut fanctum habeatur ab hominibus, id eft, ita illis innotefcat Deus, ut non exiftiment aliquid fanctius, quod magis offendere timeant. Neque enim quia dictum eft, Notus in Judæa Deus, in Ifrael magnum nomen ejus: *Pfal. 75. 2.* fic intelligendum eft quafi alibi minor fit Deus, alibi major: fed ibi magnum eft nomen ejus, ubi pro fuæ majeftatis magnitudine nominatur.

Dominicæ orationis petitio prima.

a) Sic MSS. At editi, *majeftate potentia.*

natur. Ita ibi dicitur sanctum nomen ejus, ubi cum veneratione & offensionis timore nominatur. Et hoc est quod nunc agitur, dum Evangelium adhuc usque per diversas gentes innotescendo, commendat unius Dei nomen per administrationem Filii ejus.

CAPUT VI. *Petitio secunda.* *Matth. 24. 14.* 20. DEINDE sequitur, *Adveniat regnum tuum.* Sicut ipse Dominus in Evangelio docet, tunc futurum esse judicii diem, cum Evangelium prædicatum fuerit in omnibus gentibus: quæ res pertinet ad sanctificationem nominis Dei. Non enim & hic ita dictum est, *Adveniat regnum tuum*, quasi nunc Deus non regnet. Sed forte quis dicat, *Adveniat* dictum esse in terram. Quasi vero non etiam ipse nunc regnet in terra, semperque in ea regnaverit a constitutione mundi. *Adveniat* ergo accipiendum est, manifestatur hominibus. Quemadmodum enim etiam præsens lux absens est cæcis, & eis qui oculos claudunt: ita Dei regnum, quamvis numquam discedat de terris, tamen absens est ignorantibus. Nulli autem licebit ignorare regnum Dei, cum ejus Unigenitus non solum intelligibiliter, sed etiam visibiliter in * homine Dominico de cœlo venerit judicaturus vivos & mortuos. Post quod judicium, id est, cum discretio & separatio justorum ab injustis facta fuerit, ita inhabitabit justos Deus, ut non opus sit quemquam doceri per hominem, sed sint omnes, ut scriptum est, docibiles Deo. Deinde beata vita omni ex parte perficietur in sanctis in æternum, sicuti nunc cœlestes Angeli sanctissimi atque beatissimi solo Deo illustrante sapientes & beati sunt: quia & hoc promisit Dominus suis; In resurrectione erunt, inquit, sicut Angeli in cœlis.

** V. 1. Retr. 19. n. 8.* *Isa. 54. 13.* *Joan. 6. 45.* *Matth. 22. 30.*

Petitio tertia. 21. Et ideo post illam petitionem, qua dicimus, *Adveniat regnum tuum*, sequitur, *Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra*: id est, sicut est in Angelis qui sunt in cœlis, voluntas tua, ut omnimodo tibi adhæreant teque perfruantur, nullo errore obnubilante sapientiam eorum, nulla miseria impediente beatitudinem eorum, ita fiat in sanctis tuis qui in terra sunt, & de terra, quod ad corpus attinet, facti sunt, & quamvis in cœlestem habitationem atque immutationem, tamen de terra assumendi sunt. Ad hoc respicit etiam illa Angelorum prædicatio, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis: ut cum præcesserit bona voluntas nostra, quæ vocantem sequitur, perficiatur in nobis voluntas Dei, sicuti est in cœlestibus Angelis; ut nulla adversitas resistat nostræ beatitudini, quod est pax. Item *Fiat voluntas tua*, recte intelligitur, obediatur præceptis tuis: *sicut in cœlo & in terra*, id est, sicut ab

Luca 2. 14.

ab Angelis, ita ab hominibus. Nam fieri voluntatem Dei, cum obtemperatur præceptis ejus, ipse Dominus dicit, cum ait, Meus *Joan. 4. 34.* cibus est ut faciam voluntatem ejus qui me misit: & sæpe, Non *Joan. 6. 38.* veni facere voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui me misit, & cum ait, Ecce mater mea, & ecce fratres mei, & quicumque fecerit voluntatem Dei, hic mihi est frater, & mater, & soror. *Matth. 12. 49. & 50.* Qui ergo faciunt voluntatem Dei, in illis utique fit voluntas Dei: non quia ipsi faciunt ut velit Deus; sed quia faciunt quod ille vult, id est, faciunt secundum voluntatem ejus.

22. Est etiam ille intellectus, *Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra*, sicut in sanctis & justis, ita etiam in peccatoribus. Quod adhuc duobus modis accipi potest; sive ut oremus etiam pro inimicis nostris: (quid enim sunt aliud habendi, contra quorum voluntatem Christianum & catholicum nomen augetur?) ut ita dictum sit, *Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra*, tamquam si diceretur, Faciant voluntatem tuam sicut justi, ita etiam peccatores, ut ad te convertantur. Sive ita, *Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra*, ut sua cuique tribuantur: quod fiet extremo judicio, ut justis præmium, peccatoribus damnatio retribuatur, cum agni ab *Matt. 25. 33.* hœdis separabuntur.

24. Ille etiam non absurdus, imo & fidei, & spei nostræ convenientissimus intellectus est, ut cœlum & terram accipiamus, spiritum & carnem. Et quoniam dicit Apostolus, Mente servio *Rom. 7. 25.* legi Dei, carne autem legi peccati; videmus factam voluntatem Dei in mente, id est, in spiritu: cum autem absorpta fuerit mors *1. Cor. 15. 54.* in victoriam, & mortale hoc induerit immortalitatem, quod fiet carnis resurrectione, atque illa immutatione quæ promittitur justis, secundum ejusdem Apostoli prædicationem; fiat voluntas Dei & in terra, sicut in cœlo; id est, ut quemadmodum spiritus non resistit Deo, sequens & faciens voluntatem ejus: ita & corpus non resistat spiritui vel animæ, quæ nunc corporis infirmitate vexatur, & in carnalem consuetudinem prona est: quod erit summæ pacis in vita æterna, ut non solum velle adjaceat nobis, sed etiam perficere bonum. Nunc enim velle, inquit, adjacet mihi, *Rom. 7. 25.* perficere autem bonum non: quia nondum in terra sicut in cœlo, id est, nondum in carne sicut in spiritu facta est voluntas Dei. Nam & in miseria nostra fit voluntas Dei, cum ea patimur per carnem, quæ nobis mortalitatis jure debentur, quam peccando meruit nostra natura: sed id orandum est, ut sicut in cœlo, ita

Ibidem 22. & in terra fiat voluntas Dei; id eſt, ut quemadmodum corde condelectamur legi ſecundum interiorem hominem, ita etiam corporis immutatione facta, huic noſtræ delectationi nulla pars noſtra terrenis doloribus ſeu voluptatibus adverſetur.

24. Nec illud a veritate abhorret, ut accipiamus, *Fiat voluntas tua ſicut in cœlo & in terra*, ſicut in ipſo Domino noſtro JEſu Chriſto, ita & in Eccleſia: tamquam in viro qui Patris voluntatem implevit, ita & in femina quæ illi deſponſata eſt. Cœlum enim & terra convenienter intelligitur, quaſi vir & femina; quoniam terra cœlo fecundante fructifera eſt.

CAPUT VII. *De quarta petitione.* *Matth. 6. 34.* *Corporis Chriſti ſumtio quotidiana.* *Joan. 6. 27.* *Ibidem 41.* *Matth. 6. 31.* *Lucæ 12. 22.*

25. QUARTA petitio eſt, *Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie.* Panis quotidianus, aut pro iis omnibus dictus eſt, quæ hujus vitæ neceſſitatem ſuſtentant, de quo cum præciperet; ait, Nolite cogitare de craſtino: ut ideo ſit additum, *da nobis hodie:* aut pro ſacramento corporis Chriſti, quod quotidie accipimus: aut pro ſpiritali cibo, de quo idem Dominns dicit, Operamini eſcam quæ non corrumpitur: & illud, Ego ſum panis vitæ, qui de cœlo deſcendi. Sed horum trium quid ſit probabilius, conſiderari poteſt. Nam forte quiſpiam moveatur, cur oremus pro his adipiſcendis quæ huic vitæ ſunt neceſſaria, veluti eſt victus & tegumentum, cum ipſe Dominus dicat, Nolite ſolliciti eſſe quid edatis, vel quid induamini. An poteſt quiſque de ea re, pro qua adipiſcenda orat, non eſſe ſollicitus; cum tanta intentione animi oratio dirigenda ſit, ut ad hoc totum illud referatur quod de claudendis cubiculis dictum eſt? Et illud quod ait, Quærite primum regnum Dei & juſtitiam ejus, & hæc omnia apponentur vobis? Non ait utique, Quærite primum regnum Dei, & deinde iſta quærite: ſed, hæc omnia, inquit, apponentur vobis, ſcilicet etiam non quærentibus. Quomodo autem recte dicatur non quærere aliquis quod ut accipiat, intentiſſime Deum deprecatur, neſcio utrum inveniri queat.

Matth. 6. 33. *Lucæ 12. 31.*

Orientales plurimi non quotidie communicantes.

25. De ſacramento autem corporis Domini ut illi non moveant quæſtionem, qui plurimi in Orientalibus partibus, non quotidiæ cœnæ Dominicæ communicant, cum iſte panis quotidianus dictus ſit: ut ergo illi taceant, neque de hac re ſuam ſententiam defendant vel ipſa auctoritate Eccleſiaſtica, *a*) quod ſine ſcandalo iſta faciunt, neque ab eis qui Eccleſiis præſunt facere prohibentur, neque non obtemperantes damnantur; unde probatur non hunc

a) Hic apud Lov. additur, *ſint contenti*: quod abeſt a ceteris codicibus editis & MSS.

hunc in illis partibus intelligi quotidianum panem; nam magni peccati crimine arguerentur, qui ex eo non accipiunt quotidie: sed ut de istis, ut dictum est, nihil in aliquam partem differamus, illud certe debet occurrere cogitantibus, regulam nos orandi a Domino accepisse, quam transgredi non oportet vel addendo aliquid, vel prætereundo. Quod cum ita sit, quis est qui audeat dicere, semel tantum nos orare debere orationem Dominicam; aut certe etiam si iterum vel tertio, usque ad eam tantum horam qua corpori Domini communicamus, postea vero non sic orandum per reliquas partes diei? Non enim jam dicere poterimus, *da nobis bodie*, quod jam accepimus: aut poterit quisque cogere, ut etiam ultima diei parte sacramentum illud celebremus.

27. Restat igitur, ut quotidianum panem accipiamus spiritalem, præcepta scilicet divina, quæ quotidie oportet meditari, & operari. Nam de ipsis Dominus dicit, Operamini escam quæ non *Joan. 6.* corrumpitur. *27.* Quotidianus autem iste cibus nunc dicitur, quamdiu ista vita temporalis per dies decedentes succedentesque peragitur. Et re vera quamdiu nunc in superiora, nunc in inferiora, id est nunc in spiritalia, nunc in carnalia animi affectus alternat, tamquam ei qui aliquando pascitur cibo, aliquando famem patitur, quotidie panis necessarius est, quo reficiatur esuriens, & relabens erigatur. Sicut itaque corpus nostrum in hac vita, ante illam scilicet immutationem, cibo reficitur, quia sentit dispendium: sic & animus quoniam temporalibus affectibus quasi dispendium ab intentione Dei patitur, præceptorum cibo reficiatur. *Da nobis bodie* autem dictum est, quamdiu dicitur hodie, id est, in hac temporali vita. Sic enim cibo spiritali post hanc vitam saturabimur in æternum, ut non tunc dicatur quotidianus panis: quia ibi temporis volubilitas, quæ diebus dies succedere facit, unde appelletur quotidie, nulla erit. Ut autem dictum est, Hodie si vocem ejus *Psal. 94. 8.* audieritis; quod interpretatur Apostolus in epistola quæ est ad He- *Hebr. 3. 13.* bræos. Quamdiu dicitur hodie: ita & hic accipiendum est, *Da nobis bodie*. Si quis autem etiam de victu corporis necessario, vel de sacramento Dominici corporis istam sententiam vult accipere, oportet ut conjuncte accipiantur omnia tria, ut scilicet quotidianum panem simul petamus, & necessarium corpori, & *a*) sacratum visibilem, & invisibilem verbi Dei.

a) Sic plerique MSS. At editi, *& sacramentum visibile & invisibile verbi Dei*.

CAPVT VIII. *De quinta petitione.*

28. SEQVITVR quinta petitio, *Et dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.* Debita, peccata dici manifeſtum eſt, vel illo quod ait idem Dominus, Non exies inde donec reddas noviſſimum quadrantem; vel illo quo debitores appellavit qui ei nuntiati ſunt exſtincti, vel in ruina turris, vel quorum ſanguinem Herodes ſacrificio miſcuit. Dixit enim, putare homines quod illi ultra modum debitores eſſent, id eſt peccatores; & addidit, Amen dico vobis, niſi pænitentiam egeritis, ſimiliter moriemini. Non hic ergo quisque urgetur pecuniam dimittere debitoribus, ſed quæcumque in eum alius peccaverit. Nam pecuniam dimittere illo potius jubemur præcepto, quod ſuperius dictum eſt, Si quis tibi tunicam tollere voluerit, & judicio tecum contendere, remitte ei & veſtimentum: nec ibi neceſſe eſt omni pecuniario debitori dimittere debitum, ſed ei qui reddere noluerit, in tantum ut velit etiam litigare: Servum autem Domini, ut ait Apoſtolus, non oportet litigare. Qui ergo vel ſponte vel conventus pecuniam debitam reddere noluerit, dimittenda illi eſt. Duas enim ob res nolet reddere, vel quod non habeat, vel quod avarus ſit reique alienæ cupidus: utrumque autem pertinet ad inopiam: nam illa inopia eſt rei familiaris, hæc animi. Quisquis itaque tali dimittit debitum, inopi dimittit, opuſque Chriſtianum operatur, manente illa regula, ut in animo paratus ſit amittere quod ſibi debetur. Nam ſi modeſte ac leniter omni modo egerit, ut ſibi reſtituatur, non tam intendens fructum pecuniæ, quam ut hominem corrigat, cui ſine dubio pernicioſum eſt habere unde reddat, & non reddere; non ſolum non peccabit, ſed proderit etiam plurimum, ne ille dum alienam pecuniam lucrum facere vult, damnum fidei patiatur; quod tanto eſt gravius, ut nulla ſit comparatio. Ex quo intelligitur etiam in iſta quinta petitione, qua dicimus, *Dimitte nobis debita noſtra*, non de pecunia quidem dici; ſed de omnibus quæ in nos quisque peccat, ac per hoc etiam de pecunia. Peccat namque in te, qui tibi pecuniam debitam, cum habeat unde reddat, recuſat reddere. Quod peccatum ſi non dimiſeris, non poteris dicere, *Dimitte nobis, ſicut & nos dimittimus:* ſi autem ignoveris, vides etiam de pecunia dimittenda admoneri eum, cui tali prece orare præcipitur.

Matth. 5. 26. Luc. 13. 1. &c. Ibidem 3. & 5. Math. 5. 40.

Dimittendum debitum volenti litigare ne reddat.

2. Tim. 2. 24.

29. Illud ſane tractari poteſt, ut quoniam dicimus, *Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus*, tunc convincamur contra iſtam regulam feciſſe, ſi eis non dimittamus qui veniam petunt, quia

quia & nos veniam petentibus nobis a benignissimo Patre dimitti volumus, Sed illo rursus præcepto, quo jubemur orare pro inimicis nostris, non pro his jubemur qui veniam petunt. Jam enim qui tales sunt, non sunt inimici. Nullo modo autem quisquam vere dixerit orare se pro eo, cui non ignoverit. Quapropter fatendum est, omnia peccata dimittenda esse, quæ in nos admittuntur, si volumus nobis a Patre dimitti quæ admittimus. Nam de vindicta * superius, ut arbitror, satis disputatum est. *Matth. 5. 44.* ** Supra lib. 1. cap. 19. & 20.*

CAPUT IX. *De sexta petitione.*

30. Sexta petitio est, *Et ne nos inferas in tentationem.* Nonnulli codices habent, *inducas*, quod tantumdem valere arbitror: nam ex uno Græco quod dictum est *εἰσενέγκῃς*, utrumque translatum est. Multi autem precando ita dicunt, *Ne nos patiaris induci in tentationem:* exponentes videlicet quomodo dictum sit, *inducas.* Non enim per seipsum inducit Deus, sed induci patitur eum, quem suo auxilio deseruerit, ordine ocultissimo ac meritis. Caussis etiam sæpe manifestis dignum judicat ille quem deserat, & in tentationem induci sinat. Aliud est autem induci in tentationem, aliud tentari. Nam sine tentatione probatus esse nullus potest, sive sibi ipsi, sicut scriptum est, qui non est tentatus, qualia scit? sive alii, sicut Apostolus ait, Et tentationem vestram in carne mea non sprevistis: hinc enim eos firmos ipse cognovit, quod eis tribulationibus, quæ Apostolo secundum carnem acciderant, non sunt a caritate deflexi. Nam Deo noti sumus & ante omnes tentationes, qui scit omnia antequam fiant. *Eccl. 34. 9. & 11.* *Gal. 4. 13.*

31. Quod itaque scriptum est, Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat si diligitis eum: illa locutione positum est, ut sciat, pro eo quod est, ut scire vos faciat: sicut diem lætum dicimus, quod lætos faciat, frigus pigrum, quod pigros facit; & innumerabilia hujusmodi, quæ sive in consuetudine loquendi, sive in sermone doctorum, sive in Scripturis sanctis reperiuntur. Quod non intelligentes hæretici qui veteri Testamento adversantur, velut ignorantiæ vitio notandum putant eum de quo dictum est, Tentat vos Dominus Deus vester; quasi in Evangelio de Domino scriptum non sit, Hoc autem dicebat tentans eum: nam ipse sciebat quid esset facturus. Si enim noverat cor ejus quem tentabat, quid est quod voluit videre tentando? Sed profecto illud factum est, ut ipse sibi notus fieret qui tentabatur, suamque desperationem condemnaret saturatis turbis de pane Domini, qui eas non habere quod ederent existimaverat. *Deut. 13. 3.* *Manichæos aggreditur.* *Joan. 6. 6.*

 32. Non

32: Non ergo hic oratur, ut non tentemur, sed ut non inferamur in tentationem: tamquam si quispiam cui necesse est igne examinari, non oret ut igne non contingatur, sed ut non exuratur. Vasa enim figuli probat fornax, & homines justos tentatio tribulationis. Ioseph ergo tentatus est illecebra stupri, sed non est illatus in tentationem: Susanna tentata est, nec ipsa inducta vel illata in tentationem; multique alii utriusque sexus: sed Job maxime cujus admirabilem stabilitatem in Deo Domino suo, cum illi hæretici hostes veteris Testamenti ore sacrilego irridere voluerint, illud præ ceteris ventilant, quod satanas petierit eum tentandum. Quærunt enim ab imperitis hominibus talia intelligere nequaquam valentibus, quomodo satanas cum Deo loqui potuerit: non intuentes, (non enim possunt, cum superstitione & contentione cæcati sint,) Deum non loci spatium mole corporis occupare; & sic alibi esse, alibi non esse, vel certe hic habere partem aliam, & alibi aliam: sed majestate ubique præsto esse, non per partes divisum, sed ubique perfectum. Quod si carnaliter intuentur quod dictum est, Cœlum mihi thronus est, & terra scabellum pedum meorum: cui loco & Dominus adtestatur dicens, Non juretis, neque per cœlum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum ejus: quid mirum si in terra diabolus constitutus, ante pedes Dei stetit, & coram illo aliquid locutus est, Nam quando illi valent intelligere, nullam esse animam, quamvis perversam, quæ tamen ullo modo ratiocinari potest, in cujus scientia non loquatur Deus? Quis enim scripsit in cordibus hominum naturalem legem, nisi Deus? De qua lege Apostolus ait, „ Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis „ sunt faciunt, hi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui o„ stendunt opus legis scriptum in cordibus suis, contestante con„ scientia ipsorum, & inter se invicem cogitationum accusantium, „ aut etiam excusantium, in die qua judicabit Dominus occulta „ hominum. Quapropter si omnis anima rationalis etiam cupiditate cæcata, tamen cum cogitat & ratiocinatur, quidquid in ea ratiocinatione verum est, non ei tribuendum est, sed ipsi lumini veritatis, a quo vel tenuiter pro sui capacitate illustratur, ut verum aliquid in ratiocinando sentiat; quid mirum si diaboli anima prava cupiditate perversa, quidquid tamen verum de justo viro cogitavit, cum eum tentare vellet, ipsius Dei voce, id est, ipsius veritatis voce audisse perhibetur? Quidquid autem falsum, illi cupidi-

Eccli. 27. 6. *Gen. 39. 7.* *Dan. 13. 20.* *Job. 1. 11.* *Contra Manichæos.* *Isa. 66. 1.* *Matth. 5. 34.* *Rom. 2. 14. &c.*

piditati tribuitur, qua diaboli nomen accepit. Quamquam etiam per creaturam corporalem atque viſibilem Deus plerumque locutus eſt ſeu bonis ſeu malis, tamquam omnium Dominus & rector, & pro cujuſque rei meritis ordinator: ſicut per Angelos, qui hominum quoque adſpectibus apparuerunt; & per Prophetas dicentes, Hæc dicit Dominus. Quid ergo mirum, ſi quamquam non in ipſa cogitatione, per aliquam certe creaturam tali operi accommodatam Deus locutus cum diabolo dicitur?

33. Nec dignitatis eſſe arbitrantur, & quaſi juſtitiæ meritum, *Luc. 12, 20.*
quod cum illo Deus locutus eſt: quoniam locutus eſt cum anima angelica, quamquam ſtulta & cupida, tamquam ſi loqueretur cum anima humana ſtulta & cupida. Aut ipſi dicant quomodo locutus eſt cum illo divite, cujus cupiditatem ſtultiſſimam arguere voluit, dicens, „ Stulte, hac nocte anima tua expoſtulatur a te, hæ quæ „ præparaſti cujus erunt? Certe hoc ipſe Dominus in Evangelio *Luca 22, 31.*
dicit, cui hæretici iſti velint nolint colla ſubmittunt. Si autem hoc moventur, quod tentandum juſtum ſatanas petit a Deo; *Ibidem 32.*
non ego expono quare ſit factum, ſed ipſos cogo exponere quare ſit dictum in Evangelio ab ipſo Domino diſcipulis, Ecce ſatanas petiit vos vexare quomodo triticum: & Petro ait, Ego autem poſtulavi ne deficiat fides tua. Cum autem hoc exponunt mihi, ſimul illud quod a me quærunt exponunt ſibi. Si vero non voluerint hoc exponere, non audeant id quod in Evangelio ſine offenſione *a*) legunt, in aliquo libro cum temeritate culpare.

34. Fiunt igitur tentationes per ſatanam non poteſtate ejus, ſed permiſſu Domini, ad homines aut pro ſuis peccatis puniendos, aut pro Domini miſericordia probandos & exercendos. Et intereſt plurimum in qualem quisque tentationem incidat. Non enim in talem incidit Judas, qui vendidit Dominum, in qualem incidit Petrus, cum territus Dominum negavit. Sunt etiam tentationes *1. Cor. 10, 13.*
humanæ, credo cum bono quiſque animo, ſecundum humanam tamen fragilitatem, in aliquo conſilio labitur; aut irritatur in fratrem ſtudio corrigendi, paulo tamen amplius quam Chriſtiana tranquillitas poſtulat: de quibus Apoſtolus dicit. Tentatio vos non apprehendat, niſi humana: cum idem dicat, „ Fidelis Deus, „ qui vos non ſinat tentari ſupra quam poteſtis ferre, ſed faciet „ cum tentatione etiam proventum, ut poſitis tolerare. In qua ſententia ſatis oſtendit, non id nobis orandum eſſe ut non tente-

mur,

a (Sic MS. At editi *ſine offenſione non intelligunt.*

mur, sed ne in tentationem inducamur, Inducimur enim, si tales acciderint quas ferre non possumus. Sed cum tentationes periculosæ, in quas inferri atque induci perniciosum est, aut prosperis rebus temporalibus, aut adversis oriantur, nemo frangitur adversarum molestia, qui prosperarum delectatione non capitur.

De septima petitione. 35. Ultima & septima petitio est, *Sed libera nos a malo.* Orandum est enim ut non solum non inducamur in malum, quo caremus, quod sexto loco petitur; sed ab illo etiam liberemur, quo jam inducti sumus. Quod cum factum fuerit, nihil remanebit formidolosum, nec omnino metuenda erit ulla tentatio. Quod tamen in hac vita quamdiu istam mortalitatem circumferimus, in quam serpentina persuasione inducti sumus, non sperandum est posse fieri; sed tamen aliquando futurum sperandum est, & hæc est spes *Rom. 8. 24.* quæ non videtur. De qua cum loqueretur Apostolus, ait, Spes autem quæ videtur, non est spes. Sed tamen sapientia, quæ in hac quoque vita concessa est, fidelibus servis Dei non est desperanda. Ea est autem, ut id quod Domino revelante fugiendum esse intellexerimus, cautissima vigilantia fugiamus; & id quod Domino revelante appetendum esse intellexerimus, flagrantissima caritate appetamus. Ita enim reliquo mortalitatis hujus onere ipsa morte deposito, ex omni hominis parte opportuno tempore perficietur beatitudo, quæ in hac vita inchoata est, & cui capessendæ atque obtinendæ aliquando nunc omnis conatus impenditur.

CAPUT X.

36. SED harum septem petitionum consideranda & commendanda distinctio est. Nam cum vita nostra temporaliter nunc agatur, atque speretur æterna, & cum æterna priora sint dignitate, quamvis temporalibus prius actis ad illa transeatur; trium primarum petitionum impetrationes quamquam in hac vita, quæ isto sæculo agitur, exordium capiant: (Nam & sanctificatio nominis Dei ab ipso humilitatis Domini adventu agi cœpit; & adventus regni ejus, quo in charitate venturus est, non jam finito sæculo, sed in fine sæculi manifestabitur: & perfectio voluntatis ejus, sicut in cœlo & in terra, sive justos & peccatores cœlum & terram intelligas, sive spiritum & carnem; sive Dominum & Ecclesiam, sive omnia simul, ipsa perfectione nostræ beatitudinis, & ideo sæculi terminatione complebitur:) tamen omnia tria in æternum manebunt. Nam & sanctificatio nominis Dei sempiterna erit, & regni ejus nullus est finis, & perfectæ nostræ beatitudini æterna vita promittitur. Permanebunt ergo ista tria consummata atque cumulata in illa vita, quæ nobis promittitur.

37.

37. Reliqua vero quatuor quæ petimus, ad temporalem iftam vitam pertinere mihi videntur. Quorum primum eft, *Panem noftrum quotidianum da nobis hodie.* Hoc ipfo enim quod dictus eft quotidianus panis, five fpiritalis fignificetur, five in facramento aut in victu ifto vifibilis, ad hoc tempus pertinet, quod appellavit hodie: non quia fpiritalis cibus non eft fempiternus; fed quia ifte qui quotidianus dictus eft in Scripturis, five in ftrepitu fermonis, five quibufque temporalibus fignis exhibetur animæ: quæ omnia *Ifa. 54. 13.* tunc utique non erunt, cum omnes erunt docibiles Deo, & ipfam *Joan. 6. 45.* ineffabilem lucem veritatis non motu corporum fignificantes, fed puritate mentis haurientes. Nam fortaffe & propterea panis dictus eft, non potus, quia panis frangendo atque mandendo, in alimentum convertitur; ficut Scripturæ aperiendo & differendo animam pafcunt: potus vero paratus, ficuti eft, tranfit in corpus: ut ifto tempore panis fit veritas, cum quotidianus panis dicitur; tunc autem potus, cum nullo labore difputandi & fermocinandi, quafi frangendi atque mandendi, opus erit, fed folo hauftu finceræ & perfpicuæ veritatis. Et peccata nunc nobis dimittuntur, & nunc dimittimus; quæ harum quatuor reliquarum fecunda petitio eft: tunc autem nulla erit venia peccatorum; quia nulla peccata. Et tentationes temporalem iftam vitam infeftant: non autem erunt, cum perfectum erit quod dictum eft, Abfcondes eos in abfcondito *Pfal. 30. 21.* vultus tui. Et malum, a quo liberari optamus, & ipfa liberatio a malo ad hanc utique vitam pertinet, quam & juftitia Dei mortalem meruimus, & unde ipfius mifericordia liberamur.

38. VIDETVR etiam mihi feptenarius ifte numerus harum **CAPVT XI.** petitionum congruere illi feptenario numero, ex quo totus ifte fermo manavit. Si enim timor Dei eft, quo beati funt pauperes fpi- *Matth. 5. 3. &c.* ritu, quoniam ipforum & regnum cœlorum: petamus ut fanctificetur in hominibus nomen Dei, timore cafto permanente in fæcula fæculorum. Si pietas eft, qua beati funt mites, quoniam ipfi hereditate poffidebunt terram: petamus ut veniat regnum ejus, five in nos ipfos, ut mitefcamus, nec ei refiftamus; five de cœlo in terras in claritate adventus Domini, quo nos gaudebimus, & *a)* laudabimur, dicente illo, Venite benedicti Patris mei, accipite re- *Matth. 25. 34.* gnum, quod vobis paratum eft ab origine mundi. In Domino enim, inquit Propheta, laudabitur anima mea: audiant mites, & *Pfal. 33. 2.* jocundentur. Si fcientia eft, qua beati funt qui lugent, quoniam

a) Editi Mar. & Lov. *laudabimus.* Am. & Er. *lætabimur.* At MSS. *laudabimur.*

ipsi consolabuntur: oremus ut fiat voluntas ejus sicut in cœlo & in terra; quia cum corpus tamquam terra, spiritui tamquam cœlo, summa & tota pace consenserit, non lugebimus: nam nullus alius hujus temporis luctus est, nisi cum adversum se ista confligunt, &
Rom. 7. 23. cogunt nos dicere, „ Video aliam legem in membris meis repu„ gnantem legi mentis meæ: & luctum nostrum lacrymosa voce „ testari, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis „ hujus? Si fortitudo est, qua beati sunt qui esuriunt & sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur: oremus ut panis noster quotidianus detur nobis hodie, quo fulti atque sustentati, ad plenissimam illam saturitatem venire possimus. Si consilium est, quo beati sunt misericordes, quoniam ipsorum miserebitur: dimittamus debita debitoribus nostris, & oremus ut nobis nostra dimittantur. Si intellectus est, quo beati sunt mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt: oremus non induci in tentationem, ne habeamus duplex cor, non appetendo simplex bonum, quo referamus omnia quæ operamur, sed simul temporalia & *a*) terrena sectando. Tentationes enim de his rebus quæ graves & calamitosæ videntur hominibus, non in nos valent, si non valeant illæ, quæ blanditiis earum rerum accidunt, quas homines bonas & lætandas putant. Si sapientia est, qua beati sunt pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur: oremus ut liberemur a malo: ipsa enim liberatio liberos
Rom. 8. 15. nos faciet, id est, filios Dei, ut spiritu adoptionis clamemus,
Gal. 4. 6. Abba Pater.

39. Sane non negligenter prætereundum est, quod ex omnibus iis sententiis, quibus nos orare Dominus præcepit, eam potissimum commendandam esse judicavit, quæ pertinet ad dimissionem peccatorum: in qua nos misericordes esse voluit, quod unum est consilium miserias evadendi. In nulla enim alia sententia sic oramus, ut quasi pasciscamur cum Deo: dicimus enim. *Dimitte nobis sicut & nos dimittimus.* In qua pactione si mentimur, totius
Matth. 6. orationis nullus est fructus. Sic enim dicit: * *Si enim dimiseritis*
v. 14. *hominibus delicta eorum, dimittet & vobis Pater vester qui in cœlis est.* *
v. 15. *Si autem non dimiseritis hominibus: neque Pater vester dimittet vobis peccata vestra.*

CAPUT XII.

40. SEQUITUR de jejunio præceptum, pertinens ad eamdem cordis mundationem, de qua nunc agitur. Nam & in hoc opere cavendum est, ne subrepat aliqua ostentatio & appetitus lau-

a) Duo e Vatic. MSS. *temporalia & æterna sectando.*

laudis humanæ, qui duplicet cor, & non finat mundum & fimplex effe ad intelligendum Deum. * *Cum autem jejunatis*, inquit, *nolite* Matth. 6.
fieri ficut hypocritæ triftes: exterminant enim vultum fuum, ut videantur v. 16.
hominibus jejunantes: amen dico vobis perceperunt mercedem fuam, * *Vos* v. 17.
autem jejunantes unguite capita veftra, & facies veftras lavate, * *ne vi-* v. 18.
deamini hominibus jejunantes, fed Patri veftro qui eft in abfcondito: & Pater vefter qui videt in abfcondito reddet vobis. Manifeftum eft his præceptis omnem noftram intentionem in interiora gaudia dirigi, ne foris quærentes mercedem huic fæculo conformemur, & amittamus promiffionem tanto folidioris atque firmioris, quanto interioris beatitudinis, qua nos elegit Deus conformes fieri imaginis Filii ejus.

41. In hoc autem capitulo maxime animadvertendum eft, non in folo rerum corporearum nitore atque pompa, fed etiam in ipfis fordibus luctuofis effe poffe jactantiam; & eo periculofiorem, quo fub nomine fervitutis Dei decipit. Qui ergo immoderato cultu corporis atque veftitus vel ceterarum rerum nitore præfulget, facile convincitur rebus ipfis, pomparum fæculi effe fectator, nec quemquam fallit dolofa imagine fanctitatis: qui autem in profeffione Chriftianitatis inufitato fqualore ac fordibus intentos in fe oculos hominum facit, cum id voluntate facit, non neceffitate patitur, ceteris ejus operibus poteft conjici, utrum hoc contemtu fuperflui cultus, an ambitione aliqua faciat; quia & fub ovina pelle cavendos lupos Dominus præcipit: fed ex fructibus, inquit, eorum cognofcetis eos. Cum enim cœperint aliquibus ten- Matth. 7.
tationibus ea ipfa illis fubtrahi vel negari, quæ ifto velamine vel 16.
confecuti funt, vel confequi cupiunt tunc neceffe eft appareat, utrum lupus in ovina pelle fit, an ovis in fua. Non enim propterea ornatu fuperfluo debet adfpectus hominum mulcere Chriftianus, quia illum parcum habitum ac neceffarium etiam fimulatores fæpius ufurpant, ut incautos decipiant: quia & illæ oves non debent pelles fuas deponere, fi aliquando eis lupi fe contegunt.

42. Quæri ergo folet quid fit quod ait, *Vos autem cum jejunatis, unguite capita veftra, & facies veftras lavate, ut videamini hominibus jejunantes.* Non enim quifpiam recte præceperit, quamvis faciem quotidiana confuetudine lavemus, unctis etiam capitibus cum jejunamus, nos effe debere. Quod fi turpiffimum omnes fatentur, intelligendum eft hoc præceptum unguendi caput, & faciem lavandi,

di, ad interiorem hominem pertinere. Unguere ergo caput, ad lætitiam pertinet: lavare autem faciem, ad munditiam: & ideo caput unguit, qui lætatur interius mente atque ratione. Hoc enim recte accipimus caput, quod in anima præeminet, & quo cetera hominis regi & gubernari manifestum est. Et hoc facit qui non foris quærit lætitiam, ut de laudibus hominum carnaliter gaudeat. Caro enim quæ subjecta esse debet, nullo modo est totius naturæ
Eph. 5. 29. humanæ caput. Nemo quidem umquam carnem suam odio habuit,
1. Cor. 11. 3. sicut Apostolus dicit, cum de diligenda uxore præcipit: sed caput mulieris vir, cui viro caput est Christus. Interius ergo gaudeat in jejunio suo, eo ipso quo sic se jejunando avertit a voluptate sæculi ut sit subditus Christo, qui secundum hoc præceptum caput unctum habere desiderat. Ita enim et faciem lavabit, id est, cor mundabit, quo visurus est Deum, non interposito velamine propter infirmitatem contractam de sordibus; sed firmus & stabilis,
Isa. 1. 16. quoniam mundus & simplex. „Lavamini, inquit, mundi estote, „ auferte nequitias ab animis vestris, atque a conspectu oculorum „ meorum. Ab his igitur sordibus facies nostra lavanda est, qui-
2. Cor. 3. 18. bus Dei adspectus offenditur. Nos enim revelata facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformabimur.

43. Sæpe etiam cogitatio necessariarum rerum ad istam vitam pertinentium, sauciat & sordidat interiorem oculum nostrum: & plerumque cor duplicat, ut ea quæ videmur cum hominibus recte facere, non eo corde faciamus, quo Dominus præcipit, id est, non quia eos diligimus, sed quia commodum ab eis aliquod propter necessitatem præsentis vitæ adipisci volumus. Debemus autem benefacere illis propter salutem ipsorum æternam, non pro-
Psal. 118. 36. pter temporale commodum nostrum. Inclinet ergo Deus cor nostrum in testimonia sua, & non in emolumentum. Finis enim præ-
1. Tim. 1. 5. cepti est caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Qui autem propter suam in hac vita necessitatem fratri consulit, non utique caritate consulit: quia non illi, quem debet tamquam seipsum diligere, sed sibi consulit; vel potius nec sibi: quandoquidem hinc sibi facit duplex cor, quo impeditur ad videndum Deum: in qua sola visione beatitudo est certa atque perpetua.

CAPUT XIII.

Matth. 6. v. 19. v. 20. 44. RECTE ergo sequitur, & præcipit, qui mundando cordi nostri instat, dicens: * *Nolite vobis condere thesauros in terra, ubi* a) *tinea*

a) Sic habent MSS. & Mar. nec non Cyprianus in lib. 3. ad Quirinum. At Am. Fr. & Lov. *ubi ærugo & tinea exterminant, & reliqua:* suppressis, ut so-

tinea & comestura exterminant, & ubi fures effodiunt & furantur: * *thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo, ubi neque tinea neque comestura exterminant, & ubi fures non effodiunt, nec furantur.* * *Ubi enim est thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum.* Ergo si in terra erit cor, id est, si eo corde quisque operetur aliquid, ut terrenum commodum adipiscatur, quomodo erit mundum, quod in teraa volutatur? Si autem in cœlo, mundum erit, quia munda sunt quæcumque cœlestia. Sordescit enim aliquid, cum inferiori miscetur naturæ, quamvis in suo genere, non sordidæ; quia etiam de puro argento sordidatur aurum, si misceatur: ita & animus noster terrenorum cupiditate sordescit, quamvis ipsa terra in suo genere atque ordine munda sit. Cœlum autem hoc loco non corporeum acceperimus; quia omne corpus pro terra habendum est. Totum enim mundum debet contemnere, qui sibi thesaurizat in cœlo. In illo ergo cœlo de quo dictum est, Cœlum cœli Domino, id est, in firmamento spiritali, non enim in eo quod transiet, constituere & collocare debemus thesaurum nostrum & cor nostrum, sed in eo quod semper manet: Cœlum autem & terra transient.

v. 21. *Ps. 113. 16.* *Matth. 24. 35.*

45. Et hic manifestat de mundando corde se cuncta ista præcipere, cum dicit, * *Lucerna corporis tui oculus tuus est, Si ergo oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit.* * *Si autem oculus tuus nequam est, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen quod in te est tenebræ sunt, tenebræ quantæ?* Qui locus sic intelligendus est, ut noverimus omnia opera nostra tunc esse munda, & placere in conspectu Dei, si fiant simplici corde, id est, intentione superna fine illo caritatis: quia & Plenitudo Legis caritas. Oculum ergo hic accipere debemus ipsam intentionem, qua facimus quidquid facimus: quæ si munda fuerit & recta, & illud adspiciens quod adspiciendum est: omnia opera nostra, quæ secundum eam operamur, necesse est bona sint. Quæ omnia opera totum corpus appellavit; quia & Apostolus membra nostra dicit quædam opera, quæ improbat, & mortificanda præcipit, dicens, Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem,, immunditiam, avaritiam, & cetera talia.

Matth. 6. *v. 22.* *v. 23.* *Rom. 13. 10.* *Col. 3. 5.*

46. Non ergo quid quisque faciat, sed quo animo faciat, considerandum est. Hoc est enim lumen in nobis, quia hoc nobis manifestum est bono animo nos facere quod facimus: Omne enim

Ephes. 5. 13.

 quod

lent, ceteris verbis Scripturæ, quæ ligione restituuntur ex MSS.
a nobis passim hoc in opere magna re-

quod manifestatur, lumen est. Nam ipsa facta quæ ad hominum societatem a nobis procedunt, incertum habent exitum, & ideo tenebras eas vocavit. Non enim novi, cum pecuniam porrigo indigenti & petenti, qui inde aut facturus sit, aut passurus; & fieri potest, ut vel faciat ex ea, vel propter eam patiatur aliquid mali, quod ego cum darem, non evenire voluerim, neque hoc animo dederim. Itaque si bono animo feci, quod mihi cum facerem, notum erat, & ideo lumen vocatur; illuminatur etiam factum meum, qualemcumque exitum habuerit: qui exitus quoniam incertus & ignotus est, tenebræ appellatæ sunt. Si autem malo animo feci, etiam ipsum lumen tenebræ sunt. Lumen enim dicitur, quia novit quisque quo animo faciat; etiam cum malo animo facit: sed ipsum lumen tenebræ sunt, quia non in superna dirigitur simplex intentio, sed ad inferiora declinatur, & duplici corde quasi umbram facit. *Si ergo lumen, quod in te est, tenebræ sunt, tenebræ quantæ?* hoc est, Si ipsa cordis intentio, qua facis quod facis, quæ tibi nota est, sordidatur appetitu rerum terrenarum & temporalium, atque cæcatur; quanto magis ipsum factum, cujus incertus est exitus, sordidum & tenebrosum est? quia etsi bene alicui proveniat, quod tu non recta & munda intentione facis; quomodo tu feceris, tibi imputatur, non quomodo illi provenerit.

CAPUT XIV. *Matth. 6. 24.*

47. QUOD autem sequitur, & dicit, *Nemo potest duobus dominis servire*, ad hanc ipsam intentionem referendum est, quod consequenter exponit, dicens, *Aut enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut alterum patietur, & alterum contemnet.* Quæ verba diligenter consideranda sunt: nam qui sint duo domini, deinceps ostendit, cum dicit, *Non potestis Deo servire & mammonæ.* Mammona apud Hebræos divitiæ appellari dicuntur. Congruit & Punicum nomen: nam lucrum Punice, mammon dicitur. Sed qui servit mammonæ, illi utique servit, qui rebus istis terrenis merito suæ perversitatis præpositus, magistratus hujus sæculi a Domino dicitur. *Aut* ergo hunc *odio habebit* homo, *& alterum diliget*, id est, Deum; *aut alterum patietur, & alterum contemnet.* Patitur enim durum & perniciosum dominum, quisquis servit mammonæ; sua enim cupiditate implicatus, subditur diabolo, & non eum diligit; quis enim est qui diligat diabolum; sed tamen patitur: sicut in majore aliqua domo, qui ancillæ alienæ conjunctus est, propter cupiditatem suam duram patitur servitutem, etiam si non diligat eum, cujus ancillam diligit.

Joan. 12. 31. & 14. 30. &c.

48. *Al-*

48. *Alterum autem contemnet*, dixit; non, odio habebit. Nullius enim ferre conſcientia Deum odiſſe poteſt: contemnit autem, id eſt non timet eum, quaſi de ejus bonitate ſecurus eſt. Ab hac negligentia & pernicioſa ſecuritate revocat Spiritus ſanctus, cum per Prophetam dicit, Filii, ne adjicias peccatum ſuper peccatum, & dicas, Miſeratio Dei magna eſt: &, Ignoras quia patientia Dei ad pœnitentiam te invitat? Cujus enim tanta miſericordia commemorari poteſt, quam ejus qui omnia donat peccata converſis, & oleaſtrum facit participem pinguedinis olivæ? Et cujus tanta ſeveritas, quam ejus qui naturalibus ramis non pepercit, ſed propter infidelitatem fregit illos? Sed quiſquis vult diligere Deum, & cavere ne offendat, non ſe arbitretur duobus dominis poſſe ſervire, & intentionem cordis ſui rectam ab omni duplicitate explicet: ita enim ſentiet de Domino in bonitate, & in ſimplicitate cordis quæret illum.

V. 1. Retr. 19. n. 8. *Eccli. 5. 5.* *Rom. 2. 4.* *Miſericordia & ſeveritas Dei.* *Rom. 11. 21.* *Sap. 1. 1.*

CAPUT XV.

49. IDEO, inquit, *dico vobis, non habere ſollicitudinem animæ veſtræ quid edatis, neque corporis veſtra quid induatis.* Ne forte, quamvis jam ſuperflua non quærantur, propter ipſa neceſſaria cor duplicetur, & ad ipſa conquirenda noſtra detorqueatur intentio, cum aliquid quaſi miſericorditer operamur; id eſt, ut cum conſulere alicui videri volumus, noſtrum emolumentum ibi potius, quam illius utilitatem attendamus: & ideo nobis non videamur peccare, quia non ſuperflua, ſed neceſſaria ſunt quæ conſequi volumus. Dominus autem admonet, ut meminerimus multo amplius nobis Deum dediſſe, quod nos fecit & compoſuit ex anima & corpore, quam eſt alimentum atque tegumentum, quorum cura nos duplicare cor non vult. *Nonne*, inquit, *anima plus eſt quam eſca?* Ut tu intelligas eum qui dedit animam, multo facilius eſcam eſſe daturum. *Et corpus quam veſtimentum*, id eſt, plus eſt: ut ſimiliter intelligas, eum qui corpus dedit, multo facilius daturum eſſe veſtimentum.

Matth. 6. 25.

50. Quo loco quæri ſolet, utrum ad animam cibus iſte pertineat, cum anima incorporea ſit, iſte autem cibus corporeus. Sed animam hoc loco pro iſta vita poſitam noverimus, cujus retinaculum eſt alimentum iſtud corporeum. Secundum hanc ſignificationem dictum eſt etiam illud, Qui amat animam ſuam, perdet illam. Quod niſi de hac vita acceperimus, quam oportet pro regno Dei perdere, quod potuiſſe Martyres claruit, contrarium hoc præceptum erit illi ſententiæ, qua dictum eſt, Quid prodeſt homini, ſi totum mundum lucretur, animæ autem ſuæ detrimentum faciat?

Joan. 12. 25. *Matth. 14. 26.*

51. Re-

Matt. 6. 26. 51. *Respicite*, inquit, *volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregat in borrea, & Pater vester cœlestis pascit illa: nonne vos pluris estis illis?* id est carius vos valetis. Quia utique rationale animal, sicuti est homo, sublimius ordinatum est in rerum natura, quam irrationabilia, sicut sunt aves. * *Quis autem vestrum curans*, inquit, *potest abjicere ad staturam suam cubitum unum?* * *Et de vestimento quid solliciti estis?* id est, Cujus potestate atque dominatu factum est, ut ad hanc staturam corpus vestrum perduceretur, ejus providentia etiam vestiri potest: non autem vestra cura factum esse, ut ad hanc staturam veniret corpus vestrum, & hoc intelligi potest, quod si curetis, & velitis adjicere unum cubitum huic staturæ, non potestis: illi ergo etiam tegendi corporis curam relinquite, cujus videtis cura factum esse, ut tantæ staturæ corpus habeatis.

v. 27. v. 28.

52. Dandum autem erat etiam documentum propter vestimentum, sicut datum est propter alimentum. Itaque sequitur, & dicit, * *Considerate lilia agri, quomodo crescunt, non laborant neque nent:* * *dico autem vobis quia nec Salomon in omni gloria sua sic vestitus est ut unum ex his.* * *Si autem fœnum agri, quod bodie est & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit; quanto magis ergo vos modicæ fidei?* Sed ista documenta non sicut allegoriæ discutienda sunt, ut quæramus quid significent aves cœli, aut lilia agri: posita sunt enim, ut de rebus minoribus majora persuaderentur: sicuti illud est de judice, qui nec Deum timebat, nec hominem reverebatur, & tamen sæpe interpellanti viduæ cessit, ut ejus caussam consideraret: non propter pietatem aut humanitatem, sed ne tædium pateretur. Non enim ullo modo ille injustus judex personam Dei allegorice sustinet: sed tamen quantum Deus, qui bonus est & justus, curet deprecantes se, hinc conjici Dominus voluit, quod nec injustus homo eos, qui illum assiduis precibus tundunt; vel propter tædium devitandum, potest contemnere.

Ibidem. v. 29. v. 30. Luca 18.2.

CAPUT XVI. Matth. 6. v. 31. v. 32. v. 33.

53. NOLITE *ergo*, inquit, *solliciti esse, dicentes, Quid edemus, aut quid bibemus, aut quid vestiemur.* * *bæc enim omnia gentes quærunt. Scit enim Pater vester quia borum omnium indigetis.* * *Quærite ergo primum regnum Dei & justitiam ejus, & bæc omnia apponentur vobis.* Hic manifestissime ostendit, non hæc esse appetenda, tamquam talia bona nostra, ut propter ipsa debeamus bene facere, si quid facimus, sed tamen esse necessaria. Quid enim intersit inter bonum quod appetendum est, & necessarium quod sumendum est, hac senten-

ten-

tentia declaravit, cum ait, *Quærite primum regnum Dei & justitiam ejus, & hæc omnia apponentur vobis.* Regnum ergo & justitia Dei bonum nostrum est, & hoc appetendum, & ibi finis constituendus, propter quod omnia faciamus quæcumque facimus. Sed quia in hac vita militamus, ut ad illud regnum pervenire possimus, quæ vita sine his necessariis agi non potest; *Apponentur vobis hæc*, inquit, sed vos regnum Dei & justitiam ejus primum quærite. Cum enim dixit illud primum, significavit quia hoc posterius quærendum est, non tempore, sed dignitate: illud tamquam bonum nostrum, hoc tamquam necessarium nostrum; necessarium autem propter illud bonum.

54. Neque enim, verbi gratia, ideo debemus evangelizare, ut manducemus; sed ideo manducare, ut evangelizemus: nam si propterea evangelizamus, ut manducemus, vilius habemus Evangelium quam cibum; & erit jam bonum nostrum in manducando, necessarium autem in evangelizando. Quod etiam Apostolus prohibet, cum dicit, licere sibi quidem, & permissum esse a Domino, ut qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivant, id est, de Evangelio habeant ea quæ huic vitæ sunt necessaria; sed tamen se non esse abusum hac potestate. Erant enim multi, qui occasionem habere cupiebant adquirendi & vendendi Evangelium, quibus eam volens amputare Apostolus, manibus suis victum suum toleravit. De his enim alio loco dicit, Ut amputem occasionem, iis qui quærunt occasionem. Quamquam etiam si, ut ceteri boni Apostoli, permissis Domini de Evangelio viveret, non ideo in eo victu constitueret finem evangelizandi, sed magis ipsius victus sui finem in Evangelio collocaret: id est, ut superius dixi, non ideo evangelizaret, ut perveniret ad cibum, & si qua sunt alia necessaria; sed ideo ista sumeret, ut illud impleret, ne non volens, sed necessitate evangelizaret. Hoc enim improbat, cum dicit, „ Nescitis quoniam qui in templo operantur, quæ de templo sunt „ edunt, & qui altario deserviunt, altario compartiuntur: sic „ & Dominus ordinavit iis qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere: ego autem nullus horum usus sum. Hinc ostendit permissum esse, non jussum: alioquin contra præceptum Domini fecisse tenebitur. Deinde sequitur, & dicit, „ Non autem „ scripsi hæc, ut ita fiant in me. Bonum est mihi magis mori, „ quam gloriam meam quisquam inanem faciat. Hoc dixit, quia jam statuerat, propter quosdam occasionem quærentes, manibus

1. Cor. 9. 14. — *Act. 20. 34.* — *2. Cor. 11. 12.* — *1. Cor. 9. 13. &c.* — *Ibidem 15.*

Ibidem 16. ſuis victum tranſigere. Si enim evangelizavero, inquit, non eſt mihi gloria: id eſt, ſi evangelizavero, ut iſta fiant in me: id eſt, ſi propterea evangelizavero, ut ad illa perveniam, & finem Evangelii in cibo & potu & veſtitu collocavero. „ Sed quare non eſt ei „ gloria? Neceſſitas enim, inquit, mihi incumbit: id eſt, ut ideo evangelizem, quia unde vivam non habeo, aut ut adquiram temporalem fructum de prædicatione æternorum: ſic enim jam neceſſitas erit in Evangelio, non voluntas. Væ enim mihi eſt, inquit, „ ſi non evangelizavero. Sed quomodo debet evangelizare? ſcilicet ut in ipſo Evangelio & in regno Dei ponat mercedem: ita
Ibidem 17. enim poteſt non coactus evangelizare, ſed volens. Si enim vo„ lens, inquit, hoc facio, mercedem habeo: ſi autem invitus, „ diſpenſatio mihi credita eſt: id eſt, ſi coactus inopia earum rerum, quæ temporali vitæ ſunt neceſſariæ, prædico Evangelium; alii per me habebunt mercedem Evangelii, qui Evangelium ipſum me prædicante diligent: ego autem non habebo, quia non ipſum Evangelium diligo, ſed ejus pretium in illis temporalibus conſtitutum. Quod nefas eſt fieri, ut non tamquam filius miniſtret quisque Evangelium, ſed tamquam ſervus cui diſpenſatio credita eſt; ut tamquam alienum eroget, nihil inde ipſe accipiat præter cibaria, quæ non de participatione regni, ſed ad ſuſtentaculum miſeræ ſervitutis dantur extrinſecus. Quamquam alio loco & diſpenſatorem ſe dicat. Poteſt enim & ſervus in filiorum numerum adoptatus, eam rem in qua coheredis ſortem meruit, fideliter diſpenſare participibus ſuis. Sed nunc ubi ait, „ Si autem invitus, „ diſpenſatio mihi credita eſt: talem diſpenſatorem intelligi vo„ luit, qui alienum diſpenſat; unde ipſe nihil accipiat.

55. Ergo quæcumque res propter aliud aliquid quæritur, ſine dubio inferior eſt, quam id propter quod quæritur: & ideo illud primum eſt propter quod iſtam rem quæris, non iſta res quam propter illud quæris. Quapropter ſi Evangelium & regnum Dei propter cibum quærimus, priorem facimus cibum, & poſterius regnum Dei; ita ut ſi non deſit cibus, non quæramus regnum Dei: hoc eſt primum quærere cibum; & deinde regnum Dei, id eſt hoc priore loco ponere, illud poſteriore. Si autem ideo quæramus cibum, ut habeamus regnum Dei, facimus quod dictum eſt, *Quærite primum regnum Dei, & juſtitiam ejus, & hæc omnia apponentur vobis.*

56. QVÆ-

56. QVÆRENTIBVS enim primum regnum & justitiam Dei, id est, hoc præponentibus ceteris rebus ut propter hoc cetera quæramus, non debet subesse sollicitudo ne illa desint, quæ huic vitæ propter regnum Dei sunt necessaria. Dixit enim superius, *Scit Pater vester quod horum omnium indigetis.* Et ideo cum dixisset, *Quærite primum regnum Dei & justitiam ejus*, non dixit, Deinde ista quærite; quamvis sint necessaria: sed ait, *hæc omnia apponentur vobis*, id est consequentur, si illa quæratis, sine ullo vestro impetimendo: ne cum ista quæritis illinc avertamini; aut ne duos fines constituatis, ut & regnum Dei propter se appetatis, & ista necessaria; sed hæc potius propter illud: ita vobis non deerunt. Quia duobus dominis servire non potestis. Duobus autem dominis servire conatur, qui & regnum Dei pro magno bono appetit, & hæc temporalia. Non poterit autem simplicem habere oculum, & uni Domino Deo servire, nisi quæcumque sunt cetera, si sunt necessaria, propter hoc unum assumat, id est, propter regnum Dei. Sicut autem omnes militantes accipiunt annonam & stipendium, sic omnes evangelizantes accipiunt victum & tegumentum. Sed non omnes propter salutem reipublicæ militant, sed propter illa quæ accipiunt: sic & non omnes propter salutem Ecclesiæ ministrant Deo, sed propter hæc temporalia, quæ tamquam annonam & stipendia consequantur: aut & propter hoc, & propter illud. Sed supra jam dictum est, *Non potestis duobus dominis servire.* Ergo simplici corde tantummodo propter regnum Dei debemus operari bonum ad omnes: non autem in hac operatione, vel solam, vel cum regno Dei mercedem temporalium nomine crastinum posuit, dicens, *Nolite a) cogitare de crastino.* Non enim dicitur crastinus dies, nisi in tempore, ubi præterito succedit futurum. Ergo cum aliquid boni operamur, non temporalia, sed æterna cogitemus: tunc erit illud bonum & perfectum opus. *Crastinus enim dies*, inquit, *sollicitus erit sibi ipsi:* id est, ut cum oportuerit sumas cibum vel potum vel indumentum, cum ipsa scilicet necessitas urgere cœperit. Aderunt enim hæc, quia novit Pater noster quod horum omnium indigeamus. *Sufficit enim*, inquit, *diei malitia sua:* id est: sufficit quod ista sumere urgebit ipsa necessitas. Quam propterea * malitiam nominatam arbitror, quia pœnalis est nobis: pertinet enim ad hanc fragilitatem & mortalitatem, quam peccando meruimus. Huic ergo pœnæ temporalis necessitatis noli

[Margin: CAPVT XVII. — Matth. 6. 32. — Matth. 6. 24. — v. 34. — * V. 1. Retr. 19. n. 9.]

a) In MSS. prope omnibus, *Nolite solliciti esse de crastino.*

li addere aliquid gravius, ut non ſolum patiaris harum rerum indigentiam, ſed etiam propter hanc explendam milites Deo.

Providere quæ ad victum ſunt neceſſaria non eſt vetitum.

87. Hoc autem loco vehementer cavendum eſt, ne forte cum viderimus aliquem ſervum Dei providere ne iſta neceſſaria deſint, vel ſibi, vel eis quorum ſibi cura commiſſa eſt, judicemus eum contra præceptum Domini facere, & de craſtino eſſe ſollicitum. Nam & ipſe Dominus, cui miniſtrabant Angeli, (*Matth. 4. 11.*) tamen propter exemplum, ne quis poſtea ſcandalum pateretur, cum aliquem ſervorum ejus animadvertiſſet iſta neceſſaria procurare, loculos habere di- (*Joan. 12. 6.*) gnatus eſt *a*) cum pecunia, unde uſibus neceſſariis quidquid opus fuiſſet præberetur: quorum loculorum cuſtos & fur, ſicut ſcriptum (*1. Cor. 16. 1. &c.*) eſt, Judas fuit, qui eum tradidit. Sicut & Apoſtolus Paulus poteſt videri de craſtino cogitaſſe, cum dixit, „ De collectis autem „ in ſanctos, ſicut ordinavi Eccleſiæ Galatiæ, ita & vos facite: „ ſecundum unam ſabbati unusquisque veſtrum apud ſe ponat theſaurizans, quod ei placuerit, ut non cum venero, tunc collectæ fiant. Cum autem advenero, quoscumque probaveritis per „ epiſtolas, hos mittam perferre gratiam veſtram in Jeruſalem: „ quod ſi dignum fuerit ut & ego eam, mecum ibunt. Veniam „ autem ad vos, cum Macedoniam tranſiero, nam Macedoniam pertranſibo: apud vos autem forſitan remanebo, vel etiam hyemabo, „ ut vos me deducatis quocunque iero. Nolo enim vos nunc in „ tranſitu videre: ſpero enim me aliquod temporis manere apud vos, „ ſi permiſerit Dominus. Permanebo autem Epheſi uſque ad Pente- „ coſten. Item in Actibus Apoſtolorum ſcriptum eſt, ea quæ ad victum ſunt neceſſaria, procurata eſſe in futurum propter imminentem (*Act. 11. 27. &c.*) famem. Sic enim legimus: „ In illis autem diebus deſcenderunt ab Je- „ roſolymis Prophetæ Antiochiam, eratque magna exſultatio. Con- „ gregatis autem nobis, ſurgens unus ex illis nomine Agabus, ſi- „ gnificabat per Spiritum, famem magnam futuram in univerſo „ mundo, quæ & facta eſt ſub Claudio Cæſare: *b*) Diſcentium „ autem ut quisque abundabat, ſtatuerunt unusquisque eorum in „ miniſterium mittere presbyteris habitantibus in Judæa fratribus, (*Act. 28. 10.*) „ qui & miſerunt per manum Barnabæ & Sauli. Et quod naviganti eidem apoſtolo Paulo impoſita ſunt utenſilia, quæ offerebantur, non ad unum tantum diem videtur victus eſſe procu- (*Epheſ. 4. 28.*) „ ratus. Et quod idem ſcribit, Qui furabatur, jam non furetur:

„ ma-

a) MSS. octo, *quibus portabatur pecunia.*

b) Am. Er. & Lov. *deſcendentium.* Verius Mar. & MSS. *diſcentium.*

„ magis autem laboret operans manibus suis bonum, ut habeat
„ unde *a)* tribuere cui opus est. Male intelligentibus non videtur servare præceptum Domini, quo ait, *Respicite, volatilia cœli, quoniam non serunt neque metunt, neque congregant in horrea*: &, *Considerate lilia agri: quomodo crescunt, non laborant neque nent*: cum istis præcipit ut laborent, operantes manibus suis, ita ut habeant quod etiam aliis possint tribuere. Et quod sæpe de seipso dicit, quod manibus suis operatus sit, ne quem gravaret: & de illo scriptum est, quod conjunxerit se Aquilæ propter artis similitudinem, ut simul operarentur unde victum transigerent, non videtur imitatus aves cœli & lilia agri. His & hujusmodi Scripturarum locis, satis apparet Dominum nostrum non hoc improbare, si quis humano more ista procuret: sed si quis propter ista Deo militet, ut in operibus suis non regnum Dei, sed istorum adquisitionem intueatur.

Matth. 6. 26. *Ibid. v. 28.* *1. Thess. 2. 9.* *2. Thess. 3. 8.* *Act. 18. 3.*

58. Ad hanc ergo regulam hoc totum præceptum redigitur, ut etiam in istorum provisione regnum Dei cogitemus, in militia vero regni Dei, ista non cogitemus. Ita enim etiamsi aliquando defuerint, quod plerumque propter exercitationem nostram Deus sinit, non solum non debilitant propositum nostrum, sed etiam examinatum probatumque confirmant. Gloriamur enim, inquit, in tribulationibus, scientes quod tribulatio
„ patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio
„ autem spem, spes vero non confundit, quia caritas Dei diffusa
„ est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.
In commemoratione autem tribulationum ac laborum suorum idem Apostolus non tantum in carceribus & naufragiis, atque hujusmodi multis molestiis, sed etiam in fame & siti, in frigore & nuditate se laborasse commemorat. Quod cum legimus, non æstimemus Domini promissa titubasse, ut famem ac sitim & nuditatem pateretur Apostolus quærens regnum & justitiam Dei, cum dictum sit nobis. *Quærite primum regnum Dei, & justitiam ejus, & hæc omnia apponentur vobis*: quando quidem ista sicut adjutoria novit ille medicus, cui semel nos totos commisimus, & a quo habemus promissionem vitæ præsentis & futuræ, quando apponat, quando detrahat, sicut nobis judicat expedire, quos & consolandos & exercendos in hac vita & post hanc vitam in perpetua requie stabiliendos atque firmandos gubernat ac dirigit. Non enim & homo, cum ple-

Necessaria servis suis deesse cur Deus permittat. *Rom. 5. 3. &c.* *2. Cor. 11. 25.*

a) Sic MSS. juxta Græc. textum *tribuat cui opus est quod bonum est.* Apostoli. At Am. Er. & Lov. *und*

plerumque jumento suo cibaria detrahit, deserit illud cura sua, ac non potius curando hæc facit.

59. Et quoniam cum ista vel procurantur in futurum, vel si caussa non est quare illa impendas reservantur, incertum est quo animo fiat, cum possit simplici corde fieri, possit & duplici, opportune hoc loco subjecit: * *Nolite judicare, ne judicetur de vobis; * in quo enim judicio judicaveritis, judicabitur de vobis; & in qua mensura mensi fueritis: remetietur vobis.* Hoc loco nihil aliud nobis præcipi existimo, nisi ut ea facta, quæ dubium est quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur. Quod enim scriptum est, Ex fructibus eorum cognoscetis eos, de manifestis dictum est, quæ non possunt bono animo fieri, sicut sunt stupra, vel blasphemiæ, vel furta, vel ebriositates, & si qua sunt talia, de quibus nobis judicare permittitur, dicente Apostolo, „Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare? nonne de iis qui intus sunt vos judicatis? De genere autem ciborum, quia possunt bono animo & simplici corde sine vitio concupiscentiæ quicumque humani cibi indifferenter sumi, prohibet idem Apostolus judicari eos, qui carnibus vescebantur, & vinum bibebant, ab eis qui se ab hujusmodi alimentis temperabant. „Qui manducat, inquit, non manducantem non spernat; „ & qui non manducat, manducantem non judicet. Ibi etiam ait, „ Tu quis es qui judices alienum servum? Domino suo stat, aut cadit. De talibus enim rebus quæ possunt bono & simplici & magno animo fieri, quamvis possint etiam non bono, volebant illi cum homines essent, in occulta cordis ferre sententiam, de quibus solus Deus judicat.

*Margin: * Caput XVIII. Matth. 7. v. 1. v. 2. Judicare de aliorum factis quatenus prohibitum. Ibidem 16. 1. Cor. 5. 12. Rom. 14. 3. v. 4.*

60. Ad hoc pertinet etiam illud quod alio loco dicit, Nolite ante tempus quidquam judicare, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis: & tunc laus erit unicuique a Deo. Sunt ergo quædam facta media, quæ ignoramus quo animo fiant, quia & bono & malo fieri possunt, de quibus temerarium est judicare, maxime ut condemnemus. Horum autem veniet tempus ut judicentur, cum Dominus illuminabit abscondita tenebrarum & manifestabit cogitationes cordis. Item alio loco dicit idem Apostolus, Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad judicium, * quædam autem & subsequuntur. Manifesta ea dicit, de quibus clarum est quo animo fiant: hæc præcedunt ad judicium, id est, quia si fuerit ista subsecutum judicium, non est teme-

*Margin: 1. Cor. 4. 5. 1. Tim. 5. 24. * f. quorundam.*

temerarium. Subsequuntur autem illa quæ occulta sunt; quia nec ipsa latebunt tempore suo. Sic & de bonis factis intelligendum est. *v. 25.* Nam ita subjungit: „Similiter & facta bona manifesta sunt, & quæ„ cumque aliter se habent, abscondi non possunt. De manifestis ergo judicemus, de occultis vero Deo judicium relinquamus: quia & ipsa abscondi non possunt, sive mala, sive bona, cum tempus advenerit quo manifestentur.

61. Duo sunt autem in quibus temerarium judicium cavere *Judicium temerarium.* debemus, cum incertum est quo animo quidque factum sit, vel cum incertum est qualis futurus sit, qui nunc vel bonus vel malus apparet. Si ergo quispiam, verbi gratia, conquestus de stomacho jejunare noluit, & tu id non credens edacitatis id vitio tribueris, temere judicabis. Item si manifestam edacitatem ebriositatemque cognoveris, & ita reprehenderis quasi numquam ille possit corrigi atque mutari, nihilo minus temere judicabis. Non ergo reprehendamus ea, quæ nescimus quo animo fiant; neque ita reprehendamus, quæ manifesta sunt, ut desperemus sanitatem, & vitabimus judicium, de quo nunc dicitur, *Nolite judicare, ne judicetur de vobis.*

62. Potest autem movere quod ait, *In quo enim judicio judicaveritis, judicabitur de vobis; & in qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis.* Numquid enim si nos judicio temeratio judicaverimus, temere etiam de nobis Deus judicabit? Aut numquid si in mensura iniqua mensi fuerimus, & apud Deum iniqua mensura est unde nobis remetietur? nam & mensuræ nomine ipsum judicium significatum arbitror. Nullo modo Deus vel temere judicat, vel iniqua mensura cuiquam rependit: sed hoc dictum est, quoniam temeritas qua punis alium, eadem ipsa te puniat necesse est. Nisi forte arbitrandum est, quod iniquitas ei noceat aliquid in quem procedit, ei autem nihil a quo procedit: immo vero sæpe nihil nocet ei, qui patitur injuriam, ei autem qui facit necesse est ut noceat. Quid enim nocuit Martyribus iniquitas persequentium? ipsis autem persecutoribus plurimum. Quia etsi aliqui eorum correcti sunt, eo tamen tempore quo persequebantur, excæcabat illos malitia eorum. Sic & temerarium judicium plerumque nihil nocet ei de quo temere judicatur: ei autem qui temere judicat, ipsa temeritas necesse est ut noceat. Ista regula etiam illud dictum arbitror, Omnis qui percusserit gladio, *Matth. 26. 52.* gladio morietur. Quam multi enim gladio percutiunt, nec tamen gladio moriuntur, sicut neque ipse Petrus. Sed ne istum venia pecca-

peccatorum talem evasisse pœnam quis putet, quamquam nihil absurdius, quam ut majorem putet gladii pœnam esse potuisse, quæ
Luc.23.33. Petro non accidit, quam crucis quæ accidit: quid tamen de latronibus dicturus est, qui cum Domino crucifixi sunt: quia & ille qui meruit veniam, postea quam crucifixus est meruit, & alter omnino non meruit? An forte omnes quos occiderant, crucifixerant; & propterea hoc etiam ipsi pati meruerunt? Ridiculum est hoc putare. Quid ergo aliud dictum est, „ Omnis enim qui gladio per„ cusserit, gladio morietur, nisi quia ipso peccato anima moritur, „ quodcumque commiserit?

63. Et quoniam de temerario & iniquo judicio nos hoc loco Dominus monet: vult enim ut simplici corde & in unum Deum intento faciamus quæcumque facimus; & multa incertum est quo corde fiant, de quibus judicare temerarium est; maxime autem hi temere judicant de incertis, & facile reprehendunt, qui magis amant vituperare & damnare, quam emendare atque corrigere; quod vitium vel su-
* Caput XIX. perbiæ est, vel invidentiæ: * consequenter subjecit, & dicit, *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non vi-*
Matth.7.3. Reprehendendi officium quo animo suscipiendum. *des?* Ut si forte, verbi gratia, ira ille peccavit, tu odio reprehendas: quantum autem inter festucam & trabem, quasi tantum inter iram distat & odium. Odium enim est ira inveterata, quasi quæ vetustate ipsa tantum robur acceperit, ut merito appelletur trabes. Fieri autem potest, ut si irascaris homini, velis eum corrigi: si autem oderis hominem, non potes eum velle corrigere.

v. 4. 64. * *Quomodo enim dicis fratri tuo, Sine ejiciam festucam de oculo*
v. 5. *tuo, & ecce trabes est in oculo tuo?* * *Hypocrita ejice primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui:* id est, primum abs te expelle odium, & deinde poteris jam eum quem diligis, emendare. Et bene ait: *Hypocrita.* Accusare enim vitia, officium est bonorum virorum & benevolorum: quod cum mali faciunt, alienas partes agunt; sicut hypocritæ, qui tegunt sub persona quod sunt, & ostentant in persona quod non sunt. Hipocritarum ergo nomine simulatores acceperis. Et est vere multum cavendum & molestum simulatorum genus, qui cum omnium vitiorum accusationes odio & livore suscipiant, etiam consultores videri se volunt. Et ideo pie cauteque vigilandum est, ut, cum aliquem reprehendere vel objurgare nos necessitas coegerit, primum cogitemus utrum tale sit vitium quod numquam habuimus, vel quo jam caruimus: & si numquam habuimus, cogitemus nos homi-

homines esse, & habere potuisse: si vero habuimus, & non habemus, tangat memoriam communis infirmitas, ut illam reprehensionem aut objurgationem non odium, sed misericordia præcedat: ut sive ad correctionem ejus, propter quem id facimus, sive ad perversionem valuerit, (nam incertus est exitus:) nos tamen de simplicitate oculi nostri securi simus. Si autem cogitantes nosmetipsos invenerimus in eo esse vitio, in quo est ille quem reprehendere parabamus, non reprehendamus, neque objurgemus: sed tamen congemiscamus; & non illum ad obtemperandum nobis, sed ad pariter *a)* conandum invitemus.

65. Nam & illud quod dicit Apostolus, „ Factus sum Judæis „ tamquam Judæus, ut Judæos lucrifacerem; his qui sub Lege „ sunt, quasi sub Lege, cum non sim ipse sub Lege, ut eos qui „ sub Lege erant lucrifacerem; his qui sine Lege sunt, quasi sine „ Lege, cum sine Lege Dei non sim, sed sim in Lege Christi, ut „ lucrifacerem eos qui sine Lege sunt: factus sum infirmis infir„ mus, ut infirmos lucrifacerem: omnibus omnia factus sum, ut „ omnes lucrifacerem: non utique simulatione faciebat, quemadmodum quidam intelligi volunt, ut eorum detestanda simulatio tanti exempli auctoritate muniatur: sed hoc faciebat caritate, qua ejus infirmitatem, cui volebat subvenire, tamquam suam cogitabat. Hoc enim & præstruit dicendo, „ Cum enim liber sim ex „ omnibus, me omnium servum feci, ut plures lucrifacerem. Quod ut intelligas non simulatione, sed caritate fieri, qua infirmis hominibus tamquam nos simus compatimur, ita monet alio loco, dicens, „ Vos in libertatem vocati estis, fratres, tantum ne „ libertatem in occasionem carnis detis, sed per caritatem servite „ invicem. Quod fieri non potest, nisi alterius infirmitatem quisque habeat quasi suam, ut eam æquanimiter ferat, donec ab ea liberetur ille, cujus curat salutem.

1. Cor. 9. 20. & c. *Ibidem. 19.* *Gal. 5. 13.*

66. Raro ergo & in magna necessitate objurgationes adhibendæ sunt, ita tamen ut etiam in his ipsis non nobis, sed Deo ut serviatur instemus. Ipse est enim finis: ut nihil duplici corde faciamus, auferentes trabem de oculo nostro, invidentiæ, vel malitiæ, vel simulationis, ut videamus ejicere festucam de oculo fratris. Videbimus enim eam oculis columbæ, quales in sponsa Christi prædicantur, quam sibi eligit Deus gloriosam Ecclesiam,

Cant. 4. 1. *Ephes. 5. 27.*

M non

a) Ita MSS. At editi excepto Mar. *cavendum.*

non habentem maculam neque rugam, id est mundam & simplicem.

67. Sed quoniam potest nonnullos Dei præceptis obtemperare cupientes nomen simplicitatis decipere, ut sic putent vitiosum esse aliquando verum occultare, quomodo vitiosum est aliquando falsum dicere, atque hoc modo aperiendo ea quæ hi quibus aperiuntur sustinere non possunt, amplius noceant quam si ea penitus semperque occultarent, rectissime subjungit: * *Nolite sanctum dare canibus, neque miseritis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, & conversi disrumpant vos.* Quia & Dominus quamvis nihil mentitus sit, vera tamen aliqua occultare se ostendit, dicens, „ Adhuc multa habeo vobis dicere, sed adhuc „ non potestis illa portare. Et apostolus Paulus, Non potui, in- „ quit, vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus; tam- „ quam parvulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam: „ neque enim poteratis, sed neque nunc potestis; adhuc enim „ estis carnales.

* CAPUT XX. *Matth. 7. 6. Joan. 16. 12. 1. Cor. 3. 1. & c.*

Veritas divina oppugnatoribus & contemtoribus non passim aperienda.

68. In hoc autem præcepto quo prohibemur sanctum dare canibus, & mittere ante porcos margaritas nostras; diligenter quærendum est quid sit sanctum, quid margaritæ, quid canes, quid porci. Sanctum est, quod violare atque corrumpere nefas est: cujus utique sceleris conatus & voluntas tenetur rea, quamvis illud sanctum natura inviolabile atque incorruptibile maneat. Margaritæ autem, quæcumque spiritalia magni æstimanda sunt, & quia in abdito latent, tamquam de profundo eruuntur, & allegoriarum integumentis quasi apertis conchis inveniuntur. Licet itaque intelligi, quod una eademque res & sanctum & margarita dici potest: sed sanctum ex eo quod non debet corrumpi, margarita ex eo quod non debet contemni. Conatur autem quisque corrumpere quod non vult esse integrum: contemnit vero quod vile ducit, & quasi infra se esse existimet; & ideo calcari dicitur quidquid contemnitur. Quapropter canes quoniam insiliunt ad dilacerandum, quod autem dilacerant integrum esse non sinunt: *Nolite*, inquit, *sanctum dare canibus*: quia etsi dilacerari & corrumpi non potest, & manet integrum atque inviolabile: illi tamen quid velint cogitandum est, qui acriter atque inimicissime resistunt, & quantum in ipsis est, si fieri possit, conantur perimere veritatem. Porci vero quamvis non ita ut canes morsu appetant; passim tamen calcando coinquinant. *Non* ergo *miseritis, margaritas vestras*

ante

ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus fuis, & converfi difrumpant vos. Canes ergo pro oppugnatoribus veritatis, porcos pro contemtoribus pofitos non incongrue accipimus.

69. Quod autem ait, *Converfi difrumpant vos*, non ait ipfas margaritas difrumpant. Illas enim conculcando, etiam cum convertuntur ut adhuc aliquid audiant, difrumpunt tamen eum a quo jam miffas margaritas conculcaverunt. Non enim facile inveneris quid gratum ei effe poffit, qui margaritas calcaverit, id eft, cum magno labore divina inventa contemferit. Qui autem tales docet, quomodo non difrumpatur indignando & ftomachando, non video. Utrumque autem animal immundum eft, & canis & porcus. Cavendum eft ergo ne quid aperiatur ei qui non capit: melius enim quærit quod claufum eft, quam id quod apertum eft aut infeftat aut negligit. Neque vero alia cauffa reperitur, cur ea quæ manifefta & magna funt, non *a)* accipiant præter odium & contemtum, quorum propter unum canes, propter alterum porci nominati funt. Quæ tamen omnis immunditia rerum temporalium dilectione concipitur, id eft, dilectione hujus fæculi, cui jubemur renuntiare ut mundi effe poffimus. Qui ergo mundum & fimplex cor habere appetit, non debet fibi reus videri, fi aliquid occultat, quod ille cui occultat capere non poteft. Nec ex eo arbitrandum eft licere mentiri: non enim eft confequens, ut cum verum occultatur, falfum dicatur. Agendum ergo primum eft, ut impedimenta detrahantur, quibus efficitur ut non capiat: quia utique fi propter fordes non capit, mundandus eft vel verbo vel opere, quantum fieri a nobis poteft.

70. Quod autem Dominus nofter quædam dixiffe invenitur, quæ multi qui aderant, vel refiftendo vel contemnendo non acceperunt, non putandus eft fanctum dediffe canibus, aut margaritas mififfe ante porcos: non enim dedit eis, qui capere non poterant, fed eis qui poterant, & fimul aderant; quos propter aliorum immunditiam negligi non oportebat. Et cum eum tentatores interrogabant, refpondebatque illis, ita ut quid contradicerent non haberent, quamvis venenis fuis contabefcerent potius, quam illius cibo faturarentur: alii tamen qui poterant capere, ex illorum occafione multa utiliter audiebant. Hoc dixi, ne quis forte, cum interroganti refpondere non potuerit, hac fententia fibi excufatus videatur, fi dicat, nolle fe fanctum dare

Non occultanda veritas cum interfint aliqui ejus capaces.

M 2 cani-

a) Editi, *accipiantur*, At MSS. *accipiant*: fubauditur, *illi*.

canibus, vel ante porcos mittere margaritas. Qui enim novit
quid reſpondeat, debet reſpondere, vel propter alios, quibus de-
ſperatio ſuboritur, ſi propoſitam quæſtionem ſolvi non poſſe cre-
diderint: & hoc de rebus utilibus, & ad inſtructionem ſalutis per-
tinentibus. Multa ſunt enim quæ inquiri ab otioſis poſſunt, ſu-
pervacua & inania, & plerumque noxia, de quibus tamen nonni-
hil dicendum eſt: ſed hoc ipſum aperiendum & explicandum cur
inquiri talia non oporteat. De rebus ergo utilibus aliquando ad
Matth. 22. id reſpondendum eſt, quod interrogamur: ſicut Dominus fecit,
23. cum eum Sadducæi de muliere interrogaſſent, quæ ſeptem viros
Mar. 12. habuit, cujus eorum in reſurrectione futura eſſet. Reſpondit
19. *Lucæ* 20. enim, quod in reſurrectione neque uxores ducent, neque nubent,
28. ſed erunt ſicut Angeli in cœlis. Aliquando autem ille qui inter-
rogat, interrogandus eſt aliud, quod tamen ſi dixerit, ipſe ſibi ad
id quod interrogavit, reſpondeat: ſi autem dicere noluerit, non
videatur iis qui adſunt injuſtum, ſi & ipſe quod interrogavit non
Matth. 22. audiat. Nam & illi qui interrogaverunt tentantes, utrum redden-
16. dum eſſet tributum, interrogati ſunt aliud, id eſt, cujus haberet
nummus imaginem, qui ab ipſis prolatus eſt: & quia dixerunt
quod interrogati erant, id eſt, Cæſaris imaginem habere num-
mum, ipſi ſibi quodammodo reſponderunt id quod Dominum in-
terrogaverant: itaque ille ex eorum reſponſione ita concluſit,
Ibidem 21. Reddite ergo Cæſari quod Cæſaris eſt, & Deo quod Dei eſt. Cum
Matth. 21. autem principes ſacerdotum & ſeniores populi interrogaſſent in qua
23. poteſtate illa faceret, interrogavit eos de baptiſmate Joannis; &
cum nollent dicere, quod contra ſe videbant dici, de Joanne au-
Ibidem 27. tem nihil mali dicere auderent propter circumſtantes: Nec ego vo-
bis dicam, inquit, in qua poteſtate hæc facio: quod juſtiſſimum
apparuit circumſtantibus. Hoc enim ſe dixerunt neſcire, quod non
neſciebant, ſed dicere nolebant. Et revera juſtum erat, ut qui
ſibi volebant reſponderi quod interrogaverant, prius ipſi facerent
quod erga ſe fieri poſtulabant: quod ſi feciſſent, ipſi ſibi utique
Joan. 1. reſpondiſſent. Ipſi enim miſerant ad Joannem quærentes quis eſ-
19. ſet; vel potius ipſi miſſi erant ſacerdotes & Levitæ, putantes quod
ipſe eſſet Chriſtus, quod ille ſe negavit eſſe, & de Domino teſti-
monium perhibuit: de quo teſtimonio ſi confiteri vellent, ipſi ſe
docerent in qua poteſtate illa faceret Chriſtus: quod quaſi neſcien-
tes interrogaverant, ut calumniandi aditum reperirent.

71. Cum

71. Cum igitur præceptum esset, ne sanctum detur canibus, & margaritæ ante porcos mittantur, potuit auditor occurrere, & dicere conscius ignorantiæ atque infirmitatis suæ, & audiens præcipi sibi ne daret, quod seipsum nondum accepisse sentiebat: potuit ergo occurrere, ac dicere, Quod sanctum me dare canibus, & quas margaritas me mittere ante porcos vetas, cum adhuc ea me habere non videam? opportunissime subjecit, dicens, * *Petite, & dabitur vobis; quærite, & invenietis; pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit invenit, & pulsanti aperietur.* Petitio pertinet ad impetrandam sanitatem firmitatemque animi, ut ea quæ præcipiuntur, implere possimus: inquisitio autem ad inveniendam veritatem. Cum enim beata vita actione & cognitione compleatur, actio facultatem virium, contemplatio manifestationem rerum desiderat; horum ergo primum petendum, secundum quærendum est; ut illud detur, hoc inveniatur. Sed cognitio in hac vita, viæ prius quam ipsius *a)* possessionis est: sed cum quisque veram viam invenerit, perveniet ad ipsam possessionem; quæ tamen pulsanti aperitur.

*CAPUT XXI. *Matth. 7. v. 7. v. 8. V. 1. Retr. 19. n. 9.*

72. Ut ergo tria ista, id est, petitio, inquisitio, pulsatio, manifesta fiant, sub aliquo exemplo ponamus, aliquem infirmis pedibus ambulare non posse: prius ergo sanandus & firmandus est ad ambulandum; & ad hoc pertinet, quod dixit, *Petite.* Quid autem prodest quod ambulare jam, vel etiam currere potest, si per devia itinera erraverit? secundum est ergo, ut inveniat viam quæ ducit eo quo vult pervenire: quam cum tenuerit, & pervenerit ad eum ipsum locum, ubi habitare vult, si clausum invenerit, neque ambulare potuisse, neque ambulasse ac pervenisse profuerit, nisi aperiatur, ad hoc ergo pertinet quod dictum est, *Pulsate.*

73. Magnam autem spem dedit & dat ille qui promittendo non decipit: ait enim, *Omnis qui petit accipit, & qui quærit invenit, & pulsanti aperietur.* Ergo perseverantia opus est, ut accipiamus quod petimus, & inveniamus quod quærimus, & quod pulsamus aperiatur. Quemadmodum autem egit de volatilibus cœli, & de liliis agri, ne victum nobis vestitumque desperaremus adfuturum, ut spes a minoribus ad majora consurgeret: ita & hoc loco, * *Aut quis erit ex vobis*, inquit, *homo, quem si petierit filius ejus panem*, *v. 9.*
numquid lapidem porriget ei? * *aut si piscem petierit, numquid serpentem* *v. 10.*

 porri-

a) Er. & Lov. *possessio.* Sed melius MSS. & antiquiores editi, *possessionis.*

v. 11. *porriget ei?* * *Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis Pater vester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se?* Quomodo mali dant bona? Sed malos appellavit dilectores adhuc sæculi hujus & peccatores. Bona vero quæ dant, secundum eorum sensum bona dicenda sunt, quia hæc pro bonis habent. Quamquam & in rerum natura ista bona sint, sed temporalia & ad istam vitam infirmam pertinentia: & quisquis ea malus dat, non de suo dat,
Ps. 23. 1. Domini est enim terra & plenitudo ejus, qui fecit cœlum & terram,
Ps. 145. 6. mare & omnia quæ in eis sunt. Quantum ergo sperandum est daturum Deum nobis bona petentibus, nec nos posse decipi, ut accipiamus aliud pro alio, cum ab ipso petimus; quando etiam nos, cum simus mali, novimus id dare quod petimur? Non enim decipimus filios nostros; & qualiacumque bona damus, non de nostro, sed de ipsius damus.

74. Firmitas autem & valentia quædam ambulandi per sapientiæ viam, in bonis moribus constituta est, qui perducuntur usque ad mundationem simplicitatemque cordis, de qua jam diu loquens
* CAPUT XXII. *Matth.* 7. 12. ita concludit: * *Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines bona, ita & vos facite illis: hæc est enim Lex & Prophetæ.* In exemplaribus Græcis sic invenimus, *Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, ita & vos facite illis.* Sed ad manifestationem sententiæ puto a Latinis additum, *bona.* Occurrebat enim quod si quisquam flagitiose aliquid erga se fieri velit, & ad hoc referat istam sententiam, veluti si velit aliquis provocari ut immoderate bibat, & se ingurgitet poculis, & hoc prior illi faciat a quo sibi fieri cupit, ridiculum est hunc putare istam implevisse sententiam. Cum ergo hoc moveret, ut arbitror, additum est ad manifestationem rei unum verbum, ut postea quam dictum est, *Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines,* adderetur *bona.* Quod si deest exemplaribus Græcis etiam illa emendanda sunt: sed quis hoc audeat? Intelligendum est ergo plenam esse sententiam, & omnino perfectam, etiam si hoc verbum non addatur. Id enim quod dictum est, *quæcumque vultis*, non usitate ac passim, sed propriæ di-
Voluntas Cupiditas. ctum accipi oportet. Voluntas namque non est nisi in bonis: nam in malis flagitiosisque factis cupiditas proprie dicitur, non voluntas. Non quia semper proprie loquuntur Scripturæ, sed ubi oportet ita omnino proprium verbum tenent, ut non aliud sinant intelligi.

75. Vi-

75. Videtur autem hoc præceptum ad dilectionem proximi pertinere: non etiam ad Dei, cum alio loco duo præcepta esse dicat, in quibus tota Lex pendet & a) Prophetæ. Nam si dixisset, *Matth. 22.* Omnia quæcumque vultis fieri vobis, hæc & vos facite: hac una *40.* sententia utrumque illud præceptum complexus esset: cito enim diceretur, diligi se velle unumquemque, & a Deo, & ab hominibus: itaque cum hoc ei præciperetur, ut quod sibi fieri vellet, hoc faceret; id utique præciperetur, ut diligeret Deum & homines. Cum vero expressius de hominibus dictum est, *Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, ita & vos facite illis:* nihil aliud dictum videtur, quam Diliges proximum tuum tamquam teipsum. Sed non est negligenter attendendum quod hic subjecit, *Hæc est* *Matth. 7.* *enim Lex & Prophetæ.* In his autem duobus præceptis, non tan- *12.* tum ait, Lex pendet & Prophetæ: sed etiam addidit, tota Lex & *Matth. 22.* b) Prophetæ; pro eo quod est tota prophetia: quod cum hic non *40.* addidit, servavit locum alteri præcepto, quod ad dilectionem Dei pertinet. Hic autem quoniam præcepta simplicis cordis exsequitur, & erga eos metuendum est ne habeat quisque duplex cor, quibus occultari cor potest, id est erga homines, idipsum præcipiendum fuit. Nemo enim fere est, qui velit quemquam duplici corde secum agere. Id autem fieri non potest, id est, ut simplici corde homo homini aliquid tribuat, ut nullum ab eo temporale commodum exspectet, & ea intentione faciat, de qua superius satis tractavimus, cum de oculo simplici loqueremur.

76. Mundatus ergo oculus simplexque redditus, aptus & idoneus erit ad intuendam & contemplandam interiorem lucem suam. *Oculus* Iste enim oculus cordis est. Hunc autem oculum talem habet ille, *cordis.* qui finem bonorum operum suorum, ut vere bona opera sint, non in eo constituit ut hominibus placeat, sed etiam si provenerit ut eis placeat, ad eorum salutem potius hoc refert & ad gloriam Dei, non ad inanem jactantiam suam; neque propterea boni aliquid ad salutem proximi operatur, ut ex eo comparet ea, quæ huic vitæ transigendæ sunt necessaria; neque temere animum hominis voluntatemque condemnat in eo facto, in quo non apparet quo animo & voluntate sit factum; & quidquid officiorum exhibet homini, hac intentione exhibet, qua sibi exhiberi vult, id est, ut non ab eo aliquid commodi temporalis exspectet: ita erit

cor

a) In editione Mar. & decem MSS. *& omnes Prophetæ.*

b) Hoc loco rursum additur, *omnes,* in duobus Vat. MSS.

Matth. 5. 3. cor simplex & mundum in quo quæritur Deus. *Beati ergo a) mundi corde; quoniam ipsi Deum videbunt.*

77. Sed hoc quia paucorum est, jam incipit de investiganda & possidenda sapientia loqui, quod est lignum vitæ: *b*) cui itaque investigandæ ac possidendæ, id est contemplandæ, talis oculus per omnia superiora perductus est, quo videri jam possit arta via & angusta porta. Quod ergo deinceps dicit, * *Introite per angustam portam; c) quia lata porta & spatiosa via, quæ ducit ad perditionem; & multi sunt, qui introeunt per eam:* * *quam angusta est porta, & arta via, quæ ducit ad vitam; pauci sunt, qui eam inveniunt;* non ideo dicit, quia jugum Domini asperum est, aut sarcina gravis: sed quia labores finiri pauci volunt, minus credentes clamanti „ Venite ad me „ omnes qui laboratis, & ego vos reficiam. Tollite jugum meum „ super vos, & discite a me quoniam mitis sum & humilis corde: „ jugum enim meum lene est, & sarcina mea levis est, (hinc autem iste sermo sumsit exordium de humilibus & mitibus corde,) *d*) quod jugum lene & levem sarcinam multi respuunt, pauci subeunt; eoque fit arta via quæ ducit ad vitam, & angusta porta qua intratur in eam.

* CAPUT XXIII. Matth. 7. v. 13. v. 14. Matth. 11. 28. &c.

78. Hic ergo illi qui promittunt sapientiam cognitionemque veritatis quam non habent, præcipue cavendi sunt; sicut sunt hæretici, qui se plerumque paucitate commendant. Et ideo cum dixisset, paucos esse qui inveniunt angustam portam & artam viam, ne se illi supponant nomine paucitatis, statim subjecit: * *Cavete a pseudoprophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Sed isti non fallunt oculum simplicem, qui arborem dignoscere ex fructibus novit. Ait enim, *A fructibus eorum cognoscetis eos.* Deinde similitudines adjungit, *Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus?* * *Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit; mala autem arbor, malos fructus facit:* * *non potest arbor bona malos fructus facere; neque arbor mala fructus bonos facere.* * *Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* * *Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.*

* CAPUT XXIV. Matth. 7. 15. v. 16. Ibidem. v. 17. v. 18. v. 19. v. 20.

79. Quo

a) MSS. plures hic & alibi, sed non constanter, *mundi cordes.*
b) MSS. *cujus.* sic etiam Mar. & Am.
c) Mar. & MSS. uno tantum excepto *quam lata porta.*
d) Sic MSS. At editi excepto Mar. habent, *quoniam jugum lene & levem sarcinam multi respuunt, pauci subeunt; eo quod fit arta via.*

79. Quo loco illorum error maxime cavendus est, qui de *Manichaeorum error.* his ipsis duabus arboribus duas naturas opinantur esse, quarum una sit Dei, altera vero neque Dei, neque ex Deo. De quo errore in aliis libris & jam disputatum est uberius, & si adhuc parum est, disputabitur: nunc autem, non eos adjuvare duas istas arbores, docendum est. Primum, quia de hominibus eum dicere tam clarum est, ut quisquis præcedentia & consequentia legerit, miretur eorum cæcitatem. Deinde adtendunt quod dictum est, *Non potest arbor bona facere malos fructus, neque arbor mala fructus bonos facere*: & ideo putant, neque animam malam fieri posse ut in melius commutetur, neque in deterius bonam; quasi dictum sit, Non potest arbor bona mala fieri, neque arbor mala bona fieri: sed dictum est, *Non potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala bonos fructus facere.* Arbor est quippe ipsa anima, id est, ipse homo, fructus vero opera hominis non ergo potest malus homo bona operari, neque bonus mala. Malus ergo si vult bona operari, bonus primo fiat. Sic alio loco evidentius dicit ipse Dominus, „ Aut facite arborem bonam, aut facite *Matth. 12. 33.* „ arborem malam. Quod si duas naturas istorum, his duabus arboribus figuraret, non diceret, Facite, quis enim hominum potest facere naturam? Deinde etiam ibi cum ipsarum duarum arborum mentionem fecisset, subjecit, Hypocritæ quomodo potestis bona *Ibidem 34.* loqui, cum sitis mali? Quamdiu ergo quisque malus est, non potest facere fructus bonos: si enim bonos fructus fecerit, jam malus non erit. Sic verissime dici potuit, Non potest esse nix calida: cum enim calida esse cœperit, non jam eam nivem, sed aquam vocamus. Potest ergo fieri, ut quæ nix fuit, non autem potest fieri, ut nix calida sit. Sic potest fieri, ut qui malus fuit, non sit malus, non tamen fieri potest, ut malus bene faciat. Qui etiamsi aliquando utilis est, non hoc ipse facit, sed fit de illo divina providentia procurante, sicut de Pharisæis dictum est, Quæ dicunt, facite: quæ *Matth. 23. 3.* autem faciunt, facere nolite. Hoc ipsum quod bona dicebant, & ea quæ dicebant, utiliter audiebantur & fiebant, non erat illorum: Super cathedram enim, inquit, Moysi sedent. Per divi- *Ibidem 2.* nam ergo providentiam legem Dei prædicantes, possent esse audientibus utiles, cum sibi non essent. De talibus alio loco per *Jerem. 12. 13.* Prophetam dictum est, *a*) Seminastis triticum, & spinas metetis:

N quia

a) Novem MSS. *Seminatis triticum, & spinas metitis.*

quia bona præcipiunt, & mala faciunt. Non ergo qui eos audiebant, & faciebant quæ ab eis dicebantur, de ſpinis legebant uvas, ſed per ſpinas de vite legebant uvas: tamquam ſi manum aliquis per ſepem mittat, aut certe de vite, quæ ſepi fuerit involuta, uvam legat, non ſpinarum eſt fructus iſte, ſed vitis.

Fructus e quibus arbor dignoſcitur.

80. Rectiſſime ſane quæritur quos fructus nos adtendere voluerit, quibus cognoſcere arborem poſſimus. Multi enim quædam in fructibus deputant, quæ ad veſtitum ovium pertinent, & hoc modo a lupis decipiuntur: ſicuti ſunt vel jejunia, vel orationes, vel eleemoſynæ: quæ omnia niſi fieri etiam ab hypocritis poſſent, non ſuperius diceret, Cavete juſtitiam veſtram facere coram hominibus, ut videamini ab eis. Qua ſententia præpoſita, ipſa tria exſequitur, eleemoſynam, orationem, jejunium. Multi enim multa pauperibus, non miſericordia, ſed ambitione largiuntur: & multi orant, vel potius videntur orare, non intuentes Deum, ſed hominibus placere cupientes: & multi jejunant, & mirabilem abſtinentiam prætendunt eis, quibus iſta difficilia videntur, & honore digna exiſtimantur: & hujuſcemodi dolis eos capiunt, dum aliud oſtentant ad decipiendum, aliud exſerunt ad deprædandum vel interficiendum eos qui ſub iſto veſtitu ovino lupos videre non poſſunt. Hi ergo non ſunt fructus de quibus cognoſci arborem monet. Iſta enim cum bono animo in veritate fiunt, propriæ ſunt ovium veſtes; cum autem malo in errore, non aliud quam lupos contegunt. Sed non ideo debent oves odiſſe veſtimentum ſuum, quia plerumque illo ſe occultant lupi.

Matth. 6. 1.

Gal. 5. 19. &c.

81. Qui ſunt ergo fructus quibus inventis cognoſcamus arborem malam, dicit Apoſtolus, Manifeſta autem ſunt opera carnis, quæ ſunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum ſervitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſiones, hæreſes, *a*) ſectæ, invidiæ, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia, quæ prædico vobis ſicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non poſſidebunt. Et qui ſunt fructus per quos cognoſcamus arborem bonam, idem ipſe conſequenter dicit, Fructus autem ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, continentia. Sane ſciendum eſt, hic gaudium pro-

Ibidem 22. &c.

a) Ex ſeptem MSS. additur, *ſectæ*: quæ vox in editis deerat.

proprie positum: mali enim homines non gaudere, sed gestire dicuntur proprie: sicut superius diximus voluntatem proprie positam, quam non habent mali, ubi dictum est, Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, hæc & vos facite illis. Ex ista proprietate verbi, qua gaudium non dicitur nisi in bonis, etiam Propheta loquitur, dicens, Non est gaudere impiis, dicit Dominus. Ita quoque posita est fides, non quæcumque utique, sed vera fides: & cetera quæ hic posita sunt, habent quasdam imagines suas in malis hominibus & deceptoribus; ut omnino fallant, nisi quisque jam mundum oculum & simplicem habuerit, quo ista cognoscat. Optimo itaque ordine primo actum est de mundando oculo & deinde dicta sunt quæ caverentur.

Gaudium non est nisi bonorum. *Matth. 7. 12.* *Isa. 57. 21. sec. LXX.*

82. Sed quoniam quamvis quisque oculo mundo sit, id est simplici & sincero corde vivat, non potest tamen cor ulterius intueri: quæcumque in factis vel dictis apparere non potuerint, tentationibus aperiuntur. Tentatio autem duplex est, aut in spe adipiscendi aliquod commodum temporale, aut in terrore amittendi. Et maxime cavendum est, ne tendentes ad sapientiam, quæ in solo Christo inveniri potest, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi: cavendum ergo est, ne ipso Christi nomine ab hæreticis vel quibuslibet male intelligentibus & sæculi hujus amatoribus decipiamur. Nam ideo sequitur, & monet, dicens, * *Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnum cælorum: sed is qui facit voluntatem Patris mei, qui in cælis est ipse intrabit in regnum cælorum:* ne putemus ad illos fructus jam pertinere, si quis Domino nostro dicat, *Domine, Domine;* & ex eo nobis arbor bona videatur. Sed illi sunt fructus, facere voluntatem Patris qui est in cælis, cujus faciendæ seipsum exemplum præbere dignatus est.

Coloss. 2. 3. * CAPUT XXV. *Matth. 7. 21.*

83. Sed merito potest movere, quomodo huic sententiæ conveniat illud Apostoli ubi ait, „ Nemo in Spiritu Dei loquens „ dicit anathema Jesu, & nemo potest dicere, Dominum Jesum, „ nisi in Spiritu sancto: quia neque aliquos habentes Spiritum sanctum possumus dicere non introituros in regnum cælorum, si perseveraverint usque in finem; neque illos qui dicunt, *Domine, Domine*, & tamen non intrant in regnum cælorum, possumus dicere habere Spiritum sanctum. Quomodo ergo nemo dicit Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto, nisi quia proprie Apostolus posuit verbum quod est, dicit, ut significet voluntatem atque intel-

1. Cor. 12. 3.

lectum dicentis? Dominus vero generaliter posuit verbum quod ait, *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum.* Videtur enim dicere etiam ille, qui nec vult, nec intelligit quod dicit: sed ille proprie dicit, qui voluntatem ac mentem suam sono vocis enuntiat. Sicut paulo ante quod dictum est, gaudium in fructibus spiritus, *a*) proprie dictum est; non eo mo-
1.Cor.13.6. do quo alibi dicit idem Apostolus, Non gaudet super iniquitatem: quasi quisquam possit super iniquitatem gaudere: quia illa elatio est animi *b*) turbide gestientis, non gaudium: nam hoc soli boni habent. Ergo dicere videntur etiam illi, qui non hoc quod sonant & intellectu cernunt, & voluntate agunt, sed voce tantum sonant: secundum quem modum Dominus ait, *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum.* Vere autem ac proprie illi dicunt, a quorum voluntate ac mente non abhorret prolatio sermonis sui, secundum quam significationem dixit Aposto-
1.Cor.12.3. lus: Nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto.

84. Atque illud ad rem maxime pertinet, ne decipiamur tendentes ad contemplationem veritatis, non solum nomine Christi, per eos qui nomen habent & facta non habent, sed etiam quibusdam factis atque miraculis: qualia propter infideles cum fecerit Dominus, monuit tamen ne talibus decipiamur, arbitrantes ibi esse invisibilem sapientiam, ubi miraculum visibile viderimus. Adjungit ergo, & dicit, * *Multi mihi dicent in illa die, Domine, Do-*
Matth. 7. *mine, nonne in nomine tuo prophetavimus, & in nomine tuo dæmonia eje-*
v. 22. *cimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* * *Et tunc dicam illis,*
v. 23. *Numquam vos cognovi: recedite a me qui operamini iniquitatem.* Non ergo cognoscet nisi eum qui operatur æquitatem. Nam & ipsos discipulos suos prohibuit gaudere de talibus, id est, quod dæ-
Lucæ 10. monia illis subjecta fuerint: Sed gaudete, inquit, quia nomina
20. vestra scripta sunt in cœlis, credo in illa civitate Jerusalem quæ
1.Cor.6.9. est in cœlis, in qua nonnisi justi sanctique regnabunt. An nescitis, ait Apostolus, quoniam iniqui regnum Dei non possidebunt?

85. Sed fortasse quis dicat, non posse iniquos visibilia illa miracula facere, & mentiri potius illos credat qui dicturi sunt, *In nomine tuo prophetavimus, & dæmonia ejecimus, & virtutes multas fecimus.* Legat ergo quanta fecerint resistentes famulo Dei Moysi magi Ægyptiorum: aut si hoc non vult legere, qui non in nomine

a) Am. Er. & Lov. addunt, *sancti*: quod a Mar. & MSS. abest.
b) Duo e Vaticanis MSS; *turpiter.*

ne Christi fecerunt, legat quæ ipse Dominus dicit de pseudopro- *Matth. 24.*
phetis, ita loquens: Tunc si quis vobis dixerit, „ Ecce hic est *23. &c.*
„ Christus, aut ille, nolite credere; surgent enim pseudochristi
„ & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut
„ in errorem inducantur etiam electi: ecce prædixi vobis.

86. Quam ergo mundo & simplici oculo opus est, ut inveniatur via sapientiæ, cui tantæ malorum & perversorum hominum deceptiones erroresque obstrepunt, quos omnes evadere, hoc est venire ad certissimam pacem & immobilem stabilitatem sapientiæ. Vehementer enim metuendum est, ne studio altercandi & contendendi quisque non videat quod a paucis videri potest, ut parvus sit strepitus contradicentium, nisi etiam ipse sibi obstrepat. Quo pertinet etiam illud, quod Apostolus dicit, „ Servum autem *2. Tim. 2.*
„ Domini non oportet litigare, sed mitem esse ad omnes, docibi- *24. &c.*
„ lem, patientem, in modestia corripientem diversa sentientes,
„ ne forte det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem.
Beati ergo pacifici; quoniam ipsi filii Dei vocabuntur. *Matth. 5. 9.*

87. Conclusio ergo hujus totius sermonis quam terribiliter in- *Matth. 7.*
feratur, valde adtendendum est: *Omnis ergo*, inquit, *qui audit* *24.*
verba mea hæc, & facit ea, similis est viro sapienti qui ædificavit domum suam super petram. Non enim quisque firmat quod audit vel percipit, nisi faciendo. Et si petra Christus est, sicut multa Scri- *1. Cor. 10. 4.*
pturarum testimonia prædicant, ille ædificat in Christo, qui quod audit ab illo, facit. *Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt* *Matth. 7.*
venti, & offenderunt in domum illam, & non a) *cecidit; fundata* *25.*
enim erat supra petram. Non ergo iste metuit ullas caliginosas superstitiones: (quid enim aliud intelligitur pluvia, cum in mali alicujus significatione ponitur?) aut rumores hominum, quos ventis comparatos puto: aut vitæ hujus fluvium, carnalibus concupiscentiis tamquam fluentem super terram. Horum enim trium qui prosperitatibus inducitur, adversitatibus frangitur: quorum nihil metuit, qui fundatam habet domum super petram, id est, qui non solum audit præcepta Domini, sed etiam facit. Et his omnibus periculose subjacet, qui audit & non facit: non enim habet stabile fundamentum, sed audiendo & non faciendo ruinam ædificat. Ait enim consequenter, *Et omnis qui audit verba mea* *v. 26.*
hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificat domum su-

 per

a) Sic MSS. At editi excepto Mar. *non potuerunt illam movere.*

v. 27. *per arenam ;* * *descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, &*
offenderunt in domum illam, & cecidit, & facta est ruina ejus magna.
v. 28. * *Et factum est cum consummasset Jesus verba hæc, admirabantur tur-*
bæ super doctrina ejus : erat enim docens eos, quasi potestatem habens,
non quasi Scribæ eorum. *a*) Hoc est quod ante dixi per Prophe-
Psal. 11. 6. &c. tam esse significatum in Psalmis, cum diceret, Fiducialiter agam
„ in eo, eloquia Domini eloquia casta, argmentum igne exa-
„ minatum, probatum terræ, purgatum septuplum. Propter
quem numerum admonitus sum etiam præcepta ista ad septem illas
referre sententias, quas in principio sermonis hujus posuit, de
Beatis cum diceret; & ad illas septem operationes Spiritus sancti,
Isai. 11. 2. quas Isaias propheta commemorat : sed sive iste ordo in his consi-
derandus sit, sive aliquis alius, facienda sunt quæ audivimus a Do-
mino, si volumus ædificare super petram.

a) Apud Am. Er. & Lov. additur, *& Pharisæi.* Id tamen hic nullo in MS. reperimus, nec apud Mar. Est quidem in versione Vulgata, sed non exstat in textu Græco.